

Μαθητὰ 1895

ΚΡΗΤΙΚΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ

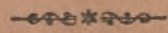
ΚΡΗΤΗΣ

ΥΠΟ

ΕΜΜ. Σ. ΛΑΜΠΡΙΝΑΚΗ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΗ

ΤΟΥ

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΡΕΘΥΜΝΗΣ.

ΡΕΘΥΜΝΑ

ΤΥΠΟΙΣ ΣΤΥΛ. ΚΑΛΑΙΖΑΚΗ.

1890

VI
1349

Βιβλιοδεξίαι & Τυπογραφεῖον

Δ. Ρ. Γεώργιου

175 Α. Β. Υ. τοῦ Παύλου

Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος

Χανιά - Κρήτης

1379

Κομψία 1895

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΝ ΤΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αδ. αρ. 7686α
Χρον. 1895
Επισημ. Γεωγ. Κομψίας
Αριθ. 914. 959 / ΑΜ

*7/10 βλ
7686*

ΥΠΟ
ΕΜΜ. Σ. ΛΑΜΠΡΙΝΑΚΗ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΡΕΘΥΜΝΗ ΠΡΩΤΥΠΟΥ

— * —

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΑΠΑΝΗ
ΤΟΥ

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΡΕΘΥΜΝΗΣ.

XXXI-V-XLV.

ΡΕΘΥΜΝΑ

ΤΥΠΟΣ ΣΤΥΛ. ΕΜΜ. ΚΑΛΛΙΖΑΚΗ

— 0 —

1890

Ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν τοῦ
Προέδρου καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Φιλεκπαι-
δευτικοῦ Συλλόγου Ρεθύμνης εἶνε κλεψίτυπον.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παραδίδων εἰς τὴν δημοσιότητα Γεωγραφίαν τῆς Κρήτης οὐδαμῶς φρονῶ ὅτι τέλειόν τι προσφέρω τῇ πατρίδι μου. Τοῦναντίον ἀνομολογῶν ὅτι πολλὰ ἴσως δέονται βελτιώσεως καὶ συμπληρώσεως ἀσμένως ἀπεκδέχομαι τὰς κρίσεις τῶν ἀρμοδίων. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἀρκοῦμαι εἰς τὸ ὅτι διὰ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης δίδω ἀφορμὴν εἰς ἄλλους πολλῶ ἐμοῦ ἰκανωτέρους ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν σύνταξιν πληρεστέρας καὶ ἐπιστημονικωτέρας Γεωγραφίας τῆς Πατρίδος ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν τιμὴν, ἣν περιποίησάτο μοι ὁ ἀνειδότως διώκων τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ σκοπὸν Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ρεθύμνης ἀναλαβὼν ἰδίᾳ δαπάνη τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου μου.

Ἐν Ρεθύμνι τῇ 15 Ἰουλίου 1890

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΜΠΡΙΝΑΚΗΣ.

Η ΚΡΗΤΗ

(156 □ Μ. και 279,165 Κ.)

Ὁρογραφία.

Ἡ Κρήτη ἡ μεγίστη τῶν νήσων τῆς Μεσογείου κεῖται εἰς τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἐπιμήκης δὲ τὸ σχῆμα φέρεται καὶ ὑφούται κατ' ὀλίγον ἀπὸ Λ. πρὸς Δ. ἔχει περιφέρειαν 625 μ., μῆκος 312 1/2, πλάτος δὲ τὸ μεγαλείτερον 35 καὶ τὸ μικρότερον 40 μ. Βρέχεται δὲ πρὸς Β. ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης, πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Λιβυκῆς, πρὸς Α. ὑπὸ τῆς Καρπαθίου καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τῆς Ἴονικῆς θαλάσσης.

Ἱστορικαὶ σημειώσεις.

Ἡ Κρήτη ἦτο περίφημος τὸ πάλαι καὶ θαυμαστὴ διὰ τὸν πλοῦτον, τὴν εὐνομίαν, τὸν πληθυσμόν, καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Διοικουμένη ὑπὸ βασιλέων ἐμφρόνων καὶ συνετῶν ἀνῆλθεν εἰς ὕψος μέγα τιμῆς καὶ δόξης. Διασημότερος τῶν βασιλέων ἦτον ὁ Μίνως, ὅστις ὑμνούμενος ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀναφέρεται ὡς ὑπὸ τοῦ Ἄδου προσληθῆναι κριτὴς τῶν νεκρῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τούτου Μίνως τοῦ Β. ἡ Κρήτη ἐκυριαρχήσῃ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πολλῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Μετὰ δὲ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, οὗ μετέσχε καὶ ἡ Κρήτη, κατηργήθη ἡ βασιλεία.

Ἄλλ' οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ κατέστρεψαν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν μεγαλόνησον. Ὅτε δ' αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἐπίδραμοῦσαι ὑπεδούλουν τὴν Ἑλλάδα, ὑπέκυψε καὶ ἡ Κρήτη τελευταία ὑπὸ τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν κυριευθεῖσα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μετέλλου τῷ 60 π. Χ. ἀλλ' εἶτα ἀπετέλεσε μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ Σαρακηνοὶ ἐλθόντες ἐξ Ἰσπανίας κατέλαβον αὐτὴν (823 μ. Χ.). Ἐν ᾧ δὲ διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος τούτων, οἱ κατὰ καιροὺς Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐπανειλημμένως ἐξεστράτευσαν ἵνα ἐκδιώξωσι τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ ἐλευθερώσωσι τὴν Κρήτην, ἐπέτυχον δὲ τούτου μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν. Ἄλλ' ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κατελήθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, παρεχωρήθη ἡ Κρήτη εἰς τὸν Βονιφάτιον, ὅστις ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἐνετούς, ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγὸν τῶν ὁποίων διετέλεσεν ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας, μάτην διὰ πολλῶν ἐπαναστᾶσεων ἀποπειραθεῖσα ν' ἀποτινάξῃ αὐτόν. Κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἐξεστράτευσαν οἱ Τούρκοι ἐν ἔτει 1645 καὶ μετὰ εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον ἐκυρίευσαν τὴν Κρήτην. Πραχλωρηθεῖσα ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1831 ἔτος εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆν περιήλθε πάλιν μετὰ παρέλευσιν δέκα ἐτῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν.

ΦΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ.

Ἡ νῆσος Κρήτη φυσικῶς διαίρεται εἰς τρία Τμήματα· εἰς τὸ Δυτικόν, ἀρχόμενον ἀπὸ τὰ πρὸς Δ. Κόρυκον καὶ Κριοῦ ἀκρωτήρια Κισσάμου καὶ Σελίνου, μέχρι τῶν Ἄγ. Σώζοντος καὶ Ματάλλων ἀκρωτηρίων Κνωσσοῦ καὶ Γόρτυνος· εἰς τὸ Ἀνατολικόν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν ἀκρωτηρίων τούτων μέχρι τῶν πρὸς Α. Σαμωνίου καὶ Ἀμάτου Σιτείας, καὶ εἰς τὰ ἐξαρτήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν κεῖνται εἰς τὸ Βόρειον μέρος καὶ ἄλλα εἰς τὸ Νότιον.

ΤΜΗΜΑΤΑ

Α'. ΤΜΗΜΑ ΔΥΤΙΚΟΝ.

Κυδωνία. Σφακία. Ρέθυμνα.

Εἰς τὸ Δυτικὸν τῆς νήσου τμημα κείται ἡ Κυδωνία, τὰ Σφακία καὶ ἡ Ρέθυμνα. Χωρίζονται δ' αἱ τρεῖς αὗται ἐκτάσεις διὰ τῶν Λευκῶν ὄρέων, καὶ ἐνοῦνται μὲ τὸ Ἄνατολικὸν τμημα διὰ τῶν Ἰθαίων ὄρέων.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ.

(61,473 κατοίκους)

*Ορ.α. *Επαρχίμ.

Εἰς τὸ Δ. τῆς Κρήτης ἄκρον κείται ἡ Διοίκησις Κυδωνίας. Βρέχεται πρὸς Β. ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης, πρὸς Δ. ὑπὸ τῆς Ἰονίου, πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Λυβικῆς καὶ ἐνοῦται μὲ τὰ Σφακία διὰ τῆς Λεύκας καὶ τοῦ Βερεκύνθου. Σύγκειται δὲ ἡ Διοίκησις Κυδωνίας ἐκ τριῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κυδωνίας, τῆς Κισσάμου καὶ τοῦ Σελίνου.

Α'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΥΔΩΝΙΑΣ

• ἡ

ΧΑΝΙΩΝ.

(35,055 κατοίκους)

*Ορ.α. *Ορη. Ποταμί. Πεδιάδες. Κόλποι. Ἄκρωτήριά.

Δῆμοι.

Ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τῆς Κρήτης ἐκτεινομένη ἡ ἐπαρχία Κυδωνίας (Χανίων) βρέχεται πρὸς Β. μὲν ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης· ἐνοῦται δὲ πρὸς Α. μὲ τὸν Ἄποκόρωνα (Ἰπποκορώνιον) διὰ τοῦ Βερεκύνθου, πρὸς Ν. μὲ τὰ Σφακία καὶ Σέλιγον διὰ τῶν Λευκῶν ὄρέων (Λεύκα, Μακ

δάραι) καὶ πρὸς Δ. μὲ τὴν Κίσσαμον διὰ τοῦ χειμάρρου Ταυρονήτου. Ἐνταῦθα ὄρη μὲν εἶνε τὸ τῶν Λάκκων (1750 π.) τὸ Θέρισσον (1600 π.) ἢ Μαλάξα (2000 π.) ἢ κωνοειδῆς Σκλόκα (1745 π.), τὸ τῆς Τρυπητῆς (1050 π.), τὰ Μπουτσουνάρια (910 π.), τὸ Πέργαμον (παλαιόκαστρον 780 π.), τὸ τῶν Ρουμάτων (1000 π.), καὶ τὸ Τερεὺς (1720 π.). Ποταμοὶ δὲ ὁ Ταυρονίτης, ὁ Γεράνης, ὁ Πλατανιάς, (Ἰάριδανος), ὁ Κλαδισσὸς (Πυκνὸς) καὶ ὁ Κέραμος. Πεδιάς ἢ Κυδωνιακὴ (Χανίων). Κάλποι ὁ Κυδωνιακὸς (Χανίων), ὁ Καλαθάς, καὶ ὁ Ἀμφιμαλλικὸς (Σούδας). Ἀκρωτήρια τὸ Μαῦρον Μουρί, ἢ Τρυπητὴ καὶ ὁ Μελέχας (Κύαμον). Δήμοι δὲ 8, ἤτοι τῆς Κυδωνίας, Ἀκρωτηρίου, Τούσλας, Περιβολίαν, Ἀλικιανοῦ, Πυργοψιλονέρου, Λάκκων, καὶ Κεραμείων.

ΔΗΜΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ (ΧΑΝΙΩΝ).

Κυδωνία. Ἱστορία. Συνοικία Βεργαζίων. Δημόσιος κήπος.

Ἐνταῦθα πόλις λόγου ἀξία εἶνε Κυδωνία ἢ Χανία, πόλις Βυζαντιακὴ μὲ Βενετικὸν φρούριον τετραγώνου σχήματος ἔχον δύο πύλας «Κοῦμ Καπί» (Ἄμμου πύλη) καὶ «Καλὲ Καπί» (Φρούριου Πύλη) καὶ στρατιωτικὰ χαρακώματα εἶνε ἔδρα τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ, τοῦ Ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῆς νήσου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων Δυνάμεων. Διαιρεῖται δὲ εἰς 7 συνοικίας «Τὸπ Χανᾶ, Ἀράπ Τζαμί, Ἀγᾶ Τζαμί, Καστέλλι, Ἀγ. Ἀναργύρους, Κρυὸ Βρυσάλλι, Κοῦμ.Καπί» καὶ εἶνε πόλις ἐμπορικωτάτη καὶ κατοικία πολλῶν Εὐρωπαϊῶν, Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν πλουσιωτάτων Ὀθωμανῶν Βέηδων. Εἶνε δὲ νῦν πρωτεύουσα τῆς ὁμων. Διοικήσεως, ἐπαρχίας καὶ δήμου· ἔχει Ἐφετεῖον, Πρωτοδικεῖον, Εἰρηνοδικεῖον,

Δημογεροντίαν, Πλατείαν «Σπλάντζια», ὅπου ἐν ἡμέραις Ολιβεραῖς ἐξετελοῦντο αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν θανατώσεις· τὰς ἀγοράς «Σαντριβάνι, Κρυὸ Βρυτάλλι, καὶ Κάτολα» ἐνετικὸν ναύσταθμον ἐπὶ 16 στοῶν, Διοικητήριον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἐνετικοῦ, Ἐπισκοπὴν, δύο ναοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ ἓνα Δυτικόν, δύο Συναγωγὰς, δύο στρατώνας, 12 τζαμιά (ἄλλοτε Ἐκκλησίας), ἐνετικὰς φυλακὰς, (παλ. ὄπλοστάσιον), Γυμνάσιον Ἑλληνικόν, λιμένα εὐρύχωρον νεύοντα πρὸς Β. ἀλλ' οὐχὶ λίαν ἀσφαλῆ ἕνεκα τῶν βορείων ἀνέμων, μετὰ προκυμαίας 377 μέτρων μήκους ἐφ' ἧς ὑπάρχει πύργος Σαρακηνὸς καὶ κατὰ τὸ ἄκρον Φάρος ἀναδίδων λευκὸν φῶς ἀκίνητον καὶ ὁρατὸν ἀπὸ ἀποστάσεως 10 μιλ. Ἡ πόλις αὕτη κατοικεῖται ὑπὸ 13,812.

Ἱστορία. Πρῶτοι ἰδρυταὶ τῆς πόλεως εἶνε οἱ Βυζαντινοὶ ἀποδώσαντες τὸ ὄνομα τῆς καταστραφείσης Κυδωνίας. Χανία δ' ὠνομάσθησαν ὑπότινος Ἀραβὸς κατακτητοῦ Χάνη (823 μ. Χ.) καὶ Καστέλλι ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν (1205). Τῷ 1246 σφοδρὸς σεισμὸς κατέστρεψε τὰ τεῖχη αὐτῆς καὶ τὸ 1645 (11 Αὐγούστου) ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες κατὰ τὸ 1821 (15 Ἰουνίου) ἐθανάτωσαν τοὺς ἐπισκόπους Κυδωνίας Καλλίνικον, καὶ Κιστάμου Μελχισιδεὲκ καὶ 300 λαϊκοὺς. Κρήτες δὲ 300 καταβάντες ἀπὸ τῆν Μαλάξαν καὶ διελθόντες νύκτωρ τὰς τουρκ. φυλακὰς προσῆλθον ὑπὸ τὸ τεῖχος καὶ ἔκασταν τὰ πρὸ τῆς πύλης ταπεινὰ οἰκοδομήματα (παντοπωλεῖα) τῷ 1821 (26 Ἰουν.) Ἐκτὸς τῶν Χανίων πρὸς Α. μὲν εἶνε ἡ συνοικία τῶν Βεγγαζίων μὲ 500 οἰκίας, εἷς ἀτμόμυλος καὶ μηχανικὸν σιδηρουργεῖον· ΝΑ. δὲ κῆπος δημόσιος.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει πολλὰ φυσικὰ καλὰ· ἐρίζοντα κατάρυτον, τερπνοτάτας ἐξοχὰς καὶ ῥωμαντικὰ θεάματα. Τὸ κλίμα εἶνε θερμότατον κατὰ τὸ θέρος.

ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ.

*Χαλέπα. Κορακίς. Ἅγιος Ἰωάννης. Πιθάρι. Ἀρώνη.
Στέρρες. Μινώα. Σκλόκα. Ἁγ. Τριάς. Χωραφάκια.
Κουνουπιδιανά. Γκαλαγκάδης. Γουβερέτορ.*

Ὁ δῆμος Ἀκρωτηρίου ἐξαπλοῦται Βλ. τῆς Κυδωνίας σχηματίζων χερσονησώδη προέκτασιν, ὅθεν τὸ ὄνομα, ἐνομούμενην κατὰ τὴν βύσιν μεταξύ Χανίων καὶ Σούδας (πρὸς τὰς ἀλικίας) ἐν εἶδει ἰσθμοῦ βραχυτάτου. Ἐπισημοτέρα τούτου κόμη εἶνε Χαλέπα ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ 1/4 ὥρας μακρὰν τῶν Χανίων καὶ ἔδρα τοῦ δήμου Ἀκρωτηρίου ἐκτισμένη δὲ ἐπὶ βραχῶδους θέσεως, ὅθεν τὸ ὄνομα, εἶνε κωμόπολις ὠραία καὶ ὑγιεινὴ, εὐάρεστος δὲ διαμονὴ πολλῶν ξένων ἔχει 1500 Χριστ. οἰκογενείας καὶ 15 τουρκικάς. Ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ τροποποίησις τοῦ ὀργανικοῦ Νόμου τῆς Κρήτης τῆ 3 Ὀκτωβρίου 1878 (Σύμβασις Χαλέπας). Συγκοινωνεῖ δὲ ἡ κωμόπολις μὲ τὰ Χανία δι' ὠραίας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Κορακίς παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἡ γυναικεία Μονὴ Ἁγ. Ἰωάννης καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν τούρκων τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822 καὶ Πιθάρι κῶμαι ἀπέχουσαι 1/4 ὥρ. τῆς παραλίας, ἔχουσαι ἀνὰ 30 Χριστιανικὰς οἰκογενείας ἐκάστη. Ἀρώνη, ὦραν ἀπέχουσαν τῆς παραλίας μὲ 145 Χριστιανικὰς οἰκογενείας καὶ 5 τουρκικάς. Στέρρες ἀπέχουσα 1)2 ὦραν τῆς θαλάσσης ἔχει 190 Χριστ. οἰκογενείας καὶ 10 τουρκ. ὅπου οἱ Κρήτες ἐξεδίωξαν 80 Τούρκους ἐκ τοῦ ἐκεῖ πύργου, ὃν ἔκαυσαν τὴν 28 Μαΐου 1822. Ἐδῶ πλησίον παρὰ τὴν ἀκτὴν ἔκειτο ἡ Δυτ. Μινώα. Ἁγία Τριάς μὲ ὁμών. ναὸν παρὰ τὴν Σκλόκαν (τὸ ὑψηλότερον ὄρος τοῦ Ἀκρωτηρίου) κτισθεῖσα διὰ δαπάνης τῶν Ἐνετῶν Τσαγκαρόλων τῶν ὁποίων καὶ σήμερον φέρει τὸ ὄνομα ἡ μονή. Χωραφάκια, ἀποικία Κυθηραίων μὲ 100 Χριστ. οἰκογενείας. Κουνουπιδιανά, κόμη τὴν ὁποίαν ὑπε-

ρήσπιζεν θυγρός πύργος. ὅν οἱ Κρήτες κατεκρήμνισαν ἀφου ἐξεδίαξαν 60 τούρκους τὴν 12 Μαΐου 1822. Γκαλαγκάδος, κώμη 3 ὥρας ἀπέχουσα τῆς θαλάσσης ἔχουσα 130 Χριστ. οἰκογενείας. Ἐδῶ πλησίον εἶνε ἡ Μονὴ Γκουβερνέτον μὲ 60 μοναχοὺς μίαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλ. κειμένη· εἶνε ἡ ἀρχαιοτέρα μονὴ τῆς Κρήτης μὲ ναὸν Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου ὅπου ἐν ἔτει 1570 συνεκροτήθη ἐπαναστατικὴ συνέλευσις ὑπὸ τὸν ἡγούμενον Ἀνανίαν καὶ τὸν Γ. Καντάνολέον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ἡ μονὴ αὕτη παλαιάτατα ἐκυβέρνα πάσας τὰς λοιπὰς τῆς νήσου μονὰς ὅθεν καὶ ἡ ἐπίκλησις «Γκουβερνέτον». Παρὰ ταύτην εἶνε τὸ σπήλαιον τῆς «Ἀρκούδας» λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς μεγάλην λευκὴν ἄρκτον.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου λόγου ἄξια εἶνε· Ἄγ. Μάτθαϊος 1)2 ὥρ. μακρὰν τῆς ἀκτῆς (παλαιὰ μονὴ ἔρημος), Καμπάνι 2 ὥρ. μακρὰν τῆς θαλ. μὲ 10 χριστ. οἰκογενείας, Ἄγ. Εὐστάθιος (Μονὴ) 1)2 ὥρ. μακρὰν τῆς θαλ., Μονὴ Λαφύρα ἢ Μεταμόρφωσις 3 ὥρ. ἀπὸ τῆς θαλ. Ἀργουλιδὲς καὶ Ἀκατιανὰ 3 ὥρ. μ. θ. ἀνὰ 10 χριστ. οἰκογ. ἐκάστη, Μουζουράς 3 ὥρ. μ. θ. ἔχουσα 50 χριστ. οἰκογ., Καλόρρευμα 2 1)2 ὥρ. μ. θ., Χωριδάκι 3 1)2 ὥρ. μ. θ., Βόθοναζ, Ριζόσκλωπον, Πλακοῦρες Ξηρολιές.

Παράλιοι δὲ θέσεις ἄξια λόγου εἶνε· Σπαθάρος, Κρυπτὸν λιμάνι, Περβολίτσα (Μονήδριον τῆς Ἄγ. Τριάδος) Ἄλατσόπετρα, Ἀγριμόκουρτα, Ἄσφεντιλιδὲς, Κουρουπητὸς, Λυλάκι (Σπήλαιον τοῦ Ἄγ. Ἰωάννου τοῦ ἐρημίτου ἢ Γκουβερνέτου), Σταυρωμένος (Σταυρός), Ἄγ. Νικόλαος, Μονήδριον Ἄγ. Τριάδος, Φουρνόσχιμα, Ἄγ. Παῦλος (Ξερολικὲς), Καλαθὰς παρὰ τὸ ἀκρωτ. Μαῦρο Μουρί.

Ὁ δῆμος οὗτος πρὸ τοῦ 1821 ἀπετέλει ἰδίαν ἐπαρχίαν· ἔχει 20 χωρία πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1821 (Ἰούνιον) καὶ κατεικούμενα σήμερον μόνον ὑπὸ Χριστιανῶν· τὰ ὕδατα δὲν εἶνε ἄρθωνα καὶ οἱ κάτοικοι ὑδρεύονται δι' ὀμβρίων ὑδάτων συναγομένων εἰς δεξαμενάς· τὸ κλίμα εἶνε ὑγιεινότατον· παράγει εὖοσμον μέλι· ἔθεν τὸ ὄνομα Μελέγας (μέλι-ἔγω)· τρέφει δὲ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΤΟΥΣΛΑΣ (ΛΙΖΙΖΙΕ).

Τούσα. Κόλπος Σούδας. Ἰτζεδίρ. Ἀγ. Παρασκευή.

Ἀμφίμαλλ. Μιρώα. Λαιμός.

Ὁ δῆμος Τούσλας ἐκτεινόμενος πρὸς τὴν μεσημέρ. πλευράν τοῦ κόλπου Σούδας ἔχει πρωτεύουσαν τὴν Τούσλαν (Ἰζιζιέ) κειμένην πλησίον τῶν ἀλικῶν καὶ ὑπὸ Τούρκων μόνον κατοικουμένην· ἔδραν δὲ τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον Ὀθωμανοῦ ναυάρχου· ἔχει ὡραίαν προκυμαίαν, Βασιλ. ναύσταθμον, μεγάλας νεοδμήτους οἰκοδομάς, εὐρυτάτας εὐθείας ὁδοὺς, καὶ κλίμα νοσηρότατον ἕνεκα τῶν ἀλικῶν· συνφικίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ρεούφ Πασσᾶ τῷ 1872 καὶ συνδέεται μὲ τὰ Χανία δι' ἀμχαϊτῆς ὁδοῦ. Εἶνε δ' ὁ κόλπος Σούδας ὁ κάλλιστος καὶ ἀσφαλέστατος τῆς Μεσογείου λιμῆν, βάθους 139 ὀργυῶν, καὶ δύναται νὰ περιλάβῃ τὸν πολυαριθμότερον στόλον· Δεξιόθεν τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν κόλπον εἶνε τὸ νησίον Μαράθι, τανῦν παλαιὰ Σούδα διὰ τὰ σωζόμενα ἔχνη ἔνετ. φρουρίου, χωρίζεται δι' ὑφάλου 3 ὀργ. ὑπὸ τὴν θάλασσαν, μετ' αὐτὸ δὲ τὸ ἀπότομον καὶ υπόλευκον νησίον Σούδα, ἐξ οὗ ὁ κόλπος, μὲ ὄχυρόν ἔνετ. φρούριον παραδοθὲν τοῖς τούρκοις ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν τῷ 1715· εἶτα εἰσπλέοντες ἔχομεν ἀριστερὰ μὲν τὸ φρούριον Ἰτζεδίρ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Ρεούφ Πασσᾶ τῷ 1872 καὶ πλησιέστατα τούτου τῆν θέσιν Ἀγ. Παρασκευὴν ἔνοα

ἔκειντο τὰ Ἀμφιμαλλὰ ὅθεν Ἀμφιμαλλικός ὁ κόλπος· δεξιά δὲ τὴν θεσιν τῆς Δυτ. Μινώας παρά τὸν λιμένα «Λαιμέν». Ἀμφότεραι δὲ αἱ νῆσοι παλαιάτατα ἐκαλοῦντο Λευκαί· καὶ ἐκ τοῦ λεπτοῦ καὶ διαφανοῦς χιτῶνος τῶν Σειρήνων, αἱ ὁποῖαι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν ἐκεῖ πλησίον ἤττηθεσαι εἰς τὴν μουσικὴν ὑπὸ τῶν Μουσῶν.

Ὁ δῆμος οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ μόνης τῆς Τούσλας, τῶν Λευκῶν νήσων καὶ τοῦ Ἀμφιμαλλικοῦ κόλπου, εἰς τὸν ὁποῖον ὅσα πλοῖα ὑποχρεωθῶσι νὰ διαβῶσι τὸ Β. μέρος τῆς Κρήτης καταπλέουσιν. Οἱ Σουδιανοὶ εἶνε ναυτικοὶ· ἀπέρχονται δὲ μὲ τὰ πλοῖά των εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς μεταφέροντες διάφορα ἐμπορεύματα, οἱ δὲ μένοντες ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀλιεῖαν. Τὸ ναυτικὸν τῶν Σουδιανῶν πρὸ τῆς μετοικήσεως αὐτῶν εἰς Τούσλαν ἦτο πολυάριθμον· ἤδη δὲ μόλις ἀριθμοῦσι περὶ τὰ 15 πλοῖα.

ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΝ.

Περιβόλια. Πυκτός. Ἀσπα. Μπουτσουάρια. Γαρίκας. Ἀγ. Κυριακή. Μουρριές. Κερατίδι. Χρυσοπηγή. Ξυλοκαμάρα. Νεροκούρου. Τσικαλαριά. Καμαρέλα. Μακρυ-τείχος. Λωβοχωῖρι. Βαρέπετρον. Δαράτσος. Γαλατάς. Ἀγ. Μαρίνα. Τουρλουλεῦ.

Ὁ δῆμος Περιβολίων κεῖται πρὸς Ν. τῶν Χανίων καὶ Δ. τῶν δῆμων Ἀκρωτηρίου καὶ Τούσλας.

Ἡ πρωτ. δὲ τούτου εἶνε· Περιβόλια, κώμη τερπνὴ διὰ τοὺς συσκίους καὶ συδένδρους τῆς κήπους, ὅθεν τὸ ὄνομα· ἀπέχει μίαν ὥραν τῶν Χανίων καὶ εἶνε πατρὶς Ἰω. Χουδάλη καὶ Ἰωάν. Μαλικούτζη, Ἀρδευομένη δὲ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Πυκνοῦ (Κλαδισοῦ) ὅστις ἤλλαξε πηγὴν καὶ κοίτην ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 1856 (12 8)βρίου νῦν δὲ ὑπὸ τῆς Ἀσπας καὶ ἄλλων μικρῶν ποταμιῶν, παράγει γλυκύτατα

πορτοκάλια καὶ μεγάλα λεμόνια. Παρὰ ταύτην ὑφύεται ὁ ἱστορικὸς λόφος τῶν «Μπουτσουναρίων» (970 π.) ἐφ' οὗ ἔγιναν αἱ ἀπὸ τοῦ 1858 ἐπαναστατικαὶ τῶν Κρητῶν σύνοδοι, ὑπάρχει δὲ καὶ μικρὸν σπήλαιον ἐκ τῶν σπλάγγων τοῦ ὁποίου ἀναβρῦει διαυγὲς ὕδωρ διοχετευόμενον εἰς Χανία. Ὅπισθεν τούτου ΝΔ. εἶνε ὁ Γαρίπας, πατρὶς τῶν Ζυμβρακάκιδων, κώμη μικρὰ ἔνθα οἱ Κρητὲς ἐπολέμησαν πολλάκις τοὺς ἔγχρους· σπολίζεσθαι ὑπὸ γηραιᾶς πλατάνου ὑπὸ τὴν ἐποίαν ὑπάρχει κατὰ τὴν παράδοσιν «ἡ καὶ ὀκλα τῆς Κυρᾶς» ἐνετικῆς ποτε ἀρχόντισσας καὶ κυρίας· νοτιοδυτικώτερον δὲ ἡ στρατιωτικὴ καὶ ὀχυρὰ θέσις «Ἁγ. Κυριακῆ» ἐπὶ τῶν ἑρειπίων Παλαιᾶς πόλεως καὶ Καστελίου. ΝΔ. τῶν Περιβολίων εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περιπάτου εἶνε ἡ Μουρνιᾶς κώμη σύδενδρος τὸ πλεῖστον ἐκ μωρεῶν (συκαμινεῶν) ἔθεν τὸ ὄνομα· ἐπὶ τούτων ὁ Μουσταφᾶς Πασσᾶς ἀπηγγένησεν 90 Χριστιανούς ὀπλαρχηγούς τῷ 1833 (Σέβριον). Κερατίδι ἄνωθεν τῶν Μουρνιῶν μικρὰ κώμη ὅπου ἐγένεοντο πολλαὶ ἀψιμαχίαι τῷ 1821. Παρὰ ταύτην εἶνε ἡ μονὴ Χρυσοπηγῆ ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ ἐξ ὅμων. ναυλαβοῦσα τὸ ὄνομα· ἐκάθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1821. Πλησίον αὐτῆς εἶνε ἡ θέσις «Ξυλοκαμάρα» ὅπου οἱ Κρητὲς πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 70 τούρκους ἐν οἷς τὸν Νουρῆ Ἀβδουραχμάνην τῷ 1822 (25 Ἀπριλ.). Μετ' αὐτὴν εἶνε τὸ Νεροκούρου κώμη ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ ὅμων. λόφου καὶ κατάρυτος ἔθεν τὸ ὄνομα· ἐνταῦθα οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐνίκησαν τοὺς τούρκους τῷ 1828 (4 Αὐγούστου). Πρὸς Α. δὲ τῶν Νεροκούρων εἶνε τὰ Τσικαλαριά κώμη κατάρυτος καὶ κατάρυτος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὅμων. λόφου ἔχουσα ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ Ἁγίου· παρ' αὐτὴν ἐφρονεῦθη μαχόμενος ὁ Κ. Πρινόλης τῷ 1829 (Σέβριον). Μεταξὺ δὲ Τσικαλαριῶν καὶ Νερο-

κούρου υπάρχει ὁ ἀξιόλογος κήπος «Καμκρέλα» ἔνθα οἱ Κρήτες πολεμοῦντες ἐζώγησαν πολλὰς ἐπισήμους ὀθωμανίδας τῷ 1821 (Δέβριον).

Πρὸς τὸ Δ. τοῦ δήμου παρὰ τὴν παραλίαν εἶνε ὁ Μακρὸ-τοῖχος κώμη κληθεῖσα οὕτως ἐκ μακροῦ τινος τοίχου κειμένου παρὰ τὴν κώμην. Ἐνταῦθα οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφόνευσαν τὸν περιβόητον Καρὰν Κουλεὲ μετὰ 100 ἄλλων τούρκων τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822. Παρ' αὐτὴν κεῖται τὸ Λωβοχωῖρι κατοικούμενον ὑπὸ τῶν λεπρῶν τοῦ Τμήματος ἔθεν τὸ ὄνομα. Βαρύπετρον κώμη παρὰ τὴν ὁποίαν οἱ Κρήτες ἔπαθον δεινὴν ἐξ ἐνέδρας ἐπίθεσιν, ἧς αἰτία ἦτον αἰχμάλωτος ὀθωμανὶς ἐκ Σελίνου· κατὰ τὴν ἐνέδραν δὲ ἐκείνην ἐφονεύθησαν 52 Χριστιανοὶ τῷ 1823 (18 Ἰουνίου). Δαρὰ-ππος κώμη μεγάλη καὶ ὠραία ὑπερασπιζομένη ὑπ' ὄχυροῦ πύργου τοῦ Ἀλῆ Σαρτζῆ, τὸν ὁποῖον οἱ Κρήτες ἐκυρίευσαν τῷ 1823 (12 Ἰουλίου). Γαλατὰς ὡσαύτως μεγάλη κώμη ἐξάγουσα λαμπροὺς οἶνους. Ταύτην ἐπυρπόλησαν οἱ τούρκοι τὸν Αὐγούστον 1889. Ἀγ. Μαρίνα κώμη μετ' ὀμων. ναὸν ἔθεν τὸ ὄνομα, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Κρήτες ἀπέκτειναν ἐξ ἐνέδρας τὸν Ὀρδοῦ Κιαγιὰν μετὰ 40 ἄλλων τούρκων τὸν Ἰανουάριον 1826. Παρ' αὐτὴν ἔκειτο ἐπὶ λόφου τὸ παράλιον ἐνετικὸν φρούριον Τουρλουλοῦ ὅπερ κατέστρεψαν οἱ τούρκοι τῷ 1650.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Κυρτομάδος, Σπαλὶς, Πορὶ, Τσουμπανὰ, Πασελιανὰ, Χωραφιανὰ, Λοθιανὰ, Σηφιανὰ, Πατελάρι, Παρδιανὰ, Μαρινιανὰ, Κατσιφαριανὰ, Λευκιανὰ, Καρδιανὰ, Κατσιστροχώρι.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα γλυκὺ· τὸ ἔδαφος εἶνε πεδινὸν καὶ κατὰφυτον ἐξ ἐλαίων καὶ ὀπωροφόρων δένδρων καὶ ἐσπαρμένον διὰ δαφνῶν καὶ μύρτων εἰς τὰς ὄχθας τῶν ρυακίων, εἰς δὲ τοὺς λόφους καὶ χαράδρας διὰ κρίνων καὶ ἰων' ἔχει δὲ καὶ πολλὰς ἀμαξιτὰς ὁδοὺς.

ΔΗΜΟΣ ΑΛΙΚΙΑΝΟΥ.

*Ἀλικιανός. Ἀρχοντικό. Ἰάσδαρος. Πλαιτανιάς. Βενδύσαι.
Ἄγ. Θεόδωρος. Ἄγνιά. Χοιρόσπηλι. Βρίσαι.
Πέργαμος*

Πρὸς τὸ ΝΔ. τοῦ δήμου Περιβολίων κείται ἕτερος δήμος ὁ δῆμος Ἀλικιανοῦ μὲ πρωτ. τὴν ὀμων. κώμην, ἔδραν Ἐπαρχείου καὶ Βίρην νοδικείου· εἶν· πατρίς Ν. Φουράκη· κατάφυτος δὲ ἐκ πορτοκαλλεῶν καὶ λεμονεῶν ἐχρησίμευε τὸ πάλαι ὡς τόπος ἀλίας (ἐκκλησίας) ἐξ οὗ φέρει τὸ ὄνομα καὶ σήμερον. Παρὰ ταύτην σώζονται τὰ εἰρησώματα τῆς ἐπαύλεως τῶν ἐνετῶν Δά-Μολλίνι ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀρχοντικό (ἐρημιάκαστρο τῆς Βασιλοπούλας, ἢ τοῦ ψευδαλέξη) ὅπου ἐφονεύθη δι' ἀπάτης ὁ Γ. Καντανολέων μετ' ἄλλων Κρητῶν τῷ 1570 (16 Ν)βρίου), τῷ δὲ 1821 γὰρ Ἀύγουστον πολιορκούντες οἱ Κρηῖτες ἐφόνευσαν τὸν περιβόητον Κασόνην. μετὰ 200 ἄλλων τούρκων, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ ὁ εὐφρωνος Στέφ. Χάλης μετὰ 20 ἄλλων Χριστιανῶν. Παρὰ τὴν αὐτὴν κώμην ρεῖ ὁ ποταμὸς Ἰάσδαρος τανῦν Πλατανιάς διὰ δάσους Πλατάνων, ἐφ' ὧν περιπλέκονται ἄπειρα πολυειδῆ κλήματα ἐκβάλλον ὄχι μακρὰν τῆς ὀμων. κώμης Πλατανιάς κειμένης ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου καὶ τῶν Βουδρώνων νήσων, ὧν ἡ μεγαλειτέρα κρημνώδης καὶ ἀπότομος καλεῖται σήμερον Θεόδωροῦ· ἐπὶ ταύτης ὑπῆρχε ΜΔ. τὸ φρούριον Ἅγιος Θεόδωρος καταστραφέν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1650 καὶ παρ' αὐτὴν ἐναυάγησεν ὁ Μενέλαος. Πλησιέστατα τοῦ Ἀλικιανοῦ κείνται αἱ θελκτικαὶ κῶμαι Ἄγνιās ὑπερᾶνω τῆς ὁποίας ὑπάρχει τὸ «Χοιρόσπηλι» θέσις ὀχυροτάτη γενομένη θέατρον πολλῶν μαχῶν, καὶ Βρυσῶν παρὰ τὰς ὁποίας ἔκειτο ἡ Περγαμεία (780 π.) κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἔνθα ἐβασίλευεν ὁ Εὐμένης· ἐπὶ δὲ τῆς λεωφόρου ταύτης ἐτάφη ὁ Λυκοῦργος κατὰ Πλούταρχον.

Ἄλλαι κώμαι τοῦ δήμου εἰσὶν· Ἐπισκοπή, Τσιγκούνια, Ξερόκαμνα, Βλαχερονήτισσα μετὰ τὴν Παναγίας ἔθεν τὸ ἔννομα. Δρακιανὰ Φαθογιάννος, Κουφός.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε κατάφυτος ἐξ ἀμπέλων, ἐλαιῶν, λεμονεῶν, καὶ πορτοκαλλεῶν· τὸ δὲ θάσος τῆς Πλατανίας ὑπερτερεῖ πάντων τῶν ἐν Κρήτῃ εὕρισκομένων κατὰ τὰ κάλλη· τὸ δὲ κλίμα δὲν εἶνε πολὺ ὑγιεινόν.

ΔΗΜΟΣ ΠΥΡΓΟΨΙΛΟΝΕΡΟΥ.

Πυργοψιλόνερον. Γεράνι. Κυθωνία. Κάτω Μώδη. Ἐπάνω Μώδη. Μωδαία. Παλαιὰ Ρούματα. Νέα Ρούματα.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε τὸ πρὸς Δ. τελευταῖον ὄριον τῆς Κυθωνίας πρὸς τὴν Κίσσαμον μετὰ πρῶτ. τὸ Πυργοψιλόνερον ἔθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ δῆμος. Τὸ Πυργοψιλόνερον εἶνε κώμη ἡ ὁποία κεῖται εἰς τὸν Κυθωνιακὸν Κόλπον εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης· διαρρέεται δὲ ὑπὸ ποταμίου καλυμμένου «Ψίλου νεροῦ», καὶ ὑπερῆσιζετο τὸ πάλαι ὑπὸ Πύργου ἔθεν τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν κεῖται πρὸς Α. τὸ Γεράνι κώμη μικρὰ καὶ παραποτάμιος ἔνθα ἔκειτο ἡ Κυθωνία ἢ Κυθών (Ἀπολλωνία) μετὰ τὴν Βριτομάρτιδος ὀνομαζομένη καὶ «Μήτηρ τῶν Κρητικῶν πόλεων» καὶ ἐκ ταύτης ὠνομάσθησαν «τὰ Κυθωνία Μῆλα» καὶ ἡ ἔλη ἐπαρχία· ἀνατολικώτερον δὲ ἡ κώμη Κάτω Μώδη καὶ Ἐπάνω Μώδη ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Μωδαία. Παλαιὰ Ρούματα (παλιαρούματα) κώμη ρωμαντικὴ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁμωνύμου ὄρους (1000 π.) καὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Ταυρονίτην ἔθεν τὸ ὄνομα ρούμα, εἶνε πατὴρ Ν. Ριενέρη. Λέγεται δὲ Παλαιὰ Ρούματα, διότι πλησίον ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας ὑπάρχει καὶ ἄλλη κώμη Νέα Ρούματα. Ἐκεῖ οἱ περὶ τὸν Ἰάκωβον Κουμῆν Σελινιώται ἐφόνευσαν

πολλούς πολεμίους, συλήσαντες καὶ ὅπλα πολῦτιμά τῳ 1826 (Ἰανουάριον).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Κοντομαρί, Μάλε-
μες, Φύρες, Λουτράκι, Πετρές, Ντερές, Καρά-
νος, Νιοχωριὸν, Σκονίζος, Ἀποθήκες, Παπιό-
λος, Βατόλακκος, Ἄνω-Συρί-λι, Κάτω-Συρί-λι,
Ἀγούστου.

Ἐν γένει ὁ δῆμος εἶνε εὐφορώτατος καὶ δροσερώτατος
κατὰ τὸ θέρος· αἱ δὲ κάτοικοι φιλόπονοι καὶ φιλόξενοι.
Πρὸς τὸ Δ. ρεεὶ ὁ χειμάρρος Ταυρονίτης σύνορον Κυθωνίας
καὶ Κισσάμου· πηγάζει ἐκ τῆς Λεύκας, δέχεται πολλοὺς
παραποτάμους καὶ χύνεται εἰς τὸν κόλπον Κυθωνίας. Ἐ-
χει δὲ ἀμαξιτὴν ὁδόν.

ΔΗΜΟΣ ΛΑΚΚΩΝ.

*Λάκκοι. Ριζηνία. Μεσολά. Θέρμισσος. Ἀγγελόστρατα. Σέμ-
πρωας. Πρασσές. Σχοινές.*

Ὁ δῆμος Λάκκων ἐκτεινόμενος πρὸς τὸ Ν. τῆς Κυ-
θωνίας ἔχει πρωτ. τὴν ὁμών. κώμην Λάκκουσ ὀνομαζομέ-
νην ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν λάκκων, οὗς ποιμένες ἀνώρυξαν
ὅτε ἡ κώμη ἦτο μικρὰ ἔπαυλις τῆς ἀρχαίας Ριζηνίας. Ἐ-
κτισμένη δὲ κατὰ συνοικίας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀ-
μων. ὄρους (195) π.) εἶνε κώμη ἱστορικωτάτη, κα-
τάρυτος, ἀμπελόφυτος καὶ πατρὶς Πρωίμη, Παρασκευ-
αίου, Πλαζίου, Σαρηδαντώνη, Μαυρογένη, Χατζῆ Μι-
γάλη Γιάνναρη καὶ ἄλλων γενναίων ἀνδρῶν. Ἐκεῖ οἱ Κρη-
τες πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 800 τούρκους τῳ 1822 (1—
6 Ἀυγούστου). Ὅχι μακρὰν τῶν Λάκκων πρὸς Α. εἶνε
τὰ Μεσολά ἔνθα ἔκειτο ἡ Ριζηνία παλαιά· εἶνε κώμη
μεγάλη καὶ κατάρυτος ἐν μέσῳ βαθείας κοιλάδος πλή-
ρους ἀμπελώνων καὶ πατρὶς ὠραιωτάτων νέων. Μετὰ τὰ

Μεσσιλά και ΒΑ. τῶν Λάκκων κείται ἡ Θέρισος ὡσαύτως ὄρεινὴ κώμη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Θερισσιανοῦ ὄρους (1600 π.) ἐντὸς στενοῦ λαιμοῦ ἔχοντος μίαν μόνην εἴσοδον καὶ διαρρέεται ὑπὸ ποταμίου· πατρὶς δὲ τῶν Χάληδων φημίζεται διὰ τὴν καλλονὴν τῶν γυναικῶν αὐτῆς. Ἐντεθεὶν διὰ στενῆς ἀτραποῦ (Μονοπάτι) ἄρχεται ἡ κατ' εὐφημισμὸν «Ἀγγελόστρατα» ἄγουσα εἰς Ἀνώπολιν. Ἡ Θέρισος ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1836 φέρει δ' εἰσέτι ὁ μονήρης ναὸς τῆς πολλὰ ἔχνη ἐμπρησμοῦ. Σέμπρωνας (Σίβρανος) κώμη ὄρεινὴ ἐπὶ τῶν νοτίων ὄριων τῆς χώρας κατακεῖται ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τούρκων. Παρ' αὐτὴν κείται ἡ θέσις «Παλσαμιώτη» ἔθεν εἰσέρχονται εἰς Σέλινον καὶ ὄπου οἱ Κρήτες πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 300 τούρκους τῷ 1823 (22 Ἰουνίου). Πρασσές κώμη κατάρρυτος καὶ ρωμαντικὴ. Σχοινές (Σκοινές) ἔθεν ὀδεύουσιν εἰς Χανία καὶ ὄπου συνηοροῖσθη τὸ Κρητικὸν ἀρχοντολόγιον διὰ τοὺς γάμους τῆς Σοφίας Δά-Μολλίνι τῷ 1570.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Σκαφιδάκια, Καρανί, Ὀρθοῦνι, Χωστή, Φουρνές, Ζούρβα, πατρὶς τοῦ Ζέρβα, Σκορδαλός, Φλώρια.

Ὁ δῆμος οὗτος κείται εἰς τὰς ρίζας τῆς Λεύκας, ἔθεν οὗτος μὲν καλεῖται Ρίζαι, οἱ δὲ κάτοικοι Ριζῆται καὶ εἶνε λαὸς λίαν φιλόπατρις καὶ φιλοπόλεμος· τὸ δὲ ἔδαφος κατάρυτον ὑπὸ ἀξιοθεάτων κυπαρίσσων παράγει ἀδαπάνητον εὐώδη ξυλείαν καὶ τυρὸν λίαν ἐξαιρετον.

ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ.

Κεραμεῖα. Κέραρος. Κάμπει. Ἐπάνω Μαλάξα. Ὄρος Μαλάξα. Κάτω Μαλάξα. Παραγιά. Ἀγ. Γεώργιος. Γέρω-Λάκκος. Λοῦλος.

Εἰς τὸ ΒΑ. τοῦ δήμου Λάκκων εἶναι ὁ δῆμος Κεραμείων·

Ἡ πρωτ. τοῦ δήμου εἶνε ἡ κώμη Κεραμεῖα πατρὶς τοῦ Παπαδανδρέου παρὰ τὸν ποταμὸν Κέραμον πηγάζοντα ἐκ τοῦ ὄρους Μαυρί (6860 π.) καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Μέλανα ποταμὸν (Κοιλιάρην). Ἐντεῦθεν ὠνεμάσθησαν καὶ ὅλα τὰ χωρία τοῦ δήμου Κεραμεῖα· ἐδῶ οἱ Κρῆτες ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν Λατῖφ Πασσᾶν μετὰ φόνον 600 τούρκων τῷ 1821. Πρὸς τὸ Ν. τῆς κώμης κεῖνται οἱ Κάμποι, κώμη κειμένη ἐπὶ θέσεως πεδινῆς ἔθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα, πατρὶς δὲ Ἰω. Μουτσάκη ἦτον ἔδρα τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς τῷ 1878. Ἐπάνω Μαλάξα κώμη κειμένη ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως τοῦ ὁμωνύμου ὄρους εἶνε ἡ πρώτη στρατιωτικὴ θέσις τῆς ἐπαρχίας, πατρὶς Κ. Πατεράκη ὑπερκαπιζομένη ὑπὸ ὄχυροῦ πύργου ἐπὶ τῆς θέσεως «Πούντας» ἀφ' ἧς ἐρρίφθησαν οἱ πρῶτοι πυροβολισμοὶ κατὰ τοῦ κάτω ναυστάθμου ὑπὸ τοῦ Ἀναγ. Γογονῆ τῷ 1878 (12 Φεβρουαρίου). Λέγεται δὲ Ἐπάνω Μαλάξα διότι πλησίον ἀλλὰ κατωτέρω ταύτης ὑπάρχει καὶ ἄλλη Μαλάξα ἡ Κάτω. Εἰς Ἐπάνω Μαλάξαν οἱ Κρῆτες πολεμοῦντες τῷ 1822 (13 Ἰουνίου) ἐφόνευσαν 200 τούρκους ἐφονεύθησαν δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν 40 ἐν οἷς ὁ Κ. Πατεράκης καὶ Γ. Κωνσταντουδάκης. Παναγιὰ κώμη παρὰ τὸν Πυκνὸν ποταμὸν καὶ πατρὶς Γ. Πίππου. Ἀγ. Γεώργιος ὡσαύτως κώμη παραποτάμιος ἐνθα συνηντήθησαν ὁ Γάλλος Βαλέστρας μετὰ τοῦ Ἀφεντούλη τῷ 1822 (Ἀπρίλιον). Γέρω-Λάκκος κώμη παρὰ τὸν Κέραμον ποταμὸν ἔπου οἱ Κρῆτες πολεμοῦντες ἐφόνευσαν τὸν περιβόητον Χασᾶν Βέη Τούκμεζή μετὰ 100 ἄλλων Τούρκων τῷ 1821 (23 Ἰουνίου). Παρὰ ταύτην εἶνε ἡ ἱστορικὴ θέσις Λούλος ἔπου 40 μόνον Κρῆτες ὑπὸ τὸν Χάλην, Παπαδανδρέαν καὶ Μουτσογιάννην ἐνίκησαν τὸ πρῶτον τοὺς τούρκους τῷ 1821 (14 Ἰουνίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ἀχλάδες, Ἀλετρουδάρι, Δρακόνια πατρὶς Γ. Δρακονιανοῦ, Ἀλωνάκι,

Θυμιά, Σπηλιάρια, Κάτω-Χῶρι, Πλατύ-Βέλια, Κοντό-
πούλα, Μαδαρός.

Καὶ ὁ ὄμιος οὗτος ὄρεινός καὶ πετρώδης, εἶνε τὸ τελευ-
ταῖον ἀνατολικὸν ὄριον τῆς Κυδωνίας πρὸς τὸν Ἀποκόρω-
να· συνιστάμενος ἐκ 16 χωρίων, δὲν ἔχει πεδιάδας ἀλλὰ
βουνά ἐπὶ τῶν ὁποίων τρέφονται πολλὰ ποίμνια, καὶ οἱ ἄν-
θρωποι διὰ τοῦτο εἶναι οἱ περισσότεροι ποιμένες καὶ ὄχι γε-
ωργοί· εἶνε δὲ ἄνδρες μαχημώτατοι· παράγει δὲ πολλῶν
εἰδῶν ἄπια.

*Κλίμα. Ἐδαφος. Κυδωνιακὴ Πεδιάς. Μέγεθος. Ἐπαύσεις.
Μοναστήρια. Χωρία. Μορὰ. Κάτοικοι. Διείκησις.*

Τὸ κλίμα τῆς Κυδωνίας ἐν γένει εἶνε ὑγιεινὸν καὶ τερ-
πνόν· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινώτατον, ἐν ᾧ ἡ Κυδωνιακὴ πεδιάς,
ἐξάγει ἔλαιον πολὺ, γεννήματα, λεμόνια, πορτοκάλια,
μέλι, ἄπια, τυρὸν καὶ ἔρια. Εἶνε δὲ μία ἐκ τῶν με-
γαλειτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης καὶ ἡ μᾶλλον ἀνε-
πτυγμένη καὶ κατωκημένη. Ἐχει πολλὰς ἐπαύσεις, πλεῖ-
στα ὁλωτὰ Μοναστήρια καὶ 122 χωρία συγκοινωνοῦντα
πρὸς ἄλληλα δι' ἀμαξιτῶν ὁδῶν (πλὴν τῶν ὄρεινῶν) καὶ
διαρρεόμενα ὑπ' ἀφθόνων ὑδάτων, ἐντὸς κήπων ποικίλων
καὶ συδένδρων τοποθεσιῶν. Ὀκτώ δὲ μονὰς τὴν Χρυσοπη-
γὴν, Ἀγ. Ἐλευθέριον, Ἀγ. Μοῆν, Ἀγ. Γεώργιον, Συ-
ναΐτικον, Ἀγ. Ἰωάννην (γυναικεῖον), Ἀγ. Τριάδα καὶ Γκου-
βερνέτον. Οἱ κάτοικοι ἀνδρειώτατοι καὶ φιλοπονῶτατοι ἐπε-
μελήθησαν τῆς φυσικῆς εὐφορίας τῆς γῆς καὶ κατέστησαν
αὐτὴν ἔτι εὐφροωτέραν. Διοικεῖται πολιτικῶς μὲν ὑπὸ Ἐ-
πάρχου χριστιανοῦ, ἐξαρτωμένου ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Γεν. Δι-
οικητοῦ· ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Κυδωνίας
καὶ Ἀποκορώνου.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΙΣΣΑΜΟΥ

ἢ

ΚΥΣΣΑΜΟΝ.

(18,437 κατοίκους).

Ἦθια. Ἦθη. Ποταμοί. Κόλποι. Ἀκρωτήρια. Δῆμοι.

Ὡς ἡ Κυδωνία ἐκτείνεται καὶ ἡ Κίτσαμος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρκτικῆς παραλίας καὶ πρὸς τὸ Δ. ἄκρον τῆς Κρήτης. Βρέχεται πρὸς Β. μὲν ὑπὸ τοῦ Κρητικῦ πελάγους καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ Ἴονικοῦ, ἐνοῦται δὲ πρὸς Ν. μὲν μετὰ τοῦ Σελίνου διὰ τῆς Λεύκας, καὶ πρὸς Α. μετὰ τῆς Κυδωνίας διὰ τοῦ χειμάρρου Ταυρονήτου.

Ἦθη λόγου ἄξια εἶνε· τὸ Μεσόγειον (3310 π.), ὁ Προφήτης Ἡλίας (3000 π.), τὸ Κόρυκον (Κάμηρον 2580 π.) τὸ Τίτυρον (Ροδοποῦ 2500 π.), τὸ Ἰναχώριον (2000 π.); τὸ Πολυρρήνιον (Παλαιόκαστρον 1400 π.), τὸ Μέθυμον (Πανέθυμον 1020 π.), Ἦθια (800 π.)

Ποταμοί: ὁ Βιταλοπότας (Διγαλοπόταμος), ὁ Σφηνάκης, ὁ Πυργοπόταμος, ὁ Καμυροπόταμος, ὁ Κακοπέριτος, ὁ Τυφλός, ὁ Δραπανιάς, ὁ Κολένης (Νοπήγιος), ὁ Σκουτελιῶνας καὶ ὁ Ροδοπός:

Πεδιάδες: ἡ Κισσαμική πεδιάς καὶ ἡ Ἰναχώριος.

Κόλποι: ὁ Κισσαμικός, ὁ Φαλασάρνης (Κουτρί), καὶ ὁ Ἰναχώριος (Ἄγ. Τριάδος) ἔρμοι δέ· ὁ Γωνιάς, Ὀλους, Μάγνης (Καντιλιέρες), Ἄγ. Σώζων, Δραπανιάς, Τράχηλας, Τρίνησα (Τράνησα), Κόρυκος (Τηγάνι), Φαλασάρνης (Κουτρί), Ἀκτῆς καὶ ὁ Ἰναχώριος (Σφηνάρι).

Ἀκρωτήρια: τὸ Δικτυννοῖον (Σπάθα), τὸ Κόρυκον (Βουζα, Κάμηρον, Γραμβοῦσα), τὸ Τηγάνι, τὸ Φαλασάρνον (Κουτρί), Τρίνησα (Τράνησα), καὶ ὁ Καραβούτας.

Νῆσοι: Μύλαι, Πεταλίδα, Πρασσονήσια, Μεγαλονήσι.

Δῆμοι δὲ 6: Καστελλίου Πανεθύμου, Σπηλιᾶς, Βου-
κόλιων, Μεστογείων καὶ Ἰνναχωρίου.

✓ ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ.

Κίσσαμος. Ἀπάνω Πύργος. Κάτω Πύργος. Ἐπάνω Κα-
μάρα. Κάτω Καμάρα. Ἀγ. Σώζων. Παλαιόκαστρον.
Πολυρῶμιον. Ἀτ-Κὺρ-Γιάννης. Ἡρόδρομος.

Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Κισσαμικοῦ κόλπου εἶνε φηκόδομημέ-
νη πόλις Κίσσαμος ἢ Κύσαμον καλουμένη (Καστέλλι)
πρωτ. τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ ὁμων. δήμου μὲ 3 χιλ. κατ.
ἔχουσα Ἐπαρχεῖον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἐνετικοῦ, Εἰρηνοδι-
κειον, Τζαμίον (ἄλλοτε ἐκκλησίαν) καὶ μικρὸν ἐμπόριον μὲ
τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας ἂν καὶ ἀλίμενος. Εἶνε δὲ
φρούριον ἐνετικὸν κυριευθὲν ὑπὸ τοῦ Ἐμμ. Τουπάζη τῷ
1823 (25 Μαΐου) καὶ τὸ ὅποσον ἀποτελεῖται ἐκ δύο με-
ρῶν ἐκ τῶν παλαιῶν οἰκιῶν αἱ ὅποιαι εἶνε εἰς τὸ φρού-
ριον ὅπου μένουσιν αἱ Τουρκικαὶ οἰκογένειαι καὶ οἱ ὑπάλλη-
λοι, καὶ ἐκ τῶν νέων οἰκιῶν μὲ ναὸν τῆς Μεταμορφώ-
σεως αἱ ὅποιαι εἶνε ἐκτισμέναι ἐκτὸς τῆς πόλεως πρὸ ὀ-
λίγων ἐτῶν. Εἰς ἀπόστασιν δὲ ἐνὸς περιπάτου κεῖνται τὰ
προάστεια Ἐπάνω-Πύργος καὶ Κάτω-Πύργος εἰς τὰς
ὄχθας τοῦ Πυργοποτάμου, Ἐπάνω-Καμάρα καὶ Κά-
τω-Καμάρα παρὰ τὸν Καμαροπόταμον εἰς τὰς ἐκβολὰς
τοῦ ὁποίου σώζονται πολλὰ μνημεῖα παλαιοῦ λιμένος
μαρτυροῦντα τὴν λαμπρότητα τῆς ἀρχαίας Καμάρας ἥτις
ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ἐντελευτῆν ὁ ταγματάρχης Χ.
Φρυδάλης πολιορκῶν τὸ φρούριον ἐφρονεύθη τὸ 1866. Τὰ
κατευθυνόμενα ἐκεῖ πλοῖα προσεγγίζουσιν εἰς Ἀγ. Σώ-
ζοντα παρὰ τὸν ὅποιον οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐβύθισαν Γο-
λέτταν καὶ πλοῖα καὶ τουρκικὰ αὐτοκινῶντα τῷ 1823 (25 Ἀ-
πριλίου). Πρὸς Ν. τῆς Κισσαμῶν εἶνε ἡ κώμη Παλαιό-

καστρον ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, Κάτω Παλαιόκαστρον καὶ Ἐπάνω Παλαιόκαστρον μεταξὺ τῶν ὁποίων φαίνονται ἔτι (εἰς 1400 π. ὕψος) τὰ μνημεῖα τῆς Πολυρρηνίας (Πολυρρήνη-Πολυρρήνιον) ὅπου ὁ Ἄγαμέμνων ἐνώ ἔθυσεν εἰς τὸ ἱερόν τῆς Δικτύννης Ἀρτέμιδος οἱ αἰχμάλωτοί του ἔκαυσαν τὰ πλοῖά του. Τοπόλια (τόπος-λεῖος) κώμη πεδινή καὶ τερπνὴ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Τυφλοῦ εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέθανεν ὁ Σήφακας τῷ 1823 (13 Μαρτίου). Παρὰ τὰ Τοπόλια ΝΑ. κεῖται ὁ Ἄϊ-Κύρ-Γιάννης (Ἅγιος-Κύρ-Ἰωάννης) κώμη μεγάλη συγκειμένη ἀπὸ δύο μεγάλα μέρη ὀνομαζόμενα Ἐπάνω Ἄϊ-Κύρ-Γιάννης καὶ Κάτω Ἄϊ-Κύρ-Γιάννης ἐξ ὁμων. ναοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Πρόδρομος, ὡσαύτως μὲ ναὸν τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἔθεν τὸ ἔνομα τῆς κώμης.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κουνοπίτσα, Τσουκαλαριά, Βουλγάρως, Καλάθενες, Ποταμίδα, Σάσαλος, Χουλεδιανὰ, Κουκουναρὰ, Κωνηγιανὰ.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε εὐφορος καὶ κατάρρυτος ἀλλὰ νοσηρὸς καὶ ὑγρὸς· ἡ διαμονὴ κατὰ τὸ θέρος εἶνε πολὺ εὐχάριστος· οἱ κάτοικοι εἶνε φιλόπονοι καὶ περιποιητικοί.

✓ ΔΗΜΟΣ ΠΑΝΕΘΥΜΟΥ.

Παρέθυμος. Μέθυμα. Ρώκκα. Κολέρης. Νοπήγιο. Δρακαριάς. Νοχία. Ὀχία.

Πρὸς τὸ ἀνατ. τοῦ δήμου Καστελλίου κεῖται ὁ δῆμος Πανεθύμου μὲ πρωτ. τὴν ὁμών. κώμην Πανεθύμον παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο εἰς ὕψος 1050 π. ἡ ἀρχαία Μέθυμα ἀπὸ τὴν ὁποίαν φαίνεται νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ κώμη κατὰ παραφθορὰν τῆς λέξεως. Παρὰ τὴν Πανεθύμον ΒΔ. εἶνε ἡ ἀρχαία κώμη Ρώκκα ἔχουσα παλαιὰ μνημεῖα πόλεως

παρά τὸν ποταμὸν Κολένην (Νοπήγιον) πηγάζοντα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Α. μυχὸν τοῦ Κισσαμικοῦ κόλπου, ἔνθα ὑπάρχουσιν τὰ Νοπήγια κώμη νοσηρὰ καὶ ἐλώδης. Ὁ ποταμὸς οὗτος ἐγεφυρώθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ τὸν Κολέν. Ἀγὰ οὗ ἕνεκα φέρει τὸ ὄνομα Κολένης. Δραπανιάς κώμη εὐάρεστος παρά τὸν ὁμών. ποταμὸν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁποίου προσήγγισαν 8 πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα φέροντα 15 κανόνια καὶ 1200 ὀπλοφόρους Κρητὰς καὶ Ἕλληνας ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Τομπάζην καὶ Ἀστυγκα (Ἀγγλος φιλέλληνα) τῷ 1823 (19 Μαΐου). Νοχία κώμη κατάρρυτος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ὀχία (800 π.) ὄθεν τὸ ὄνομα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε: Μέσσα Νησι, Καρές, Μάκρωνας, Γριμπιλιανὰ, Δρακόνα, Ἐπισκοπή, Βασιλόπουλος, Πλακάλωνας, Ἀστρικας, Λυριδιανὰ, Πρόδρομος, Ζυμβραγὸς, Δαρμαροχώρι, Μαλάθηρος, Περβολάκια, Χαιρετιανὰ.

Ὁ Δῆμος οὗτος παράγει ἔλαιον καὶ οἶνον πολὺν· κλῆμα δὲ ἔχει νοσηρὸν ἕνεκα τῶν λιμναίων ὑδάτων τὰ ὅποια ἀφίνουσιν οἱ ποταμοὶ Κακοπέρατος, Τυφλὸς, Δραπανιάς καὶ Κολένης.

✓ ΔΗΜΟΣ ΣΠΗΛΙΑΣ.

Σπηλιά. Σκουτελιώνας. Κόλπος Γωρίας. Κυρία Γωρία.

Δικτυναῖον. Τίτυρον. Ρεδοποῦ, Ἀφράτα. Δικτυναῖον.

Ἄντρον. Ἀγ. Γεώργιος. Μάγνη. Ἱερὸν-Δυκύννης.

Ἄϊ-Στράτηγος. Ραβδῶχα. Σκουτελιώνας.

Ἀγ. Εἰρήνη.

Πρὸς ΒΑ. τοῦ δήμου Πανεθύμου κεῖται ἕτερος δῆμος, ὁ Δῆμος Σπηλιάς. Πρωτ. τοῦ δήμου τούτου εἶνε ἡ Σπηλιά (Σπήλαιον), κώμη μεγάλη παρά τὸν ποταμὸν Σκουτελιῶνα τὸν πηγάζοντα ἐκ τῶν Λευκῶν ὀρέων καὶ ἐκβάλλοντα

εἰς τὸν κόλπον τῆς Κυρίας Γωνιάς ἔπου κατὰ πρῶτον ἀπέβι-
 βάθησαν οἱ τούρκοι τῷ 1645 (13 Ἰουνίου) κατάρυτος δὲ
 ἐξ ἐλακῶν, λεμονεῶν, εἶνε πατρὶς τῶν Φρυδάκιδων· ὑπεράνω
 αὐτῆς ὑπάρχει μέγα σπήλαιον μὲν αἶδιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου
 τοῦ Ἐρημίτου ὅθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Παρὰ τὸν κόλπον
 τῆς Κυρίας Γωνιάς κεῖται ἡ ὄμων. Μονὴ τῆς Κυρίας Γωνιάς
 μὲν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐνθα ἐτάφησαν ὁ Ἰ-
 ωσήφ Κωνσταντουδάκης καὶ ὁ Μανώλης Πρωτοπαπαδά-
 κης τῷ 1823. Πρὸς Β. τῆς Κυρίας Γωνιάς ἐπὶ τοῦ ἀκρω-
 τήριου Δικτυνναίου (Ψάκου, Στάλα, Καθοσπάλα, Ροδοπού)
 ὑψοῦται τὸ κωνοειδὲς ὄρος Τίτυρον (Ροδοπού 2500 π.) εἰς
 τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποῖου κεῖνται τὰ χωρία Ροδοπού ὅθεν
 τὸ ὄνομα, καὶ Ἀφράτα παρὰ τὸ ὁποῖον ΒΑ. καὶ εἰς ἀπόστα-
 σιν 10 βημ. ἀπὸ τῆς παραλίας ὑπάρχει ὑπόγειον Ἄντρον
 ἀνακαλυφθὲν τῷ 1889 καὶ νομισθὲν ὡς ναὸς τῆς Δικτυννῆς
 Ἀρτέμιδος. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο εἶνε γνωστὸν ἀπὸ τὸν
 ὑπεράνω αὐτοῦ ἐγειρόμενον θολωτὸν λόφον (1200 π.)· εἰς
 τοὺς πρόποδας δὲ τούτου κεῖται τὸ μονήδιον Ἁγ. Γεώρ-
 γιος ἐξάρτημα τῆς Κυρίας Γωνιάς παρὰ τὸν ὄρμον Μάγνη
 (Καντιλιέρες) ἐφ' οὗ σώζονται ἔχνη Ἱεροῦ τῆς Δικτυννῆς
 Ἀρτέμιδος (Βριτομάρτιδος) ὅθεν ἐρρίφη αὕτη εἰς τὴν θα-
 λατσαν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἀκρωτήριον Δικτυνναίου. Παρὰ
 τὴν Κυρίαν Γωνίαν ΒΔ. εἶνε ἡ κώμη Ἁι-Στρατήγος (Ἁ-
 στρατήγος) μὲν ὄμων. ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ
 ὅθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης· πρὸς Δ. δὲ Ραβδούχα κώμη
 ὄχι μακρὰν τῆς θαλάσσης ἔπου ἀποδηθασθέντες 800 Κρη-
 τες μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων ἐπικούρων ἐθανάτωσαν καὶ
 ἠγματοῦσαν τοὺς ἐκεῖ τούρκους τῷ 1825 (12 Ἰουλίου).
 Σκουτελιώνας κώμη παράλιος καὶ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὄ-
 μων. παταμοῦ ὅθεν τὸ ὄνομα. Ἁγ. Εἰρήνη κώμη τερπνὴ
 καὶ παραποτάμιος μὲν ὄμων. ναὸν ὅθεν τὸ ὄνομα· ἔχει δὲ
 πολλὰ μνημεῖα παλαιᾶς πέλειως ἀγνώστου.

Ἄλλα κώμη τοῦ δήμου εἶνε· Κλειδονιανά, Μελισσοσυργός, Καλουδιανά, Μουρί, Μυριανά, Καμαροκουμούλι, Ἄγ. Πασλος.

Ὁ δήμος οὗτος παράγει ὄριον οἶνον, διότι ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου εἶνε τὸ μόνον ἀπασχολοῦν τοὺς κατοίκους τοῦ δήμου τούτου, οὗς διακρίνει φιλοπονία κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ νοημοσύνη. Τὸ κλίμα εἶνε νοσηρότατον· οἱ δὲ κάτοικοι ἀποφέρουσι συγχοῦς πυρετούς.

✓ ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ.

Βουκολιές. Πολεμάρχι.

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Σπηλιᾶς πέραν τοῦ ποταμοῦ Σκουτελιώνα κεῖται «ὁ δήμος Βουκολιῶν» ἔδρα τοῦ ὁποίου εἶνε ἡ ὁμών. κώμη Βουκολιές (Βουκόλιον), ἔχουσα Εἰρηνοδικεῖον· πλατεῖαν εὐρύχωρον ὅπου γίνεται κατὰ Παρασκευὴν ἀγορά (παζάρ), Τζαμίον καὶ περὶ τὰς 100 οἰκίας ἐκτισμένης ἀμφιθεατρικῶς· κατοικεῖται δὲ ὑπὸ μόνον τούρκων. Ὅχι μακρὰν τῶν Βουκολιῶν κεῖται ἄλλη κώμη τὸ Πολεμάρχι (πολέμου-ἄρχω) παρὰ τὸν Ταυρονήτην ὁ ὁποῖος εἶνε τὸ Α. ὄριον τοῦ δήμου καὶ τῆς ἐπαρχίας· ἐκτισμένη δὲ ἐπὶ θέσεως πεδινῆς καὶ στρατιωτικῆς ἔθεν τὸ ὄνομα, παρέχει ὄψιν εὐάρεστον. Ἐνταῦθα ὡς καὶ εἰς Βουκολιές Κρήτες πεντακισχίλιοι ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν ἐκεῖ τούρκων διεσκόρπισαν τούτους φανεύσαντες καὶ αἰγματούσαντες πολλοὺς τῷ 1823. (3 Φεβρουαρίου).

Ἄλλα χωρία τοῦ δήμου εἰσί: Καμισιανά, Μινωθιανά, Μούλετες, Γουδες (Βουδες), Σκαφιιώτης, Σφάκες, Τοῦλκος, Γλῶσσα, Δέμπλα, Ἀνώσκελι, Γαβαλομούρι, Κκκόπετρος, Καρές, Καλάθερος.

Ὁ δήμος οὗτος μεσοπόταμιος ἐξάγει πολὺν οἶνον καὶ

διαρρώους ὀπώρας· τὸ δὲ κλίμα τερπνὸν καὶ οὐχὶ τόσοσ ὑ-
γεινὸν ἔνεκα τῶν πολλῶν τελεμάτων· ἔχει δὲ καὶ καλὰς
βοτκάς.

✓ ΔΗΜΟΣ ΙΝΝΑΧΩΡΙΟΥ.

Ἰνναχώριον. Παπαδιανά. Διχαλοπόταμον. Ἄγ. Τριάς.
Περιβόλια. Βλάτος. Λιμιά. Λίμνη. Ἐλος Ρογδιά. Κάμ-
πος. Καλυβιατή. Σφηγάρι. Ἰνναχώριον. Σφηγάκης.

Ὁ δῆμος οὗτος κεῖται ἐντὸς βαθείας λεκάνης ἀποτελου-
μένης ἔνθεν μὲν ἐκ τῶν Λευκῶν Ὀρέων πρὸς τὸ Σέλιον
ἐκεῖθεν δὲ ἐκ τοῦ Ἰνναχωρίου ὄρους (2 χιλ. π.). Ἡ πρω-
τούτου εἶνε τὰ Παπαδιανά κώμη κεντρικὴ εἰς τὰς ρίζας
λοφίσκου, κατάρρυτος καὶ τερπνὴ ὑπεράνω τοῦ Διχαλο-
ποτάμου (Βιταλοπότα) τοῦ πηγάζοντος ἐκ τῶν Ἰνναχωρίων
ὄρέων καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ὁμῶν. κόλπον παρὰ τὸν
ἄποιον κεῖται ἡ μονὴ Χρυσοκαλίτισσα (Ἄγ. Τριάς) μέ-
ναν τῆς Ἄγ. Τριάδος, οὗ ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις εἶνε
θαυμασία ἔνεκα τῶν κεχρυσωμένων Βυζαντιάκων τοιχογρα-
φιῶν (ἀγιογραφιῶν). Δις τοῦ ἔτους τὴν 25 Μαρτίου καὶ
τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐορτάζει ἡ μονὴ αὕτη· κα-
τὰ τὰς ἡμέρας δὲ ταύτας πολλοὶ ἄνθρωποι μεταβαίνουσιν
ἐκεῖ διὰ τὴν προσκυνήσασιν. Παρὰ τὰ Παπαδιανά πρὸς Α.
κεῖνται τὰ Περιβόλια κώμη παρὰ τὸν Διχαλοπόταμον
κατάρρυτος καὶ τερπνὴ διὰ τοὺς πολλοὺς τῆς κήπους
ἔθεν τὸ ὄνομα· εἶνε πατὴρ τοῦ Γ. Σκαλίδου. Ἐκεῖ τοῦρ-
κοὶ Σελινιώται καταβάντες νύκτωρ ἔσφαξαν 50 χριστιαν-
οὺς τῷ 1823 (10 Φεβρουαρίου). Βλάτος (Βλάθος), Λιμιά,
Λίμνη καὶ Ἐλος κῶμαι κατάρρυτοι καὶ ἐλώδεις ἔθεν
καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν· ἔχουσι δὲ ὠραίους λειμῶνας. Ρογ-
διά κώμη εὐάνδρος λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ ροιᾶς τινος, ἧτις
ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐν ἧ σήμερον κεῖται ἡ κώμη·
ὀπὸ τοὺς πρόποδας δὲ τοῦ Ἰνναχωρίου ὄρους ἐκτισμένη,

εἶνε πατρίς τῆς Ἀντωνούσης Καμπουράκη. Κάμπος πα-
 ράλιος κώμη καὶ πεδινή ἔθεν τὸ ὄνομα καὶ ἐκτισμένη κατὰ
 τὴν βᾶσιν τοῦ ἀκρωτηρίου Καραβούτας, παρέχει ὄψιν εὐά-
 ρεστον. Καλυβιανή, ἥς κυρία ἀσχολία τῶν οἰκούντων εἶνε
 ἡ ἀλιεΐα καὶ ἀκτοπλοΐα, εἶνε πατρίς τοῦ Ἰω. Δεικτάκη. Παρὰ
 ταύτην εἶνε καὶ τὸ Σφηνάρι, κώμη παράλιος ἔνθα ἔκειτο τὸ
 Ἴνναχώριον ἔθεν τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, οὐ μακρὰν τοῦ ποτα-
 μοῦ Σφηνάκη πηγάζοντος ἐκ τοῦ Ἴνναχωρίου ὄρους καὶ ἐκ-
 βάλλοντος εἰς τὸν ὁμῶν. ἔρμον ἔπου περὶ τὰ 500 γυναι-
 κόπαιδα ἀποβιθασθέντα κατεσφάγησαν ἢ ἠγματοπίσθησαν
 ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1824 (Μάιον)· τῷ δὲ 1866 οἱ Ἑλ-
 ληνες ναυτικοὶ ἀπεβίθασαν πολλάκις τροφὰς καὶ πολεμο-
 φόδια.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κουφή-Καρά,
 Κούνενι, Κεφάλι, Ἀερινὰς, Ξερόρραχος, Κερ-
 μωτή, Ἀμυγδαλοκεφάλι, Μελισσιὰς, Σιρικάρη,
 Καναβάς, Πατεριανὰ, Μηλιές, Τζιτζιφιανὰ.

Ὁ δῆμος οὗτος συγχείμενος ἐξ 22 χωρίων ἀπετέλει
 ἄλλοτε ἴδιον τμήμα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἐννιά χωριά» (Νηά-
 χωριά, Ἐννέα παράδων) τὸ ὅποιον ἔλαβε κατὰ παρα-
 φθορὰν τοῦ Ἴνναχώριος. Τὸ ἔδαφος ὀρεινὸν καὶ δασώδες
 ἐκ καστανεῶν παράγει τὰ ὠραιότερα καὶ ἀφθονώτερα κά-
 στανα τῆς Κρήτης· μέρος δὲ τούτου καλύπτεται ὑπὸ τελ-
 μάτων καὶ εἶνε ἐπιτήδειον μόνον πρὸς κτηνοτροφίαν· κλί-
 μα δὲ γλυκὺ καὶ δροσερὸν, πολὺ δὲ νοσηρὸν πρὸς τὰ ἐλώ-
 δη μέρη.

V ΔΗΜΟΣ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ.

*Μεσόγεια. Μεσόγειοι. Λουσακίς. Πηγή. Ἡλίας. Ἄγ. Ἡ-
λίας. Καβούσι. Ἀκτὴ. Πρασσονήσια. Μεγαλονήσι. Φα-
λασάρρον. Φαλασάρρη. Κόρυκος. Κακὴ-Σκάλα.
Κρημνά-Χεσμίνης. Κόρυκος. Τηάτιοι.
Μύλαι. Πορτικοῖσι.*

Πρὸς τὸ Β. καὶ Δ. τῶν δήμων Ἰνναχωρίου καὶ Καστελ-
λίου κεῖται «ὁ δῆμος Μεσογείων». Ἡ πρωτεύουσα τού-
του εἶνε Μεσόγεια (Πόρο-Μεσόγεια) κώμη μεγάλη καὶ
εὐάνδρος ἐκτισμένη δὲ εἰς τὸ μέσον τοῦ δήμου ἔθεν τὸ ὄ-
νομα καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (3,310 π.)
εἶνε καταλληλοτάτη διὰ τὴν καλλιέργειαν δημοτριακῶν
καρπῶν ἐξ ὧν ἰδίᾳ παράγει κριθὴν ἀρίστην, τρέφει δὲ
καὶ πολλὰ ποίμνια. Ἐκεῖ ὁ Κ. Κριάρης ἐκέρδησε λαμ-
πρὰν νίκην τῷ 1866. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ κώμη
Λουσακίς παρὰ τὴν ὁποίαν ΝΔ. κεῖται ἡ μονὴ
Προφήτης Ἡλίας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ παρα-
λίου ὄρους Ἄγ. Ἡλίας (3000 π.). Καβούσι ὄχι μα-
κρὰν τῆς Δ. παραλίας, ἣτις ἀμμώδης καὶ μακρὰ καλεῖ-
ται «Ἀκτὴ» παρὰ τὴν ὁποίαν κεῖνται τὰ Πρασσονήσια
(Ψακονήσια) σχηματίζοντα τὸν λιμένα τῆς Ἀκτῆς πέραν
τῶν Πρασσονήσιων πρὸς Β. εἶνε τὸ Μεγαλονήσι παρὰ τὸ
ἀκρωτήριον Φαλασάρρον (Κευτρί) ἔνθα ἦν ἡ παλαιὰ Φα-
λασάρρη (ἐπίγειον Πολυρρήνης) ἣτις εἶχε κλειστὸν λιμένα
καὶ Ἱερὸν τῆς Δικτύνης Ἀρτέμιδος (Βριτομάρτιδος) πολ-
λὰ δὲ ἀρχαιολογῆματα ἀνακαλύπτονται ἐκεῖ.

Πρὸς Β. τῶν Μεσογείων ἐκτείνεται τὸ ἀκρωτ. Κόρυκος
(Κάμηρον, Βούζα, Γραμβούσα,) ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς θέ-
σεως «Κακὴ Σκάλα» ἀπολήγει παρὰ τὴν Παλαιὰν Γραμ-
βούσαν διὰ μεγάλων κρημῶν καλουμένων ὑπὸ τῶν ναυτι-
κῶν «Κρημνά τῆς Χεσμίνης» (Γραμβούτης). Ἐπὶ τοῦ ἀκρω-

ετηρίου τούτου ὑφούται τὸ ὄρος Κόρυκον ἔχον τρεῖς ὑψίστας κορυφάς τὴν τοῦ Καμήρου (2,580 π.), τὴν τοῦ Κορύκει (2400 π.) εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἁποίας ἔκειτο τὸ παλαιὸν Κόρυκον παρὰ τὸν ἕρμον Τηγάνιον σχηματιζόμενον ὑπὸ χαμηλῆς γῆινης γλώσσης ἔπου 140 Κρήτες ἐφονεύθησαν μαχόμενοι κατὰ τοῦ Μουσταφᾶ Βέη τῷ 1825 (12 Δεβρίου) καὶ τὴν τῆς Βούζης (607 π.). | Ἀντικρὺ τοῦ Τηγανίου εἰς ἀπόστασιν κανονβολῆς κείται τὸ νησίον Γραμβούσα μὲ δ- μῶν. ὄχυρὸν φρουρίον ἐπὶ κωνοειδοῦς λόφου (450 π.) τὸ βποῖον οἱ Ἕνετοὶ παρέδωκαν τοῖς τούρκοις τῷ 1715· τῷ δὲ 1825 (2 Δεκεμβρίου) οἱ Κρήτες ἐκυρίευσαν αὐτὸ δι' ἀπάτης. Μετὰ τὴν Γραμβούσαν κείται ἡ Παλαιὰ Γραμβούσα (Ἀγρία) χωριζομένη ἀπὸ τὴν Βούζαν διὰ πορθμῶν 120 ὄργ. Λέγε- ται δὲ Παλαιὰ διὰ τὰ σωζόμενα ἔγνη παλαιοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου. Παλαιάτατα αἱ νῆσοι αὗται ἐκαλοῦντο διὰ τὸν μυλιτὴν αὐτῶν λίθον Μύλαι. Εἰς ἀπόστασιν δὲ μεγάλην ΝΔ. κείται τὸ Ποντικονῆσι (Πεταλίδα) μέγας καὶ ὑπερυ- θρος σκόπελος.

Ἄλλα χωρία τοῦ δήμου εἶναι Καλλεργιανὰ, Ἀζό- γυρος, Πατεριανὰ, Ἀγ. Γεώργιος, Νεοχώρι, Λαροδὰ, Φαρνάδον, Ἀγ. Πάντες, Κρατσιματάδος.

Ὁ δῆμος οὗτος ἄλλοτε ἀπετέλει ἴδιον τμήμα τῆς ἐπαρ- χίας μὲ δ—6 χωρία ὑπὸ τὸ ὄνομα Μεσόγεια· εἶνε δὲ ὄρει- νός καὶ βραχώδης, καὶ διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι εἶνε οἱ περισ- σότεροι ποιμένες. Τὸ κλίμα εἶνε ὑγιεινὸν καὶ ὀρεσερὸν τὰ θέραις ἕνεκα τῆς ποντιᾶδος αὔρας.

*Κλίμα. Ἐδαφος. Πρῶτα. Κάτοικοι. Χωρία.
Ἐπαίσεις. Μοραί. Διόσεις.*

Ἡ Κίσαμος ἐν γένει ἔχει κλίμα ὑγιεινὸν καὶ ἥπιον. Τῶν χειμῶνα πνέουσι Β. άνεμοὶ σφοδρότατοι, διὸ καὶ τὸ ψυχρὸν τότε εἶνε ὀριμύ. Τὸ θέρος εἶνε ὀρεσερὸν διότι οἱ ἐκ τοῦ πε-

ἴαγους συνήθως πνεόντες ζέφυροι κατακαλύπτουσι τὴν γῶ-
 ραν. Τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ εὐφορον ποικίλλεται πολ-
 λοῦτον ὑπὸ συχῶν λόφων καταφύτων ἐξ ἐλαιῶνων, ἀμυγ-
 δαλῶν καὶ ἀμπέλων· μεταξύ δ' αὐτῶν ὑπάρχουσι πλεί-
 στοι αὐλῶνες καὶ ὄροπέδια καλλιεργούμενα πρὸς σμιγόν·
 ἐπὶ δὲ τῶν ὄρεων εὐάριθμοι κλιτύες ἐκ τῶν μὴ καλλιερ-
 γουμένων εἶνε δασώδεις κυρίως ἐκ κομαρεῶν, καρυῶν καὶ
 κστανεῶν· παρά δὲ τοὺς ὄρους εἶνε πλείστα χθαμαλὰ πε-
 δινὰ μέρη. Τὰ προϊόντα τῆς Κισσάμου εἶνε ἰκανὰ καὶ πάντα
 ἐξαιρέτα, ἰδίᾳ δὲ φημίζεται ὁ οἶνος καὶ τὰ κάστανα. Πα-
 ράγει ἐπίσης ἔλαιον, ἀμύγδαλα, κάρυα καὶ ὀλίγα ἐσπεριδο-
 ειτῆ προϊόντα. Οἱ Κισσαμίται κατοικοῦντες 116 χωρία καὶ
 περὶ τὰς 20 ἐπαύλεις ἐντὸς συδένδρων τοποθεσιῶν, ἔχουσι
 καλλιεργήσει πάντας τοὺς γαιώδεις λόφους, τὰς κλιτύας
 τῶν βουνῶν καὶ τὰ ὄμαλὰ πλευρὰ τῶν φαράγγων, ἐνθα
 μάλιστα ὑπάρχουσι καὶ πηγαὶ ὑδάτων. Εἶνε δὲ γενναῖοι
 ἄνδρες καὶ φλέγονται ὑπὸ πατριωτισμοῦ. Μονὰς δὲ ἔχει
 τὴν Κυρίαν Γωνίαν, Ἁγ. Γεώργιον, Προφ. Ἡλίαν καὶ
 Ἁγ. Τριάδα. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάργου
 χριστιανοῦ, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ ἐπισκόπου φέροντος
 τίτλον «Κισσάμου καὶ Σελίνου».

ἘΠΑΡΧΙΑ ΣΕΛΙΝΟΥ.

(7,635 κατοίκους).

*Ορια. Ὁρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλλοι. Ἀκρωτήρια.

Τὸ Σέλινον ἐκτείνεται εἰς τὸ ΜΔ. ἄκρον τῆς Κρήτης καὶ
 πρὸς Μ. τῆς Κισσάμου καὶ Κυδωνίας. Βρέχεται πρὸς Μ.
 μὲν ὑπὸ τῆς Ἀφρικαν. θαλάσσης πρὸς Δ. δὲ ὑπὸ τῆς
 Ἰονικῆς, καὶ ἐνοῦται πρὸς Α. μὲν μὲ τὰ Σφακία καὶ πρὸς
 Β. μὲ τὴν Κίσαμον καὶ Κυδωνίαν διὰ τῶν Λευκῶν ὄρεων.

Ὁρη λόγου ἄξια εἶνε ὁ Ἅγ. Δίκαιος (4100 π.) τὸ Στρόβλιον, τὸ Ἀποπηγάδι (4,600 π.), ὁ Ὀμαλὸς (ὄροπέδιον 3,600 π.), τὰ Κανδανικὰ καὶ ὁ Ἅγ. Θεόδωρος (1870). Ποταμοί· ὁ Σκλάβος, ὁ Σταγραμέντης, ὁ Σαρακηνός, ὁ Βλητέας, ὁ Ἀσφενδυλιᾶς καὶ ὁ Συῖας (Σούγιας). Πεδιάδες· ἡ Κανδανικὴ καὶ ἡ Στροβιλική. Κόλποι ὁ Ἅγ. Κύριλλος (Ἅγ. Κύρκος) ὄρμοι δὲ ὁ Συῖας (Σούγια), ὁ Λυσσοῦ (Σέλινον, Βλητέα), ὁ Τράχηλας, ὁ Ἅγ. Ἰωάννης (Κριός), ὁ Ἅγ. Παῦλος, καὶ ὁ Ἅγ. Νικόλαος. Ἀκρωτήρια· ὁ Φλαμέας, ἡ Μισή, τὸ Λυσσοῦ (Σέλινον), ὁ Τράχηλας, ὁ Κριός, ὁ Ἅγ. Παῦλος καὶ ὁ Ἅγ. Νικόλαος. Νῆσοι· αἱ Μουσαγύραι (Ἐλαφονήσια). Δῆμοι δὲ 3· ὁ Κανδάνου, Παλαιοχώρας καὶ Καμπιανού.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΔΑΝΟΥ.

Κανδανος. Βλητέας. Σταυρός. Τεμέρια. Ὁρτακος. Κακοδίκη. Ἅγ. Δίκαιος. Σαρακηνός. Σαρακίνα. Κουφή-Κερά. Στροβλιές.

Ὁ δῆμος οὗτος κατέχων τὸ μεσαίτατον μέρος τῆς χώρας καὶ μίαν μόνην πεδιάδα «τὴν Κανδανικὴν» ἔχει πρωτεύουσαν τὴν Κανδανον (κάνδαος ἐπιθ. τοῦ Ἄρεως) ἣτις εἶνε πρωτ. καὶ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας· κεῖται ἐπὶ τῆς ὁμων. πεδιάδος ὑψηλῆς καὶ περικυκλωμένης ἐξ Α. καὶ Μ. ὑπὸ ὑψηλῶν ὄρέων τῶν Κανδανικῶν καλουμένων καὶ ἐκ Δ. ὑπὸ λόφων καταφύτων ἐξ ἐλαιῶν καὶ καστανεῶν ὑπερασπίζεται ὑπὸ 4 ὄχυρῶν πύργων, παρ' ἑκάστον τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν αἱ συνοικίαι· Νισαράκη, Κουφαλωτὸν, Νικτεριανὸν καὶ Βαμβακάδον· ἔχει Ἐπαρχεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, Πλατεῖαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεργεῖται ἐκάστην Παρασκευὴν ἀγορὰ (παζάρ) καὶ Τζαμίον (ἄλλοτε ἐκκλησίαν) ἐνθα ὁ Σταμ. Ἀνωγιανὸς ἔσφαξε 40 τούρκους τῷ 1823

(13 'Ιουν.) Ἡ Κάνδανος ἦνθει ὡς πόλις καὶ εἶχεν ἴδιον ἐπίσκοπον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Ἦδη μεγάλη κωμόπολις κατοικεῖται ὑπὸ τούρκων οἵτινες ὄντες ἄλλοτε Χριστιανοὶ ἐξώμοσαν τῷ 1770· εἶνε δὲ οἱ μαχιμώτεροι καὶ οἱ ἀνδρειότεροι τῶν τούρκων. Παρὰ ταύτην ῥεεὶ ὁ Βλητέας ποταμὸς ὅστις πηγάζων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐπαρχίας χύνεται εἰς τὴν Λυδικὴν ὄπου καὶ ὁ ἕρμος Βλητέας. Τὴν Κάνδανον οἱ Κρῆτες ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Τομπάζην Ἄστυγκα, Ν. Οἰκονόμον. Δ. Καλλέργην καὶ ἄλλους ἐκურίευσαν διὰ τακτικῆς πολιορκίας τῷ 1823 (7 'Ιουνίου). Πρὸς Β. τῆς Κανδάνου εἶνε ἡ κώμη Σταυρὸς με ὁμών. νάον, ὅθεν τὸ ὄνομα, ἐπὶ θέσεως ἀνωμάλου καὶ βραχύδους ὄπου οἱ Κρῆτες μαχόμενοι ἐξεδίωξαν τὸν Καούρην ἀλλ' ἐφρονεύθη καὶ ὁ Γ. Δασκαλάκης τῷ 1822 (13 'Ιανουαρίου)· τῷ δὲ 1866 (17 καὶ 28 Αὐγούστου) ὁ Κ. Κριάρης μαχόμενος ἐπληρώθη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κροτάρου, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ἐφρονεύθη. | Πρὸς δὲ τὸ Α. τῆς Κανδάνου εἶνε ἡ κώμη Τεμένια, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο ἡ Ὑρτακίνη (Ὑρτακος) κτισθεῖσα ὑπὸ τινος Τρωτὸς ὅστις εἶχε γυναῖκα τὴν τοῦ Πριάμου Ἀρίσθην καὶ ἐγέννησε τὸν Ἄσιον. Κακοδίκη (κακὴ δίκη) κώμη ὄρεινὴ καὶ πρωτ. ἄλλοτε τοῦ ὁμων. τμήματος περιλαμβάνουσα 12 ἄλλας κώμας, κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους «Ἄ γ. Δίκαιος» (4,100 π.) ὅθεν πηγάζει ὁ ποταμὸς Σαρακηνὸς, ἐκβάλλει εἰς τὴν Λιθυκὴν παρὰ τὴν κώμην Σαρακίνα (Σαράκι) ὅθεν τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ. Εἰς Κακοδίκη οἱ τοῦρκοι ἔσφαξαν 70 Χριστιανούς τῷ 1822 (17 'Ιανουαρίου). Κουφή-Κερά εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Στροβλιές ὑψουμένον παρὰ τὰ Β. τῆς χώρας ἐχρησίμευσεν ὡς πρωτ. τοῦ τμήματος Στροβλιές περιλαμβάνοντος 6 χωριά.

Ἄλλαι κῶμαι ἄξια μινείας εἶνε Στράτι, Πλατανιάς, Ἐργαστήρι Ἀρμὶ, Πλεμενιανὰ Ἀρχοντικά, Σι-

δεριανά, Μανολιανά, Μάζα, Τραχινιάκος Λυχνιανά. Δρύς, Φλώρια, Ἀλιγός, Μαράλια, Παπαδιανὰ, Μηλονιές, Ἀγ. Πατέρες, Ἀρχιστράτηγος, Μουχιά.

Ὁ δῆμος οὗτος παλαιῖτάτα ἀπετέλει ἴδιον τμήμα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κάνδανος»· εἶνε δὲ δασώδης καὶ ρωμαντικός· τὸ δ' ἔδαφος ἀνώμαλον καὶ πετρώδες· περιλαμβάνει δὲ πρὸς Β. τὰ τμήματα Στροβλιῶν καὶ Κακοδιόκη ἐξάγει δὲ ἔλαιον, κάστανα καὶ μέταξαν· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑΣ.

Σέλιον. Λυσός. Βλητέας. Τράχηλας. Κριός. Μουσαγύραι.

Πελεκάκος. Μουστάκος. Βοθιανά. Ἀγ. Θεόδωρος. Ἀγ.

Μάμας. Σκλαβεπούλα. Σκλάβος. Ἀγ. Νικόλαος.

Κακὸ-Κυρήγι. Ἀσφενδυλιζ. Βλυτέα. Πρό-

δρομος. Ἀσφενδυλιάς. Μισή.

Ὁ δῆμος Παλαιοχώρας εἶνε τὸ δυτικώτερον μέρος τῆς ἐπαρχίας. Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Σέλιον (Παλαιόχωρα, Καστέλλι) ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐνετικῆς φρουρίου καὶ τῆς ἀρχαίας Λυσοῦ ἔθεν τὰ ὀνόματα Καστέλλι, Παλαιόχωρα καὶ Σέλιον ἐξ οὗ καὶ ἡ ὅλη ἐπαρχία· ὑπεράνω δὲ στενῆς καὶ ὀλοβράχου γλώσσης (ἄκρωτ. Λυσοῦ), σπλίζεται μὲ ναὸν τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, ἔχει δὲ ὑγειονομεῖον καὶ μεγάλας ἀποθήκας ἐλαίου· δύο ἄρμους τὸν πρὸς Α. ἔμπροσθεν τοῦ Βλητέα (Βληθιά) ἔπου οἱ Ἐνετοὶ ἀπέβιαζον τὰ πρὸς κατανάλωσιν ἀναγκαῖα σιτηρὰ καὶ τὸν πρὸς Α. προφυλαττόμενον ἀπὸ τὸ χαμηλὸν ἄκρον τοῦ Τράχηλα παρὰ τὸν ὁποῖον ἐκάη τὸ ἀτμήλατον Ἀρκάδιον διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Κουρεντῆ ἵνα μὴ παραδοθῆ εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον τῷ 1668 (16 Ὀκτωβρίου). Εἰς Παλαιοχωραν οἱ Κρήτες ὑπὸ τὸν Γ. Δασκαλάκην (Τσελεπήν) καὶ

Ἄναγν. Παναγιώτου ἐνίκησαν τοὺς τούρκους τῷ 1822 (Ἰ Δεκεμβρίου), ὁ δὲ Κ. Κριάρης τῷ 1866. Πρὸς τὸ Δ. τῆς Παλαιοχώρας εἰς ἀπόστασιν 4 ὥρων εἶνε τὸ ἀκρωτήριον Κριοῦ-Μέτωπον (Κριός, Ἄγ. Ἰωάννης) λίαν ἀπέτομον καὶ χαμηλὸν ὀνομασθὲν οὕτω διότι λήγει ΜΔ. εἰς σχῆμα μετώπου Κριοῦ. ΒΔ. δὲ τούτου αἱ Μουσαγύραι (Ἐλαφονήσια) ἀπέχουσαι δύο περίπου μέτρα τοῦ ἄκρου Ἄγ. Μάμαντος ἔνθα καὶ μικρὸς ὑπάρχει ὄρμος. Ἐνταῦθα ὁ Χουσεῖν Βέης ἔσφαξεν 600 γυναικόπαιδα καὶ 40 ἐνόπλους ἄνδρας Χριστιανούς τῷ 1824 (Μάϊον). Πελεκάκος (Πελεκάν, Πελεκάνος), κώμη ὀρεινὴ μετὰ πολλοὺς ἐλαιῶνας παρὰ τὸν ποταμὸν Σταγραμέντην πηγάζοντα ἀπὸ τὸ ὄρος «Ἄγ. Δίκαιος» (4100 π.) καὶ ἐκβάλλοντα παρὰ τὸν Τράχηλα ἀκρωτήριον, εἶνε πατρὶς τοῦ Παπαδογιάννη. Παρὰ τὴν κώμην ὑπάρχει σπήλαιον, εἰς ὃ ὁ Κ. Κριάρης πολιορκηθεὶς ὑπὸ 1500 τούρκων ἀπέδρα νύκτωρ καίτοι πληγωμένος τῷ 1869. ΒΔ. τοῦ Πελεκάκου κεῖται ὁ Μευστάκος ὡσαύτως ὀρεινὴ κώμη καὶ δενδρόφυτος ὅπου κατέφυγεν ὁ Κριάρης ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ τῷ Σελήμ Ἄγ᾽ Φούσκη τῷ 1869. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ κώμη Βοθιανὰ καὶ μετ' αὐτὴν ἡ κώμη Ἄγ. Θεόδωρος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (1870 π.) οὗ ἄκρα εἶνε τὰ ἀκρωτήρια Ἄγ. Μάμας καὶ Κριοῦ. Πρὸς Β. ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας εἶνε ἡ Σκλαβοπούλα κώμη τερπνὴ καὶ κατάρρυτος ὅθεν πηγάζει ὁ ποταμὸς Σκλάβος παρὰ τὸν ὁποῖον οἱ Κρήτες ἐνίκησαν τοὺς τούρκους ὑπὸ τὸν Παπαδογιάννην τῷ 1822 (17 Ἰανουαρίου). Πλησίον τῆς Σκλαβοπούλας πρὸς Δ. κεῖται ὁ Ἄγ. Νικόλαος μονὴ παράλιος μετὰ ὀμῶν, ναῶν καὶ ὄρμον καταλλήλον διὰ τοὺς ἀκτοπλόους. Κακὸ-Κυνήγι κώμη ἐπὶ μικροῦ πεδίου ἀρδευομένου ὑπὸ τοῦ Σαρακηνοῦ ποταμοῦ δὲν ἀπέχει δὲ πολὺ τῆς θαλάσσης. Ἄσφενδυλιὰ καὶ Βλυτέα (Βλυθιά) κῶμαι ὑποπατάμιοι ὁ-

θεντὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν. Πρόδρομος, μὲ ναὸν Ἴω. τοῦ Βαπτιστοῦ ἔθεν τὸ ὄνομα· ἐντεῦθεν πηγάζων ὁ ποταμὸς Ἀσφενδυλιάς γύνεται εἰς τὴν Λιβυκὴν παρὰ τὸ ἀκρωτ. Μισή.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κάδρος, Σφακός, Σπανιάκος, Χόντρος, Ἀνύδρι, Λουκιανὰ, Κισκιανὰ, (Τσισκιανὰ), Χασσί, Τσαλιανὰ, Γρηγοριανὰ, Κάλαμος, Τρωδιανὰ, Λαμποριανὰ, Τζαγκαριανὰ, Συμβροῦ, Λυγιά, Μοναστηράκι Βουτᾶς.

Ὁ δῆμος οὗτος ἄν καὶ ἄρεινός ἔχει κλίμα ἥπιον καὶ θερπνὸν ἔνεκα τῶν δύο θαλασσίων πελαγῶν· εἶνε δὲ ὡς ὁ τῆς Κανδάνου δασώδης καὶ ρωμαντικός· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι· ἐξάγει δὲ ἔλαιον καὶ μέταξον· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΜΠΙΑΝΟΥ.

Καμπιανός· Ὀμαλός. Ἀγ. Εἰρήνη. Στάς. Στάς. Ἀπά-
νω-Χωριό. Ἀποπηάδι. Σιδεροπόρτι. Ροδοβάρι. Ἐλυ-
ρος. Μορή. Μπερουδιάρ. Ἀζωγυρές. Μεγάλη-
Πέτρα. Κωστογέρακον. Ἀγ. Παῦλος.
Ἀγ. Κύριλλος. Φλαμέας.

Πρὸς τὸ Α. τῶν δήμων Κανδάνου καὶ Παλαιοχώρας εἶνε «ὁ Δῆμος Καμπιανού.» Ἡ πρωτεύουσα, τούτου εἶνε· Καμπιανός (Καμπανός), κώμη ἄρεινὴ ἐφ' ὑψηλοῦ κωνοειδοῦς λόφου, οὗ ἡ κορυφή στέφεται μὲ ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ παρέχει θεῶν γραφικωτάτην. Ἡ κώμη ἐξάγει ὠραῖα γεώμηλα· ἔχει δὲ καὶ ἀγγειοπλαστεῖα. Πρὸς τὸ Α. τοῦ Καμπιανού ὑψοῦται ὁ Ὀμαλός (ὄροπέδιον 3600 π.) ἔνθα ὑψώθη ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 (16 Ἀπριλίου)· ζῶσι δὲ ἐκεῖ καὶ πολλὰ ποίμνια· πρὸς Β. δὲ ἡ Ἀγ. Εἰρήνη κώμη κατάρρutos μὲ ὁμών. ναὸν καὶ πατρὶς τοῦ Πενταρογιάννη φημίζεται δὲ διὰ τὰ ψυχρὰ αὐτῆς ὕδατα· εἶνε δὲ ἐκτισμένη ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Στάς (Σούγας) πη-

γάζοντος ἐκ τῶν ὀρέων Ὀμαλοῦ καὶ Ἀποπηγάδι καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν Λυβικὴν πλησίον τῆς θέσεως ἐν ἣ ἦν ἡ παλαιὰ Συία (Σούγια) ἐπίνειον τῆς Ἐλύρου ὀπόθεν πλοῖα τῶν Χριστ. Δυνάμεων παρέλαβον πολλὰ γυναικόπαιδα διὰ τὴν Ἑλλάδα τῷ 1866· πέραν δὲ εἶνε ἡ κώμη Ἀπάνω-Χωριὸ ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως ἔθεν τὸ ὄνομα. Οὐ μακρὰν αὐτῆς ὑψοῦται τὸ ὄρος Ἀποπηγάδι (4,600 π.) ἄστυρον τῆς ἐπαρχίας Σελίνου πρὸς τὴν Κυδωνίαν ἔθεν ὀδεύουσιν εἰς Χανίκα διὰ στενωπότητος διόδου Σιδεροπόρτι καλουμένης, διότι παλαιάτατα ἐκλείετο διὰ σιδηρᾶς πύλης. Ροδοβάνι κώμη ποιμενικὴ καὶ πρωτ. ἄλλοτε τοῦ ὄμων. τμήματος. Παρὰ ταύτην ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ἐλυρος πατρίς τοῦ ποιητοῦ Θαλήτου ἀποσταλέντος ὑπὸ τοῦ Λυκούργου εἰς Σπάρτην ὡς παιδαγωγοῦ καὶ διδασκάλου τῆς Μουσικῆς. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλύρου ἐδώρησαν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον χαλκίνην αἶγα, ἣτις εἶχε γαλακτοτροφῆσει τὰ τέκνα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀκακάλλης (Θυγατρὸς τοῦ Μίνως) Φυλακίδην καὶ Φίλανδρον. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ Μονή, κώμη παραποτάμιος ἐκ παλαιᾶς μονῆς λαβοῦσα τὸ ὄνομα, ἐξάγει δ' ἔλαιον καὶ μέλι. Ἐνταῦθα ὁ Κ. Κριάρης μαχόμενος ἠνδραγάθησε μετὰ τῶν τριῶν μεγαλειτέρων ἀδελφῶν του, ὧν κατακρεουργηθέντων ὑπὸ τῶν τούρκων ἀνεδείχθη αὐτὸς Καπετάνιος Κωστογεράκου παραιτηθέντος τοῦ πατρὸς του Μπενῆ ὡς ἐκ τῆς προθεβυκτίας ἡλικίας του τῷ 1821. Μπενουδιανά, κώμη ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ πατρίς τῶν Μπενίδων ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης· ὁ τελευταῖος τούτων πατήρ τοῦ Κωνστ. Κριάρη ἐπωνομάσθη κατὰ τῷ 1769 Κριάρης διὰ τὴν ἀκατάσχετον ὀρμὴν καὶ ἀνδρείαν του. Ἀζωγυρές, ὡσαύτως κώμη ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τῶν ὄμων. Ὀάμων οἷτινες φύονται ἐκεῖ ἐν ἀφρονία· ἀπολίξεται μὲν γὰρ Ἰω. τοῦ ἐρημίτου· ἐχρησίμευτε δὲ καὶ

ὡς κατοικία τοῦ Κ. Κριάρη κατὰ τὸ 1870. Παρὰ ταύτην κεῖνται τὰ σπήλαια τῆς Μεγάλης Πέτρας τοῦ Χάρακος ἔνθα ἠσκήτευσεν Ἰω. ὁ ἐρημίτης μετὰ τῶν 98 συνασκητῶν του κατὰ τὸν γ'. μ. χ. αἰῶνα. [Κωστογοέρακον (Κρουστογοέρακον-κρουστός-ιέραξ) πρὸς Δ. κώμη εὐάνδρотаτή ἐπὶ λόφου παρὰ τὰς ἔχθρας ποταμίου γυνομένου εἰς τὸν Συϊαν, πατὴρς Γ. Καντανολέου, Γ. Κορκίδη καὶ ἄλλων γειναίων ἀνδρῶν, ἐκὰθ δὲ δις ὑπὸ τῶν ἐνετῶν καὶ τούρκων. Τὰ ὕδατα δὲν εἶνε ἀφθονα, οἱ δὲ κάτοικοι ὑδρεύονται διὰ φρεατίων ὑδάτων.] Ἄγ. Παῦλος κώμη μικρά καὶ ποιμενικὴ μετ' ὁμών. ναὸν παρὰ τὸν Ἄγ. Κύριλλον (Ἄγ. Κύρκος) κόλπον ~~μικρὸν~~ ἀπέχοντα μίλιον τῆς Συϊας καὶ τοῦ ἀκρωτ. Φλαμέα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Χατζιδιανὰ Λιβαδάς, Πρινές, Τσάκωνας, Σπίνα, Κουκιανὰ Καμάρια, Ἀγλαδάκες, Εὐανθουδιανὰ, Κοπετοί, Δελιανὰ, Μεσόμυρα, Τζεβριμιανὰ, Μυρτές, Ἀγριλιές, Ἐβρές, Τσαγκαριάκος. Σχάφη (Σκαριδάκια),

Ὁ δῆμος οὗτος τὸ πάλαι ἀπετέλει τὸ τμήμα «Ροδοβάνι»· κατάφυτος δὲ ἐξ ἀσπεδάμων, πρίνων, πευκῶν, κυπαρίστων, ἀμυγδαλῶν καὶ ἐλαιῶν παρέχει ὄψιν γραφικωτάτην· τρέφει δὲ πολλὰ ποίμνια ἐκ τοῦ γάλακτος τῶν ἑποίων κατασκευάζουσιν πολὺν καὶ ἐξαιρετὸν τυρόν, διὰ ποῦτο οἱ πλείονες κάτοικοι εἶνε ποιμένες· τὸ δὲ κλίμα τὸν χειμῶνα εἶνε ψυχρότατον.

*Κλίμα, Ἔδαφος. Πραϊόντα. Κάτοικοι. Χώρα. Μοραί.
Διοίκησις.*

Τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας Σελίνου εἰς μὲν τὰ βόρεια εἶνε ψυχρόν, εἰς τὰ νότια ὁμοῦς λίαν εὐκραές καὶ τερπνόν. Τὸ δὲ ἔδαφος ὄρεινὸν ἀνώμαλον καὶ βραχῶδες εἶνε τὸ ρωμαν-

τικώτερον τῆς Κρήτης, διότι αἱ ἀπότομοι τῶν Λευκῶν ὄρέων κλεισιώρειαι, αἵτινες ἀπολήγουσι σχεδὸν καθέτως μέ-
χρι θάλασσης, διασχίζονται διὰ βαθυκόλπων μυχῶν,
τὰ δὲ μετὰ καὶ χαμηλότερα αὐτῶν μέρη εἶνε κατάφυτα
ἀπὸ κυπαρίσσους καὶ πεύκας, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων εἶνε ἐγ-
κατεσπαρμένοι ἀνθοστεφεῖς θάμνοι. Τὰ πλουσιώτερα προϊ-
όντα εἶνε ἔλαιον ἀρίστης ποιότητος καὶ κάστανα· ὁ δὲ
τυρὸς ἐξαιρετος καὶ πολὺς· πρὸς δὲ μέταξα ἐκλεκτὴ, κά-
ρυα, ἀμύγδαλα, ἔρια, μέλι καὶ κηρός. Οἱ κάτοικοι ἀνδρεῖοι
καὶ ὀλιγαρχεῖς, ἀγαπῶσι πολὺ τὰ ὄπλα· ἀσχολοῦνται δὲ
εἰς τὴν ἐλαιοφυτείαν καὶ κτηνοτροφίαν. Ἄπασα δὲ ἡ ἐπαρ-
χία ἔχουσα 81 χωρία καὶ μίαν μονὴν τὴν τοῦ Ἁγ. Νικο-
λάου, διοικεῖται πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου ὀθωμανοῦ,
ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κισσάμου καὶ Σελί-
νου.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΦΑΚΙΩΝ.

(30,887 κατοίκους)

Ἔθνη. Ἐπαρχίαι.

Πρὸς τὸ Α. τῆς Διοικήσεως Κυδωνίας εἶνε ἡ Διοίκησις
Σφακίων. Τὸ Ν. μέρος βρέχεται ὑπὸ τῆς Λυβικῆς θαλάσ-
σης καὶ τὸ Β. ὑπὸ τῆς Κρητικῆς ἔνθα καὶ οἱ κόλποι
Ἄμφιμαλλικός (Σούδα) καὶ Ἄμφιμάτριος (Ἄλμυρὸς)
ἔνοῦται δὲ τὸ μὲν Δ. μετὰ τὴν Διοίκησιν Κυδωνίας διὰ
τῶν ὄρέων Λεύκας καὶ Βερεκύνθου, τὸ δὲ Α. μετὰ τὴν
Διοίκησιν Ρεθύμνης διὰ τῶν ποταμῶν Ὑδραμίου (Δράμια,
Βούτακα, Μουσέλλα), Ἐλέκτρα (Λιγιώτη) καὶ τοῦ ὄρους
Πανάκρου (Κέδριον). Περιλαμβάνει δὲ τὰς ἐπαρχίας Ἰπ-
ποκορωνίου (Ἀποκορώνου), Λάμπης (Ἁγ. Βασιλείου) καὶ
Σφακίων.

Α'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΙΠΠΟΚΟΡΩΝΙΟΥ

ἢ

ΔΠΟΚΟΡΩΝΟΥ.

(16,493 κατοίκους).

**Ορια. *Ορη. Ποταμοί. Λίμναι. Πεδιάδες. Κόλποι.
Ακρωτήρια. Δήμοι.*

Τὸ Ἴπποκορώνιον κεῖται πρὸς Α. τῆς Κυδωνίας καὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς Κρήτης. Βρέχεται πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους· πρὸς Ν. ἐνοῦται μὲ τὰ Σφακία διὰ τοῦ Λευκοῦ ὄρους, πρὸς Δ. μὲ τὴν Κυδωνίαν διὰ τοῦ Βερεκύνθου καὶ πρὸς Α. μὲ τὴν Ρέθυμναν διὰ τοῦ ποταμοῦ Ὑδραμίου (Βούτακα, Μουσέλλα). *Ορη αὐτῆς εἶνε· ὁ Βερέκυνθος (2045 π.), ἡ Δρεπανοκεφάλαια (1830 π.), τὸ Κλημα (2300 π.), ἡ Δαφνομαδάρα (5,390 π.), ἡ Καλὴ ^{ῥοῶροι} Συκιά. Ποταμοί· ὁ Ράμνος (Μέλας, Χιλίαιρος, Κοιλιάρης), ὁ Κέραμος, ὁ Ἀρμένων, ὁ Ἴπποκορώνιος (Ξεδούας, Εἰηδᾶς), ὁ Κίσσαμος (Ἀλμυρίδος), ὁ Ἀμφιμάτριος (Ἀλμυρός), ὁ Κεφαλόβρυσος (Βρύσες), ὁ Κόριος (Ἀσπριλιάνος), ὁ Δελφίν (Δελφίνας), ὁ Ὑδράμιος (Βούτακας, Μουσέλλα). Λίμναι· ἡ Κορησία (Κουρνᾶ 450 βημ.). Πεδιάδες· ἡ Ἴπποκορωνική (Ἀρμένων, ἡ Κορικὴ (Ἀλμυροῦ, Κουρνᾶ). Κόλποι· ὁ Ἀμφιμαλλικός (Σούδας), ὁ Ἀμφιμάτριος (Ἀλμυρός)· ἔχει δὲ ὄρους τὸν Κίσσαμον (Ἀλμυρίδος), τὸν Ἀμφιμάτριον (Ἀλμυρόν, Ἀγ. Νικόλαον). Ἀκρωτήρια· Μοῦσα (Δρέπανον, Κεφαλᾶ). Δήμοι δὲ 4: Βάμου, Ἀρμένων, Φρέ, Μαθέ,

ΔΠΜΟΣ ΒΑΜΟΥ.

*Βᾶμος. Βρύσες. *Ε.λημ. Καμάρα. Μαμουνιατά. Καρέδι. Κεφαλᾶς. Δρέπανο-Κεφάλαια. Δρέπανον. Κεφαλίδες. Καταβατή. *Ορηρος. Καλαμίτσι. *Εξώπολις. Ἀμφιμάτριον. Φρ. Ἀλμυροῦ. Γαβαλοχώριον. Γαβαλιανά-Πηγᾶδια.*

Ὁ δῆμος οὗτος κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπαρχίας. II

πρωτεύουσα τούτου εἶνε ὁ Βάμος ὅστις εἶνε καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς Διοικήτεως Σφρακίων, πόλις μεσόγειος ἐφ' ὑψηλῆς καὶ βραχυόδου θέσεως· ἔχει Πρωτοδικεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, Δημογεροντίαν, Γυμνάσιον ἀτελής, Σχολαρχεῖον, Παρθεναγωγεῖον, Πρότυπον, δύο Ἐκκλησίας, ἐν Τζαμίον καὶ 2 χιλ. Κ. Κατὰ τὸ 1866 ὠνομάσθη Σουλτανιές, εἶχε δὲ ὠραίας οἰκοδομὰς διοικητικὰς, ἃς χριστ. ἐπαναστάται κατηδάφισαν τῷ 1878. Οἱ κάτοικοι ὑδρεύονται ἐκ δεξαμενῶν καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βρουσῶν (Κεφαλοβρύσια) ἀπέχοντος ὥραν ἐπὶ τῆς γεφύρας (Ἑλλην. Καμάρα) τοῦ ὁποίου οἱ Κρήτες ἐπολιόρκησαν τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἠχμαλώτισαν 4 χιλ. τῷ 1866 (31 Αὐγούστου). Πλησιέστατα τοῦ Βάμου κεῖνται ΒΔ. μὲν τὰ Μιμουιανὰ, κώμη μικρὰ μὲ ναῖσκον τῆς Μεταμορφώσεως, ΝΑ. δὲ τὸ Καρύδι μονήδριον τῆς Ἁγ. Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων μὲ ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ὁποῦ ὁ Μ. Πρωτοπαπαδάκης καὶ Γρ. Δαμινὸς ἔσφαξαν 7 Τούρκους τῷ 1821 (14 Σεβρίου). Κεφαλᾶς κώμη μεγάλη καὶ πατρίς γενναιοτάτων ἀνδρῶν ἰδίως Κ. Πρινόλη καὶ Γ. Βορινῶ· ἐκτισμένη δὲ ἐφ' ὑψηλοῦ ὄροσπεδίου, ἐπιστεφομένου δι' ἄλλου τῆς Δρεπανοκεφαλᾶς (1830 π.) οὗ ἄκρα εἶνε τὸ ἀκρωτ. Δρέπανον (Μοῦσα, Κεφαλᾶ) οὕτω καλούμενον ὡς ἐκ τοῦ σχήματός του, ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων (Ἐπάνω Κεφαλᾶς, Κάτω Κεφαλᾶς)· πρωτ. δ' ἄλλοτε τοῦ ὁμων. τμήματος (Κεφαλᾶδες) συγκειμένου ἐξ ἑτέρων 7 κωμῶν: Λικοτιναρέ Σελιά, Σοῦρι, Λιτσάρδα, Ξεροστέρνι, Παλαιώνι, Δράπανος, ἔλαθε τὸ ὄνομα ἐκ τινος Πρωτοκεφαλᾶ (Καπετάνιος) ὅστις πρῶτος ἐξέλεξε καὶ κατώκησε τὴν θέσιν ταύτην περὶ τὸν Θ'. αἰῶνα Μ. Χ., μετὰ τοῦτον δὲ ἕτεροι ἐπτὰ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἔκτισαν καὶ κατώκησαν τὰς λοιπὰς ἐπτὰ κώμας τοῦ τμήματος Κεφαλᾶδων τὸ ὁποῖον καὶ φημίζεται διὰ τὸ ὑγιεινὸν του κλι-

μα. Οἱ κάτοικοι ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἐλαιοφυτεῖαν ὑδρεύονται ἐκ δεξαμενῶν περιεχουσῶν ὄμβριον ὕδωρ ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βρύσες. Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κεφαλαῖ πρὸς τὴν Α. πλευρὰν τοῦ Δραπάνου καὶ ὑπεράνω τῆς Θαλάσσης κεῖνται τὰ ἀπόκρημα γήλαια Καταιβατῆ καὶ Ὀρνέρου, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐπολιορκήθη ὁ Γρ. Δαμιανὸς ὑπὸ τοῦ Ὀσμὰν Πασσᾶ καὶ Καούρη τῷ 1821 (Ἀυγούστου 6—14 Σεπτεμβρίου), εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐσφάγησαν δι' ἀπάτης 36 Κεφαλιανοὶ τῷ 1821 (14 Ἀυγούστου). — Καλαμίτσια, κώμη ἐκ δύο τμημάτων (Πέρα-Καλαμίτσι ἢ Ἀμιγδάλη, Πῶδε Καλαμίτσι ἢ Ἀλεξάνδρου) ἔχουσα κλίμα ὄχι τόσον ὑγιεινὸν ἕνεκα τῶν πληθύνοντων τελευμάτων τοῦ ποταμοῦ Ἀλμυροῦ. Εἰς ταύτην οἱ τοῦρκοι ἐν ἡμέραις ὀλιβεραῖς κρεμώντες τοὺς χριστιανούς ἐκ τῶν μασχαλῶν εἰς δένδρα προσέδενον εἰς ἕκαστον μηρὸν μέγαν λίθον, ἀπομακρυνομένου δὲ τούτου διὰ σχοινίου, διεσχίζοντο τὰ σκέλη των. Πλησιέσταται τῶν Καλαμιτσίων ΒΑ. κεῖται ἡ Ἐξώπολις, κώμη νοσηρὰ παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Ἀμφιμάτριον ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης καὶ εἰς τὸ ὅποιον Ἑνετοὶ καὶ Τοῦρκοι εἶχον ἀνεγείρει παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλμυρὸν φρούριον, ὅπερ κατέστρεψεν ὁ Α. Πρωτοπαπαδάκης τῷ 1821 (14 Ἰουνίου). Γαβαλοχώριον κώμη μεγάλη μὲ 300 οἰκίας καὶ τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς ἐντὸς βαθείας κοιλάδος συδένδρου ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἀμπέλων ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ Φιλίππου Γαβαλαῖ ἔστις πρῶτος συνώκισεν αὐτὴν κατὰ τὸ 1182· πατρὶς δὲ τοῦ Γ. Μαλλινού, ἐχρησίμευσεν ὡς ἔδρα τοῦ φιλέλληνος Ραϊνέκ, τοῦ Ἐμμ. Τομπάζη καὶ τοῦ Κρητ. Συμβουλίου. Παρ' αὐτὴν κεῖνται τὰ Γαβαλιανὰ Πηγὰδια (λελαξευμένα δεξαμεναὶ 30) παρέχοντα εἰς τοὺς Γαβαλοχωρίτας ἄφθονον ὄμβριον ὕδωρ.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ἀργυρομοῦρι, Κατούνα. Ἀγ. Παῦλος, Δουλιανὰ (Ντουλιανὰ).

Ὁ δῆμος οὗτος ἀνώμαλος καὶ βραχῶδης στερεῖται πηγῶν ὑδάτων· παράγει ὅμως λαμπρὰ γεννήματα, ἔλαιον, κεράτια, μέλι, κηρὸν καὶ οἶνον· εὐρίσκεται δὲ εἰς ὠραίαν θέσιν, διότι ἐκ τούτου φαίνεται ἡ Ρέθυμνα, ὁ Βρούσινας, ἡ ἐκτεταμένη Κορικὴ πεδιάς, ὁ Ἀμφιμαλλικὸς κόλπος, ὁ Βερέκυνθος καὶ ἔλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου. Εἰς τὸν δῆμον τοῦτον ἀνήκει καὶ ὁ Ἀμφιμάτριος κόλπος, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τὸ νησιδίον Ἀγ. Νικόλαος σχηματίζον ἀγκιστροειδῆ ἀγκάλην ἔπου δύνανται νὰ εἰσέλθωσι 2 ἕως 3 μεγάλα πλοῖα. Ἐντεῦθεν πλοῖα τῶν Χριστ. Δυνάμεων παρέλαβον πλεῖστα ἡγυναικόπαιδα διὰ τὴν Ἑλλάδα τῷ 1866. Ἔχει δὲ ὁ δῆμος οὗτος μίαν ἀμαξιτὴν ὁδὸν τὴν τοῦ Βάμου.

ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ.

Ἀρμένιοι. Σκορδελιανή. Ἀγκαβαρές. Καλόβαϊ. Ξεδοῦας Ἰπποκορώνιον. Πλάκα. Ἀλμυρίς. Κάργα Ντασί. Κόκκινο-Χωριό. Τσιβαράς. Νεοχώριον. Πρόβαρμα. Στόλος. Βερέκυνθος. Ράμος. Καλάμι. Ἰτζεδίν.

Πρὸς τὸ ΒΔ. τοῦ δήμου Βάμου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Ἀρμένων». Ἡ πρωτ. τοῦ δήμου τούτου εἶνε οἱ Ἀρμένιοι κωμόπολις ὠραία μὲ 150 οἰκίας 2 ναοὺς καὶ κζαμίον· ἐπὶ θέσεως δὲ ἀνωμάλου καὶ βραχῶδους ἐκτεταμένη καὶ ὑπεράνω ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῶν Λευκῶν ὀρέων καὶ χυνομένου διὰ τῶν Καλυβῶν εἰς τὸν Ἀμφιμαλλικὸν κόλπον, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐξ ἀπείκων Ἀρμενίων ἐλθόντων κατὰ τὸν Θ'. αἰῶνα. Ἐπὶ τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀρμένων ὑπάρχει πελωρία πλάτανος ὑπὸ τὴν ὁποίαν συνεκροτήθησαν δύο Συγελεύσεις, ὧν ἡ τοῦ Μαῖου

1822 υπέγραψε τὸ Ἑλλην. Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐψήφισε νὰ ὀνομασθῆ ἡ κώμη Ἐλευθερόπολις. Περὶ τὴν κώμην εἶνε ἡ Ἴπποκορωνικὴ πεδιάς, ἣτις κατάφυτος ἀπὸ συκέας, πορτοκαλλέας, λεμονέας, ελαιάς, μωρέας, ἀμπέλους, καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα καὶ εὐωδίαν ἀποπνέοντα δένδρα καὶ ἄνθη εἶνε ἀληθῆς παράδειτος. Παρὰ τὴν αὐτὴν δὲ κώμην κεῖνται αἱ ἐπαύλεις Σκορδύλιαν ἢ κτισθεῖσα ὑπὸ τινος τῶν Σκορδουλῶν διασώζουσα ἐρείπια Βυζαντιακοῦ ναύσκου, καὶ Ἀγκαθανές (ἄγκη, ἀγκή) κατάφυτοι ἀπὸ ἐσπεριδοειδῆ δένδρα καὶ ἄνθη. Ἡρὸς Β. κεῖνται αἱ Καλύβαι εἰς ἀπόστασιν 1/4 ὥρας, κωμόπολις παράλιος μὲ 110 οἰκίας, ναὸν τῆς Κοιμήσεως, τζαμίον ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Ἀρμένων καὶ λαμπρὰν ἀγοράν. Ὀνομάσθη δὲ Καλύβαι διότι πρῶτοι οἰκᾶτοικοι τοῦ Ἴπποκορωνίου ἔκτισαν ἐκεῖ καλύβας. Παρ' αὐτὴν πρὸς Α. καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Ξεδούα (Ξηδᾶ) ἐπὶ λόφου ἔκειτο τὸ Ἴπποκορωνίον (τανῦν Καστέλλι διὰ τὰ σωζόμενα ἐρείπια ἐνετ. φρουρίου) ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας. Εἰς Καλύβας οἱ Χριστιανοὶ ἐνίκησαν τὸν Ἀλῆ Σοφτὰν καὶ Τσουρούνην τῷ 1821 (17 Ἰουνίου)· οἱ δὲ τοῦρκοι ὑπὸ τοὺς Σερῖφ καὶ Ὀσμὰν πασσάδες ἀπέκτειναν 200 Χριστιανούς αἰχμαλωτισθέντας εἰς τὸν Ἀμφιμάτριον (Ἀλμυρὸν) ποταμὸν τῷ 1821 (6 Αὐγούστου)· ΒΑ. τῶν Καλυβῶν καὶ ὑπεράνω τοῦ ὄρου Κισσάμου (Ἀλμυρὸς βάθους 3—5 ὄργ.) προφυλαττομένου ἀπὸ τὸ νησίον «Κάργα-Ντασι» εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ ἐπισκοπικὴ πόλις Κίσσαμος ἐπίνειον τῆς Ἀπτέρας εἰς ὃν ἐκβάλλει καὶ ὁ ποταμὸς Ἀλμυρίδος κεῖται ἡ Πλάκα, κώμη παράλιος καὶ ναυτικὴ καλουμένη οὕτω διὰ τὸ βραχυῶδες τῆς θέσεώς της. Ἐκεῖ ἀπεβιβάσθη ἐλλῶν ὁ Ἐμμ. Τομπάζης μὲ Ἑλλην. ἀτμόπλοιον τῷ 1828 (15 Ὀκτωβρίου), τὴν δὲ 12 Δεβρίου ἰδίου ἔτους οἱ τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλλην. Γολέταν

«Εὐχαριν» κενὴν ἀνδρῶν. Παρὰ τὴν Πλάκα καὶ ἐφ' ὑψηλῆς ἐρυθρᾶς θέσεως τοῦ ἀκρωτηρίου Δρεπάνου κεῖται ἡ κώμη Κόκκινο-Χωριό· ἔξω τούτου ὑπάρχει ὀπὴ ἀφ' ἧς οἱ τούρκοι ἐξήγαγον δι' ἀπάτης 116 Χριστιανούς καὶ ἀπέκτειναν τῷ 1821. — Τσιβαράς (Σίβαρα) κώμη ἐφ' ὑψηλῆς βραχῶδους θέσεως, οὐ μακρὰν τῶν Καλυβῶν, με 60 οἰκίας, ναὸν Ἰω. τοῦ Προδρόμου καὶ ἐνετ. κτίρια. Ἡ κώμη ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ἐγένετο τὸ θέατρον πολλῶν μαχῶν. Ἐκεῖ οἱ Χριστιανοὶ ἤρασαν λαμπρὰν νίκην τῷ 1878 (11—12 Ἰουνίου). Νεοχώριον (Νιδ-χωριὸν) κώμη κατάρρυτος παρὰ τοὺς Ἀρμένους ὑπερασπιζομένη ὑπὸ δύο ἠνωμένον Πύργων οἰκοδομηθέντων τῷ 1867 ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πύργος Ἀζιζιέ», εἶνε δὲ πατρίς Γ. Μαυράκη. Παρ' αὐτὴν κεῖται τὸ Πρόβαρμα κώμη μικρὰ ἐπὶ γηλόφου προβαίνοντος εἰς τὴν Ἴπποκορωνικὴν πεδιάδα ἔθεν τὸ ὄνομα· ἐπίσημος διὰ τὰς ἐν αὐτῇ νίκας τῶν πατέρων μας οἵτινες μετὰ τριῶρον μάχην ἐφόνευσαν 40 τούρκους τῷ 1828 (1 Αὐγούστου)· τῷ δὲ 1841 συνεκροτήθη ἡ πρώτη κατὰ τῶν τούρκων μάχη ἀρχηγούντων τοῦ Χαιρέτη, Κουμῆ, Χάλη, Νιότη καὶ Κριάρη. Στύλος κώμη κατάρρυτος παρὰ τὸν Βερέκυνθον καὶ τὸν ποταμὸν Ράμνον (Μέλας, Χιλιάρος, Κοιλιάρης) πηγάζοντα ἐκ τῶν Λευκῶν ὀρέων καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Ἀμφιμαλλικὸν κόλπον πλησίον τῆς θέσεως «Καλάμι» ὅπου οἱ Χριστιανοὶ πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 150 τούρκους τῷ 1822 (24 Σεβρίου) καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ τούρκοι ἔκτισαν τὸ φρούριον Ἰζζεδίν τῷ 1872· ἐκτισμένη δὲ ἐφ' ὑψηλοῦ στυλοειδοῦς λόφου, ἔθεν τὸ ὄνομα, κατοπτεῦει ὡς ἐν πανόραματι πᾶσαν τὴν Ἴπποκορωνικὴν πεδιάδα ἔνθα κατεσκήνωσεν ὁ Χουσεῖν βέης τῷ 1824 (Φεβρουάριον)· τῷ δὲ 1889 (Αὐγούστον) ἐγένοντο ἀψιμαχίαι κατὰ τοῦ τουρκ. στρατοῦ· εἶνε πατρίς τοῦ Α. Γεγονῆ.

Ἄλλα χωρία τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Καμπιά, Κο-

πράνα, Ἀγ. Βασίλειος, Μαχαιροί, Κατσοφριανά, Κυριακοσέλια.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει πολλά φυσικά καλὰ πλὴν τὸ κλίμα ὀλίγον νοσῶδες κατὰ τὸ θέρος· ὀρίζοντα κατάφυτον, μαγευτικὰς ἐξοχάς, ψυχαγωγικούς περιπάτους, διὰ ταῦτα δὲ ἡ ἐκεῖ διαμονὴ εἶνε εὐαρεστοτάτη. Εἰς τὴν δῆμον τοῦτον ἀνήκει καὶ ὁ Βερέκυνθος (Παλαιόκαστρον, Οἰκονομικὰ 2645 π.) τὸ Δυτικὸν ὄριον τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὴν Κυθωνίαν, ἐφ' οὗ ἡ παλαιὰ Ἀπτέρα (Ἀπτερον, Ἀπτερα, Παλαιόκαστρον) κληθεῖσα οὕτως ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Σειρήνων μάχης γενομένης εἰς τὴν θέσιν «Μουσειον» βασιλεύοντος τοῦ Ἀπτέρου, διότι αἱ Σειρήνες νικηθεῖσαι ἔτιλιν τὰ ἑαυτῶν πτερά καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡδὴ κεῖται ἡ μονὴ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος κυβερνωμένη ὑπὸ Οἰκονόμου (Πατμίου μοναχοῦ) ἔθεν τὸ ὄνομα Οἰκονομικὰ. Παρ' αὐτὴν δὲ κεῖται τετραγώνος ὀχυρὸς πύργος κτισθεὶς τῷ 1872 καὶ ὑπερασπιζόμενος ὑπὸ 4 τηλεβόλων. Ἐχει δὲ καὶ ἀμαξιτὰς ὁδοὺς.

ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ.

Φρές. Μελιδόρι. Πεμόρια. Ραμνή. Ράμος. Κάϊνα. Καίρος. Ζιζιφέας. Νίππος. Νεροχώρι. Βαγές.

Πρὸς Ν. καὶ ΜΔ. τῶν δῆμων Ἀρμένων καὶ Βάμου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Φρέ.» Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Φρές, κώμη μεγάλη ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῶν Λευκῶν ὄρέων καὶ ὑπεράνω πεδίου καταφύτου ἐξ ἀμπελώνων, ἐλαιῶνων καὶ ἄλλων δένδρων, καὶ ὑπὸ εὐπροσώπων οἰκοδομῶν ἐστολισμένη, ὣν ὁ ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας ὑπερέχει κατὰ τὴν διακόσμησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν, ὅπου συναθροισθέντες πλεόν τῶν 10 χιλ. Χριστιανῶν πάρόντων καὶ τῶν

μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀδελφῶν Χαιρέτη, Δ. Χρυσάφοπούλου, Ν. Ρενιέρη καὶ Ἐμμ. Ἀντωνιάδου ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1841· καὶ ἡ πρώτη δὲ Γεν. Συνέλευσις τοῦ 1878 (Ἰανουάριος) ἐνταῦθα συνεκροτήθη. Ἐκεῖ ὁ Χουσεῖν βέης ἐλθὼν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀγ. Παθῶν τῷ 1824 ἠχμαλώτισε καὶ ἐφόνευσε πλέον τῶν 400 Χριστιανῶν. ΒΔ. τοῦ Φρέ κεῖται τὸ Μελιδόνι (μέλι δίδω) κώμη ὄρεινὴ ἐπὶ λοφίσκου· ἐξάγει εὖσμον μέλι ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα· εἶνε δὲ πατὴρ τοῦ Ἰωσήφ Κωνσταντουδάκη ὅστις διὰ τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα καὶ τὴν βροντώδη φωνὴν του μετωνομάσθη Σήφρακας· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια ἢ κώμη. Παρὰ ταύτην εἶνε τὰ Πεμόνια (Ἐπάνω Πεμόνια, Κάτω Πεμόνια) κώμη ἐπὶ βαθείας κοιλάδος, συδένδρου καὶ ποιμενικῆς, εἶνε πατὴρ τοῦ Μανώλη Ἀλιδάνιστου. Ραμνὴ (Ράμνος) κώμη ὄρεινὴ καὶ κατάρρυτος παρὰ τὴν παλαιὰν Ράμνον ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα· κατάρρυτος δὲ ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων ἐξάγει ὠραῖα ἄπια, τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια. Κάϊνα (Καῖνος, Κάνος) κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως παρὰ τὴν ἀρχαίαν Καῖνον πατὴρ τῆς Βριτομάρτιδος· ἐχρησίμειυσε δὲ ἔδρα τῶν Γιαννιτσάρων καὶ ὑπερασπιζομένη ὑπὸ ὀχυροῦ πύργου ἐγένετο θέατρον πολλῶν μαχῶν. Ἐκεῖ ὁ Χατζῆ Ὄσμάν πασσᾶς διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Κρητὸς Μουτσογιάννη κατέστρεψε τὸν Μεχμέτ Γιαννιτσαρὴν καὶ τοὺς 400 ὀπαδοὺς αὐτοῦ τῷ 1821. Ζιζιφέας, κώμη τερπνὴ καὶ κατάρρυτος, ἐχρησίμειυτεν ἔδρα τοῦ φιλέλληνοσ Ραῖνῆκ τῷ 1828 (Αὐγούστου)· πατὴρ δὲ τοῦ Γ. Παπαδάκη, Μάλτου ἱερέως καὶ Κωνσταντουδάκη εἶνε κώμη ὀπωροφόρος ἰδίως ζιζιφεῶν ὅθεν τὸ ὄνομα. Νίππος (ἵππος) ὠσαύτως κώμη τερπνὴ καὶ ἀμπελόφυτος ὅπου οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τοὺς Γ. Βελετζῖνη, Μερτιμιανὸν Περάκη Ἰω. Γιάνναρην καὶ Ἄντ. Παινήτη πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 300

τούρκους τῷ 1822 (30 Σβρίου.) Νεροχώρι, κώμη ἐπ' ὑψηλοῦ λόφου, τερπνὴ καὶ κατάρρυτος, ἔθεν τὸ ὄνομα. Βαφές (Βαφεύς) κώμη ἐπὶ λοφίσκου καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Βρυσῶν (Βαμμένος, Κεφαλο-Βρύσια) ὁ ὁποῖος πηγάζων ἐκ τῶν Λευκῶν ὁρέων γύνεται εἰς τὸν ποταμὸν Ἀμφιμάτριον (Ἀλμυρόν). Παρὰ ταύτην ὑπάρχει σπήλαιον εἰς τὸ ὁποῖον οἱ τοῦρκοι δι' ἐμπρηστικῶν καὶ δυσωθῶν ὑλῶν ἀπέπιψαν 130 Χριστ. τῷ 1821. Ἡ κώμη πατρὶς τοῦ Ἄντ. Παινέση ὧς ἐκ τῆς θέσεώς της ἐγένετο θέατρον πολλῶν μαχῶν. Ἐκεῖ συνεκροτήθη μεγάλη μάχη καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ὁ Πραϊδῆς, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ φιλέλληνας Ἐσλέν τῷ 1866.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Χιλιομουδοῦ, Κοῦκος, Παῖδοχώρια.

Ὁ δῆμος οὗτος ἂν καὶ ὀρεινὸς εἶνε ὅμως τερπνὸς καὶ ρωμαντικὸς· τὸ δὲ κλίμα λαμπρὸν καὶ ὑγιεινότατον. Εἰς τοῦτον ἀνήκουσι τὰ Βοθονάκια (βόθος) θέσις λίαν ὀχυρὰ ὑπὸ τῆς ὑπωρείας τῆς Λεύκας καὶ ἄνωθεν τῶν χωρίων Ζιζιφέως, Φρὲ καὶ Μελιδονίου ὅπου ἐν ἡμέραις δυσχερέσει διεσώζετο μέγα μέρος οἰκογενειῶν Ἀποκορωνιτῶν, ἐσωτερικώτερον δὲ ὑπάρχουσι τὰ Μέσα Βοθονάκια ἔνθα ῥεεὶ ἐκ τῶν βουνῶν καὶ κάλλιστον ὕδωρ.

ΔΗΜΟΣ ΜΑΘΕ.

Μαθές. Κλίμα. Στενὸν Ἀλμυροῦ. Κορησία. Δαφρομαδάρα. Κόριοι. Κορυθαί. Ἀσπριλιάραι. Δελφί. Κάστελλος. Πάτημα. Δράμια. Ὑδραμία. Ὑδράμιος. Ἀγ. Γεώργιος. Φλακή. Ὄρος-Συκιά. Μέσα-Γωνιά. Ἀλκαμπος. Πρὸςνερος. Κράπη.

Πρὸς τὸ Α. τῶν δήμων Φρὲ καὶ Βάμου κεῖται ἄλλος δῆμος « ὁ Δῆμος Μαθέ »· Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε· Μαθὲς

κώμη ώραία πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κλήματος (2300 π.) ἔνθα οἱ Κρητες ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῷ 1877 (Ἰούνιον). Παρὰ ταύτην εἶνε τὸ Στενὸν-Ἀλμυροῦ δι' οὗ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας καὶ τὸ ὁποῖον μετὰ αἰματηρὰν μάχην κατέλαβον οἱ τοῦρκοι τῷ 1821 (6 Ἀγούστου). Πρὸς Α. τοῦ Μαθὲ κεῖται ἡ ἐγγελιοφόρος λίμνη Κορησία (Κουρνᾶ 450 βημ.) ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Δαφνομαδάρας (5390 π.) ὅπερ ἄνῃλθεν ὁ Καούνης μετὰ 3500 τούρκων καὶ ἐσχήνωσεν εἰς Ἄσκυρον τῷ 1821 (16 Ἰουλί-ου). Παρὰ τὴν Κορησίαν ἔκειτο τὸ Κόριον (τανῦν Κουρνᾶς) μὲ νὰν τῆς Κορησίας Ἀθηνᾶς, κώμη νοσηρὰ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσπριλιάνον ἔνθα καὶ ἡ ὁμών. κώμη ὑπάρχει καὶ Δελφίνα παρὰ τὸν ὁποῖον κεῖνται ὁ Κάστελλος ἐκ παλαιοῦ ἐνετ. φρουρίου λαβὼν τὸ ὄνομα καὶ τὸ Πάτημα κῶμαι ὄρειναι καὶ νοσηραὶ ὡς ὁ Κουρνᾶς ἔνεκα τῶν παρακειμένων τελμάτων τῆς Κορησίας λίμνης. Δράμια* (Ἵδραμία) κώμη ὡσαύτως νοσηρὰ ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ἵδραμία καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Ἵδραμίου (Βούτακα, Μουσέλλα) πηγάζοντος ἐκ τῆς Λεύκας καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Ἀμφιμάτριον (Ἄλμυρον) κόλπον εἶναι τὸ πρὸς Α. ὄριον (νέον) τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὴν Ρέθυμναν. Ἡ κώμη ἔχουσα 20 ταπεινὰς οἰκίας στολίζεται ὑπὸ τῆς μονῆς Ἀγ. Γεωργίου (Δράμια), ἥτις οὔσα ἄλλοτε ἐξάρτημα τῆς μονῆς Μυριοφύτων (Μυριοκεφάλων) εἶχε 30 χιλ. ἐλαιόδενδρα τὰ ὁποῖα ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῶν Γιαννιτσάρων μετὰ προηγουμένην ἐρήμωσιν τῆς μονῆς καὶ σφαγὴν πάντων τῶν ἐν αὐτῇ μοναζόντων καλογήρων τῷ 1770. Ἐκεῖ ὀκτακισχίλιοι τοῦρκοι ὑπὸ τοὺς Σερῖφ καὶ Ὀσμὰν πασσάδες κατεσχῆνωσαν τῷ 1821 (1 Αὐγούστου). Φυλακῆ, κώμη ὡσαύτως νοσηρὰ ἂν καὶ ἐκτισμένη ἐφ' ὑψηλῆς καὶ στρατηγικῆς θέσεως ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας ἔθεν τὸ ὄνομα καὶ ὑπεράνω

τοῦ ποταμοῦ Ὑδραμίου, ἐχρησίμευσεν ἔδρα τῆς Διοικ. Σφακιῶν (1878—1885). Παρὰ ταύτην ὑψοῦται τῆς Συκιᾶς τὸ ὄρος ὅπου τὴν νύκτα τῆς 26 Ἀπριλίου 1867 ἀπέθανον ὑπὸ τοῦ φύχου 240 γυναικόπαιδα καταφυγόντα ἐκεῖ ἵνα διασωθῶσιν ἀπὸ τὴν σφαγὴν καὶ ἀτίμωσιν τοῦ Ὁμῆρ Πασσᾶ. Μέσα Γωνιά (Μεγάλη Γωνιά) κώμη ὄρεινή, ποιμενικὴ καὶ μεγάλη ἐπὶ τῶν ὄρειων τῆς χώρας ἔθεν τὰ ὀνόματα. Ἀλίκαμπος (Ἀλία-Κάμπος) κώμη μεγάλη, ποιμενικὴ καὶ εὐάνδρος, πατρὶς τοῦ Γ. Βελετσίνη· ὑπὸ τὰς ὑπαρεΐας τῆς Λεύκας καὶ ὑπεράνω πεδίου καταφύτου ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἄλλων δένδρων ἐχρησίμευεν τὸ πάλαι ὡς τόπος ἀλίας (ἐκκλησίας) ἔθεν τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν κεῖται ὁ Πρόσνερος (Ἐμπρός-νερος) κώμη εὐάνδρος εἰς τοὺς πρόποδας ὄμων. ὄρους (1000 π.) ὀπότεν ῥέει ὕδωρ διαυγές ἐξ οὗ τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ ἔθεν ἀνέρχονται εἰς Κράπην (κρᾶς, ὄροπέδιον 2600 π.) δι' ἧς οἱ τοῦρκοι ἀνήλθον εἰς Σφακία τῷ 1770 καὶ ὁ Χουσεῖν Βέης τῷ 1824 (Μάρτιον), ὁ δὲ Καούνης κατερχόμενος καὶ καταπολεμούμενος ὑπὸ Α. Πρωτοπαπαδάκη, Ρ. Βουρδουμπᾶ καὶ Πωλογεωργάκη ἀπώλεσε περὶ τοὺς 300 Τούρκους τῷ 1821 (18 Ἰουλίου)· πατρὶς δὲ τοῦ Ἰω. Μουσούρου, Γιάνναρη καὶ Θεοδώρων ὑπερησπίζετο ὑπὸ τοῦ πύργου τοῦ περιβοήτου Ἀληδάκη ὃν οἱ ὄρεσιβιοὶ Σφακιανοὶ ἐξεπολιόρκησαν καὶ κατέστρεψαν τῷ 1821 (18 Ἰουλίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Μουρί, Ἀσπρουλιάννα (μετόχι), Φονές, Χάμπαθα, Μάζα, Φιλίππος, Ἀσπροσυκιά.

Ὁ Δῆμος οὗτος ἐν γένει εἶνε μὲν εὐφορος ἀλλὰ νοσώδης ἕνεκα τῶν πολλῶν τελεμάτων τὰ ὅποια ἔχει πλὴν τῶν ὄρειων αὐτοῦ μερῶν· διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι ἔσσι διαρκῶς μένουσιν ἐκεῖ εἶνε κατακίτρινοι καὶ κάτισγχοι· εἰς τοῦτον δ' ἀνήκει ἡ Κορικὴ πεδιάς (Κάμπος-Ἀλμυροῦ) ἣτις κεῖται

μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀμφιματρίου (Ἄλμυροῦ) καὶ Ἰδραμίου (Βούτακα, Μουτέλλα) καὶ τῆς ὁποίας τὸ Α. μέρος ἀπετέλει τὸ τμήμα «Κουρνο-Πατήματα» ὅπου πεντακισχίλιοι Κρήτες ὑπὸ τοὺς Α. Πρωτοπαπαδάκη, Ρ. Βουρδουμπᾶν, Γ. Τσουδερόν, Ἰω. Χάλην, Γ. Δεληγιαννάκη, Α. Μελιδώνην, Σήφακαν, καὶ Πωλογεωργιάκη κατενίκησαν ὀκτακισχιλίους τούρκους τῷ 1821 (3 Ἀυγούστου).

Κλίμα. Ἔδαφος. Προϊόντα. Κάτοικοι. Χωρία. Μορὰ. Ὀδοί. Διοικήσις.

Ἐν γένει τὸ κλίμα τοῦ Ἰπποκορωνίου εἶνε τὸν μὲν χειμῶνα ψυχρόν, τὸ δὲ θέρος ὀροσερὸν καὶ ὑγιεινὸν πλὴν τοῦ Α. μέρους ὅπερ εἶνε νοσηρὸν ἕνεκα τῶν Κορησίων καὶ Ἀμφιματρίων τελεμάτων· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ κατάρρυτον κατὰ τὸ Α. καὶ ΒΔ. μέρος, λίαν δὲ βραχῶδες ἀνώμαλον καὶ ἀνυδρον κατὰ τὸ νότιον. Παράγει ἔλαιον καλλίστης ποιότητος, οἶνον, ὄσπρια παντὸς εἶδους, δημητριακοὺς καρποὺς καὶ ἄλλα διάφορα προϊόντα. Οἱ Ἀποκορωνῖται ἀνδρεῖοι, φιλόξενοι, φιλόπονοι καὶ φιλοπόλεμοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν, ἐλαιοφυτεῖαν καὶ οἰνοποιάν· κατοικοῦσι δὲ 62 χωρία τὰ πλεῖστα ὄρειά. Μονὰς δὲ ἔχει 3 τὴν τοῦ Καρυδίου (Ἄγ. Γεώργιος), τὰ Οἰκονομικά (Ἄγ. Ἰω. ὁ Θεολόγος) καὶ τὰ Δράμια (Ἄγ. Γεώργιος). Μίαν δὲ ἀμαξιτὴν ὁδόν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ Διοικητοῦ Χριστιανοῦ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν Γεν. τῆς νήσου Διοικήσιν· ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου.

Β'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΦΑΚΙΩΝ.

(5, 187 κατοίκους).

*Ορια. *Ορη. Ποταμοί. Κόλποι. Ακρωτήρια. Νήσοι. Δήμοι.

Πρὸς Ν. τοῦ Ἀποκορώνου καὶ πρὸς Α. τοῦ Σελίνου ἐκτεινομένη ἡ ἐπαρχία Σφακίων ἐνοῦται πρὸς Β. μὲν μετὰ τῆς Ρεθύμνης, Ἀποκορώνου καὶ Κυδωνίας, πρὸς Δ. μετὰ τοῦ Σελίνου καὶ πρὸς Α. μετὰ τῆς Λάμπης διὰ τῶν Λευκῶν ὄρεων· πρὸς Ν. δὲ βρέχεται ὑπὸ τοῦ Λιθουκοῦ πελάγους. Ὅρη αὐτῆς εἶνε τὰ Λευκὰ ὄρη (Λευκόν, Μαδάρα, Σφακία)· κορυφαὶ δὲ τούτων εἶνε ἡ τοῦ Θεοδωρῆ (8100 π.) τὸ ὑψηλότερον ὄρις τῆς Κρήτης, Ἀγῶ-Τόπι (6720 π.), Βολάκια (7610 π.), ἡ τῆς Σαμκρῆς (4200 π.), ἡ Σβουριζτή, τὸ Τριαμάτι, τὸ Μαυρῆ (6860 π.), ὁ Σορός (Λευκόν, Ἅγιον Πνεῦμα 7650 π.), τὸ Κάστρον (6760 π.), ὁ Κατρές (6070 π.), τὸ Δέσκον (3,300 π.), τῆς Ἰμβρου (2730 π.), τὸ Ἄσφενδον (3890 π.), τὸ Φράτσια (3030 π.). Ποταμοὶ δὲ ὁ Ποικίλαστος (Τρουπητῆς), ὁ Τάρας (Ἀγ. Ρουμέλης), ὁ Ἡραδῆνης (Ἀρράδης), ὁ τῆς Ἀνωπέλεως, ὁ Ξηρές, ὁ Ἄσκυρος, ὁ Ἰμβρατος, ὁ Καλλικράτης. Κόλποι· ὁ Φοινῆς ἔχει δὲ ὄρους τὸν Ἑρμῆαν (Τρουπητή), Τάρραν (Ἀγ. Ρουμέλη), Διαλισκάρι, Φοίνικα, Λουτρὸν, Λύκος, Ἀμμουδι, Ἀγ. Παῦλος, Κέντρα, Κρέμασμα, Ρουσολιμιόνας, Βάταλος, Μαῦρος Λιμῆν, Φραγκοκάστελον, Ἀγ. Μαρίνα. Ἀκρωτήρια· ὁ Ἑρμῆας (Τριβύδιον Τρουπητή), Ἡραδῆνη (Ἀρράδην, Πλάκα, Φοίνικος (Μουρί), Σφακίων, Φραγκοκαστέλλου. Νήσοι δὲ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν εἶνε· ἡ Γαυδος (Κλαύδη, Γόζον) καὶ Γαυδοπούλα (Κλαυδόπουλον Ἀντίγοζον). Δήμους δὲ ἔχει 6· Χώρας Σφακίων, Καλλικράτους, Ἄσκυρου, Ἰμβρου, Ἀνωπέλεως, Ἀγ. Ἰωάννου.

ΔΗΜΟΣ ΧΩΡΑΣ ΣΦΑΚΙΩΝ.

*Χώρα Σφακίων. Ξηρές. Μαῦρος-Λιμήν. Σφακία. Καστέλλι.
Τρεῖς Βόλακες. Μουρίον. Γούργουθα. Γαῦδος. Γανδοπούλα.*

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου τούτου εἶνε ἡ Χώρα τῶν Σφακίων (Πρὸς-Γιαλος, Ἐμπρὸς-Γιαλος) ἣτις εἶνε καὶ πρωτ. τῆς ἐπαρχίας ὅλης πόλις παράλιος καὶ πατὴρ τοῦ Μανούσου Κούτσουπα, Ρ. Βουρδουμπᾶ καὶ Πωλογεωργάκη, διαπρεψάντων τοῦ μὲν πρώτου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δασκαλογιάννη (1770), τῶν δὲ δευτέρων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821· ἔχει Ἐπαρχεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, μικρὸν ἐμπόριον, μικρὰν ναυτιλίαν καὶ 1000 Κ. Διαιρεῖται εἰς τέσσαρα τμήματα διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται ὁ ποταμὸς Ξηρὸς ὅστις πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Θεοδώρῃ καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Μαῦρον Λιμμένα ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸ πρὸς Α. ἀκρωτήριον Σφακίων ἐφ' οὗ ἔκειτο ἐνετ. φρούριον τὸ Καστέλλι καὶ ἀπὸ τὸν πρὸς Δ. προκύπτοντα βράχον, οὗ εἰς τὸ ἄκρον εἰσὶ τρεῖς κεχωρισμέναι πέτραι καλούμεναι «οἱ τρεῖς βόλακες» ὅπισθεν δὲ τούτου ΝΔ. ὑπάρχει πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι. Τὴν χώραν Σφακίων οἱ τούρκοι ἐπυρπόλησαν κατὰ τὰ ἔτη 1770 (16 Ἀπριλίου) καὶ 1821 (29 Αὐγούστου). Πρὸς Β. κεῖται τὸ Μουρίον (Μουρί) κώμη ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ὀσμάν πασσαῦς ἀπέκτεινε 20 χριστιανούς τῷ 1821 (29 Ἀυγούστου), καὶ πατὴρ τοῦ Χατζὶ Θεοδώρου, οὗ ἡ αἰχμαλωτισθεῖσα θυγάτηρ ἀποστέργουσα νὰ συζήσῃ μετὰ τούρκου ἐρρίφθη εἰς φρέαρ καὶ ἐπνίγη. Παρὰ δὲ τὰ πλάγια τοῦ Μουρίου πρὸς τὴν Ἀνώπολιν κεῖνται τὰ Γούργουθα δάσος ἐκ θαλανηφόρων δένδρων.

Ἄλλαι κῶμαι λόγου ἄξιαί τοῦ δήμου εἶνε· Μεσοχώρι, Γιωργίτσι.

Πρὸς Ν. τῆς Χώρας Σφακίων (Ἐμπρὸς-Γιαλος) 3ᾶ μιλ.

μακρὰν κείται ἡ Γαυδος (Κλαύδη, Γόζον) καὶ ἡ Γαυδοπούλα (Γαυδόπουλον, Κλαυδόπουλον, Ἀντίγοζον) μὲ 4 χωρία Ἀμπελον, Ξανάκον, Βασιανὰ καὶ Καστρί παράγοντα κριθὴν ἐξαιρετον, ἔχει δὲ λιμένα τὸν Λαύρακα ἐνθα ἀπεβιάσθησαν πολλοὶ τῶν Σφακιωτῶν, ὅτε ὁ Ὄσμὰν πασσᾶς ἐπυρπόλει τὰ Σφακία τῷ 1821 (29 Αὐγούστου) ἡ δὲ Γαυδοπούλα ὄροπέδιον 500 π. ὕψους εἶνε ἀκατοίκητος καὶ ἀλίμενος.

Ὁ δῆμος οὗτος παλαιὰ ἀπετέλει τὸ Α. τμήμα τῆς ἐπαρχίας περιλαμβάνον ἅπαντα τὰ περὶ τὴν Χώραν Σφακίων, Ἀσχυρον καὶ Καλλικράτην χωρία ἡ δὲ παραλία τούτου διακρίνεται ἀπὸ τοὺς καθέτους καὶ ἀποτόμους κρημνοὺς τοὺς ὑψηλοτέρους τῆς Κρήτης. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἀκτοπλοΐαν. Τὸ δὲ κλίμα θερμὸν κατὰ τὸ θέρος.

ΔΗΜΟΣ ΙΜΒΡΟΥ.

Ἰμβρος. Φάραξ-Ἰμβρον. Ἰμβρασς. Ἀσφενδος. Ἀσφενδον, Φρίτσια. Κομητάδες. Σπήλαιον-Κομητάδων. Βρύσις-Σάλωμοῦ. Θερμανή.

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου τῆς Χώρας Σφακίων κείται ὁ δῆμος Ἰμβρου. Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Ἰμβρος (Νίμβρος) κώμη ὄρεινὴ μὲ ναὸν τῆς Παναγίας καὶ Δημ. Σχολήν, κατὰ φύτος δὲ ὑπὸ ἀμπελώνων εἶνε πατρίς τοῦ Ἀναγν. καὶ Κωνσταντ. Μανουσογιαννάκιδων καὶ τοῦ Γ. Ξενουδάκη ὅστις ἀποθανὼν τῷ 1888 (30 Αὐγούστου), ἐκληροδότησε τὴν ἐκ 350 χιλ. δραχμῶν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων, ἐπυρπολήθη δὲ ὡς ἡ Χώρα Σφακίων ὑπὸ τοῦ Ὄσμὰν πασσᾶ τῷ 1821 (29 Αὐγούστου). Εἰς Ἰμβρον ἀπέθανεν ὁ Γεν. ἀρχηγὸς τῆς Κρήτης Ἴω. Χάλης τῷ 1828 (24 Μαΐου). Παρὰ δὲ ταύτην κείται ἡ ὁμών. φά-

βράξ, δι' ἧς ρεῖι ὁ ποταμὸς Ἰμβρασος. Εἰς τὸ Α. τῆς Ἰμβρου κεῖται ἡ Ἀσφενδός (Ἀσφέντου), κώμη ὠταύτως ὄρεινὴ πλησίον τῶν ὄρέων Ἀσφένδου (3890 π.) καὶ Φράτσια (3030 π.) καὶ ὑπεράνω ποταμίου· εἶνε δὲ πατρίς τῶν Δελιγιαννάκιδων. Πρὸς Ν. Κομητάδες, κώμη παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσφενδὸν καὶ τὴν παραλίαν, ἔχουσα 100 καλὰς οἰκίας. Οἱ κάτοικοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον ὑφασμάτων τὰ ὅποια πωλοῦσι περιερχόμενοι τὴν Κρήτην. Παρ' αὐτὴν εἶνε τὸ σπήλαιον Κομητάδων ἐνθα ἐνοσηλεύετο ὁ Ἴω. Χάλης τῷ 1828 (Μάϊον), καὶ ἡ Βρύσις Σολωμοῦ ἐνθα ὁ Ὄσμαν πασσᾶς ἤχμαλώτισε 40 χριστ. ψυχὰς τῷ 1821 (29 Αὐγούστου). Πρὸς Α. δὲ ἡ μονὴ Θυμιανὴ μετὰ τῆς Παναγίας.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Βουθάδος (Βουθάς), Βρασκάδες κῶμαι χειμεριναὶ τῶν Νιμβριωτῶν, Βράχια, Νομικιανὰ.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶναι ὄρεινός· δὲν ἔχει πεδιάδας ἀλλὰ βουνὰ ἐπὶ τῶν ὁποίων τρέφονται πολλὰ ποίμνια· οἱ ἄνθρωποι διὰ τοῦτο εἶναι οἱ περισσότεροι ποιμένες· ἐξάγει δὲ καὶ ὄϊνον.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΟΥΣ.

*Καλλικράτης. Πατοαρός. Ἀγ. Χαράλαμπος. Καφοδάσος.
Φραγκκάστελλος. Ὀρμος-Φραγκοκαστέλλου.
Κάτω-Νησί. Ἀγ. Μαρίνα.*

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Ἰμβρου ὑπάρχει ἕτερος δῆμος ἢ ὁ Δῆμος Καλλικράτους». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε· Καλλικράτης κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ, πατρίς τῶν Μανουσελιδῶν καὶ Καυκαλοσήφιδων· ἐκτισμένη δὲ ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς καὶ πανοραματικῆς ἔχει 4 συνοικίας ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ρεῖι ὁ ὁμών. ποταμὸς ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὴν Λιθυκὴν. Οἱ κάτοικοι εἶνε ποιμένες, ἀρρενωποὶ καὶ πε-

λώριοι τὸ ἀνάστημα. Εἰς Καλλικράτην συνεκροτήθη τρι-
 ἡμερος φοινική μάχη κατὰ τῶν τούρκων οἵτινες ἔβαλον
 καὶ πῦρ εἰς τινὰς συνοικίας τῷ 1821 (9 Ἰουλίου), τῷ δὲ
 1866 ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην ὁ Κ. Κριάρης. Οὐχὶ
 μακρὰν τοῦ Καλλικράτους πρὸς Ν. κεῖται ὁ Πατσανὸς
 κώμη ποιμενική ἐπὶ τῶν παλαιῶν ὄριων τῆς χώρας ὅπου
 οἱ Κρῆτες ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ τῷ
 1828 (18 Μαΐου). Παρὰ ταύτην εἶνε ἡκατηρειπωμένη μο-
 νὴ Ἅγιος Χάραλαμπος ἀπέχουσα μιλίου ἀπὸ τοῦ Φραγκο-
 κάστελλον. Καψοδάσος κώμη ὠσαύτως ποιμενική παρὰ
 τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε βαλανηφόρον δάσος πυροποληθὲν τὸ
 πάλαι ἔθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ κώμη· ἀνήκε δὲ ἄλλοτε εἰς
 τὴν ἐπαρχίαν Λάμπης. Ἐνταῦθα ὁ Μουσταφᾶ πασσᾶς ἐ-
 σκήνωσε μετὰ 8. χιλ. στρατοῦ τῷ 1828 (16 Μαΐου). Ὅχι
 μακρὰν πρὸς Ν. κεῖται τὸ Φραγκοκάστελλον ἐνετ. φρού-
 ριον κατηρειπωμένον ἀπέχον 50 βημ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης
 καὶ τοῦ ὄμων. ἀκρωτηρίου παρὰ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὁ ὄρ-
 μος Φραγκοκάστελλον προφυλαττόμενος ὑπὸ ὑφάλου
 καλουμένης «Κάτω Νησί», παρ' αὐτὸν δὲ ὁ ὄρμος Ἅγ.
 Μαρίνα· ἐπιμήκους δὲ σχήματος τετραπλεύρου εἶνε ἐ-
 πίσημον διὰ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ Χατζὶ Μιχάλη Τα-
 λιάνου καὶ 338 Ἑλλήνων τῷ 1828 (18 Μαΐου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Κολοκάσια, Σκα-
 λωτή, Ἀργουλές, κῶμαι ποιμενικαὶ ἀνήκουσαι ἄλλοτε
 εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λάμπης.

Ὁ δήμος οὗτος προσέλαβε μέρος τῆς ἐπαρχίας Λάμ-
 πης ὅτε κατὰ πρῶτον ἐσυστήθησαν οἱ δήμοι τῷ 1878·
 ἔχει δὲ ὑψηλὰ βουνὰ καὶ πεδιάδα τὴν τοῦ Φραγκοκα-
 στέλλου· ἐξάγει δὲ πολὺν καὶ ἐξαιρετὸν τυρόν.

ΔΗΜΟΣ ΑΣΚΥΦΟΥ.

*"Ασκυφος. Δέσκος. Ξυλόδεμα. "Αμπελος. Λαχανάς.
Ροδαρέ. Αζιλακιά, Κατρές. Κατρέα.*

Πρὸ τὸ Δ. καὶ Β. τῶν δῆμων Καλλικράτους καὶ Ἰμ-
βρου κεῖται ὁ «Δῆμος Ἀσκύφου». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε
Ἄσκυφος (Ἀσκύφου, Σχύφος) ἡ ὀρεινότερα καὶ πολυανθρω-
ποτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας Στρακίων, εἶνε πατρίς τοῦ Α.
Πρωτοπαπαδάκη συναγωνιστοῦ τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ
ἄλλων γενναίων ἀνδρῶν· ἐκτισμένη δὲ εἰς τοὺς πρόποδας
τοῦ ὄρους Δέσκου (ὄροπέδιον 3300 π.) καὶ πρὸ τῆς περιστρο-
φικῆς ὁδοῦ «Ξυλόδεμα» καλουμένης ἀποτελεῖται ἐκ πολ-
λῶν συνοικιῶν, ὧν ἐπισημότερα εἶναι ἡ Ἄμπελος οὕτω
κληθεῖσα διὰ τὰς ἀμπέλους τῆς ἔπου οἱ Κρήτες ὑπὸ τὸν
Πωλογεωργάκην πολεμοῦντες ἐξεδίωξαν τὸν Ὀμέρ Ἐφέν-
δην ἀρχηγόν 400 τούρκων, ἐξ ὧν ἔπεσαν 50 καὶ ἄλλοι τό-
σοι τῇ δε κάκεισε τῷ 1821 (18 Ἰουλίου). Τὴν κώμην ταύ-
την εἶχε καταλάβῃ ὁ Καούνης ἀμαχητεὶ ἀλλὰ κατέλιπεν
αὐτὴν ἐκδιωχθεὶς καὶ οὗτος καὶ ἀπωλέσας 350 τούρκους,
ὁ δὲ Ὀσμάν πασσᾶς ἐπυρπόλησεν αὐτὴν τῷ ἰδίῳ ἔτει (29
Αὐγούστου). Παρὰ τὴν Ἄσκυφον κεῖνται αἱ θέσεις Λαχα-
νάς καὶ Ροδαρέ ἔνθα τὰ ποιμνιστάσια τῶν Σκυφιω-
τῶν, καὶ τὸ δάσος Ἀζιλακιά πλήρες βαλανηφόρων δέν-
δρων, πρίνων καὶ ἀζιλάκων, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα. Μετ' αὐτῶν
ἡ φάραγξ τοῦ Κατρέως πρὸ τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ πα-
λαιὰ Κατρέα ἐκ τοῦ Κατρέως υἱοῦ τοῦ Μίνως λαβοῦ-
σα τὸ ὄνομα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε Ἄμουδάροι, Σταυ-
οράκοι, Πετρέες, Γωνές, Καρές, Καλόλαγκος.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε λίαν ὀρεινὸς καὶ ὑψηλός· ἔχει δὲ
κλίμα ψυχρὸν καὶ παγετῶδες κατὰ τὸν χειμῶνα· οἱ δὲ
κῆτοικοι ἀρρενωποὶ καὶ πελώριοι τὸ ἀνάστημα εἶνε μαχι-

μώτατοι καὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἀμπελοφυτεῖαν καὶ ποι-
μενικὴν· παράγει δὲ πολὺν καὶ ἐξαιρετὸν τυρόν, βούτυ-
ρον, ἔρια καὶ οἶνον.

ΔΗΜΟΣ ΑΝΩΠΟΛΕΩΣ.

*Ἀνώπολις. Κάστρον. Ποταμὸς· Ἀνωπόλεως. Φάραγξ· Ἀ-
νωπόλεως. Λουτρόν. Φοινικιάς. Μουρί. Λιθαιανὰ. Φοῖνιξ.*

Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπαρχίας Σφακίων κεῖται « ὁ Δῆμος
Ἀνωπόλεως ». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Ἀνώπολις κώμη
ἀρχαιοτάτη ἐξηρημένη τὸ πάλαι ἀπὸ τὴν τῶν Λαμ-
παίων πολιτεῖαν, εἶνε πατρίς τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ
ἄλλων γενναίων ἀνδρῶν, κεῖται δ' ἐρ' ὑψηλοῦ ὄροπεδίου
καλουμένου Κάστρον (Κάμπος Ἀνωπόλεως 6760
π.) ἔνθα ὁ Δασκαλογιάννης ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπα-
ναστάσεως τῷ 1769· ἐπυρπολήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν
τούρκων, ἐν δὲ τῷ ποταμῷ καὶ τῇ φάραγγι Ἀνωπόλεως οἱ
Κρηῆτες πολεμοῦντες ἐφόνευσαν τὸν Ντελῆ Χουσεῖνην τῷ
1866. Πρὸς Ν. εἶνε τὸ Λουτρόν κωμόπολις παράλιος
παρὰ τὸν Φοινικικὸν κόλπον (Φοινικιάς) καὶ τὸ ἀκρωτ. Φοί-
νικος (Μουρί) πλησίον τοῦ ὁποίου συνέβη ὁ κινδυνώδης
πλοῦς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν
Λουκᾶν (πράξ. κζ'. 12—20), ἔχουσαν τὸν τῆς Παναγίας,
Ἵγειονομεῖον καὶ κλίμα θερμότατον, ἔθεν τὸ ὄνομα· ἐπί-
νειον δὲ τῆς Ἀνωπόλεως, εἶνε πατρίς τοῦ Ἀνδρ. Φασού-
λη. Παρ' αὐτὴν κεῖνται τὰ Λιθαιανὰ πατρίς τοῦ Ἀνδ.
Παπατωλάκη ἔνθα ἔκειτο κατὰ τὸν ἐνετὸν Μάρκον Μπο-
σχίνη ἡ ἐπισκοπικὴ πόλις Φοῖνιξ (Φοινικία) με ἀκρόπολιν
τὴν Ἀνώπολιν.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Καμπιά, Λιμιά, Σχάλα,
Ἀγ. Δημήτριος, Ρίζα, Μαρνανά, Γύρος, Ἄσες.

Ὁ δῆμος οὗτος ὀρεινὸς καὶ δασώδης ἀπετέλει τὸ πᾶν

λαιτὸ Δ. τμήμα τῶν Σφακίων «Τμήμα Ἀνωπόλεως» περιλαμβάνον τὰς περὶ τὴν Ἀνώπολιν, Ἀγ. Ἰωάννην καὶ Ρουμέλην κώμας· οἱ δὲ κάτοικοι ναυτικοὶ ἄριστοι ὠφέλησαν πολὺ τὸν Κρητ. ἀγῶνα τοῦ 1821 μὲν τὰ πλοῖά των ἀριθμοῦντες ἕως 20 εἰς βρῖκια καὶ γολέτας ἂν καὶ ἐπροτίμων νὰ μάχωνται εἰς τὴν ξηρὰν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν· ἤδη ὅμως τὸ ναυτικὸν των κατεστράφη συνιστάμενον ἐκ δύο μόνον μεγάλων πλοίων καὶ τινων πλοιαρίων χρησίμων εἰς τὴν ἀκτοπλοίαν· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποιμνία· τὸ δὲ κλίμα τὸ θέρος εἰς τὰ νότια μέρη εἶνε θερμότατον καὶ εἰς τὰ βόρεια δροσερότατον.

ΔΗΜΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ.

Ἡραδῆνη. Θωδωρῆ. Πλάκα. Ἀγ. Ἰωάννης. Κρούσια.

Ἐλιγιά. Ἡραδῆνη. Ἀγ. Ρουμέλι. Φάραξ Ἀγ. Ρουμέλις. Ποικίλασσα. Τρυπητή. Ποταμὸς Ἀγ. Ρουμέλις. Σβουριχτή. Τριαμάτι. Τάρσα. Τρυπιτή. Σαμαριά. Ξυλόκαλον. Καιοί.

Εἰς τὸ Δ. τοῦ δήμου Ἀνωπόλεως πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἡραδῆνου (Ἀρράδου) πηγάζοντος ἐκ τοῦ ὄρους Θωδωρῆ (8,100 π.) καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν κόλπον Φοίνικα παρὰ τὸ ἀκρωτ. Πλάκα κεῖται ὁ Δήμος Ἀγ. Ἰωάννου. Ἡ πρῶτ. τούτου εἶνε. Ἀγ. Ἰωάννης (Ἀι-Γιάννης) κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ μὲ ὁμών ναὺν πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1770 (22 Ἀπριλίου). Ἀνωθεν τῆς κώμης ὑψοῦται τὸ ὄροπέδιον Κρούσια ὅπερ μεστὸν πελωρίων πευκῶν, κυπαρίσσω καὶ ἀγριοδένδρων παράγει ἀσθονὸν ξυλείαν ναυπηγήσιμον. Ἐντεῦθεν ὁ Δασκαλογιάννης παρεδόθη τοῖς τούρκοις ἵνα σώσῃ τὰ Σφακία ἀπὸ τῆν ἐρήμωσιν καὶ καταστροφῆν τῷ 1770 (26 Ἀπριλίου). Κάταθεν τῶν Κρουσίων εἶνε ἡ παράλιος θέσις Ἐλιγιά (λιγαριά)

ἔπειτα ὁ Μπουνατογιάννης ἐνίκησε τοὺς Γιαννιτάρους τῷ 1770 (16 Ἀπριλίου). Πρὸς Α. τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου κεῖται ἡ ἀρχαία Ἑρραδῆνη (Ἀρράδη, Ἀρράδενα) κώμη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ὁμων. ποταμοῦ κοσμουμένη διὰ μεγάλων οἰκοδομῶν πυρποληθεισῶν ὑπὸ τῶν Γιαννιτῶν τῷ 1770 (20 Ἀπριλίου). Παρὰ ταύτην συνεκροτήθη μεγάλη φονικὴ μάχη καθ' ἣν ἐφρονεύθησαν ὁ Ἄναγν. Μανουσέλης καὶ ὁ Χατζὶ Γεώργιος Μουριώτης τῷ 1824 (12 Δεβρίου), τῷ δὲ 1866 ἠδραγάθησεν ὁ Κων. Κριάρης.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ἁγ. Ρουμέλη, κώμη ὡσαύτως ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ ἔχουσα ναὸν τῆς Ἁγ. Ρουμέλης, ἔθεν ὠνομάσθη ἡ κώμη, εἶνε ἐκτισμένη ὑπεράνω τῆς ὁμων. φάραγγος ἔχουσα τρεῖς στενωποὺς τὸν Ἁγ. Παῦλον πρὸς τὰ Σφακία, τὴν Κακὴν Σκάλαν πρὸς τὸν Ὀμαλὸν καὶ τρίτην πρὸς τὴν Τρυπητὴν, ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ πόλις Ποικίλασος. Ἐκ ταύτης ἐκτείνεται τὸ ἀκρωτήριον Τρυπητὴ (Ἑρμίας, Τριβίδιον) ἔνθα εὐρίσκεται ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν Τρύπα ἐν ἣ διεσώθησαν χιλιάδες χριστιανῶν ἐν ἡμέραις θλιβεραῖς. Κάτωθεν τῆς φάραγγος εἶνε ὁ ποταμὸς τῆς Ἁγ. Ρουμέλης πηγάζων ἐκ τῶν ὄρεων Σβουριγτῆς καὶ Τριαμάτι καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν Λιθυκὴν παρὰ τὴν ἀρχαίαν Τάρραν, ἔνθα τὸ ἀτμόπλοιον Ἀρκάδιον ἀπεδίβασε πολλάκις τροφὰς καὶ πολεμοφόδια εἰς τοὺς ἐπαναστάτας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Τὴν Τρυπητὴν ὁ Καούρης θελήσας νὰ κυριεύσῃ κατεπολεμήθη ὑπὸ τοῦ Α. Παπαπωλάκη τῷ 1821 (12 Αὐγούστου), τῷ δὲ 1868 (16 Ὀκτωβρίου) ὄχι μακρὰν αὐτῆς τὸ ἀτμοκίνητον Ἀρκάδιον ἐναυμάχησε κατὰ 3 τουρκικῶν φρεγατῶν καὶ τοῦ Ἴτζεδίν. Πρὸς Β. τῆς Ἁγ. Ρουμέλης κεῖται ἡ Σαμαριά (Ὁσία Μαρία), κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ παρὰ τὸ ἱστορικὸν Εὐλόσκαλον

ἔπου ὁ Μπουνατογιάννης μαχόμενος ἠχμαλώτισε τέσσα-
ρες Γιαννιτσαίους τῷ 1770. Τὴν κώμην τὸ πάλαι ἐ-
στόλιζε ναὸς τῆς Ὁσίας Μαρίας ἔθεν τὸ ὄνομα Σαμαριά·
μικρὸν δὲ πρὸς Β. ἔκειτο ἡ παλαιὰ πόλις Καινοί. Εἰς
Σαμαριάν οἱ ὑπὸ τὸν Κων. Κριάρην τελευταῖοι ἐπαναστά-
ται κατέθηκαν τὰ ἔπλα τῷ 1869.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ἄγριον καὶ ψυχρόν, εἶνε δὲ
καταλληλότατος διὰ τὴν κτηνοτροφίαν, δι' ὃ οἱ ὀλίγοι αὐ-
τοῦ κάτοικοι εἶνε πάντες ποιμένες, καὶ ἐξάγει πλὴν τῆς
ξυλείας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἔρια, βούτυρον καὶ τυρὸν
λαμπρότατον τὸν ὁποῖον κατασκευάζουσιν οἱ ποιμένες ἐπὶ
τοῦ Ὀμαλοῦ.

*Κλίμα. Ἐδαφος. Προϊόντα. Χωρία. Μοραί. Κάτοικοι.
Διοικήσις. Ἱστορία.*

Ἐν γένει τὸ κλίμα τῶν Σφακιῶν εἶνε ἄγριον καὶ
ψυχρόν· τὸ δὲ ἔδαφος ὄρεινόν, ἄβατον καὶ χιονοσκεπές
ἐνεκα τῆς ἐκτεταμένης σειρᾶς τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ἄτι-
να πληροῦσι τὴν χώραν· παράγει δὲ λαμπρότατον τυρὸν,
ὀλίγον οἶνον, μέλι εὖροσμον, ἔρια καὶ ἀφθονον ναυπηγήσι-
μον ξυλείαν, ὃ δὲ ἐκ κριθῆς ἄρτος εἶνε λευκὸς ὡς ὁ σίτινος.
Ἔχει δὲ 27 χωρία ἅπαντα ὄρεινά καὶ συγκοινωνοῦντα
πρὸς ἄλληλα διὰ κρημνωδῶν ἀτραπῶν καὶ βραχυδῶν ὁδῶν,
καὶ εὕρισκόμενα ἐντὸς δασῶν καὶ φαράγγων· μονὰς δὲ
2· τὴν Θυμιανὴν καὶ Ἁγ. Χαράλαμπον. Οἱ Σφακιῶται
πάντες εἶνε φιλόξενοι, γενναῖοι, φιλοπάτριδες καὶ φιλοπό-
λεμοι, καὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὸ ἐμπόριον, ναυτιλίαν καὶ
κτηνοτροφίαν. Διασπείρονται δὲ εἰς τὴν λοιπὴν Κρήτην
διὰ τὸ ἄγονον καὶ ἀνεπαρκές τῆς χώρας των, ὄντες δὲ
δραστήριοι πλουτίζονται εἰς ὀλίγον χρόνον. Διοικοῦνται δὲ
πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου Χριστιανοῦ ὑπαγομένου εἰς
τὴν Διοίκησιν Βάμου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπι-

σκόπου Λάμπης καὶ Σφακίων. Τὰ Σφακία τὸ πάλαι εἶχον ἴδιον ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, διοικούντων τῶν ἀρίστων (πρόκριτοι, Καπετανεοί), καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν ἀμεσον προστασίαν τῆς Σουλτάνας τοῦ Βυζαντίου, πληρώνοντες εἰς αὐτὴν οὐχὶ τὸν κεφαλικὸν φόρον (ὡς οἱ λοιποὶ Κρήτες), ἀλλὰ ποσὸν τι χρηματικὸν τὸ ὅποιον εἰσέπραττε τοῦρκος ἐξ Ἡρακλείου ὑπάλληλος.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΑΜΠΗΣ

ἢ

ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

(8,997 κατοίκους).

**Ορια. *Ορη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι.*

**Ακρωτήρια. Δῆμοι.*

Καὶ ἡ ἐπαρχία Λάμπης ἐκτεινομένη ἐπὶ τῆς αὐτῆς μεσηδρινῆς παραλίας τῆς Κρήτης βρέχεται πρὸς Ν. μὲν ὑπὸ τῆς Ἀφρικαν. θαλάσσης· ἐνοῦται δὲ πρὸς Α. μὲ τὸ Πάνακρον διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἑλέκτρα καὶ τοῦ Κεδρίου ὄρους, πρὸς Β. μὲ τὴν Ρέθυμναν καὶ Πάνακρον διὰ τῆς Ρεθυμνιακῆς βουνοσειρᾶς, καὶ πρὸς Δ. μὲ τὰ Σφακία διὰ τῶν Λευκῶν ὄρεων. *Ορη αὐτῆς εἶνε· ὁ Κρουσερίτης (4,350 π.), ὁ Τσιλίθδιξ (2500 π.), τὸ Ἀπάγκεν (3210 π.), τὸ Ἀτσιπαδιανὸν (3300 π.), τὸ Ξηρὸν (5490 π.), ἡ Ἀλυσις (Βουβάλα 3200 π.), ὁ Σιδέρωτας (1220 π.), ὁ Λαυρασὸς (1800 π.), τὸ Κεφάλη (1200 π.), τὸ Στρογγυλόβουνον (1,100 π.), οἱ Μεσόκορφοι (1000 π.). Ποταμοί· ὁ Μασσαλίας (Μέγας ποταμὸς, Πρέβελης, Κοξαρές), ὁ Λαυρασὸς (Κακὸν-Ρυάκη), ὁ Ἑλέκτρας (Λιγιώτης), ὁ Σακτούριος, ὁ Ἀκουμόβρυσος, ὁ Φοινικίας, ὁ Ψύχιος (Καλῆς Συκιᾶς). Πεδιάδες· ἡ Λαμπική, ἡ Ψυχική (Πρεβελική), ἡ Φοινική. Κόλποι· ὁ Φοινίξ Λάμπεως (Πλακιᾶς), ὁ Ψυ-

χικός (Δαμνόνι)· ὄρμιοι δὲ ἡ Λίμνη (Λιμνή, Μέγας ποταμός), ἡ Μέλισσα (Ἄγ. Παῦλος), Κόρακας, Φοινικιά, Πλάκα (Πλακιάς), Δαμνόνι, Ἄγ. Φωτιά, Κεραμογιαλιά, Πρασονῆσι, Ἄγ. Γαλήνης (Ἐλέκτρα, Σούλια). Ἄκρωτήρια· ὁ Φοινίξ (Σταυρός), τὸ ^{Παλιό πέρα} ~~Ψύχρον~~ (Βάταλον, Κακόν-Μουρί), ἡ Μέλισσα (Ἄγ. Παῦλος). Νῆσοι· αἱ Κάβραι (Νῆσοι τοῦ Βάκχου, Λατώα, Παξιμάδια). Δῆμοι δὲ 4, ἦτοι ὁ τῆς Λάμπης, ὁ τοῦ Φοίνικος, ὁ τοῦ Ἄγ. Πνεύματος, καὶ ὁ τῶν Μελάμπων.

ΔΗΜΟΣ ΛΑΜΠΗΣ

ἢ

ΚΟΞΑΡΕΣ.

Σπήλι. Βορίζει. Πέρα-Χῶρι. Λάππα. Κοξαρέ. Ποταμός Κοξαρές. Λιμνη. Φάρατζι-Κοξαρές. Ἄγ. Βασιλείος. Ἀτσιπάδες. Ὀρος. Ἀτσιπάδων. Λαμπινή. Παλιόλουτζα. Κεφάλη. Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Καυμένος. Καλι-Συκιά. Ποταμός Καλῆς-Συκιάς. Φοινίξ-Λάμπειω. Σταυρός. Βάταλον. Λάκκος. Ξηρό-ὄρος.

Ὁ Δῆμος Λάμπης ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ὁμών. ἐπαρχίας ἧς ἡ πρωτεύουσα εἶνε· Σπήλι (Σπήλιον-Σπήλαιον), κώμη κατάρρυτος, ἐπὶ λεκανοπεδίου καταφύτου ἐξ ἐλαιῶνων ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ Βορίζει, διακλαδώσεως τοῦ Κεδρίου ὄρους, οὗ ἕνεκα ἡ κωμόπολις παρουσιάζει θέαν σπηλαιώδη ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Σπήλι. Εἶνε καὶ ὀλίγαι οἰκίαι δεξιὰ τῆς κώμης «Πέρα-Χῶρι» καλούμεναι καὶ ἔδρα Ἐπαρχείου καὶ Εἰρηνοδικείου. Παρ' αὐτὴν δὲ πρὸς Α. εἶνε ἡ θέσις Λάππα τερπνὴ καὶ κατάρρυτος μὲ Βυζαντιακὸν ναῖσκον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἄγ. Πνεύματος. Ἡ δὲ πρωτ. τοῦ δήμου εἶνε Κοξαρέ, πρὸς τὸ Δ. τοῦ Σπηλίου παρὰ τὸν ὁμών· ποταμὸν τὸν πηγάζοντα ἐκ τοῦ ἐσωτερι-

κοῦ τῆς χώρας καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὴν Λιθυκὴν παρὰ τὸν ὄρμον Λίμνη (Λιμνή). Ἔχει 80 οἰκίας, ναὸν τῆς Κοιμήσεως καὶ τζαμίον. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ Φάραγξ Κοξαρές, ἔνθα οἱ τούρκοι δι' ἐνεδρῶν ἀπέκτειναν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν τῷ 1878. Ἁγ. Βασιλείος (Νέφς-Ἁγ. Βασιλείος), κώμη ὠραία παρὰ τὴν Κοξαρὲν ἔχουσα 40 οἰκίας καὶ ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Βασιλείου ἐξοῦ φέρει τὸ ὄνομα ἢ κώμη καὶ ἡ ὅλη ἐπαρχία. ΝΔ. τῆς Κοξαρές εἶνε αἱ Ἀτσιπάδες, κώμη τερπνὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (3,200 π.) ἔχουσα τζαμίον, κατοικεῖται ὑπὸ γενναίων τούρκων ἐξομωσάντων τῷ 1770. Πρὸς ΝΑ. κεῖται ἡ Λαμπινὴ κώμη παραποτάμιος καὶ κεντρικὴ, ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης, ἀγορασθείσης τῆς ἐπισκοπῆς ὑπὸ τοῦ Θεοφ. Εὐμενίου Ξερουδάκη τῷ 1888 (13 Μαρτίου). Ἡ οἰκοδομὴ αὕτη εἶχε δημευθῆ ὑπὸ τῶν Γιαννιτσάρων τῷ 1770 μετὰ προηγουμένην σφαγὴν τοῦ τότε ἐπισκόπου. Τῷ δὲ 1827 (20 Ἰανουαρίου) ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν τούρκων ὁ μεγαλοπρεπὴς Βυζαντιακὸς ἐν τῇ κώμῃ ναὸς τῆς Κοιμήσεως μετὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων χριστιανῶν. Ὑπερθεν τῆς κώμης ταύτης ἔκειτο ἡ παλαιὰ Λάμπη, πόλις ἐπισκοπικὴ κατεδαφισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μετέλλου καὶ ἀνακτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου. Ἐκ ταύτης ὠνομάσθησαν ἡ κώμη, ὁ δῆμος καὶ ἡ ὅλη ἐπαρχία. Παλιόλουτρα (Παλαιόλουτρα), κώμη παρὰ τὸ ὄρος Κεφάλι (1200 π.) διασφύζουσα μνημεῖα παλαιῶν λουτρῶν ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Πρὸς Δ. Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Καυμένος, κώμη ἔχουσα ἄλλοτε ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν Γιαννιτσάρων τῷ 1770 ἔθεν τὸ ὄνομα, τανῦν τὸν Ἁγ. Γεώργιον, εἶνε ἐπίσημος διότι ἐκεῖ ἀνεχαιτίσθη εἰσοδος τῶν τούρκων εἰς Σφακίαν ὑπὸ τοῦ Ρ. Βουρδουμπᾶ, Μ. Κουρμούλη, Γ. Τσουδεροῦ, Α. Μελιδώνη, καὶ Πωλογεωργάκη φονευθέντος καὶ τοῦ περιβοήτου Ἰσμαὴλ Κουν-

πούρη ἢ Γλυμίδη μετὰ 22 ἄλλων τούρκων τῷ 1821 (17 Ἰουνίου). Παρ' αὐτὴν κεῖται ἡ Καλὴ Συκιά, κώμη ἐπὶ θέσεως βραγῶδους ἔθεν πηγάζων ὁ ὁμών. ποταμὸς ἐκβάλλει εἰς τὸν Φοῖνικα Λάμπω (Πλακιάν) μεταξύ τῶν ἀκρωτηρίων Φοῖνικος (Σταυροῦ) Δ. καὶ ~~Ψυχίου~~^{Λάμπης} (Βαττάλου, Κακοῦ Μουρίου) Α. ἔνθα τῷ 1830 ἐγένοντο ἀνορύξεις γαιανθράκων ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Λάκκος κώμη μικρὰ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἐηροῦ Ὀρους (Ἐηρολίτσι 5490 π.) καὶ ὑπεράνω χαμηλοῦ πεδίου (Λακκο-Κάμπου) ἔθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα.

Ἄλλαι κώμαι τοῦ δήμου εἶνε· Μιζόρρουμον, Δαρισιανά, Νιάτσιδος, Κουσελιανά, Γένη, Κοράδος (Κορέδο), Μεσοχώρι, Πατσιλιανά, Πισοχώρι, Τσικαλαριά, Μαρμάρα, Ἁγ. Πελαγία, Φραττί, Διπλοχώρι, Μουρνέ.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ὠραῖον καὶ ὑγιεινόν, καὶ ἐξάγει ἔλαιον πολὺ καὶ δημητριακοὺς καρπούς. Οἱ δὲ κάτοικοι εἶνε φιλόξενοι καὶ περιποιητικοί.

ΔΗΜΟΣ ΦΟΙΝΙΚΟΣ

ἢ

ΓΙΑΛΙΑΣ.

Σελιά. Ψύχιον. Τσιλιβδικας. Ἀπάγκον. Κοτσφός. Κουρταλιώτης. Φοινικά. Φοινικία. Φοῖνιξ-Λάμπω. Μόρτος. Νεοχώριον. Μαριοῦ. Δευκόγεια. Ψυχική-Πεδιάς. Στρογγυλόβουρον. Πρέβελι. Μεσόκορφοι. Ἀσώματος. Ροδάκινον. Κόρακας. Ὀρος-Ροδάκινον. Κρνονερίτης. Κακοσκάλι.

Πρὸς τὸ ΝΔ. τοῦ δήμου Λάμπης κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Φοῖνικος». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Σελιά, κώμη ἐφ' ὑψηλῆς καὶ τερπνῆς θέσεως ἔνθα ἔκειτο τὸ πα-

λαιὸν Ψύχιον (τανῶν Σταμμοῦδι, εἰς τ' ἀμμοῦδι) μετὰ τὴν Κοιμήσεως καὶ 300 οἰκίας, ΝΑ. τῶν ὄρεων Τσιλίβδικος (2500 π.) καὶ Ἀπάγκου (3910 π.) ὄχι μακρὰν τῶν φαράγγων «Κοτσιροῦ» καὶ «Κουρταλιώτου», ἐχρησίμειεν ὡς ἔδρα τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1866. ΝΑ. τῶν Σελιῶν κεῖται ἡ ὄμων. τῷ δήμῳ μικρὰ κώμη Φοινικιά, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο ἡ παλαιὰ Φοινικιά μετὰ τὸν λιμένα «Φοινικα Λάμπεω» [Πλακιάν). Πρὸς Α. τῶν Σελιῶν εἶνε ἡ Μύρτος, κώμη μετὰ 200 οἰκίας ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους. Παρὰ ταύτην εἶνε τὸ Νεοχώριον (Νιοχώρι), μετόχι μονῆς Πρέβελι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. βουνοῦ (730 π.) καὶ τὸ Μαριοῦ (Χαριοῦ), κώμη κατέναντι τοῦ Ἀπάγκου ἔχουσα 50 οἰκίας ἐξ ἀρχοντίσσης Μαρίας τινος λαβοῦσα τὸ ὄνομα. ΝΑ. κεῖνται τὰ Λευκόγεια, κώμη νοσηρὰ καὶ κατάρρυτος, μετὰ 61 ~~50~~ οἰκίας ἐπὶ θέσεως ἀργιλώδους ὅθεν τὸ ὄνομα καὶ ἐν μέσῳ τῆς Ψυχικῆς (Πρεβελικῆς) πεδιάδος οὐ μακρὰν τοῦ παραλίου ὄρους Σπρόγγυλοβόου (1100 π.) καὶ τοῦ Ψυχικοῦ (Δαμνόνι) κόλπου ἐνθα ἀπεβιδάζοντο τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια τῷ 1866. Παρὰ ταύτην εἶνε ἡ μονὴ Πρέβελι (Ἰωάννης) εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ παραλίου βουνοῦ Μεσόκορφοί (1000 π.), σταυροπηγιακὴ, πλουσιωτάτη, ἐπ' ὀνόματι Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κάλλιστα διαχειριζομένη τὸν πλοῦτον αὐτῆς. ΒΑ. τῶν Λευκογείων κεῖται ὁ Ἀσώματος ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (4500 π.) μετὰ 45 οἰκίας καὶ ναὸν τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἐξ οὗ ἡ κώμη φέρει τὸ ὄνομα, εἶνε δὲ πατρίς τοῦ Γεωργίου καὶ Ἰωάννου Τσουδερῶν.

Πρὸς τὸ Δ. τῆς Φοινικιάς κεῖται τὸ Ροδάκινον, κώμη ἀποτελουμένη ἐκ δύο τμημάτων «Ἐπάνω-Ροδάκινον» καὶ «Κάτω-Ροδάκινον» ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ροδάκινου ὄρους ἔχοντος ὁμοιότητα ροδακίνου ὅθεν τῷ

ὄνομα καὶ ὑπεράνω τοῦ Κόρακος, θέσις παράλιος ἔνθα τὸ ἀτμόπλοιο Ἀρκάδιον ἀπέβησε τὸ πρῶτον αὐτοῦ φορτίον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῷ 1867. Παρὰ τὸ Ροδάκινον ὑψοῦται ὁ Κρυονερίτης (4350 π.) ὀνομαστός διὰ τὰ ψυχρὰ αὐτοῦ ὕδατα ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα, πλησίον εἶνε καὶ τὸ Κακοσκάλι (Χάλαρα Ἁγ. Ἀντωνίου) διόδος στενωπότη καὶ δύσβατος ἔνθα ὁ Μουσταφάς πασσᾶς ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν καταλιπὼν 1,200 νεκροὺς τῷ 1828 (28 Μαΐου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Πρέβελι (μετόχι), Κατσογρίδος, Γιαννιοῦ (Ἰωάννης).

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς νοτίου παραλίας (αἰγιαλοῦ) τῆς ἐπαρχίας ἔθεν τὸ ὄνομα «Γιαλιά» (Πίσω-Γιαλιά) μέρος δὲ τούτου προσετέθη εἰς τὰ Σφακία τῷ 1878· ἐξάγει δὲ ἔλαιον πολὺ καὶ δημητριακοὺς καρπούς· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ὁ Δυτικὸς τῆς Κρήτης ἰσθμὸς (3 μιλ. Γερμ.) καὶ ἀπολήγει παρὰ τὸ Κακὸν-Ὄρος τῆς Ρεθυμνίας.

ΔΗΜΟΣ ΑΓ. ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ἡ

ΑΡΔΑΚΤΟΥ.

*Ἀρδακτος. Βοῦ-Μαεργιό. Κισσός. Ἁγ. Πνεῦμα.
Τράχυλας. Πλατανές. Κοῦμα. Λαουμόβρυσος.
Βρύσες. Σιδερώτας.*

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Φοῖνικος πέραν τοῦ Μεγάλου ποταμοῦ (Μασσαλία) κεῖται ἕτερος δῆμος ὁ «Δῆμος Ἁγ. Πνεύματος». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Ἄρδακτος, κώμη μεσόγειος καὶ τερπνὴ ἔχουσα περὶ τὰς 45 οἰκίας καὶ ναὸν τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Πρὸς Α. εἶνε τὸ Βοῦ-Μαεργιό (Βοῦδο-Μαεργιό), κώμη ἔνθα ἐβόσκοντο αἱ

βόες πλουσίας τινός κυρίας Μαρίας καλουμένης οὐ ἔνεκεν ὠνομάσθη. Ἀνατολικώτερον δὲ ὁ Κισσός κώμη κατάρρυτος καὶ δενδρόφυτος, ἔπαυλις ἄλλοτε τῆς πλουσίας Μαρίας, φημιζεται διὰ τοὺς κισσώδεις τῆς θάμνου εἶθεν φέρει τὸ ὄνομα. Μεταξὺ τῶν κωμῶν τούτων εἶνε τὸ μονήδριον τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἶθεν τὸ ὄνομα τοῦ δήμου· ἐξάρτημα τῆς μονῆς Πρέβελι χρησιμεῖον ὡς κέντρον τῶν ἀνωτέρων τῆς ἐπαρχίας ἐκπαιδευτηρίων. Ἄνωθεν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ὑψοῦται ὁ Τράχυλας (Τραγάλα) ὅπου οἱ Κρῆτες ἐκέρδησαν λαμπρὰν κατὰ τῶν τούρκων νίκην τῷ 1867. Πλησίον κεῖνται αἱ κῶμαι Πλατανές καὶ Κούμια (Ἀκούμια) μὲ 200 οἰκίας μεταξὺ τῶν ὁποίων ρεεὶ ὁ Ἀκουμόβρυσος ποταμὸς ὁ ὁποῖος παρέσυρεν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Λ. Πετροπουλάκη 60 ἐθελοντὰς μαχομένους τῷ 1867 (8 N)δρίου). Εἶνε δὲ πατρὶς Ἰακώβου Μαρίνου. Παρὰ ταύτην κεῖνται αἱ Βρύσες (Ἀκουμόβρυσες) κώμη κατάρρυτος καὶ σὺδενδρος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σιδέρωτα (1220 π.) εἶθεν πηγάζει ὁ ποταμὸς Ἀκουμόβρυτος.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Κεραμί, (Κεραμέ), Βουλγάρως, (Βουργάρο,) Βάτος, Κτούτα, Ἀγαλλιανιά, Δρύμισκος (Δρύμια), Ἁγ. Ἰωάννης.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε εὐφορος εἰς δημητριακοὺς καρπούς· ἐξάγει δὲ καὶ οἶνον καλλίστης ποιότητος· ἡ δὲ διαμονὴ κατὰ τὸ θέρος εἶνε εὐχάριστος.

ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΑΜΠΩΝ.

Μέλαμπες. Αὐρασός. Ἀλνσικ. Μέλισσα. Σακτούρια. Σακτούριος. Κρυά-Βρύσις. Ὀρέ. Ἐλέκτρας. Πλατὺς. Σκόλια. Ἡλέκτρα. Λαίφα.

Πρὸς τὸ Λ. τοῦ δήμου Ἁγ. Πνεύματος πέραν τοῦ ποταμοῦ Σακτουρίου κεῖται ἕτερος δῆμος ὁ δῆμος Μελάμ-

των». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Μέλαμπεσὴ μεγαλητέρα
καὶ εὐανδρωτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας ἔχουσα 400 οἰκίας
καὶ πολλοὺς ναοὺς συνοικισθεῖσα μετὰ τὴν καταστροφὴν
τῆς πόλεως Λάμπης, ἔθεν τὸ ὄνομα Μέλαμπεσ ἤτοι «Ἐγὼ
εἶμαι ἡ Λάμπη», εἶνε δὲ πατρίς τῶν τεσσάρων νεομαρτύ-
ρων, οἵτινες ἐμαρτύρησαν εἰς Ρέθυμναν τῷ 1824 (24 Ὀ-
κτωβρίου). Ἡ κώμη ἔχει πρὸς Α. τὸν ῥύακα Λαυρασοῦ
πηγάζοντα ἀπὸ τοῦ ὄμων. βουνοῦ τανῶν δὲ Κακὸ-Ρυάκι
μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Χάνιαλη καὶ 1400 τούρκων τῷ
1822 (12 Ἀπριλίου). Πρὸς Ν. δὲ τὸ ὄρος Ἄλυσις (Βου-
βάλα 3200 π.), οὗτινος ἄκρα εἶνε ἡ Μέλισσα (Ἀγ.
Παῦλος), καὶ παρὰ τὸ ὅποιον κεῖται ἡ κώμη Σακτούρια
(Σάκτωρ, Σακτούρες) ὑπεράνω τοῦ ὄμων. ῥύακος πυρπο-
ληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χάνιαλη τῷ 1822, ὅστις ἐπυρπόλησε
καὶ τὴν κώμην Μελάμπων τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα τοῦ ἰ-
δίου ἔτους. Πρὸς Β. ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Κεδρίου ὄρους
κεῖται ἡ Κρυά-Βρύσις κώμη κατάρρυτος μετὰ 90 οἰκίας
παρὰ τὸν ῥύακα Λαυρασοῦ, πατρίς τοῦ Ἰω. Ἀσουμανῆ,
ὅστις διὰ λίθου ἐτίναξε τὸν Χάνιαλην νεκρὸν ἀπὸ τοῦ
ἵππου. Ὁρὴ κώμη μικρὰ πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἐλέκ-
κτρα (Λιγιώτου) ἐκβάλλοντος εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν
διὰ τῆς φάραγγος «Πλατύς» ἔνθα ὁ «Ἀγ. Γαλή-
νης» (Σούλια) ἔχων ἀξιόλογον ὕδωρ, εἶνε ὁ κυρίως λι-
μὴν τῶν Μελάμπων καὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου εἰς ἣν
ἀνήκεν ἄλλοτε. Τὴν κώμην κατόικουν πρὸ 100 ἐτῶν
πολλοὶ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπιδρομαὶ ληστῶν ἠνάγκασαν
τοὺς κατοίκους τῆς νὰ μετοικήσωσιν εἰς Μέλαμπεσ καὶ
ἄλλαχοῦ καὶ τώρα κατοικεῖται ὑπὸ 8 οἰκογενειῶν. Οὐχί
μακρὰν τοῦ Ὁρῆ πρὸς Δ. κεῖται ἡ ἀρχαία Ἐλέκτρα
(Ἡλέκτρα) ἣτις εἶνε σήμερον μικρὰ πολίχνη ὑπὸ τὸ ὄνομα
Ἐρημόπολις (Ἐρμούπολις) καὶ κατοικουμένη ὑπὸ τι-
νων μεταπρατῶν, ἔχει δὲ ὀρμίσκον τὸν Ἀγ. Γαλήνην.

Πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀγ. Παύλου (Μέλισσα) εἰς ἀπόστασιν 6 μιλίων κείνται αἱ Νῆσοι τοῦ Βάχχου (Κάβραι, Λατώα, Παξιμάδια) ἀφιερωμένοι τὸ πάλαι εἰς τὰς θεότητας ταύτας· ἀνδροὶ δὲ καὶ ἀκατοίκητοι κατάλληλοι μόνον πρὸς νομὴν ποιμνίων, τρέφουσαι δὲ κανίχλους καὶ μῦς, εἶνε δύο βραχῶδεις κορυφαί, ὧν ἡ μεγαλειτέρα ἔχει ὕψος 1160 π., ἡ δὲ ἄλλη εἶνε στρογγύλη.

Ὁ δῆμος οὗτος περιλαμβάνων τὸν Ἀγ. Γαλήνην τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου ἀπὸ τοῦ 1878, εἶνε ἀνώμαλος καὶ βραχῶδης· διχοτομεῖται δὲ εἰς δύο μέρη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἑλέκτρα συνόρου ἄλλοτε τῶν ἐπαρχιῶν Λάμπης καὶ Ἀμαρίου· παράγει δὲ ἔλαιον, ὀλίγα γέννηματα καὶ τυρόν· τὸ δὲ κλίμα εἶνε ὑγιεινὸν καὶ ψυχρὸν τὸν χειμῶνα.

Κλίμα. Ἔδαφος. Προϊόντα. Κάτοικοι. Κῶμαι. Μοραί. Διοίκησις.

Τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου εἶνε ὑγιεινὸν καὶ θροσερὸν τὸ θέρος· τὸ δ' ἔδαφος βουνῶδες καὶ ἀνώμαλον καὶ ἐπιτήθειον πρὸς κτηνοτροφίαν. Παράγει ἔλαιον πολὺ, τυρόν, ἔρια, καὶ ὀλίγους δημητριακοὺς καρπούς. Οἱ κάτοικοι γενναῖοι, φιλόμουσοι καὶ φιλόξενοι, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἔλαιοφυτείαν, γεωργίαν καὶ ποιμενικήν. Ἔχει δὲ 34 κώμας συγκοινωνούσας πρὸς ἀλλήλας δι' ἀνωμάτων καὶ βραχῶδων ὁδῶν. Μονὰς δὲ 2 τὸν Πρέβελι καὶ τὸ Ἀγ. Πνεῦμα. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάργου Χριστιανοῦ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Βάμου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης καὶ Σφακίων.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ.

(46,591 κατοίκους).

Ὅρια. Ἐπαρχίαι.

Πρὸς τὸ Α. τῆς Διοικήσεως Σφακίων κεῖται ἡ Διοίκησις Ρεθύμνης. Βρέχεται πρὸς Β. μὲν ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους, πρὸς Ν. δὲ ὑπὸ τοῦ Λιθουκοῦ καὶ ἐνοῦται πρὸς Δ. μὲν μὲ τὴν Διοίκησιν Σφακίων διὰ τῆς Λεύκας καὶ Κεδρίου, Ὑδραμίου καὶ Ἐλέκτρας, πρὸς Α. δὲ μὲ τὴν Διοίκησιν Ἡρακλείου διὰ τῆς Ἰδῆς. Περιλαμβάνει δὲ ἡ Διοίκησις Ρεθύμνης τρεῖς ἐπαρχίας τὴν Ρεθύμνην, τὴν Αὐλοπόταμον καὶ τὸ Ἀμάριον (Πάνακρον).

Α'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

ἢ

ΡΕΘΥΜΝΙΑ.

(23,846 κατοίκους).

Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Ἀκρωτήρια. Δῆμοι.

Πρὸς τὸ Α. τοῦ Ἴπποκορωνίου καὶ πρὸς Β. τῆς Λάμπης κεῖται ἡ ἐπαρχία Ρεθύμνης. Βρέχεται πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους καὶ ἐνοῦται πρὸς Δ. μὲν μὲ τὸ Ἴπποκορώνιον καὶ Σφακία διὰ τῶν Λευκῶν ὀρέων καὶ τοῦ Ὑδραμίου ποταμοῦ, πρὸς Ν. δὲ μὲ τὴν Λάμπην διὰ μακρῶς βουνοσειρᾶς, καὶ πρὸς Α. μὲ τὴν Αὐλοπόταμον διὰ τοῦ Ἀρσινόου ποταμοῦ. Ὅρη αὐτῆς εἶνε· ὁ Βρύσινας (2880 π.), τὸ Κακὸν Ὅρος (2,000 π.), ἡ Ἀγριμὸ-Κεφάλαια (1,500 π.), τὸ Ἰώνιον ὄρος (800 π.), τὸ Ὅρος (2000 π.), ὁ Κούμαρος (4,680 π.), τὸ Μαυρὲ (1640 π.), τὸ Μερκουρι (1,000 π.), ἡ Γραλόνα (1,200 π.). Ποταμοί· ὁ Μέλας χειμάρρος (Πετρέας), ὁ Νεραντζέας (Ἀγιά-Σμάττι),

ὁ Γεράνης, ὁ Ζουρίδης, ὁ Ἀτσιπόπουλος, ὁ Γάλος, ὁ Κόρακας, ὁ Βαφόρμας. (Ἀγ. Εἰρήνης), ὁ Κουτσουλίδης, (Μισίρης), ὁ Πλατανέας (Πλατανιάς), ὁ Ἄδελος, ὁ Πήγιος, ὁ Λούτρος (Ἀρσάνιος), ὁ Ἀρσινόος (Ἀρκάδης, Ἐσταυρωμένος). Πεδιάδες ἢ Ρεθυμνιακὴ, ἢ Ἀρμενικὴ (Ἀρμενό-καμπος), ἢ Ὑδραμιακὴ (Ἐπισκοπικὴ), ἢ Λαππικὴ (Ἀργυροπολικὴ). Ἀκρωτήρια τὸ Κόρακον (Κόρακας), τὸ Μαῦρον-Μουρί, τὸ Ρέθυμνον. Ὅρμοι ὁ Κόρακας, ὁ Ἀγ. Ἰωάννης. Δῆμοι δὲ 7, ἤτοι τῆς Ρεθύμνης, Πηγῆς, Ἀμνάτου, Χρῶ-Μοναστηρίου, Ἀτσιποπούλου, Ρουστίκων, καὶ Ἀργυρουπέλεως.

ΔΗΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

ἢ

ΡΕΘΥΜΝΙΑΣ.

Ρέθυμνα. Συνοικίαι. Διοικήσεις. Δημοσίαι ἐκπαίδευσεις. Ἱστορία. Προάστεια. Περιβόλια.

Ὁ δῆμος Ρεθύμνης κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς βορείου παραλίας τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ὁμων πόλεως, τῶν προαστείων καὶ τῶν Περιβολίων. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε ἡ Ρέθυμνα (Ρέθυμνον, Ρεθυμνία) ἣτις εἶνε καὶ πρωτεύουσα τῆς ὁμων. ἐπαρχίας καὶ ἔδρα τῆς Διοικήσεως· οὗσα δὲ πόλις ἀρχαία καὶ ἐπίνειον τοῦ παλαιοῦ Ἀγρίου ἐπὶ τοῦ ὁμων, ἀκρωτηρίου καὶ τετειγισμένη με ἐνετικὸν φρούριον ἔχον τρεῖς πύλας τῆς Ἀμμου, τῆς Μεγάλῃς καὶ Καινούριαν (Μαρμαρόπορταν), κατοικεῖται ὑπὸ 9,274 κατοίκων. Διαιρεῖται δὲ εἰς 11 συνοικίας· Γκαλῆ, Τσίτσο, Μουσαλᾶ, Γαζῆ-Χουσεῖν-Πασσᾶ, Οὐζοῦν-Γιόλ, Ὀρτά-Καπῆ, Τσικούρ-μποστάν, Ἀκ Σεράι, Καστέλλι, Ἀγ. Λάζαρον, καὶ Ἀγίαν Σοφίαν.

Ἡ Ρεθύμνα στολιζέται μὲ λαμπρὰς οἰκοδομὰς συνε-
σφιγμέναις πλησίον ἀλλήλων καὶ διατέμνεται ὑπὸ εὐθειῶν
λυθωστρώτων ὁδῶν καὶ ὑπονόμων πρὸς ἐκροήν τῶν ἀκα-
θαρσιῶν, ὑδρεύεται δὲ ἐκ ρεόντων καὶ φρεατιῶν ὑδάτων
πηγαζόντων ἐκ τοῦ Βρύσινα. Εἰς τὸ Δ. τῆς πόλεως κατὰ
τὴν συνοικίαν « Ἀκ Σεράϊ » κεῖνται τὸ διοικητήριον, ὁ
νέος στρατὸν καὶ ἡ πλατεῖα σωχώρα (Ἐσω-Χώρα). Εἰς
τὸ Β. καὶ ὑπεράνω τῆς συνοικίας « Τσικουρ-μ. ποστάν »
κεῖται ἡ ἀκρόπολις (Φορτέτζα) ἐφ' ὕψηλῳ λόφῳ ἐξέχον-
τος εἰς τὴν θάλασσαν κατοικουμένη ὑπὸ τούρκων. Κάτω
τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὴν συνοικίαν Μουσαλά κεῖται
ὁ κήπος Ἰμάμ. Πασσᾶ (Περβόλα) καὶ παρ' αὐτὴν τὸ
στρατιωτικὸν Νοσχομεῖον. ΒΑ. κατὰ τὴν συνοικίαν Κα-
στέλλι ὁ παλαιὸς στρατὸν ὑπεράνω τοῦ λιμένος, τὸ Ἰ-
γαιονομεῖον, τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ ἐνετικοῦ ὥρολογίου, ἡ
Μεγὰλη Βρύσις, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει πελωρία
Πλάτανος ἔνθα ἡ ὁμῶν. πλατεῖα, ἐν ἧ οἱ τοῦρκοι διέ-
σχισαν τὸ στήθος τοῦ ἐπισκόπου Γερασίμου Κοντογιαννά-
κη ἢ Περδικάρη ζῶντος ἔτι τῷ 1822 (12 Μαΐου), τὸ Δη-
μαρχεῖον καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Δυτικῶν ἢ Παναγία.
Εἰς τὸ Δ. κατὰ τὴν συνοικίαν Γιαλῆ, τὸ Χατζὶ Τζαμί
(Παλαιὸν ἐνετ. τελωνεῖον), ἡ μεγάλη ἀγορά, ἡ γέφυρα
(Καμαράκι), τὸ Τζαμί τῆς Ἄμμου (ἄλλοτε ἐκκλησία) παρὰ
τὴν Ἀρβανιτιάν, ἡ Ἄμμος (παραλία) ἔνθα οἱ Ρεθύμνιοι
διέρχονται τὰς θερινὰς νύκτας καὶ ὁ λιμὴν (βάθους 9 π.)
ἔστις χωρεῖ μόνον μικρὰ πλοῖα, τὰ δὲ μεγάλα ἀγκυρο-
βολοῦσι ἐκτὸς αὐτοῦ 1½ μιλ. πρὸς Δ. (8 ὄργ. βάθους), πρὸς
δὲ τὸ στόμιον αὐτοῦ δεξιὰ ὁ Φάρος ἐκπέμπων λευκὸν φῶς
ἀκίνητον. Εἰς τὴν συνοικίαν Τσίτσο, ὁ καθεδρικός ναὸς
τῶν Εἰσοδίων ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ὁποίου εἶνε τὰ ἐκπαιδευ-
τήρια, ἡ ἐπισκοπή, ὁ Ἄγ. Ἀντώνιος, ἡ Δημογεροντία καὶ
ἡ Ἄγ. Βαρβάρα. Εἰς τὴν συνοικίαν Ὀρτά Καπῆ τὸ τζα.

μι τῆς μεγάλης πύλης (ἄλλοτε ἐκκλησία), ἡ ἀγορὰ τῶν λαχανοπωλείων, δύο κρήναι καὶ τὸ παλαιὸν ἐνετ. διοικητήριον ἔνθα τὰ τουρκικὰ σχολεῖα. Εἰς τὴν συνοικίαν Γαζή-Χουσεῖν πικσᾶ, τὸ Τζαμί τῆς Νεραντζέας (ἄλλοτε ἐκκλησία), εἰς Τεκές καὶ ἡ ἀγορὰ Νεραντζέα κληθεῖσα οὕτως ἐκ τοῦ ὁμων. ὑπάρχοντος δένδρου. Εἰς τὴν συνοικίαν Ἁγ. Λάζαρον τὸ ὁμών. τζαμίον (ἄλλοτε ἐκκλησία) ἔνθα ἐκτείνεται ἡ μακροτέρα καὶ στενωτέρα βῆδος τῆς πόλεως τὸ Μακρὺ-Στενὸν καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Εἰς τὴν συνοικίαν Ἁγίαν Σοφίαν δύο μεγάλοι Τεκέδες καὶ εἰς εἰς τὴν συνοικίαν Οὐζοῦν-Γιόλ.

Εἰς Ρέθυμναν ἐδρεύει ὀθωμανὸς διοικητὴς ὑπαγόμενος εἰς τὴν Γεν. τῆς Κρήτης Διοίκησιν, ὁ Ἐπίσκοπος Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου καὶ οἱ Ὑποπρόξενοι. Ἐχει δὲ Πρωτοδικεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, Δημογεροντίαν, Δημαρχεῖον, καὶ Ἑλληνικὸν Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον. Ἐκπαιδευτήρια δὲ Ἑλλήν. Γυμνάσιον ἡμιτελές, Ἑλλήν. Σχολεῖον πλήρες, Πρότυπον Δημοτ. Σχολήν, Παρθεναγωγεῖον καὶ Νηπιαγωγεῖον κατὰ τὸ Φροβελιανὸν σύστημα ἰδρυθὲν καὶ συντηρούμενον ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Εἶνε δὲ οἱ Ρεθύμνιοι φιλόμουσοι, οἰκονόμοι καὶ φιλόπονοι ἀσχολούμενοι εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας, ἰκανῶς δὲ εἶνε ἀνεπτυγμένη ἡ σαπωνοποιία ἐν τῇ πόλει.

Ἱστορία. Ἡ Ρέθυμνα παλαιάτατα ἐλέγετο Ρηθυμνία ἢ Ρήθυμνα. Ἀπέχει 40 μιλ. Ἱταλικά ἀπὸ τὰ Χανία καὶ 53 ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον μεταξὺ τῶν ὁποίων κεῖται. Ἐπίκειον δὲ τῆς πόλεως Ἀγρίου, καθὸ ἐπισημοτέρα εἶχε καὶ ἐπίσκοπον φέροντα τίτλον «ὁ Ἀγρίου». Οἰκοδομηθέντος δὲ τοῦ ἐπ' αὐτῆς φρουρίου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν συνωκίσθη καὶ ἀποκατεστάθη πολυανθρωποτάτη ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρέθυμνον, ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐπίκλησιν ἔσχεν ἡ ὅλη ἐπαρχία, μετατεθέντες τότε καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγρίου ὅστις ἔλαβεν ἕκτοτε

τὸν τίτλον «ὁ Ρεθύμνης». Ὅτε οἱ τούρκοι ἤλθον εἰς Κρήτην, ἡ Ρεθύμνα ἐκυριεύθη τῷ 1646 (30 Δεβρίου) δι' ὑπονόμου τόσον δὲ τρόπον προὔξενησεν ἡ ἔκρηξις ὥστε ὁ διοικητὴς Βονδίζης καλούμενος κατέφυγε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ φρούριον καὶ παρήτησε τὴν πόλιν εἰς τοὺς τούρκους, οἵτινες κατέκοψαν πάντας τοὺς ἐναπολειφθέντας, ἔλαβον δ' ἐπέκεινα τῶν 100 τηλεβόλων, πολλὰ πολεμοφόδια καὶ τροφάς. Οἱ δὲ ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπέμειναν τρεῖς ἔτι ἐφόδους· ἀλλ' ἔπειτα ὁ φρούραρχος Μινδόττος πληρωθεὶς, παρεδόθη διὰ συνθήκης ἣν οἱ τούρκοι δὲν ἐφύλαξαν, καθότι εἰς τὴν πρώτην των ὁρμὴν ἀπέκτειναν πλεόν τῶν 200 ἐνετῶν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξεγύμνωσαν. Τῷ δὲ 1821 (16 Ἰουνίου) ἐγένετο ὑπὸ τῶν τούρκων πάλιν σφαγὴ τῶν χριστιανῶν καθ' ἣν ἐπέκεινα τῶν 100 ἐσφάγηταν ἐν οἷς καὶ ὁ Χ. Καλλέργης καὶ Ἰ. Δεληγεώργης.

Ὅτε δὲ διατέλει ὑπὸ τὴν Ἑνετικὴν κατοχὴν ἠκμαζόν πλειστοὶ διαπρεπεῖς ἄνδρες. Ἐκ τῆς Ρεθύμνης κατήγοντο οἱ Κακαβέλαι, Καλλέργαι, Χορτάτσοι, Μουσοῦροι, Βλαστοὶ, Φουρλάνοι, Σκορδύλιοι, Βιργίνιοι. Πόρτοι, Κασιμάται, Χαλικόπουλοι, Ἰω. Γρίτης, Γ. Κονταράτος, Ν. Τρώϊλος, Ἰω. Ἀντ. Βάρβοχας, Ν. Ρώσης, Φραγκίσκος Ρώσης, Ἄνδρ. Σκυρόπουλος, ὁ ποιητὴς Μαρίνος Τζάνες, Μπουνιαλῆς, ἐξ' οὗ ἐρανίζονται οἱ νῦν ἱστορικοὶ, καὶ ἄλλοι.

Ἐκτὸς τῆς πόλεως κεῖνται τὰ κρεωπωλεῖα παρὰ τὰ ὀποῖα ὑπῆρχε γηραιὰ πλάτανος εἰς ἣν ἐκρέμων τοὺς χριστιανούς. Ὑπὸ τὴν πλάτανον ἐκείνην οἱ τούρκοι ἀνήγειρον πύργον ἐκ χριστιανικῶν κεραλῶν· μετὰ χριστ. δὲ κεφαλὰς ἔπαιζον τὸ λιθάρι (δίσκον) τῷ 1821, τῷ δὲ 1824 (28 Ὀκτωβρίου) ἐκαρτόμησαν τοὺς ἐκ Μελάμπων 4 νεομάρτυρας. Πρὸς τὸ Δ. καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Τσάνα εἶνε ἡ συνοικία Μεσσηνια (Λωβοχωρι), μετὰ τὸν τῆς Ζωο-

δόχου πηγῆς ἐν μέσῳ ἄλλοτε ἀμπέλων ἔθεν ἔλαβε τὴν ἐπίκλησιν καὶ Μεσαμπελίτισσα, εἶνε δὲ τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Παρ' αὐτὴν δὲ κείνται τὰ νεκροταφεῖα τῶν Δυτικῶν, καὶ Ἑβραίων. Δυτικώτερον εἶνε ὁ ἐπὶ βράχων λελαξευμένος ναῖσκος τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος παρὰ τὸν ποταμὸν Γαλιανόν, καὶ ὁ Κουμπές ἐν μίλιον ἀπέχων τῆς πόλεως καὶ τὸ πρὸς Δ. τελευταῖον ὄριον τοῦ δήμου Ρεθύμνης. Ἐκεῖ ἐντὸς τῶν βράχων τῆς θαλάσσης πηγάζει γλυκὸ καὶ δροσερὸν ὕδωρ. Ἡ δὲ μένρι Κουμπὲ ὁδὸς εἶνε ἀμαξιτῆ. Πρὸς Ν. τῆς πόλεως κείνται τὰ τουρκικὰ νεκροταφεῖα, ἡ συνοικία Μασταμπᾶ μὲ τεκὲν καὶ τζαμίον (ἄλλοτε ἐκκλησία), ἡ πηγὴ (Μάννα τοῦ νεροῦ) ἧς τὸ ὕδωρ διοχετεύεται εἰς τὴν πόλιν, ὁ ὑδρόμυλος ἔπου οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπέκτειναν τούρκους τινὰς τῷ 1821, ὑπεράνω δὲ τούτου ὁ λόφος Εὐλιγιᾶς (Σείτης 100 π.) μὲ τζαμίον περιτετειχισμένον. Πρὸς Α. εἶνε ἡ Τεκές Χασάν Μαμπᾶ (νεόδητος) ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Κόρακος καὶ ἡ συνοικία Φουρφουριανοῦ μὲ τὰ Βυρσοδεψεῖα ἔθεν ὁ Γάλλος Χαῖν καὶ ὁ Γ. Τσουδερός ἀπέκλεισαν τοὺς τούρκους εἰς τὴν πόλιν τῷ 1829' παρ' αὐτὴν κείται ἡ θέσις μπεριντζι-κουλές (πρῶτος πύργος) ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Βαφόρμα ἧτις ὑπερασπιζομένη ὑπὸ πύργου ἔγεινε τὸ θέατρον πολλῶν μαχῶν τῷ 1821. Ἐκεῖ οἱ Κρήτες ὑπὸ τοὺς Στρατῆ καὶ Σήφη Δεληγιαννάκιδες, Α. Μελιδώνην, Πωλογεωργάκην καὶ Φραγκούλην Καριώτην πολεμοῦντες ἐφόνευσαν 100 τούρκους, ἐν οἷς καὶ ἓνα ἐκ τῶν περιβοήτων Γλυμίδιδων, ἐζώγησαν δὲ τὸν Μουζούρ-ἀγᾶν μὲ τὴν σημαίαν του καὶ δύο ἄλλους τῷ 1822 (25 Ἰανουαρίου). Ἀνατολικώτερον δὲ εἶνε καὶ τὰ Περιβόλια (Ἐπάνω Περιβόλια, Κάτω Περιβόλια) κωμόπολις ἐπιμήκης μὲ πλατεῖαν, ἀμαξιτὴν ὁδὸν, σιδηρουργεῖα, ἀγοράν, δημοτ. σχολεῖον, τὸν Ἀγ. Νικόλαον. τὴν μονὴν Ἀγ. Γεωργίου

ἔνθα ἐτάφησαν οἱ 4 νεομάρτυρες καὶ πλῆθος ἀμπέλων καὶ περιβολίων ἔθεν τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν ῥέει ὁ ῥύαξ Κουτσουλίδης τὸ πρὸς Α. τελευταῖον ἔριον τοῦ δήμου Ρεθύμνης. Εἰς τὰ περιβόλια οἱ Τούρκοι ἀπέκτειναν 60 χριστιανούς τῷ 1821 (17 Ἰουνίου).

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε μέρος τῆς Ρεθυμνιακῆς πεδιάδος ἥτις εὐφορος εἰς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ κατάφυτος ἐξ ἐλαιῶν μέχρι τοῦ 1821 ὅτε οἱ τούρκοι ἀπέκοψαν ταύτας πρὸς ξύλευσιν, ὀρίζεται πρὸς Ν. ὑπὸ γυμνῆς λοφοσειρῆς ἧς ἄκρα εἶνε τὸ ἀκρωτ. Μαῦρον-Μουρί, ἔνθα ὁ ὄρμος Ἄγ. Ἰωάννης ἐξ ὁμων. ναοῦ λαβόντος τὸ ὄνομα. Τὸ Α. τούτου κατάφυτον ἐξ ἀμπέλων καὶ μωρεῶν λευκῶν καὶ μελαινῶν, ὧν τὰ φύλλα χρησιμεύουσιν ὡς τροφή τῶν μεταξοσκωλήκων καὶ ὑπὸ πολλῶν κήπων ἀρδευομένων διὰ ζυγῶν (γεράνια) φρεατίων ὑδάτων, ἐξάγει μέταξαν, βότρυς, καὶ παντὸς εἶδους λαχανικά. Κλίμα δ' ἔχει ὑγιεινὸν καὶ τερπνὸν τὸ θέρος, ἕνεκα τῆς ποντιᾶδος αὔρας.

ΔΗΜΟΣ ΠΗΓΗΣ.

Πηγῆ. Βουλισμέρη. Ἀδε.ε. Ἄγ. Παρασκευῆ. Μαρουλιανόν-Ὀρος. Μαρουλάς. Αούτρα. Αούτρος. Παγκαλοχώριον. Ἀρσάριον. Κακαβέ.λα. Ἄγ. Δημήτριος.

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Ρεθύμνης κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Πηγῆς». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Πηγῆ κώμη μεγάλη ὑπεράνω τοῦ ὁμων. ποταμοῦ ἐκβάλλοντος εἰς τὸ Κρητ. πέλαγος, ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν 1 1/2 ὥραν· ἔχει δὲ ὁδοὺς καὶ οἰκίας καλὰς. Εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ εἶνε ἡ θέσις Βουλισμένη ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ κώμη Πηγῆ κληθεῖσα ἐκ πηγῆς τινος καὶ καθαστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, ἐξάγει δὲ μεγάλους μη-

λοπέπονας, ἐρυθρόδανον καὶ ἄλλα. Πρὸς Δ. τῆς Πηγῆς εἰς 1)4 ὥρας ἀπόστασιν κεῖται τὸ Ἄδελε κώμη καλὴ παρὰ τὸν ὁμών. ποταμόν, ἔλαβε τὸ ὄνομα ὡς ἐκ τῆς ἀδήλου τοποθεσίας τῆς, στολιζεται μὲ μεγαλοπρεπῆ ναὸν τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, εἶνε πατρὶς τοῦ Κωνστ. Γιαμπουδάκη, ἀνδραγαθήσαντος κατὰ τὴν ὀλοκαύτως τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου. Ἐδῶ ἔπεσεν ὁ Ἀντώνιος Δασκαλάκης μαχόμενος ὑπὲρ πατρίδος τῷ 1866. Πλησιέστατα τῆς κώμης Ἄδελε κεῖται ἡ Ἁγ. Παρασκευὴ κώμη κατὰ ρυτὸς παρὰ τὸν ὁμών. ποταμὸν ἔνθα διασφύζονται ἐρείπια Βυζαντιακοῦ ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ κώμη, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ τούρκων. Πρὸς Ν. τῆς κώμης Ἁγ. Παρασκευῆς εἰς 1)2 ὥρας ἀπόστασιν ὑψοῦται τὸ ὄρος Μαρουλιανόν, τοῦ ὁποῦ εἰς τοὺς πρόποδας κεῖται ἡ κώμη Μαρουλάς πατρὶς τοῦ Μιχαὴλ Κοντοῦ τοῦ Θεριστοῦ· κατὰφυτος δὲ ἐξ ἐκτεταμένων ἐλαιῶν ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων καλουμένων «Κάτω Μαρουλάς καὶ Ἐπάνω-Μαρουλάς» ἔνθα ὑπάρχει πύργος ὀχυρὸς ὅπου οἱ τούρκοι ὑπὸ τὸν Χατζαλάκη μετὰ προηγουμένην σφαγὴν χριστιανῶν τινῶν καὶ τοῦ ἱερέως Γεωργίου ἐρίσαντες περὶ τριῶν καλλιπαρείων παρθένων κατεκρεουργήθησαν δύο ὑπ' ἀλλήλων τῷ 1821 (17 Ἰουνίου). Πρὸς Δ. τῆς Πηγῆς εἶνε ἡ Λούτρα εἰς 1)2 ὥρας ἀπόστασιν κώμη ἐκτισμένη ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως παρὰ τὸν ποταμὸν Λούτρον ἔχουσα ναὸν τῆς Ἁγ. Φωτεινῆς, εἶνε δὲ σύδενδρος ἀπὸ περσικῆς μηλέας, βερικοκκέας καὶ ἄλλα δένδρα. ΒΑ. Παγκαλοχώριον κώμη ἀπέχουσα 2)4 ὥρας ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν καὶ οὐχὶ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ Λούτρον ὑπεράνω τοῦ ὁποῦ κεῖται ἡ μονὴ Ἀρσάνιον (Ἀρσινόη, Ἀρσάη) μὲ ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἐκ τῆς Ἀρσινόης πελαγίως πόλεως λαβοῦσα τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν εἶνε ἡ

θεσίς «Κακαβέλα» ἄλλοτε κτῆμα τοῦ Ἱερεμ. Κακαβέλα ἀφιερωθείσα τῇ μονῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, μετ' αὐτὴν δὲ ὁ Ἄγ. Δημήτριος κόμη ἔχουσα ἀρχαῖον Βυζαντιακὸν ναὸν ὑπὸ τινος κυρίας καὶ ἀρχοντίσσης κατὰ τὸν 15'. αἰῶνα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Ἀστέρι, Χαμαλεῦρι, Ἄγ. Τριάς.

Ὁ δῆμος οὗτος δὲν ἔχει κλῆμα πολὺ ὑγιεινόν· εἰς τοῦτον δ' ἀνήκει ἡ Ρεθυμνιακὴ πεδιάς, πρὸς τὸ Δ. τοῦ ὀπίου ρέει ὁ ἄγριος καὶ ὄρητικὸς χεῖμαρρος Πλατανέας (Πλατανές), πηγάζων ἐκ τῆς Ἰδης, δεχόμενος πολλὰ παραπόταμα καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν βόρειον θάλασσαν. Ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ τούτου οἱ πατέρες ἡμῶν ὑπὸ τοὺς Δελιγιανάκιδες ἐνίκησαν τοὺς πολεμίους τῷ 1822 (25 Ἰανουαρίου).

ΔΗΜΟΣ ΑΜΝΑΤΟΥ.

Ἀμνάτος. Ἄγριον. Ἀγριότικα. Ἀρχάδιον. Καβοῦσια. Ἀραιός. Ἐσταυρωμένον. Κυργιάρρα. Χάρκια. Καγαλιανά. Μέση.

Πρὸς τὸ ΜΑ. τοῦ δήμου Πηγῆς κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Ἀμνάτου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἀμνάτος (Ἀμνατος), κόμη ὠραία ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς καὶ βραχώδους ἐκτισμένη, μὲ μνημεῖα παλαιοῦ ἐνετικοῦ κτιρίου φέροντος λατινικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ὑπέρθυρον «ἀρχὴ σοφίας, φόβος κυρίου» καὶ τζαμίον, εἶνε δὲ πατρὶς τῶν Δασκαλάκιδων. Παρ' αὐτὴν πρὸς Β. ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Ἄγριον πόλις ἐπισκοπικὴ, ἧς οὐδὲν ἵχνος σῴζεται, ἀλλὰ παρέμεινε τὸ ὄνομα Ἀγριότικα. Πρὸς Α. τῆς Ἀμνάτου εἰς ἀπόστασιν 1)2 ὥρας κεῖται ἐπὶ εὐρείας καὶ καταφύτου κοιλάδος εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς

Ἰδης καὶ πρὸς τὸ Ἀμάριον ἢ περικληῆς μὴνῆ τοῦ Ἀρκαδίου. Αὕτη κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου τῷ 395 μ. Χ. μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ Ἑλένης, εἶνε διάστημα διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ περιβοήτου Γετῆ-μαλῆ μετὰ ὅσων ἄλλων τούρκων ὑπὸ τοῦ Γ. Δεληγιαννάκη τῷ 1822 (17 Ἰανουαρίου) καὶ διὰ τὴν ἐκουσίαν ὀλοκαύτωσιν τῶν ἐν αὐτῇ πολιορκηθέντων Χριστιανῶν ὑπὸ τὸν ἡγούμενον Γάβριηλ τῷ 1866 (8 Νοεμβρίου). Παρὰ ταύτην εἶνε τὰ Καβούσια, κώμη ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως ἀποτελουμένη ἐκ δύο τμημάτων καλουμένων Ἐπάνω-Καβούσι καὶ Κάτω-Καβούσι, ὅπουθεν ὁ Μουσταφᾶς πασσᾶς ἐκατοννοβόλει τὴν μὴν Ἀρκαδίον τῷ 1866 (5-8 Νοεμβρίου). Ἐντεῦθεν διαρρέει ὁ ποταμὸς Ἀρσινδός (Ἀρκάδης, Ἐσταυρωμένος), πηγάζων ἀπὸ τὴν Ἰδην καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν οὐ μακρὰν τῆς θέσεως Ἐσταυρωμένου οὕτω καλουμένης ἐκ τοῦ ἐκεῖ ὄμων. ναῖσκου παρὰ τὸν ὁποῖον οἱ τούρκοι παρασπονδήσαντες ἐρόνευσαν τοὺς εἰς τὸ Ἡράκλειον πορευομένους ἐνετοῦς τῷ 1646 (30 Δεβρίου), εἶνε δὲ σύνορον τῆς Ρελυμανίας πρὸς τὸν Αὐλοπόταμον. Πρὸς Β. τῆς Ἀμνάτου κεῖται ἡ Κυριάνα (Κυρία Ἄννα), μετὰ Βυζαντιακὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως κτισθέντα ὑπὸ τινος Κυρίας Ἀννῆς περὶ τὸν 15^{ον} αἰῶνα. Χάρκια κώμη μικρὰ καὶ πατρὶς τοῦ Ν. Βενιακάκη. Καφαλιανὰ ὡσαύτως μικρὰ κώμη μετὰ ναῖδιον «Παναγία ἡ Γαλατοῦ» ἐπὶ βράχου λελαξευμένου. Βλ. κεῖται ἡ Μέστη, κώμη τερπνὴ καὶ κεντρικὴ ἐξ οὗ τὸ ἔννομα εἶνε δὲ πατρὶς τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἐρωτύλης Γ. Χορτάτσου καὶ Μελετίου Χορτάτσου (1600). Ἐκεῖ ὁ Μουσταφᾶς πασσᾶς ἐτουφέκισε τοὺς Δημακόπουλον, Εἰάνθη, Κοῦβον, Δατκαλάκην καὶ Σπύρον Μυλοποταμίτην αἰγμυλῶτου τοῦ Ἀρκαδίου τῷ 1866 (9 Νοεμβρίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Πίκτης (Πίκρες), Κόκκινον-Μετόχι, Μετόχι-Ἀστυρακιάς, Μετόχι-Ἀρκαδίου, Μετόχι-Ἀγ. Ἀντώνιος.

Ὁ δήμος οὗτος ἐξάγει εὐώδη λευκὸν οἶνον ὀνομαζόμενον Ἀριότικον (Ἀγριότικον), ὑπὸ δὲ τὰς ὑπαρείας τῶν ὀρέων Μαυρὲ (1640 π.), Μερκοῦρι (1000 π.) καὶ Γραλόνας (1200 π.) τρέφονται πολλὰ ποίμνια. Ἡ διαμονὴ κατὰ τὸ θέρος εἶνε εὐχάριστος· οἱ δὲ κάτοικοι πέριποητικοί.

ΔΗΜΟΣ ΧΡΩΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

ἢ

ΒΡΥΣΙΝΟΥ.

Χρῶ-μοναστήριον. Χαλεβῦ. Καπεδιανά. Πρασσές. Μύλοι. Ἀγ. Εἰρήνη. Βαφόρμας. Ἀρμένιοι. Ἀρμενικὴ-πεδιάς.

Εἰς τὸ Δ. καὶ Ν. τῶν δήμων Πηγῆς, Ἀμνάτου, Ρεθύμνης καὶ ὑπὸ τὰς ὑπαρείας τοῦ Βρύσινα (2880 π.) κεῖται ὁ Δημὸς Χρῶ-μοναστηρίου. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Χρῶ-μοναστήρι (Ὁ-Χρῶ-Μοναστήρι), κώμη με 70 οἰκίας καὶ ναὸν τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος, σῦδενδρος ἐκ παντοίων ὀπωροφόρων δένδρων, ἐν οἷς κοκκυμηλέαι (δαμασκηναί) καὶ κόρυλλοι (λεπτοκαρέαι, φουντουκιαί). Εἰς ταύτην τὸ πάλαι ὑπῆρχε ναὸς θεβαμμένος διὰ κιτρίνης ἀργίλλου (ἄγρας) ὅθεν ἔλαβε τὴν ἐπίκλησιν ἢ κώμη. Παρὰ τὸ Χρῶ-μοναστήρι κεῖται ἡ μονὴ Χαλεβῦ με ναὸν τῆς Κοιμήσεως παθοῦσα κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις πολλὰς θεβηλώσεις καὶ ἐρημώσεις. Μισύρια νέα κώμη καὶ παράλιος μεταξὺ τῶν ποταμῶν Πλατανὲ πρὸς Δ. καὶ Κουτσουλίδι πρὸς Δ. με εὐπροσώπους οἰκοδομὰς καὶ με εἰρηνοδικεῖον, θερινὴ διαμονὴ πολλῶν ἀγάδων ἂν καὶ τὸ κλίμα δὲν εἶνε πολὺ ὑγιεινὸν ἕνεκα τῶν πλησίον τελ-

μάτων τῶν ποταμῶν. Καπεδιανά, κώμη καλή ἐξάγουσα ωραίους στρύγγους (μελιντζάνες) καὶ παρ' αὐτὴν Πρασσές κώμη ὡσαύτως καλή καὶ πατρὶς τοῦ περιβοήτου ἐπὶ Θηριωδία τῷ 1821 Χάτζαλη. Μύλοι, κώμη περπνή κατάρρυτος καὶ σύδενδρος ἐξ ἑσπεροειδῶν δένδρων, ἐν οἷς λωτοὶ καὶ ἐρυθρόδανον. Ἐνταῦθα πολλάκις κίτρον ζυγίζει 3 ὀκάδας, λεμόνιον δὲ 120 δράμια. Ἀγ. Εἰρήνη μικρὰ κώμη με' ὀμῶν. μονὴν ἐπὶ βράχου λελαξυμένου καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Βαφόρμα ὀρισθέντος ὡς ὄριον τῶν τούρκων ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῷ 1828 (11 Νοεμβρίου). Παρ' αὐτὴν εἶνε τ' Ἀνώγεια (ἀνω-γαῖα) κώμη μικρὰ ἐπὶ λόφου εἰς ἀπόστασιν 1)2 ὥρας ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν εἶνε ὀνομαστὴ διὰ τὸ ὑγιεινὸν τῆς κλίμα διὸ καὶ εὐχάριστος διαμονὴ πολλῶν Ρεθυμνίων κατὰ τὸ θέρος. Ἐδῶ οἱ πατέρες ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Δελιγιαννάκιδος ἐφόνευσαν δι' ἐνέδρας πολλοὺς πολεμίους τῷ 1822 (24 Ἰανουαρίου). ΒΔ. τοῦ Χρῶ-μοναστηρίου κεῖνται οἱ Ἀρμένιοι, κώμη μεγάλη καὶ πλουσία ἀποτελουμένη ἐκ τῶν τμημάτων Ἐπάνω-Ἀρμένιοι καὶ Κάτω-Ἀρμένιοι ἔνθα ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως καὶ λαμπρὰ δημοτ. σχολὴ τῶν ἀρρένων. Ἀρμένιοι ἄποικοι πρῶτοι ἔκτισαν τὴν κώμην τῷ 901 ὅθεν ὀνομάσθη. Περί τὴν κώμην ἐκτείνεται εὐρεῖα πεδιάς καλουμένη « Ἀρμενικὴ » (Ἀρμενό-καμπος) κατάφυτος ἀπὸ βελανιδέας καὶ ἀμπέλους, ἐγένετο δὲ τὸ θέατρον πολλῶν αἱματηρῶν μαχῶν. Ἐκεῖ ἐφρονεῦθη δι' ἐνέδρας ὁ Γ. Δελιγιαννάκης μετὰ 20 ἄλλων τῷ 1822 (18 Ὀκτωβρίου), τῷ δὲ 1828 (7 Ὀκτωβρίου) ἐξωγρήθησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν 300 ὀθωμανίδες μετὰ προηγουμένην δεινὴν ἤτταν καὶ φόνον 200 τούρκων ὑπὸ τοῦ Α. Σουδεράκη, Γ. Κατσούρη καὶ Μανώλη Ρουστικιανοῦ.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Γιαννουδί, Ρου-

σοσπίτη, Ἄγ. Γεώργιος, Κοῦμοι παρά τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἄγριμὸ-κεφάλαια Κουμινιώτικη (1500 π.) ἔνθα διεσώθησαν τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ Βαλέστρα τῷ 1822 (14 Ἀπριλίου), Φωτεινοῦ, Σελί, πατρίς τοῦ Παπᾶ Ἐμμανουήλ Μαρουλιανοῦ, Γουλεδιανά, Ὅρος, ὑπὸ τὸ ἑμῶν ὄρος (2,000 π.), Ἀμπελάκι, ἔνθα οἱ Κρητῆς ὑπὸ τὸν Π. Κορωναιὸν ἐφόνευσαν 250 πολεμίουσ τῷ 1867 ἀλλ' ἐπληρώθη θανασίμως ὁ Ἄγ. Δασκαλάκης μετὰ πολλῶν ἄλλων, τῷ δὲ 1878 (9 Μαΐου) δεινὴν ἔπαθον ἤτταν οἱ ἐντόπιοι τοῦρκοι. Κάρε, πατρίς τοῦ Φραγκούλη Καριώτου, Μύρθιο, Ξηρόν-χωρίον, Ἄγ. Μάρκος, Ἄγρομοῦροι, Δαφνές, Ἀποθαμμένος ἄπασαι ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Βρύσινα (2880 π.) ὅστις οὕτω καλούμενος διὰ τὰς ἀφθόλους του πηγὰς καὶ βρύσεις ἐπιστέφεται μὲ νάϊδιον τοῦ Ἄγ. Πνεύματος, εἶνε δὲ τὸ ἐπιστημότερον ὄρος τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ ἐγένετο θέατρον αἰματηροτάτων μαχῶν. Ἐπ' αὐτοῦ (Πέταλλον Βρυσίνου) ἐζωγρήθησαν ὁ Γάλλος Βαλέστρας καὶ ὁ Κόκκινος (Χίος) μετὰ προηγουμένην δεινὴν ἤτταν καὶ φόνον 110 χριστιανῶν τῷ 1822 (14 Ἀπριλίου), τῷ δὲ 1866 (29 Αὐγούστου) ὁ Παπᾶ-Μαρουλιανὸς καὶ Διογ. Μοσχοβίτης συνεκρότησαν τὴν πρώτην ἐν τῷ τμήματι Ρεθύμνης μάχην, τῷ δὲ 1867 (22 Ἀπριλίου) ἐφονεύθη μαχόμενος ὁ Κωστής Ἀκουμιανὸς καὶ ἄλλοι, ἐκινδύνευσεν δὲ ὁ Π. Κορωναιὸς. Κάτω δὲ τούτου εὐρέθη νεκρὸς ὁ ἥρωσ Διογένης Μοσχοβίτης δολοφονηθεὶς ὑπὸ χριστιανῶν.

Ὁ δῆμος οὗτος λίαν εὐφορος καὶ ὑψηλὸς εἶνε ὁ μέγιστος τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐξάγει δὲ πολυειδῆ ἀφθονα προϊόντα ἔλα καλλίστης ποιότητος ἰδίως ὄσπρια, τὸ δὲ κλίμα εἶνε ὑγιεινὸν καὶ ὀρεστερὸν τὸ θέρος.

ΔΗΜΟΣ ΑΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ.

Ἀτσιπόπουλον. Γάλλον. Μιῦρον Μουρί. Πρινές. Σωματάς.
 Μοραλή-Ἐλλά. Τρία-Μοραστήρια. Μοροπάρι. Κάστελ-
 λος. Μελισσιρός. Πύργος Μελισσιῶν. Ἰωνία. Βαρσαμῆ-
 νερα. Γωνιά. Μετόχια. Φραιζεοκιανά. Μπεζαργιανά.
 Ἄγ. Ἀνδρέας. Κακὸν-Ὄρος. Κόρακας. Γεράρι,
 Μετόχι-Πετρές. Πετρές.

Πρὸς τὸ Δ. καὶ ΝΔ. τῶν δῆμων Χρῶ-μοναστηρίου καὶ Ρεθύμνης κείται ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Ἀτσιποπούλου.» Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἀτσιπόπουλον (ἄστου-πόπολο) ἡ μεγαλειτέρα τῆς ἐπαρχίας κώμη ἀπέχουσα ἀπὸ τὴν Ρέθυμαν 3/4 ὥρας, πλευσία εἰς θαλανιδία, πατρίς τοῦ Γ. Κατσούρη καὶ Μ. Λιαντρῆ, ἐφ' ὑψηλῆς δὲ καὶ βραχυῶδους θέσεως ἐκτισμένη, ἧς ἄκρα εἶνε τὸ Μαῦρον-Μουρί με ὄρυμον τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, κοσμεῖται ὑπὸ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν ἐνετικῶν οἰκοδομῶν καὶ ναῶν, ὧν τὸν Ἄγ. Ἐλευθέριον ἐνέπρησαν οἱ τούρκοι τῷ 1889 (28 Ἰουλίου). Οἱ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν συναγωγὴν θαλανιδίων καὶ κερατίων, πλὴν ὀλίγων εἰς τὴν ἀσβεστοποιίαν καὶ πηλοπλαστικὴν. Τὴν κώμην ἔβλαψε πολὺ ἡ κάμψη τῶν θαλανιδίων κατὰ τὰ ἔτη 1871—76. Παρὰ τὸ Ἀτσιπόπουλον ὑπάρχει Α. ὁ ὀμῶν. ποταμὸς με γέφυραν ἐπὶ ἐνετικῶν ἀψίδων ὀρθοῖσαν ὡς ὄριον τῶν τούρκων ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῷ 1828 (11 Νοεμβρίου). Πλησίον ΝΔ. κείται ὁ Πρινές κώμη ὠραία εἰς πούς πρόποδας λόφου ἔχουσα λαμπρὰς οἰκοδομὰς καὶ κλῆμα ὑγιεινότατον, εἶνε δὲ πατρίς τοῦ Ἀρσενίου Καλλούδη καὶ Μάρκου Καλλούδη ιερολοχίτου, διαπρέφαντος ἔν τε Δραγατανίῳ καὶ τῷ Φραγκοκαστέλλῳ Κρήτης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα. Οὗτος ἀποθανὼν τῷ 1886 (9 Σεβρίου) κατέλιπεν ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ρεθύμνης

διὰ τῶν τόκων τῆς ὁποίας μορφώνονται δημοδιδάσκαλοι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἐν τῷ διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν. Πρὸς Α. τοῦ Ἀτσιποπούλου κεῖται ἡ κώμη Γάλου, (Γαλοῦ) ὠσαύτως ἐφ' ὑψηλῆς καὶ βραχύδους θέσεως καταφύτου ἀπὸ δάση βαλανιδεῶν· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ παλαιοῦ Βυζαντιακοῦ ναοῦ τοῦ ἐπονομασθέντος «Παναγία ἢ Γαλοῦ» ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκτίσθη μὲ γάλα. Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Γάλου εἶνε ἡ θέσις «Τρία-Μοναστήρια» ἣτις λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα τρία μοναστήρια καὶ ὀρισθεῖσα ὡς ὁροπέσιον τῶν τούρκων τῷ 1828 (11 Νοεμβρίου) ἐγένετο τὸ θέατρον πολλῶν ἐνεδρῶν ὑπὸ τῶν τούρκων κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις. Παρ' αὐτὴν κεῖται ἡ Σωματῆς κώμη μικρὰ ἔχουσα ἄλλοτε ναὸν τῶν Ἀσωμάτων ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, οὐ μακρὰν τῆς θέσεως «Μοναχῆς Ἐληῆς» ὅπου οἱ πατέρες ἡμῶν πολεμοῦντες ἐφάνευσαν τὸν Μεχμέτ μπεγάκην μετὰ 30 ἄλλων τούρκων τῷ 1828 (16 Ὀκτωβρίου), τῷ δὲ 1829 (25 Ἰουνίου) ὑπὸ τὸν Γάλλον Χαῖν καὶ Γ. Τσουδερόν ἐνίκησαν τοὺς τούρκους. ΝΑ. κεῖται ὁ Κάστελλος κώμη ἐφ' ὑψηλοῦ καὶ δασώδους ἐκ βαλανιδεῶν γηλόφου, ἀποτελουμένη ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων πέρα καὶ πόδε Κάστελλος ὀνομαζόμενα ἀπέχοντα ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων, πατρίς τοῦ Ἐμμ. Βιβυλάκη διακριθέντος ἐπὶ φιλοπατρία. Οὐχὶ μακρὰν τῆς κώμης ΝΔ. εἶνε ὁ Μελισσινὸς θέσις κατάρρυτος, μὲ Βυζαντιακὸν ναΐδιον τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἐκ τῶν Μελισσινῶν λαβοῦσα τὸ ὄνομα, παρὰ δὲ ταύτην κεῖται τὸ Μονοπύρι, κώμη μικρὰ πρὸς τὸ Α. τῆς ὁποίας εἶνε ὁ πύργος τῶν Μελισσινῶν (Καστέλλι) κτισθεὶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἰωνίης κατὰ τὸ 1185 ἐφ' ὑψηλῆς καὶ κρημνώδους θέσεως (300 π.) στεφομένης Δ. διὰ μακροῦ Βυζαντιακοῦ τείχους καὶ 3 ὑψηλῶν πύργων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μαρμάρινος πύλη ἢ μόνη εἴσοδος τοῦ φρουρίου,

ἀπὸ Β. δὲ Α. καὶ Ν. ἄτειχος διὰ τὸ ἀπρόσιτον αὐτῆς· μετὰ τὴν καταστροφὴν δὲ τοῦ πύργου τούτου συνωχίσθη ἡ κώμη Κάστελλος. ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, εἶνε δὲ πατρίς τοῦ Γρηγ. Μάμαντος ἢ Μελισσινοῦ. Παρὰ τὸ Μονοπάρι κεῖνται τὰ Βαλσαμόνερα 2 1) 2 ὥρας μακρὰν ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν, κώμη ἀποτελουμένη ἀπὸ δύο τμήματα « Ἐπάνω-Βαλσαμόνερον καὶ Κάτω-Βαλσαμόνερον » καλούμενα ἐπὶ θέσεως πανοραματικῆς καὶ καταρρύτου λαβοῦσα δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ἐκεῖ φυομένην ἐν ἀφρονίᾳ μίνθην (ἡδύσμος, βάλσαμος). Ἐκεῖ συνηθροίσθησαν οἱ ὑπὸ τὸν Γάλλον Βαλέστραν ἀρχηγοὶ Κρήτες εἰς τὴν κατὰ τῆς Ρεθύμνης ἐκστρατείαν τῷ 1822 (6 Ἀπριλίου), τῷ δὲ 1889 (4 Αὐγούστου) ἐγένετο ἀψιμαχία κατὰ τῶν τούρκων ἐξ ὧν 4 ἐφύθησαν. Γωνιά, κώμη ἀπέχουσα 2 ὥρας ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν, ἐκτισμένη ἀμφιθεατρικῶς ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου κατοπεύοντος τὴν παρακειμένην πεδιάδα κατάφυτον ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἄλλων δένδρων. Παρ' αὐτὴν κεῖνται τὰ Μετόχια-Φρατζεσκιανὰ κώμη τερπνὴ, πατρίς τοῦ Ἰω. Δρουλίσκου, ἔπαυλις ἄλλοτε τοῦ ἐνετοῦ Φρατζέσκου θθεν ὠνομάσθη, μετ' αὐτὴν δὲ τὰ Μπεζαργιανὰ, κώμη πενιχρὰ ἐφ' ὑψηλῆς βραχώδους καὶ ἀνωμάλου θέσεως, εἰς ἀπόστασιν δ' ἐνὸς περιπάτου ὁ Ἄγ. Ἀνδρέας, κώμη τερπνὴ καὶ καταρρυτος ἔχουσα τζικμίον ἄλλοτε ναὸν τοῦ Ἄγ. Ἀνδρέου θθεν τὸ ὄνομα, 7 ὄ οικίας καλὰς, κήπους καὶ ἀμαξιτὴν ὁδόν. Οἱ κάταικοι ὀθωμανοὶ ὄντες εἶνε λίαν χριστιανομάχοι οἱ πατέρες δὲ τούτων ἦσαν Χριστιανοὶ ἐξομώσαντες μετὰ τοῦ ἱερέως αὐτῶν τῷ 1770. Πρὸς Δ. τοῦ Ἀτσιποπούλου κεῖται τὸ Κακὸν Ὅρος (2000 π.) οὗ ἄκρα εἶνε ὁ Κόρακας, ὑπὸ τοὺς ἀνατολικούς δ' αὐτοῦ πρόποδας κεῖται τὸ Γεράνι, κώμη ὠραία ὑπεράνω τοῦ ὄμων ποταμοῦ, οὗ εἰς τὰς ἐκβολὰς πηγάζουσι πλεῖστα γλυκεὰ ὕδατα. Ὅπισθεν τοῦ Κακοῦ Ὅρους πρὸς Β. κεῖται τὸ Με-

τόχι Πετρές απέχον 1 1/2 ὥραν ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν καὶ πλησιέστατα τοῦ ὄμων. ποταμοῦ Πετρέα (Μέλας Χείμαρρος) σύνορον ἄλλοτε τῆς Ρεθυμνίας πρὸς τὸν Ἀποκόρωνα ὃν πρῶτος ὁ ἐκ Μουρίου Σφακίων Παπᾶ Ἰωάννης διέβη μαχόμενος, ἀλλ' ἔφρανε ὕθη μεθ' ἑπτὰ ἄλλων τῶ 1821 (1 Αὐγούστου). Ὁ ποταμὸς αὗτος δεχόμενος τὸν Νεραντζεῖαν πηγάζοντα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῶρας Λάμπης ἐνίοτε τὸν χειμῶνα πλημμυρεῖ καὶ πνίγει ζῶα καὶ ἀνθρώπους.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Βεδέροι, Ἀγ. Παῦλος (μετόχι), Χαροκόπος (μετόχι).

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε μᾶλλον βραχύδης καὶ ἀνώμαλος, ἔχει ὁμοίως καὶ μικρὰς πεδιάδας εἰς τὰς ὁποίας καλλιεργοῦνται πολλοὶ δημητριακοὶ καρποί· τὰ ὕδατα δὲν εἶνε ἀφθοναῖ· ἐξάγει ἔλαιον, βαλανίδια, κεράτια καὶ ἀσθέςτολίθους περὶ τὸ Ἀτσιπόπουλον· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΡΟΥΣΤΙΚΩΝ.

Ρούστικα, Προφ. Ἡλίας, Ἀγ. Κωνσταντῆρος, Νεραντζεῖας, Ἀγ. Γεώργιος, Ζουσιδί, Ἀγιά-Σμάτσι.

Πρὸς τὸ ΝΔ. τοῦ δήμου Ἀτσιποπούλου ὑπάρχει καὶ ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Ρουστίκων». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ρούστικα (Ἀρούστικα), κώμη ὠραία καὶ εὐάνδρος εἰς ἀπόστασιν 3 ὥρων ἀπὸ τὴν Ρέθυμναν, ἔχει Εἰρηνοδικεῖον καὶ Σχολαρχεῖον, καὶ εἶνε πατρίς τοῦ Μανώλη Ρουστικιανοῦ. Παρ' αὐτὴν πρὸς Β. κεῖται ἡ μονὴ Προφήτης Ἡλίας μεθ' ὁμών. ναὸν πανηγυρίζοντα τὴν 20 Ἰουλίου, βορειότερον δὲ ὁ Ἀγ. Κωνσταντῆρος κώμη πλουσία παρὰ τὸν ποταμὸν Νεραντζεῖαν ἐφ' ὑψηλῆς καὶ βραχύδους θέσεως μεθ' ὁμών. ναὸν ὅθεν τὸ ὄνομα, πλκτεῖαν πλκκώδη καὶ εὐρύχωρον ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ ἐρείπια ἀρχαίου νομισματοκοπεῖου. Μεταξὺ

τῶν κωμῶν τούτων οἱ τούρκοι υπέστησαν δεινὴν ἤτταν ὑπὸ τοῦ Μανώλη Ρουστικιανοῦ, Ἰ. Δρουλίσκου, Πέτρου Μανουσελή, καὶ Γεωργ. Δεληγιαννάκη τῷ 1821 (17 Ἰουλίου). ΝΔ. τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου εἰς ἀπόστασιν 10 λ. ὥρας κεῖται ὁ Ἁγ. Γεώργιος, κώμη ἔχουσα ἄλλοτε ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἔθεν τὸ ὄνομα κατοικεῖται ὑπὸ τούρκων ἐξομωσάντων τῷ 1770. Ταύτην Χριστιανοὶ ἐπαναττάται ἐπυρπόλησαν τῷ 1889 (8 Ἰουλίου). Νοτιοδυτικώτερον κεῖται τὸ Ζουρίδι, κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ, ἐπὶ θέσεως ὑψηλατάτης καὶ πανοραματικῆς παρά τὴν θέσιν « Ἀγιά-Σμάτσι » κατάλληλον δι' ἐνέδρας καὶ διαρρομένην ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Νεραντζέα (Ἀγιά-Σμάτσι) ἐκβάλλοντος εἰς τὴν βόρειον θάλασσαν διὰ δύο μεγάλων διακλαδώσεων.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰνὲ' Καλονύκτι, Παλαίλιμος (παλαιὰ λίμνη), Σαϊτούρες, Μαλάκια (Ἐπάνω-Μαλάκι, Κάτω-Μαλάκι), Καρὰ-Νταλὲ (μετόχι), Μοῦντρος, Ρουμπάδον, Βελονάδον, Ἀρολίθι, Ἀλῶνες, Νησί, Καμπάνη (μετόχι).

Ὁ δῆμος οὗτος ὄρεινός καὶ κατάρρυτος ὑπὸ πολλῶν ὑδάτων, ἔχει κλίμα ὄχι πολὺ ὑγιεινόν· παράγει δ' ἔλαιον καὶ κεράτια· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια. Πολλοὶ τῶν κατοίκων εἶνε μεταπράται καὶ ἀγωγεῖς (ἀγωγιάται). Εἶνε δὲ γενναῖοι καὶ φιλότιμοι ἄνδρες.

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΛΕΩΣ.

Ἀργυροπόλις. Λάκπα. Κοίμαρος. Ἀσι-Γωιά. Μερζοκίγια. Μεγάλη Ἐπισκοπή. Κασωτή. Κόφη. Ἀρκοίδαρια.

Πρὸς τὸ Δ. τῶν δήμων Ρουστίκων καὶ Ἀτσιποπούλου κεῖται ἕτερος ὁ ἴσμος ὁ δῆμος Ἀργυροπέλεως. II

πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἄργυρούπολις (Χρυσόπολις) κωμόπολις ὠραία παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Λάμπας, ἧς πλησίον ὑπῆρχεν ἄργυρος ἔθην τὸ ὄνομα, ἐν δὲ τῷ ἐκεῖ παλαιῷ νομισματοκοπείῳ ἀνευρίσκονται ἄπειρα νομίσματα· οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς διὰ τὰ ἀποφύγωσι πολλά βάρη τῶν τούρκων ὠνόμαζον αὐτὴν Σαμαρόπολιν ἢ Γαῖδαρόπολιν· ὑπεράνω δὲ πεδίου καταφύτου ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἄλλων δένδρων ἀρδευομένου ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ὑδραμίου (Βούτακα, Μουσεῖλα) ἀπέχει ὅ ὥρας ἀπὸ τὴν Ρέθυμαν. Ἡ θέσις τῆς Ἄργυρούπολεως εἶνε στρατηγικωτάτη. Τὸ 1823 συνεκροτήθη Γεν. Συνέλευσις τῶν ἀρχηγῶν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἄφεντούλην κατ' ἣν ὠνομάσθη Ἄργυρούπολις, τὸ δὲ 1866 ἐτέρα εἰς ἣν διεκρίθη ὁ Διογ. Μοσχολίτης διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ. Ἡ Ἄργυρούπολις ἦτο ἔδρα ἐπαρχείου ἀπὸ τοῦ 1869—1875, καὶ θέατρον πολλῶν αἱματηρῶν μαχῶν κατὰ τὴν παλαιάν καὶ νέαν ἐποχὴν. Παρὰ ταύτην ΝΔ. ὑψοῦται τὸ ὄρος Κούμαρος (Κόμμαρον 4680 π.) ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὁπίου κεῖται ἡ Ἄσι-Γωνιά, κώμη ἀρματωλικὴ καὶ ποιμενικὴ ἀποτελουμένη ἐκ πολλῶν συνοικιῶν, ἧς πλησιέστατα ὑπάρχει τὸ Χαϊνόςπηλινον (ληστῶν σπήλαιον) ὅπου κατέφυγον τὰ μέλη τῆς Κρητ. Ἐπαναστ. Ἐπιτροπῆς τοῦ 1866, πολιορκηθέντα δὲ ὑπὸ τῶν τούρκων, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῶσι κατεκρημνίσθησαν ἐκ τῶν βράχων καὶ ἐφανεύθησαν ὁ Μάρκος Σκουλούδης καὶ ὁ Ἄντ. Μπουμπουλάκης τῷ 1868 (18 Δ)βρίου). ΝΑ. τῆς Ἄσι-Γωνιάς κεῖνται τὰ Μυριοκεφάλια, κώμη ὠταύτως ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ λαβοῦσα τὸ ὄνομα διὰ τὰς πολλὰς κορυφὰς τῶν περὶ αὐτὴν ὄρεων. Ταύτην στολίζει ἡ μονὴ τῶν Μυριοκεφάλων ἢ Μυριοφύτων ἔχουσα ναὸν τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου πανηγυρίζει τὴν 8 Σ)βρίου, καταστραφεῖσα δὲ ὑπὸ τῶν τούρ-

κων τὸ 1770 ἀνωκοδομήθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἐκεῖ πολ-
 λὰ τῶν Ρεθυμνίων οἰκογένεια διέμενον κατὰ τὴν ἐπανά-
 στασιν τοῦ 1821. Πρὸς Β, τῆς Ἀργυρουπόλεως κείται ἡ
 Μεγάλη Ἐπισκοπή, κώμη μεγάλη ἀπέχουσα 4 ὥρας
 ἀπὸ τὴν Ρεθυμναν ἐφ' ὑψηλῆς καὶ συδένδρου θέσεως ὅθεν τὸ
 ὄνομα, ἔχουσα μεγάλας οἰκοδομὰς, ναοὺς, τζαμίον, πλατεῖαν,
 καὶ κλίμα ὄχι πολὺ ὑγιεινόν. Ἐκεῖθεν ὁ Χουσεῖν βέης εἰ-
 σήλασεν εἰς Ἀποκόρωναν τῷ 1824 (15 Φεβρουαρίου), ὁ δὲ
 Γ. Τσουδερός καὶ Στρατῆς Δεληγιαννάκης ἐκώλυον τὸν
 Νουρετὴν βέην ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς Ρεθυμνίαν τῷ
 1830 (12 Νοβρίου). Παρ' αὐτὴν κεῖνται ἡ Καρωτὴ, καὶ
 ἡ Κούφη κώμαι νοσηραὶ ἀλλὰ σύδενδροι ἀπὸ ἐσπεροι-
 δῆ δένδρα καὶ ἄλλα, καὶ μετ' αὐτῶν ἡ Ἀρκούδαινα κώ-
 μη ὡσαύτως νοσηρὰ καὶ σύδενδρος ἐν ἧ ὁ Ἐμμ. Τομπά-
 ζης συνεκρότησε Γεν. Συνέλευσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς Κρή-
 τος τῷ 1823 (12 Ἰουλίου), τῷ δὲ 1828 (19 Αὐγούστου)
 ὁ Ἀλμπάνης ἔσφαξεν 90 ἀόπλους Χριστιανοὺς ἐκκλησια-
 ζομένους.

Ἄλλαι κώμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κάτω-Πόρος,
 Μπιλανδρέδον, Μαρουλοῦ, Ὀνυχας.

Ὁ δήμος οὗτος εἶνε ὁ δυτικώτερος τῆς ἐπαρχίας Ρεθυ-
 μνης, σύνορον Σφακίων καὶ Ἀποκορώνου· εὐφορος δὲ καὶ
 λίαν τερπνός, ἀλλ' ὀλίγον νοσιώδης εἰς τὰ βόρεια μέρη·
 ἐξάγει δ' ἔλαιον, λεμόνια, κίτρα, κρόμμυα, σκέρδα, λυ-
 κοπέρσια (ντομάτες), μπήμιες καὶ ἄλλα· τρέφει δὲ καὶ
 πολλὰ ποίμνια εἰς τὰ νότια μέρη.

*Κλίμα. Ἔδαφος. Πρῶτα. Κάτοικοι. Χωρία. Μεραὶ.
 Διοικήσις.*

Ἐν γένει τὸ κλίμα τῆς Ρεθυμνίας εἶνε γλυκὺ
 καὶ ὑγιεινόν· τὸν χειμῶνα πνέουσιν ἄνεμοι σφοδροί, διό
 καὶ τὸ ψυχὸς τότε εἶνε ὀρμύ. Τὸ θέρος σπανίως βρέχει·

καίτοι δὲ ὑπάρχει σπάνις βροχῶν αἱ φυτεῖται ἐν γένει τῶν σπαρτῶν, ἀμπέλων καὶ δένδρων εἶνε γλοεραὶ, ἔνεκα τῆς ποντίας αὔρας, ἣτις φερομένη ἐκ τοῦ πελάγους ζωογονεῖ τὰς φυτείας διὰ τῆς ὑγρότητος αὐτῆς. Τὸ δ' ἔδαφος πεδινὸν καὶ τερπνὸν ἔνεκα τῶν σποράδην πεφυτευμένων λόφων καὶ τῆς πυκνῆς δενδροφυτείας. Τὰ πλουσιώτερα προϊόντα εἶνε ἔλαιον, βαλανίδια, καὶ κεράτια· ἔτι δὲ οἶνος γεώμηλα, μέταξα, ὑπῶραι καὶ ἱκανὰ δημητριακά. Οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας κατοικοῦντες 83 χωρῖα διαρρέεμενα τὰ πλεῖστα ὑπ' ἀφθόνων ὑδάτων καὶ ἐν τὸς συδένδρων τοποθεσιῶν, διακρίνονται ἐπὶ φιλομουσίᾳ, ἀνδρείᾳ, οἰκονομίᾳ, δραστηριότητι καὶ τιμιότητι· ἀσχολοῦνται δ' εἰς τὴν γεωργίαν, ἐλαιοφυτεῖαν καὶ κτηνοτροφίαν. Μονὰς ἔχει ἡ ἐπαρχία 6· τὸ Ἀρκάδι, Ἀρτάνι, Προφ. Ἡλίαν, Ἀγ. Εἰρήνην, Χαλεβῦ, Μυριοκέφαλα, Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως Ρεθύμνης ἐξαρτωμένου ἐκ τῆς Γεν. Διοικήσεως, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου.

Β'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ

ἢ

ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ.

(14, 573 κατοίκους)

*Ορία. *Ορη. Πεταμοί. Πεδιάδες. Κέλλποι. *Ακρωτήρια.
Δῆμοι.

Μερὰ τὴν Ρεθύμναν ἄρχεται ἡ Αὐλοπόταμος ἐκτεινομένη ὡσαύτως κατὰ μῆκος τῆς βορείου παραλίας τῆς Κρήτης. Βρέχεται πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους· ἐνοῦται δὲ πρὸς Α. μὲν μετὰ τὸ Μαλεβύζιον διὰ τῶν Ἰδαίων βρέων, τοῦ Στρούμπουλα καὶ Ἀγ. Παύλου, πρὸς Ν. μετὰ τὸ Ἀμάριον, Πυργιώτισσαν καὶ Καινούριον διὰ τῶν Ἰδαίων

ὄρεων, καὶ πρὸς Δ. μετὰ τὴν Ρέθυμναν διὰ τοῦ Ἀρσινόου ποταμοῦ. Ὅρη αὐτῆς εἶνε· ἡ Ἴδη (Ἰδαῖον, Ἰδεύς, Ὑψηλορίτης 8,060 π.), ὁ Στρούμπουλας (2,650 π.) ὁ Ἄγ. Παῦλος (2450 π.), ὁ Κουλούκουνας (3600 π.). Ποταμοί· ὁ Μυλοπόταμος (Αὐλοπόταμος, Σαπουνοποιός, Γέρω-ποταμός), ὁ Ὁάξης (Ἀξός), ὁ Παντομάτριος (Φόδελες), ὁ Πρινόσος. Πεδιάδες· ἡ Αὐλοποταμική (Μυλοποταμική), ἡ Δαμασταϊκή (Κάμπος Δαμάστας), ἡ Ἴδηκὴ (Νιδαϊκὴ). Κόλποι· ὁ Μπαλῆς (Ἀτάλη), ὁ Παντομάτριος (Φόδελες). ἔχει δὲ ὄρμους· τὸν Μυλοπόταμον (Γέρω-ποταμόν), Πάνορμον (Καπτέλλι), Μπαλῆ, Παντομάτριον (Φόδελεν, Μανδράκι). Ἄκρωτήρια· τὸ Ἀριούσιον (Λιανόν, Σκαλέτα), τὸ Πάνορμον (Χονδρόν). Δῆμοι δὲ 6· Μελιδονίου, Μαργαριτῶν, Αὐθαγιτῶν, Γαράζου, Ἀνωγείων, καὶ Δαμάστας.

ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΔΟΝΙΟΥ.

Καστέλλι. Πάνορμος. Ριονίλι-Κάστρον. Κουλούκουνας. Ἀριούσιον. Πάνορμον. Μελιδόνι. Γέρω Σπήλιον. Βλυχάδα. Μπιλῆ. Μονή-Μπαλῆ. Πέραμα. Μυλοπόταμος. Πραχῆμος. Χουμέρι. Ἄγ. Ἰωάννης.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ νότιον πρὸς τὸ βόρειον τῆς ἐπαρχίας. Ταύτης πρωτεύουσα εἶνε τὸ Καστέλλι παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Πάνορμον (Χονδρόν), νεδύμετος πολίχνη καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1646, ὅτε ἦτο μικρὰ ἄχυρὰ πόλις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς Πάνορμου ἐπινείου τῆς Ἐλευθέρης, κρατοῦσα τότε 200 μικρῶν χωρίων· ἐκτισμένη δὲ ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως, διασφύζει μνημεῖα τοῦ ἐνετ. φρουρίου Ριονίλι-Κάστρου (φρούριον τοῦ ρυακος), εἶνε ἔδρα Ἐπαρχείου καὶ Εἰρηνοδικείου, ἔχει δὲ ὠραίαν ἀγορὰν καὶ ναὸν τοῦ Ἄγ. Γεωργίου ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ καὶ βεβηλωθέντα ὑπὸ τῶν τούρ-

κων τῷ 1889 (25 Δεβρίου), μικρὸν ὄρμον διὰ λέμβους καὶ ἐμπόριον μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Αὐλοπόταμου. Παρ' αὐτὴν ΝΑ. ὑψοῦται ὁ δασώδης Κουλούκουνας (3600 π.) ἄκραι τοῦ ὁποίου εἶγε τὸ Ἄριούσιον (Λιανόν, Σκαλέτα) καὶ Πάνορμον (Χονθρόν); νοτιοανατολικώτερον δὲ τὸ Μελιδόνι, κώμη εὐάνδρος ἀπέχουσα 1 1)2 ὥραν ἀπὸ τοῦ Καστέλλι, ἔδρα τοῦ ἔμμου, πατρὶς τῶν Ἄντ. καὶ Ἡλίας Μελιδόνηδων, ἐξάγει δὲ εὖοσμον μέλι ὅθεν τὸ ὄνομα. Παρ' αὐτὴν ΒΔ. εἶγε βουνὸν (400 π.), ἐν ᾧ ὑπάρχει τὸ ἱστορικὸν Γέρω-Σπήλιο (Σπήλαιον-Μελιδονίου) ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Χουσεῖν-βέη καὶ ἐπνίγησαν ὑπὸ τοῦ καπνοῦ 370 Χριστιανοὶ τῷ 1823 (3 Ὀκτωβρίου). Βλυχάδα κώμη πενιχρὰ φημιζομένη διὰ τὸ ὑφάλμυρον καὶ χωνευτικὸν τῆς ὕδωρ, οὐ μακρὰν τοῦ Μπαλῆ (Ἄτάλι) κόλπου διακρινομένου ὑπὸ τῶν ἄνωθεν αὐτοῦ δύο ὄξειων κορυφῶν, πρὸς Δ. τῶν ὁποίων τρεῖς παλαιοὶ ἐνετ. πύργοι στεφανοῦσι τὴν βαθμηδὸν ἐγειρομένην γαμηλὴν σειρὰν τῶν ὀρέων, ἔνθα ἡ μονὴ Μπαλῆ μετὰ τὸν Ἰωάν. τοῦ Προδρόμου ἀπέχουσα 1 1)2 ὥραν ἐκ τοῦ Καστελλίου, μετὰ μυχοῦ εἰς τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου προφυλάττονται πλοῖα ἀπὸ τοὺς Β. ἀνέμους ἐπὶ βάρους 6—7 ὄργ. καὶ ὅπου οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἀπεβίβασαν βοθητήματα εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῷ 1866. Πέραμα κώμη μικρὰ καὶ νοσηρὰ παρὰ τὸν ποταμὸν Αὐλοπόταμον (Μυλοπόταμον, Γέρω-ποταμὸν) πηγάζοντα ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸ Κρητικὸν πέλαγος παρὰ τὸ Ἄριούσιον (Σκαλέτα, Λιανόν), χρησιμεύουσα δὲ ὡς πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας (ἀπὸ τοῦ 1878—1889) διὰ τὴν διαβατικωτάτην αὐτῆς τοποθεσίαν ὅθεν τὸ ὄνομα· εἶγε δὲ λαμπρὸν Ἐπαρχεῖον καὶ τζαμίον τὰ ὁποῖα Χριστιανοὶ ἐπαναστάται κατέστρεψαν τῷ 1889 (12 Ἰουλίου). Παρὰ ταύτην κεῖται ὁ Πραχῆμος (Βραχίμου) κώμη ὡσαύτως παρὰ τὸν Αὐλοπόταμον καὶ

νοστηρά, ἀλλὰ κατάφυτος ἀπὸ ἐσπεροειδῆ δένδρα. ΝΑ. τοῦ Περάμκτος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 ὥρων κεῖται τὸ Χου-μέρι, κώμη μεγάλη, κατάρρυτος καὶ σύδενδρος ἀλλὰ νοσώδης, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ 1869—1878. Πλησίον αὐτῆς εἶνε ὁ Ἅγ. Ἰωάννης, κώμη μὲ δμῶν. ναὸν ἐφ' ὑψηλῆς καὶ πανοραματικῆς θέσεως ἐκτισμένη κατοπεύουσα δὲ μέγα μέρος τοῦ Κρητικοῦ πελάγους· ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὡς ἔδρα τῆς Ἐπαναστατικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως τῷ 1866.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Ἀγυιά, (Ἐπάνω-Ἀγυιά, Κάτω-Ἀγυιά), Ἐξάντι, Σκεπαστή, Ρουμελί, Ἀχλαδές, Δαλαμβέλον, Λαμεριανά, Σιριπιδιανά, Ἀγγελιανά, Κάμπου-Μετόχι, Ἀμάραντος, Ἀξουζανά, Πασσαλίταις, Κρασούνας, Καλαμᾶς.

Ὁ δῆμος οὗτος εἰς ἓκ τῶν μεγαλειτέρων τῆς ἐπαρχίας χωρίζεται κατὰ μέσον διὰ τοῦ Μυλοποτάμου (Γέρω-ποταμοῦ) εἰς δύο μέρη, καὶ τὸ μὲν βόρειον ξηρὸν καὶ βραχῶδες εἶνε ἐπιτήδειον πρὸς κτηνοτροφίαν καὶ ἔχει κλίμα ὑγιεινὸν, τὸ δὲ νότιον εἶνε εὐφορον, ἔχει δὲ κλίμα λίαν ὑγρὸν καὶ νοσώδες· οἱ δὲ κάτοικοι γλυκεῖς καὶ περιποιητικοί· ἔχει δὲ καὶ μεταλλεῖα μαρμάρων κατὰ τὸν Μπαλῆ.

ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΝ.

Μαργαρίται. Ὀρθές. Τριπόδος. Πριτιάς. Ἐλευθέρα.

Ααγκά. Πριῖος. Πριῖσος. Ἀριοῦσιον. Ἀραιή.

Βεράν - Ἐπισκοπή.

Πρὸς τὸ Δ. τοῦ δήμου Μελιδονίου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Μαργαριτῶν». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Μαργαρίται κώμη μεγάλη ἐπὶ λαμπρᾶς τοποθεσίας ἔθην καὶ τὸ ὄνομα, εἰς ἀπόστασιν 2 1/2 ὥρων ἐκ τοῦ Κα-

στραλλίου ἔχουσα 600 εἰκίας, ναύς, ἔδρα δ' ἐπαναστατικῇ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1830 (16 Δεκεμβρίου) ὅτε καὶ διελύθη δι' ἀποφάσεως τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων. Ἐν ταῦθα σφίζονται ἐρείπια τοῦ πύργου τοῦ ἐνετοῦ Ἐρρίκου Δανδόλου. Οἱ κάτοικοι ἡπίου χαρακτήρος εἶνε οἱ περισσό-
 τεροι ἀγγειοπλάσται. Ταύτην καταλαβόντες οἱ τοῦρκοι ἐ-
 ξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἄντ. Λαγκιανοῦ τῷ 1824 (Ἰα-
 νουάριον). Πρὸς Α. τῶν Μαργαριτῶν κεῖται ὁ Ὀρθῆς,
 κώμη ἐφ' ὑψηλοῦ ἀνωπεροῦς γηλόσου ἐξ οὗ τὸ ὄνομα,
 ὠραία καὶ κοσμουμένη ὑπὸ καλῶν οἰκιῶν καὶ ναῶν. Πρὸς
 Ν. τοῦ Ὀρθῆ εἶνε ὁ Τριπόδος, κώμη ἀρχαιοτάτη ἀποτε-
 λουμένη ἐκ δύο τμημάτων καλουμένων «Ἐπάνω-Τρι-
 πόδος καὶ Κάτω-Τριπόδος», πατρὶς τοῦ Πλούτου υἱ-
 οῦ τοῦ Ἰασίνου καὶ τῆς Δήμητρος, ἔχουσα καὶ ὠραία
 ἀγγειοπλαστεῖα. Ὅχι μακρὰν τοῦ Τριπόδου πρὸς Δ. κεῖ-
 ται ὁ Πρινιᾶς (Πρινές), εἰς ἀπόστασιν 3 ὥρων ἐκ τοῦ
 Καστελλίου, κώμη μικρὰ μὲ 35 οἰκίας ἐπὶ ὑψώματος ἐν-
 θα κατάκεινται πολλὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Ἐλευθέρης
 (Σάτρα) πατρίδος τοῦ Ἀμήτορος, ὅστις πρῶτος ἐτόνισεν
 εἰς τὴν λύραν ἐρωτικὰ ᾄσματα. Ἡ Ἐλευθέρινα διὰ προ-
 δοσίας ἠλώθη καὶ κατηδαφίσθη ὑπὸ τοῦ Μετέλλου τῷ
 60 π. Χ. εἶχε δὲ φρούριον πολὺ ὑψηλὸν καὶ ὀχυρὸν.
 Λαγκὰ κώμη τερπνὴ, κειμένη ἐπὶ βαθέος λόγκου ἀρ-
 δευομένου ὑπὸ δύο ποταμίων ὅθεν τὸ ὄνομα, εἶνε πατρὶς
 τοῦ Ἄντ. Λαγκιανοῦ. Πρινός τὸ πάλαι κώμη ὠραία
 διασφύζουσα καὶ σήμερον λαμπρὸν Βυζαντιακὸν ναὸν κτι-
 σθέντα ὑπὸ τινος κυρίας καὶ ἀρχοντίσσης τὸν 15'. αἰῶ-
 να παρὰ τὸν ποταμὸν Πρινόσον ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ
 τὴν Ἰῶνην καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν πα-
 ρὰ τὸ ἀκρωτ. Ἀριούσιον (Διανόν, Σκαλέτα) καὶ τὴν θέ-
 σιν ἐνθα ἐκεῖτο ἡ παλαιὰ Ἀρσινόη (Ἀριουσία, Ἀρουϊ-
 κία, Ἀριούσιον) τανῶν Παλαιόκαστρον ἐξήγουσα τὸν διά-

σημον Ἀριούσιον οἶνον ἔθεν καὶ ἡ ὄλη νῆσος ἔλαβε τὰ ὀνόματα Ἀερουσία καὶ Ἀερία διὰ τὸν εὐκρατον καὶ καλὸν αὐτῆς ἀέρα. Ἐκεῖ ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Φιλεκπ. Συλλόγου Ρεθύμνης. Πλησιέστατα τοῦ Πρίνου ΝΔ. κεῖται ἡ Βεράν-Ἐπισκοπὴ κώμη κειμένη μεταξύ τῶν ποταμῶν Πρινόσου καὶ Ἀρκάδῃ ἔχουσα λαμπρὸν Βυζαντικὸν ναὸν κτισθέντα καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ κώμη ἦτο ἔπαυλις τῆς ἐπισκοπῆς Ἀγρίου ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα ὅπερ φέρει σήμερον.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Καλανδαρέ, Κυνηγιανὰ, Πλευριανὰ, Ἀλφά, Βεργιανὰ, Σχορδύλου, Καλλέργο, Ἀναχούρδου, Σκουλούφια, Ροῦπες, Ἐρφους, Καίρνατζές, Τζανακιανὰ, Πηγουνιανὰ.

Καὶ ὁ δῆμος οὗτος ὡς ὁ τοῦ Μελιδονίου εἰς ἐκ τῶν μεγαλειτέρων τῆς ἐπαρχίας εἶνε εὐφορος καὶ κατάρρυτος ὑπ' ἀφθόνων ῥυακίων καὶ ποταμιῶν χυνομένων εἰς τὸν Μυλοπόταμον (Ἀύλοπόταμον) οὕτω καλούμενον διὰ τοῦς ὕδρομύλους καὶ αὐλῶνάς του, ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα φέρει ἡ ὄλη ἐπαρχία· ἔχει δὲ κλίμα πολὺ νοσηρὸν.

ΔΗΜΟΣ ΑΒΔΑΝΙΤΩΝ

ἢ

ΑΛΙΑΚΩΝ.

Ἀλιάκες. Ἀβδανίτες. Ἐπισκοπή. Καστρί. Αὐλοπόταμος. Ἀγ. Μάμας. Ἀβδελάς.

Πρὸς τὸ Α. τῶν δήμων Μαργαριτῶν καὶ Μελιδονίου κεῖται ὁ δῆμος Ἀβδανιτῶν ἢ Ἀλιακῶν. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἀλιάκες κώμη ἀπέχουσα 4 ὥρας ἐκ τοῦ Καστελλίου, ἐπὶ τερπνοῦ πεδίου ἀρδευομένου ὑπὸ ποταμοῦ χυνομένου εἰς τὸν Μυλοπόταμον (Γέρω-ποταμόν), γρησι-

μεύουσα τὸ πάλαι ὡς τόπος ἀλίας (ἐκκλησίας) ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα. Παρὰ ταύτην πρὸς Ν. κεῖνται ἡ Ἀβδανίτες, κώμη ὡσαύτως πεδινή καὶ τερπνὴ κατοικουμένη τὸ πλεῖστον ὑπὸ τούρκων ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὁ ὄλος δῆμος φέρει τὸ ὄνομα. Πρὸς Α. εἶνε ἡ Ἐπισκοπή, κώμη ὠραία ἐφ' ὤψηλῆς τοποθεσίας ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, ἣν ὑπερήσπιζεν ὁ πύργος τῶν Κεριμῶν κυριευθεὶς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μουλᾶ Κερίμη καὶ 347 ἄλλων τούρκων ὑπὸ τοῦ Ν. Ἀνδρακοῦ καὶ Ἀναγ. Χούρδου τῷ 1822 (12 Μαΐου). Πρὸς Ν. τῆς Ἐπισκοπῆς εἶνε τὸ Καστρί (Κάστρον), κώμη ὡσαύτως καλὴ διασφύζουσα πολλὰ ἔχνη τῆς παλαιᾶς Αὐλοποτάμου τανῦν Παλαιόκαστρον ὅθεν ὀνομάσθη ἡ κώμη καὶ εἶχε τὸν Ε'. ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κρήτης ὑπὸ τίτλον «ὁ Αὐλοποτάμου». Ἐκεῖ 39 Κρήτες περικλεισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτη Κερίμη καὶ Τουφεξήμπαση εἰς τὰ κάτωθεν ἐρείπια Βυζαντιακοῦ ἐρημοκκλησίου μετὰ φόνων 40 τούρκων ἐξεδίωξαν τοὺς πολιορκοῦντας τῷ 1826 (18 Ἰανουαρίου). Παρὰ τὸ Καστρί ΝΑ. κεῖται ὁ Ἄγ. Μάμας, κώμη εὐάνδρος μετὰ 110 οἰκίας καὶ 3 ναοὺς ἔχουσα τὸ πάλαι ναὸν τοῦ Ἄγ. Μάμαντος, οὗ τὸ ὄνομα φέρει ἡ κώμη, εἶνε πατρίς τοῦ Βασιλείου Ἁγιομαμίτου, ὅστις μετὰ τὸν Κυριακὸν Σγουρὸν καὶ Ἀντώνιον Λαγκιανὸν ἐνίκησε πολλάκις τοὺς τούρκους τῷ 1826. Πρὸς Δ. τοῦ Ἄγ. Μάμαντος εἶνε ὁ Ἀδδ'ελλᾶς (Βδέλλα, Ἀδδ'ελλᾶ), κώμη νεσηρὰ ἔνεκα τῶν τελεμάτων τῆς ὅπου οἱ ὑπὸ τὸν Σταυρούλην Νιώτην καὶ Ἰω. Παλμέτην Κρήτες ἐπιπεσόντες κατὰ 300 τούρκων ἐφόνευσαν τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν Πεντεδῆ καὶ Δερβίσην μετὰ 25 ἄλλων τῷ 1826 (5 Ἰανουαρίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κεφάλι, Δαμαβόλου, Δαφνέδες, Μοῦσαι, Ἄγ. Ἰωάννης, Κεραμωτά, Γαρύπας, Ἀργουλειό.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε μὲν εὐφορος καὶ τερπνός ἀλλὰ νο-

σώδης ἂν καὶ εὐρίσκεται ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδῆς, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἰσχυροὶ καὶ κατακίτρινοι εἰς πολλὰ τούτου μέρη· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΓΑΡΑΖΟΥ.

Γαράζος. Κράνα. Δισκούρι. Χελιάνα.

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Ἀβδανιτῶν κεῖται ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Γαράζου». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε· Γαράζος (Γάρ-ἄζω) κώμη ἔχουσα περὶ τὰς 200 οἰκίας καὶ 3 ναοὺς τὴν Παναγίαν, τὸν Ἁγ. Γεώργιον καὶ τὸν Ἁγ. Ἰωάννην, ἐπὶ πεδίου ξηροῦ μὲν ἀλλὰ καταφύτου ἐξ ἐλαιῶν, κερατεῶν καὶ ἀμπέλων, εἶνε ἡ μεγαλειτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας· τὰ ὕδατα αὐτῆς δὲν εἶνε ἄφθονα, οἱ δὲ κάτοικοι πίνουσι τὸ ὕδωρ τῆς Βρύσις καλουμένης ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ ὀλίγοι μικροὶ κῆποι. Πρὸς ΝΔ. κεῖται ἡ Κράνα (Κράνη), κώμη εὐάνδρος ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδῆς, πατὴρ τοῦ Παπαῦ Κρασιώτη, ὅστις κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς μονῆς Ἀρκαδίου πεσὼν ἐκ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἔδραμεν εἰς Μυλοπόταμον ἔν' ἀναγγείλη τὴν πολιορκίαν, ἐπανελθὼν δὲ ἐθρήνησεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς καὶ ἀπέθανεν ἔνδοξον θάνατον τῷ 1866 (9Ν) βρίου). Παρ' αὐτὴν κεῖται ἡ μονὴ Δισκούρι (Διὸς-κούρι) μὲ ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ Ἁγίου πανηγυρίζει δὲ τὴν 23 Ἀπριλίου. Πρὸς ΒΑ. τοῦ Γαράζου εἶνε τὰ Χελιάνα, κώμη πενιχρὰ καὶ ποιμενική, εἶνε πατὴρ τοῦ ἀρματοῦ Κούβου ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Ἀρκαδίου ἀπέθανεν ἐνδόξως ἐν τῇ κώμῃ Μέσῃ τῷ 1866 (9Ν) βρίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Βενί, Κατεριανά, Λειβάδια, Κάλυβος, Ὀμάλα, Πλαδιανά, Κλεψίμια, Μουρτζανά, Νησί, Φαράτσι, Ἀνεμόμυλος.

Καὶ ὁ δῆμος οὗτος ἀρδεύεται ὑπὸ πολλῶν ποταμίων πηγαζόντων ἐκ τῆς Ἰδῆς· τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια τοῦτου εἶνε βραχώδη καὶ ἀνώμαλα, ὅπου τρέφονται καὶ πολλὰ ποίμνια, τὰ δὲ μεσαῖα χαμηλὰ καὶ ἐλώδη ἐξάγοντά διαφόρους καρπούς.

ΔΗΜΟΣ ΑΝΩΓΕΙΩΝ.

*Ἀνώγεια. Νίδα. Ἰδαῖον ἀντρον. Ἀξίς. Ὀαξός. Ὀάξης.
Ζοῦ-λάκκος. Καμαράκι. Σκλαβόκαμπος.
Καμαριώτης.*

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Γαράζου κεῖται ἕτερος δῆμος « ὁ Δῆμος Ἀνωγείων ». Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου τούτου εἶνε Ἄνωγεια (ἄνω-γαῖα) ἡ μεγαλειτέρα τῆς Αὐλοποτάμου κόμη καὶ ἐκ τῶν μεγαλειτέρων τῆς Κρήτης ἔχουσα 800 οἰκίας ἐπὶ γραφικωτάτου καὶ ὑψηλοῦ ὄροπέδιου κατοικουμένη ὑπὸ λαοῦ φιλοτίμου καὶ φιλοξένου ἀσχολουμένου εἰς τὴν ποιμενικὴν, γενναίου καὶ λίαν ὠκύποδος. Εἶνε δὲ πατρίς τῶν Νιώτων, Παλμέτων, Σπιθούρων, Συπόκων, Καλλιερῶν, Χαιρέτων, Σκουλάδων, καὶ ἄλλων γενναίων ἀνδρῶν. Ταύτην δισχίλιοι περίπου τοῦρκοι ἐπυρπόλησαν καὶ ἐλεηλάτησαν μετὰ προηγουμένην σφαγὴν 10 ἀπολέμων Ἀνωγειανῶν τῷ 1822 (2 Ἰουλίου). Πρὸς Ν. τῶν Ἀνωγείων εἰς ἀπόστασιν 3 ὥρων κεῖται ἡ Νίδα (Κάμπος τῆς Ἰδῆς, 5000 π.) ὄροπέδιον ἐνθα ὑπάρχει τὸ Ἰδαῖον-ἀντρον ἀνακαλυφθὲν τῷ 1884 καὶ ἔχον πρὸ τοῦ στομίου λελαξευμένον ἐπὶ λίθου βωμόν τοῦ Διὸς τὸν ὅποιον ἡ Ρέα μετὰ τὸν τοκετὸν ἔκρυψεν ἐκεῖ ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ πατρὸς τοῦ Κρόνου, ὅθεν τὸ ὄνομα « Ἰδαῖος-Ζεὺς ». Ἀνεκαλύφθησαν δ' ἐν αὐτῷ πλεῖστα ἀρχαιολογήματα κατακεῖμενα ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Φιλεκπαιδευτ. Συλλόγου Ἡρακλείου.

Κάτω τῶν Ἀνωγείων ΒΔ. ἡ Ἀξὸς κώμη ποιμενική, ἐν τῇ θέσει τῆς ὁποίας ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου (1870 π.) ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ὁαξὸς ἐνθα ἐβασίλευεν ὁ Ἐτέαρχος ὁ τελευταῖος τῆς Κρήτης βασιλεὺς τῷ 670 π. Χ. καὶ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ Ὁάξου πηγάζοντος ἐκ τῆς Ἰδης καὶ καὶ χυνομένου εἰς τὸν Μυλοπόταμον. Παρὰ ταύτην κεῖται ὁ Ζοῦ-λάκκος (Ζουτουλάκκος, Ζῶις-λάκκος) κώμη ἀρχαῖον ὄνομα φέρουσα καὶ ποιμενική. Πρὸς Β. τὸ Καμαράκι (Καμεράκι), κώμη ὡσαύτως ποιμενική ἐνθα φύεται τὸ Νήριον (Πικροδάφνη, Ροδοδάφνη) καὶ ὅθεν ὁδεύουσιν εἰς Ἡράκλειον. Ὅχι μακρὰν αὐτῆς κεῖται ὁ Σκλαβό-καμπος, θέσις ἱστορική εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Κρήτες ἐνίκησαν τὸν Λαδαογλοσὺν τῷ 1822 (12 Μαρτίου). Παρὰ τὸ Καμαράκι εἰς ἀπόστασιν 1 1/2 ὥρας κεῖται ἡ κώμη Καμαριώτης (Καμαριώτου) παρὰ τὰς ὄχθας ὁμων. ποταμίου ἐνθα ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης συνεκρότησεν αἰματηρὰν μάχην κατὰ τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ τῷ 1868.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Σύσαρχα, Ἀστηράκι, Χαρκιδιανὰ, Μετόχι-Καμαριώτου, Λειβάδα.

Ὁ δῆμος οὗτος σύμπας εἶνε ὄρεινός καὶ τραχύς· τὸ δὲ κλίμα ψυχρὸν καὶ δριμύ· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι, ζῶντες ἀπὸ τῆς κτηνοτροφίας (τυροκομίας ἰδίως) καὶ σύμπας ὁ λαὸς ὁμιλεῖ παρερληκμένως τὴν ἀρχαίαν Δωρικὴν διάλεκτον.

ΔΗΜΟΣ ΔΑΜΑΣΤΑΣ.

*Δαμάστα. Δαμασταϊκή πεδιάς. Φόδελος. Παντομάτριον.
Παντομάτριος-κόλπος. Ἄγ. Παντελεήμων. Στρούμπου-
λας. Ἄγ. Παῦλος. Χῶνος. Ἄι-Μοιάς. Τσαχανά.
Χαλέπα. Φλαμοῦρα. Σίσις. Βόσακκος.*

Πρὸς τὸ ΒΑ. τῆς Αὐλοποτάμου κεῖται ἕτερος δῆμος « ὁ Δῆμος Δαμάστας ». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Δαμάστα (δαμάζω) κώμη ρωμαντική καὶ εὐάνδρος εἰς ἀπόστασιν 6 1)2 ὥρῶν ἐκ τοῦ Καστελλίου καὶ πλησιέστατα τῶν ὄριων τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὸ Μαλεβύζιον, ἔχουσα 45 οἰκίας καὶ 2 ναοὺς τὸν τῆς Παναγίας καὶ Ἄγ. Γεωργίου. Περὶ τὴν κώμην ὑπάρχει ἐκτεταμένη πεδιάς ἡ Δαμασταϊκή (τανῦν Κάμπος Δαμάστας) ἐξάγουσα σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ μεγάλους ὑδροπέπνας. Πρὸς ΒΑ. τῆς Δαμάστας κεῖται ὁ Φόδελος παρὰ τὸ ἀρχαῖον Παντομάτριον ἐπίνειον τῆς Ὁαξοῦ, κώμη μεγάλη παρὰ τὸν ποταμὸν Παντομάτριον (τανῦν Φόδελον) ὅστις πηγάζει ἀπὸ τὴν Ἰδὴν καὶ Στρούμπουλα καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν ὁμών. κόλπον καὶ ὄρμον (τανῦν Μανδράκι) ὅπου τὸ Πανελλήνιον ἀπεβίβασεν ἐφόδια εἰς τοὺς πατέρας ἡμῶν τῷ 1866 καὶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου ἐκτείνονται λαμπροὶ κῆποι κατάφυτοι ἐξ ἐσπεριδοειδῶν δένδρων καὶ ἀνθῶν. Ἐκεῖ πολλάκις κίτρον ζυγίζει 2 ὀκάδας πορτοκάλιον δὲ 120 δράμια. ΝΑ. τοῦ Φόδελου εἰς ἀπόστασιν 1)2 ὥρας κεῖται ἡ μονὴ Ἄγ. Παντελεήμων με ὁμών. ναόν, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑψοῦται ὁ Στρούμπουλας (ὄροπέδιον 2650 π.) καὶ ὁ Ἄγ. Παῦλος (2450 π.) συνέχεια τοῦ ΒΑ. Ἰδαίου κλάδου σύνορον Μυλοποτάμου πρὸς τὴν Κνωσσόν. Ἐντεσθεν χίλιοι Κρήτες καταβάντες ἐπολέμησαν κατὰ δισχιλίων τούρκων τῷ 1822 (8 Σ)βρίου. ΝΔ. τῆς Δαμάστας κεῖται ὁ Χῶνος (Χῶνες) κώμη, ἐν ἧ οἱ τούρκοι ἔσφαξαν 10 ἀπλοῦς

Χριστιανούς τῷ 1822 (8 Μαρτίου). Παρ' αὐτὴν δὲ ὁ Ἄτιμονάς (Ἄγ. Μόνος) κώμη παραποτάμιος καὶ τερπνή. Τσαχανιά, κώμη ὡσαύτως παραποτάμιος, παρὰ τὴν ὁποίαν πρὸς Ν. εἶνε ἡ μονὴ Χαλέπα μετὰ τὴν Μεταμορφώσεως ἐπὶ θέσεως βραχῶδους ἔθεν ὠνομάσθη καὶ ὑπεράνω ποταμίου χυνομένου εἰς τὸν Ὀάξην ποταμὸν οὐ μακρὰν τοῦ βουνοῦ Φλαμούρας ὁπόθεν ὁ Χασάν πασσᾶς ἐκονομιεῖ τοὺς Ἄνωγειανούς ἀπὸ τοῦς ὁποίους ὑπέστη μεγάλην φθορὰν τῷ 1822 (30 Αὐγούστου). Σίσιες (Σίσις) κώμη ποιμενική, παρὰ τὴν ὁποίαν εἰς ἀπόστασιν 1)2 ὥρας κεῖται ἡ μονὴ Βόσακκος (βοῦς-σάκκος) μετὰ τὸν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ πολλὰ ποίμνια, πανηγυρίζει τὴν 14 Σεβρίου.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Ἄλόιδες, Θεοδώρα, Μακρυγιάννη, Ἀσυρώτους, Ἀγρίδια, Κωστεφάνου, Μετόχι-Χαλέπας, Μάραθας.

Ὁ δήμος οὗτος ἐν γένει εἶνε βραχῶδης καὶ ἀνιόμαλος, ἔχει ὅμως τὴν Δαμασταϊκὴν πεδιάδα εἰς τὴν ὁποίαν καλλιεργοῦνται δημητριακὰ καὶ ἄλλα εἶδη· ἔχει δὲ καὶ μεταλλεῖα λευκῶν μαρμάρων κατὰ τὴν Δαμάσταν παρημελημένα τὴν σήμερον.

Κλίμα. Ἐδαφος. Αὐλοποταμικὴ πεδιάς. Πρῶτα. Μέγεθος. Κάτοικοι. Χωρία. Μοραί. Διοικήσεις.

Τὸ κλίμα τῆς Αὐλοποτάμου ἐν γένει εἶνε ὑγρὸν καὶ νοσηρὸν ἕνεκα τῶν ἐκ τῆς Ἰδῆς καταρρεόντων ὑδάτων, τὰ ὅποια κατὰ τὸ θέρος ἐλαττούμενα σήπονται καὶ μολύνουσι τὴν ἀτμόσφαιραν, ποικίλον δὲ εἰς τὰ βόρεια μέρη· τὸ δὲ ἔδαφος σχῆμα λεκάνης ἔχον ἀποτελεῖ τὴν Αὐλοποταμικὴν πεδιάδα ἣτις σύδενδρος καὶ κατάρρυτος διατέμεται κατὰ μέσον ὑπὸ τοῦ Μυλοποτάμου. Εἶνε δὲ μία τῶν μεγαλειτέρων καὶ ὠραιωτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης, καὶ εὐφορος εἰς

έλαια, γεννήματα, κεράτια, βαλανίδια, τυρόν, ἔρια, οἶνον, πορτοκάλια, λεμόνια, λάδανον, δίκταμον καὶ ἄλλα. Οἱ κάτοικοι ἄνδρες, φιλόξενοι καὶ φιλοπάτριδες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν· κατοικοῦσι δὲ 98 χωρὶα ἐντὸς συδένδρων τοποθεσιῶν καὶ πολλὰ ὡς ἐν πανοράματι ὑπὸ τὰς ὑπώρειας τῆς Ἰῶης, Στρούμπουλα καὶ Κουλούκουνα. Μονὰς δὲ ἔχει ἔθ' τὴν τοῦ Μπαλλῆ, Βοσάκκου, Χαλέπας, Ἀγίου Παντελεήμονος καὶ Δισκουρίου. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ χριστιανοῦ ἐπάρχου ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν Ρεθύμνης, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρεθύμνης ἀπὸ τοῦ 1838 ὑπαχθείσης τῆς ἐπαρχίας εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Καλλιγίου διότι πρότερον ἀπετέλει ἰδίαν ἐπισκοπὴν.

Γ' ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΝΑΚΡΟΥ

ΠΙΚΡΙΔΟΣ

ἢ

ΑΜΑΡΙΟΥ.

(7,890 κατοίκους)

Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Δῆμοι.

Ἡ Ἐπαρχία Πανάκρου (Ἀμαρίου) ἐκτεινομένη μεσογειῶς συνορεύει πρὸς Α. μὲν μὲ τὴν Πυργιώτισσαν καὶ Μυλοπόταμον, διὰ τῶν Ἰδαίων ὄρεων, πρὸς Β. μὲ τὴν Ρεθύμναν καὶ Μυλοπόταμον διὰ τῶν αὐτῶν ὄρεων, πρὸς Δ. μὲ τὴν Λόμτην διὰ τοῦ Κεδρίου (Κέντρος) ὄρους καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἐλέκτρα (Λιγιώτη), πρὸς Ν. δὲ βρέχεται ὑπὸ τῆς Ἀφρικανικῆς (Λιβυκῆς) θαλάσσης. Ὅρη αὐτῆς εἶνε· τὸ Πάνακρον (Πάνακρα, Κέδριον, Κεδρισσόν, Κέντρος 6000 π.), ἢ Ἀραβάνες (3000 π.), ὁ Ν. Ἰδαίος κλάδος (συνέχεια Ἰῶης 7000 π.), τὸ Βύζον

(Πύργος 1210 π.), τὸ Σάμιτον (1310 π.), τὸ Μέρωνος (1400 π.), τὸ Βένιον (1000 π.), τὸ Ἀβάδιον (Ἀβαδία 1480 π.), ὁ Β. Ἰδατος κλάδος (συνέχεια Ἰδης 8100 π.), τὸ Κλήμα (650 π.), ὁ Σορός (1800 π.). Ποταμοί· ὁ Ἐλέκτρας (Ἠλέκτρας, Λιγιώτης), ὁ Ὀλόπυξος (Πυξός, Πατσός), ὁ Κεδρισσός (Κέδριος, Ἱερακάρης), ὁ Ξιφές, ὁ Κλήματος. Πεδιάδες· ἡ Συβριτικὴ (Ἀσωματικὴ), ἡ Διουσικὴ (Διούς, Γιούς). Κόλπον οὐδένα· ἔχει δὲ μόνον ὄρμον τὸν Ἐλέκτραν (Ἠλέκτραν, Σούλια, Ἀγ. Γαλήνην, Τάρταρα). Λίμναι· ἡ Γρέ, ἡ Ἀντάνασσος (Παντάνασσα). Δῆμοι δὲ 3· Μοναστηρακίου, Μέρωνος καὶ Ἀποδοῦλου.

ΔΗΜΟΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ

ἢ

ΜΕΣΛΙΟΣ ΔΗΜΟΣ.

Ἀμάριον. Σάμιτον. Μοναστηράκι. Ἐλέκτρας. Φάραγγ-
πλατὺς. Ὀφιγιάς. Λαμπιώτες. Ἀπασέτι. Πετρές. Βρύσες.
Γουργοῦθοι. Ἀσώματος. Ἀγ. Παρασκευή. Βισταγή. Ἀ-
ραβάνες. Φουρφουζᾶς. Βιζάρι. Γέργος. Ἑλληδικά.
Ἀγ. Βλάσις. Ἀγ. Θεοδόρα.

Ὁ δῆμος Μοναστηρακίου εἶνε εἰς ἐκ τῶν μεγάλων εὐτέρων τῆς ἐπαρχίας τῆς ὁποίας πρωτεύουσα εἶνε τὸ Ἀμάριον (Νέφος Ἀμάρι) καὶ ἀρχαιότερα Πικρίς ἔθεν τὰ ὀνόματα τῆς ἑλης ἐπαρχίας, κώμη καλὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Σαμίτου (1510 π.), ἔδρα ἐπαρχείου καὶ εἰρηνοδικείου μὲ 100 καλὰς οἰκίας, ἑλληνικὴν καὶ δημοτικὴν σχολὴν καὶ ναὸν τῆς Παναγίας (τῶν Εἰσαδίων) ἐντὸς τοῦ ὁποίου τρεῖς τούρκοι κατεκερμάτισαν τὸν ἐπίσκοπον Λάμπης Μεθόδιον τῷ 1793 (9 Ἰουλίου), τῷ δὲ 1826 οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τὸν Πέτρον Ἀρκαδιώτην ἠγματοῶντισαν τούρκους τιμὰς ἀπολυθέντας ὕστερον ἀντὶ πολλῶν λύτρων, εἶνε δὲ

πατρὶς τοῦ Ἀθανασίου Σκληροῦ. Ἡ δὲ πρωτεύουσα τοῦ δήμου εἶνε Μοναστηράκι, κώμη τερπνὴ καὶ στρατηγικὴ λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχαίου Βυζαντιακοῦ ναϊδίου παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐλέκτραν (Λιγιώτην) πηγάζοντα ἐκ τῆς Ἰδῆς διὰ πολλῶν παραποτάμων καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸ Λιθυκὸν πέλαγος διὰ τῆς φάραγγος Πλατύς (Ἄγ. Γαλήνης), εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου ἐκτείνονται πλεῖστοι κῆποι καὶ λιγίαι (λιγαριαί, ἀγνοί) ἔθεν τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Λιγιώτης. Ἐκεῖ ὁ Ρ. Βουρδουμπᾶς ἐδόλοφόνησε τὸν Ἄντ. Μελιδόνην τῷ 1822 (15 Φεβρουαρίου). Πρὸς Β. κεῖται ὁ Ὀψιγιᾶς, κώμη ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως καὶ παραποτάμιος. Λαμπιῶτες ὡσαύτως κώμη παραποτάμιος συνοικισθεῖσα ὑπὸ τῶν Λαμπαίων ἔθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ κάμη. Πρὸς Ν. τὸ Ἀποσέτι (Πετροχώρι), κώμη μικρὰ παρὰ τὴν θέσιν Πετρὲς ἔνθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἢ κώμη ἔθεν τὸ ὄνομα Πετροχώρι καὶ Ἀποσέτι ἐκ τῆς ἐκεῖθεν ἀποθέσεώς της, εἶνε δὲ πατρὶς Γ. Μοσχίτου (Μοσχοβίτου), Ἐμμ. Βερνάδου καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν Ἰωάννου καὶ Διογένους Μοσχοβιτῶν. Παρὰ ταύτην κείνται αἱ Ἐρύστες (βρύω) σῦδενδρος καὶ κατάρρυτος κώμη ἔθεν τὸ ὄνομα, ὡς ἔδρα τοῦ Ἐμμ. Τομπάζη χρησιμεύσασα τῷ 1823 (Αὔγουστος) καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως τῷ 1866. Πρὸς Δ. εἶνε οἱ Γουργοῦθοι μικρὰ κώμη, ἀλλ' ἡ ρωμαντικωτέρα τῆς ἐπαρχίας ἐπὶ τοῦ Κεδρίου ὄρους καὶ ποταμοῦ, δασώδης ἐκ παντοίων δένδρων καὶ κατάρρυτος.

Πρὸς Β. τοῦ Μοναστηρακίου κεῖται ἡ μονὴ τῶν «Ἀσωμάτων» πλουσία καὶ ὠραία παρ' ἣν ὑπάρχει ἡ ἐκκλησία Ἄγ. Παρασκευῆ ἔνθα σφίζεται ὁ τάφος τοῦ ποιητοῦ Γ. Χορτάτσου, ἐν τῷ μέσῳ δὲ μικρᾶς καὶ τερπνῆς πεδιάδος, πανηγυρίζει τὴν 8 Ν)βρίου. Ὑπεράνω τῶν Ἀσωμάτων κεῖται ἡ Βισταγῆ (Βισταή) κώμη εὐάνδρῳφάτη εἰς τὰς κλεισωρείας τοῦ ὄρους Ἀραβάνες (3000

π.) ὅπου τὸ ὑπὸ τὸν Λ. Δ. Πετροπουλάκην σῶμα ὑπέστη δεινὴν ἤτταν καθ' ἣν ἐφονεύθησαν 60 ἐθελονταὶ καὶ ὁ Κρήτες τῷ 1867 (7 Ν)βρίου), ἔχει 200 οἰκίας καὶ ὁ ναοὺς, ὧν ἐπισημότεραι εἶναι ὁ τοῦ Ἁγ. Χαραλάμπους καὶ Ἁγ. Γεωργίου, κατοπτεῦει μέγα μέρος τῆς ἐπαρχίας, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, παρέχει δὲ θεῖαν τερπνοτάτην ἰδίαν πρὸς τὸ Δ. καὶ Μ. μέρος. Πρὸς ΝΑ. τῆς Βισταγαῆς κεῖται ὁ Φουρφουρᾶς (φούρο) κώμη μεγάλη καὶ ληστρική τὸ πάλαι ἔθεν τὸ ὄνομα μετὰ τὸν τῆς Θεοτόκου ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως εἰς τὰς κλεισωρείας τῆς Ἰῶης ἀφ' ἧς μέτρουσι 7 χιλ. π. ὕψος, κατοικεῖται δ' ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τούρκων. Ἐκεῖ συνεκροτήθη μεγάλη φοινικὴ μάχη καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ Τσιλιβοτάμπασης μετὰ 300 ἄλλους τούρκους καὶ 50 Χριστιανοὶ τῷ 1822 (9 Φεβρουαρίου). Παρὰ τὸν Φουρφουρᾶν πρὸς Δ. εἶνε τὸ Βυζάρι κώμη ὠραία μετὰ 50 οἰκίας καὶ ἀρχαῖα ἐνετ. κτίρια χρησιμεύουσα ὡς σημεῖον τῶν ἐπιθέσεων καὶ λαφυραγωγῶν τῶν Ἀμπαδιωτῶν τούρκων, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Πύργου (Βύζον 1210 π.) στεφομένου ὑπὸ παλαιοῦ πύργου ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα, λαμπρὰ θερινὴ διαμονὴ πολλῶν κτηματιῶν, εἶνε δὲ πατρὶς τῶν Σαγγινατιῶν. Παρὰ τὴν κώμην ὑπάρχει μικρὰ πεδινὴ ἔκτασις εἰς ἣν ἔκειτο παλαιὰ πόλις μετὰ τῆς Ἀφροδίτης τανῦν Ἑλληνικὰ ἔνθα πρὸ ἐλίγων ἐτῶν ἐσφάζοντο πολλὰ Μωσαϊκὰ ἀρίστης τέχνης, ἥδη δὲ πᾶσαι αἱ περὶ ἧς γαῖαι εἰσι κατεσπαρμέναι ἐκ ποικίλων πολυχρῶμων λιθίσκων ἐξ ὧν ἀποτελοῦντο ταῦτα. Ἐκεῖ εὐρίσκονται τὰ ἐρείπια ἀρχαίας Βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τιμωμένης κατὰ παράδοσιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Βλασίου καὶ τῆς Ἁγ. Θεοδώρας τὴν ἑποίαν οἱ Σαρακηνοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπόβασιν κατέστρεψαν τὴν ἐσπέραν τῆς Μεγ. Παρασκευῆς μετὰ προηγουμένην σφαγὴν ἀπάντων τῶν ἐκκλησιαζομένων.

Ἄλλαι κῶμαι ἀξίαι μνείας εἶνε· Συμυλές, Καρδάκι, Πλατάνια.

Ὁ δῆμος οὗτος λίαν εὐάρεστος καὶ τερπνός ἀποτελεῖ τὸ μεσαίτατον τῆς ἐπαρχίας μέρος ἔθεν καὶ « Δῆμος Μεσαῖος » ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλεῖται· κατάρρutos δὲ καὶ θροσερός καθιστᾷ εὐχάριστον τὴν διαμονὴν κατὰ τὸ θέρος· ἐξάγει δὲ πολλοὺς λαμπροὺς καρπούς, τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ Ἰδαίου νοτίου κλάδου· οἱ δὲ κάτοικοι εἶνε γενναῖοι, φιλόξενοι καὶ περιποιητικοί.

ΔΗΜΟΣ ΑΠΟΔΟΥΛΟΥ

ΑΜΠΑΔΙΑΣ

ἢ

ΚΑΤΩ ΔΗΜΟΣ,

Ἀποδοῦλου. Ν. Ἰδαῖος κλάδος. Ἀβάδιον ὄρος. Βαθνακός, Κεϊροῦτες. Νίθαρσις. Ἀγ. Παρασκευή. Ἀγ. Ἰωάννης. Ἀνω-Μέρος. Κλήμα. Ὄρος-Κλήμα.

Κάτω τοῦ δήμου Μοναστηρακίου καὶ πρὸς τὸ Ν. μέρος τῆς ἐπαρχίας κεῖται ἕτερος δῆμος « Δῆμος Ἀποδοῦλου ». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἀποδοῦλου (Ἀπόδουλος) κώμη ὄρεινὴ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ν. Ἰδαίου κλάδου (7000 π.) καὶ τοῦ ὄρους Ἀβαδίου (1480 π.) μὲ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομὴν κτισθεῖσαν ὑπὸ τινος Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ τοῦ Φῶξ καλουμένου λαβόντος ἐκεῖθεν σύζυγον. Παρ' αὐτὴν κεῖται ΝΑ. ὁ Βαθνακός (Βαθναγκός), βαθύ-ἄγκος) κώμη κατοικουμένη ὑπὸ τῶν Ἀμπαδιωτῶν τούρκων, ὧν καὶ πρωτεύουσα ἐχρησίμευσεν, ἔχουσα τζαμίον εἰς τὸ ὅποιον ὁ Ἀντ. Μελιδόνης ὑποκριθεὶς τὸν τούρκον ἀπέκτεινε 18 τούρκους φρουροῦντας τροφᾶς καὶ πολεμοφόδια τῷ 1822 (14 Φεβρουαρίου), τῷ δὲ 1821 (20 Ἰουνίου

νίου) ὁ Ρ. Βουρδουμπᾶς, ὁ Γ. Τσουδερός, ὁ Μ. Κουρμούλης, ὁ Α. Μελιδόνης, καὶ ὁ Πωλογεωργάκης πολεμου-
 τες ἐφόνευσαν τὸν περίβλεπτον ἐπ' ἀνδρῖα Δελῆ-Μουσταφᾶ
 μετὰ 100 ἄλλων τούρκων. Πρὸς Β. τοῦ Ἀποδοῦλου εἶνε
 ἡ Κουροῦτες (Κουρητες) κώμη ἀρχαιοτάτη ὑπὸ τὴν
 Ἴδην καὶ ποιμενικὴ συνοικισθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν
 Κουρητῶν οἵτινες θ' ὄντες ἦσαν οἱ τροφεῖς καὶ οἱ φύλακες
 τοῦ Διός· ἡ Νίσαυρις ὡσαύτως κώμη ποιμενικὴ καὶ ὀ-
 ρεινὴ ἔθεν ἀνέρχονται εἰς τὴν Ἴδην ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπίκλησις
 τῆς κώμης. Πρὸς Δ. τοῦ Ἀποδοῦλου ἡ Ἀγ. Παρασκευή,
 κώμη νοσηρὰ ἔχουσα ἄλλοτε ὁμών. Βυζαντιακὸν ναὸν κα-
 τοικεῖται ὑπὸ τούρκων. Πρὸς Β. εἶνε ὁ Ἀγ. Ἰωάννης,
 κώμη ἐπὶ ὁμών. Λόφου στεφομένου ἄλλοτε μὲ ναὸν τοῦ Ἀγ.
 Ἰωάννου, ΒΔ. δὲ τὸ Ἄνω Μέρος κώμη ἐφ' ὑψηλῆς καὶ
 ξηρᾶς θέσεως τοῦ Κεδρίου ὄρους ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, πα-
 τρίς τῶν Περάκιδων καὶ Κατσαντωναίων εἶνε ἡ μεγαλει-
 τέρα καὶ εὐανδρωτέρα κώμη τοῦ δήμου· Κλήμα κώμη
 μικρὰ καὶ τερπνὴ ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας ἔθεν ὀδεύ-
 ουσιν εἰς Πυργιώτισταν καὶ εἰς τὴν ἀπολήγει ὁ Ν. Ἰδαῖος
 κλάδος εἰς λόφον 650 π. ὕψους.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Πλάτανος,
 Ἀρδακτος, Λοχριά, Σάττα πατρίς τοῦ Τζιβιτζῆ τούρ-
 κου περιβοήτου φονευθέντος τῷ 1878, Χορδάκι, Δρυ-
 γιές, Ριζικας, Γομαρᾶς.

Ὁ δῆμος οὗτος ἂν καὶ ὄρεινός καὶ βραχυῶδης ἔχει ἅμωσ
 καὶ μέρη πρὸς καλλιέργειαν. Τὸ κυριώτερον προϊόν τούτου
 εἶνε αἱ ἐλαφαί, αἵτινες κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποιότητα
 εἶνε αἱ καλλίτεραι καὶ περιφημότεραι ἔλων τῶν ἄλλων
 μερῶν τῆς Κρήτης. Τὸ πάλαι ἀπετέλει ἴδιον ἐξοχικὸν δια-
 μέρισμα τῆς ἐπαρχίας ἔθεν καὶ τὸ Ἀραβικὸν ὄνομα Ἀθα-
 δία περιλαμβάνον 12 χωρία ἤδη δὲ τὸν δῆμον Ἀποδοῦ-
 λου ἢ τὸ Ν. μέρος τῆς χώρας ἐξ οὗ καὶ τὰ ὀνόματα Ἀ-

βαδία καὶ κάτω δῆμος. Οἱ τούρκοι κάτοικοι ἀπόγονοι τῶν Σαρακηνῶν Ἀράβων οἵτινες ἔμειναν, ὅταν οὗτοι κατεδιώχθησαν τὸν Θ', αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ, εἶνε ἀνδρειότατοι καὶ εἰς ἄκρον Χριστιανομάχοι ζῶντες κυρίως ἐκ τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, ἔχουσι δὲ ἀνάστημα μικρὸν, χρῶμα μελανωπὸν καὶ ἰδιάζοντα πρὸς τὸ ὁμιλεῖν τρόπον, παραπλήσιον τῆς Ἀραβικῆς.

ΔΗΜΟΣ ΜΕΡΩΝΟΣ

ἢ

ΕΠΙΛΩ ΔΗΜΟΣ.

Μέρωνας. Μερωνιανὸν ὄρος. Ἀγ. Ἀποστόλοι. Βένη. Βέριον-ὄρος. Βήνη. Πατάρασσα. Πατσός. Πυξὸς ποταμός. Σπήλαιον Κραταίου Ἐρμού. Πυξός. Καρίνες. Γερί. Καλογέρον. Θρόνος. Δ. Ἰδαῖος κλάδος. Σύβριτος. Κλεισίδη. Γραλ-Μηνη. Νερόν τῆς Πέτρας. Γερακάρη. Πάνακρον. Ἐλένες. Μεσορήσσα. Σαρβός. Κάμπος Διούς.

Ἐπίλω τοῦ δήμου Μοναστηρακίου καὶ Βλ. τῆς ὅλης ἐπαρχίας κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Μέρωνος». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Μέρωνας (μέρω) κώμη ἐπιμήκης μετ' 150 καλὰς οἰκίας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μερωνιανοῦ ὄρους (1400 π.) ὀρεινὴ κατάφυτος καὶ κατάρρυτος ἐχρησίμευσεν ὡς πρωτεύουσα τῶν ἠνωμένων ἐπαρχιῶν Ἀμαρίου καὶ Λάμπης ἀπὸ τοῦ 1869 μέχρι τοῦ 1878 καὶ μέχρι τοῦ 1882 ὡς πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας. Παρ' αὐτὴν πρὸς Β. κεῖνται οἱ Ἀγ. Ἀποστόλοι κώμη καλὴ μετ' ὁμών. ναὸν ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει μικρὸν δάσος ἐξ ἐλατῶν ἔνθα κρυπτόμενοι οἱ Ἀγ. Δέκα συνελήφθησαν ὑπὸ Δεκίου τοῦ ἀνθυπάτου Κρήτης τῷ 249 μ. Χ. μετ' αὐτὴν δὲ ἡ μονὴ Βένη μετ' οὗ τοῦ

Ἄγ. Ἀντωνίου ὑπεράνω τῆς ὁποίας ὑψοῦται τὸ ὄμών. ὄρος (1000 π.) ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Βῆνη πατρίς τοῦ ποιητοῦ Ριανοῦ ἀκμάσαντος τῷ 246 π. Χ. Πρὸς Ν. ταύτης κεῖται ἡ Παντάνασσα κώμη παρά τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ὄμώνυμος λίμνη, κατοικεῖται ἐξ ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τούρκων καὶ διασώζει ἐρείπια Βυζαντιακοῦ ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς Παντανάσσης (Παναγίας) ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης· εἶχε δὲ ὁ ναὸς οὗτος 101 θυροπαράθυρα, ὧν ἓν κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο ἀφανές. Πλησίον τῆς Παντανάσσης εἶνε ἡ Πατσὸς κώμη ὑπὸ ἀλλαξοπίστων τούρκων κατοικουμένη παρά τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Πυξοῦ παρά τὸν ὁποῖον ἀνεκαλύφθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν σπήλαιον τοῦ Κραναίου Ἑρμοῦ μὲ πλεῖστα ἀρχαιολογήματα. Ἐν τῇ θέσει ταύτης ἔκειτο ἡ παλαιὰ Πυξὸς (Ὀλόφυξος) ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Καρίνες πρὸς Δ. ταύτης, κώμη ποιμενικὴ μὲ εὐφόρους γαίας ἐξάγουσα ὠραίους φασιόλους καὶ ἄλλα εἶδη, διακρινομένη διὰ τὸ εὐάνδρον τῶν κατοίκων τῆς. Γενὴ πρὸς Β. κώμη μὲ 40 οἰκίας δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας, ἔχει δὲ εὐφωρωτάτας γαίας ἔθεν τὸ ὄνομα, ἐξάγουσα πολυειδῆ προϊόντα ἅπαντα καλλίστης ποιότητος ἰδίως φασιόλους καὶ πράσσα μεγάλα. Καλογέρου κώμη μὲ ἀγγειοπλαστεία. ΒΑ. τοῦ Μέρωνος κεῖται ὁ Θρόνος, κώμη τερπνὴ καὶ πρωτῶν ἄλλοτε τῆς ἐπαρχίας ἔνθα ἀπολήγει ὁ Δ. Ἰδαῖος Κλάδος παρά τὴν παλαιὰν Σύβριτον (Σύβριτος) τιμωμένη ἄλλοτε μὲ ἐπισκοπικὸν θρόνον ἐξ οὗ τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Πλησίον κεῖται τὸ Κλεισίδι (κλεις-Ἰδῆ), κώμη κειμένη εἰς τὰς κλεις τῆς Ἰδῆς ἔθεν τὸ ὄνομα, ἀφ' ἧς ἐξεστράτευσεν ὁ Γ. Δεληγιαννάκης μετὰ 60 ἄλλων νύκτωρ καὶ καταλαβὼν τὴν μονὴν Ἀρκάδιον κατέστρεψε τὸν Γετημαλῆ τῷ 1823 (17 Ἰανουαρίου). Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ λίμνη Γρὲ ἐκ δὲ τῆς ΝΔ. πλευρᾶς τῆς Ἰδῆς πηγάζει τὸ φημιζόμενον κατὰ

τῆς λιθιάσεως «Νερὸν τῆς Πέτρας». Πρὸς Ν. τοῦ Μέρωνος κεῖται τὸ Γερακάρι (Ἰερά-κάρα, Ἰέρ-άκάρ) κώμη μὲ 200 οἰκίας ὑπεράνω τοῦ Κεδρίου ποταμοῦ καὶ ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ Πανάκρου (Πάνακρα, Κέδριον, Κεδριστόν, Κέντρος 6000 π.) ὄρους ὄθεν καὶ ἡ ἐπίκλησις τῆς ὅλης ἐπαρχίας Πάνακρον, κατάρυτος ἐξ ἀμπέλων, κερασεῶν, βυσσινεῶν, μηλεῶν, καὶ κυδωνεῶν, εἶνε δὲ ὑψηλὴ κώμη (700 π.) μὲ πλεῖστα πηγαῖα ὕδατα, τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια. Παρ' αὐτῇ εἶνε πρὸς Β. τὰ μετόχια Ἐλένες καὶ Μεσονήσσα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Σορός στεφόμενον μὲ καϊδιὸν τῆς Ἀναλήψεως. Ἐνταῦθα ἐκτείνεται ἡ πεδιάς τῆς Διούρας (κάμπος-Γιούρας, Διός) λίαν εὐφορος εἰς δημητριακά. Εἰς Γερακάρι Κρήτες καὶ Ἑθελονταὶ πολεμοῦντες κατὰ τοῦ Ὁμῆρ Πασσᾶ ἐκέρδησαν λαμπρὰν νίκην τῷ 1867 (2 Φεβρουαρίου).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Γέννα, Βολιῶνες, Ἄγ. Εἰρήνη, Κεφάλαια.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτεινόμενος πρὸς τὰ ΒΔ. μέρη τῆς χώρας καλεῖται διὰ τοῦτο «Ἐπάνω δῆμος»· ἔχει κλίμα ὑγιές, ὀροσερὸν καὶ τερπνόν· παράγει δὲ τὰ ὠραιότερα κεράσια καὶ βύσσινα, πρὸς δὲ καὶ ὀπώρας· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια· οἱ δὲ ἄνθρωποι φιλόξενοι καὶ εἰς ἄκρον φιλοπάτριδες.

Κλίμα. Χώρα. Προϊόντα. Χωρία. Moral. Κάτοικοι. Διοίχται.

Ἐν γένει τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας Πανάκρου εἶνε μὲν ὑγιεινὸν καὶ ὀροσερὸν τὸ θέρος, πολὺ δὲ ψυχρὸν τὸν χειμῶνα· καίτοι δὲ ἡ χώρα εἶνε βουνώδης, εἶνε ἡ τερπνοτέρα καὶ ὠραιότερα ἐπαρχία τῆς Κρήτης διὰ τε τοὺς συχνοὺς αὐτῆς λόφους καὶ διὰ τὰς ἀφθόλους αὐτῆς πηγὰς. Παράγει λαμπρὸν ἔλαιον, ἐλαίας, τυρόν, μέταξαν, οἶνον, ὀπώ-

ρας και διάφορα άλλα είδη άπαντα άρίστης ποιότητας. Έχει δὲ χωρία 41 ἐντὸς ποικίλων και συδένδρων τοποθεσιῶν, διαρρέομενα ὑπ' ἀφθόνων πηγῶν και συγκοινωνούντα πρὸς ἀλλήλα διὰ βραχυδῶν ὁδῶν· μονὰς δὲ 2· τὴν τῶν Ἀσωμάτων και τὴν τοῦ Βένη. Οἱ κάτοικοι εἶνε ἀνδρεῖοι, φιλοπόλεμοι και φιλοπάτριδες και ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν και ποιμενικήν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχῃ Ὀθωμανῶν ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Ρεθύμνης, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης και Σφακίων.

B. ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ.

Ἡράκλειον. Λασιθίον.

Εἰς τὸ Α. τῆς νήσου τμημα κεῖται τὸ Ἡράκλειον και τὸ Λασιθίον. Χωρίζονται δ' αἱ δύο αὗται ἐκτάσεις διὰ τῶν Δικταίων ὄρεων, και ἐνοῦνται μὲ τὸ Δυτικὸν τμημα διὰ τῶν Ἰδαίων ὄρεων.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ.

(87,965 κατοίκους)*.

Ὅρια. Ἐπαρχίαι.

Πρὸς τὸ Α. τῆς Διοικήσεως Ρεθύμνης κεῖται ἡ Διοίκησις Ἡρακλείου. Τὸ Β. μέρος βρέχεται ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης και τὸ Ν. ὑπὸ τῆς Λιβυκῆς· ἐνοῦται δὲ τὸ μὲν Δ. μὲ τὴν Διοίκησιν Ρεθύμνης διὰ τῶν Ἰδαίων ὄρεων, τὸ δὲ Α. μὲ τὴν Διοίκησιν Λασιθίου διὰ τῶν Δικταίων (Ἀφέντης). Περιλαμβάνει δὲ τὰς ἐπαρχίας Ἡρακλείου, Τεμένους, Μελεβυζίου (Κνωσσῶν), Πεδιάδος (Χερρονήσου), Πυργιωτίσσης, Καινουρίου (Γορτύνης), Βογοφασίου και Μέρου Ρίζου. Ἐκ τῶν ἑπτὰ τούτων ἐ-

παρχιῶν αἱ μὲν τρεῖς πρῶται ἀποτελοῦσι τὸ τμήμα Κνωσσοῦ, αἱ δὲ ἀμέσως κατόπιν πλὴν τῆς Πεδιάδος τὸ τμήμα Γορτύνης (Μεσαρᾶς).

ΤΜΗΜΑ ΚΝΩΣΣΟΥ.

**Ηράκλειον. Μαλεβύζιον. Τέμενος.*

Τὸ τμήμα Κνωσσοῦ ἐκτεινόμενον βορείως περιλαμβάνει τρεῖς ἐπαρχίας: τὸ Ἡράκλειον, Μαλεβύζιον, καὶ Τέμενος. Αἱ τρεῖς δ' αὗται γῶραι πολιτικῶς μὲν ἀποτελοῦσι δύο: τὴν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν τῆς Κνωσσοῦ, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπάγεται εἰς τὸν Μητροπολίτην Κρήτης ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον ὁ Κνωσσῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τμήματος. Βρέχεται δὲ πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους ἔνθα καὶ ὁ κόλπος Ἡρακλεουπόλεως καὶ ἐνοῦται πρὸς Α. μὲν μὲ τὴν Χερρόνησον (Πεδιάδα) διὰ τοῦ Μεσοβούνι (650 π.) καὶ τοῦ ποταμοῦ Καρτεροῦ (Ματίου), πρὸς Ν. μὲ τὴν Μεσαρᾶν ἢ Γορτύνην (Καινούριον, Βονοφάσιον) διὰ τοῦ Ἰδαίου Α. κλάδου, πρὸς Δ. δὲ μὲ τὴν Αὐλοπόταμον (Μυλοπόταμον) διὰ τοῦ ΒΑ. Ἰδαίου κλάδου καὶ Στρούμπουλα. Ἐν τούτῳ δ' ἀνήκει ἡ Ἡρακλειακὴ πεδιάς, ἔχουσα 12 ὠρῶν μῆκος, καὶ ἀπολήγουσα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων καὶ σχεδὸν εἰς τὸ τῆς Ἰδης.

Α'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ἢ

ΗΡΑΚΛΕΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Χάνδαξ, Μεγάλο-Κάστρον)

(21, 368 κατοίκους).

**Ὄρια. *Ὀρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Νῆσοι. Δῆμοι.*

Ἡ ἐπαρχία Ἡρακλείου (Ἡρακλεουπόλεως) ἐκτεινο-

μένη ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς τῆς Κρήτης παραλίας καὶ εἰς τὸ μέσον σχεδὸν αὐτῆς κειμένη ὀρίζεται πρὸς Α. μὲν μὲ τὴν Χερρόνησον διὰ τοῦ Μεσοβούνι (46ῶ π.), πρὸς Μ. μὲ τὸ Τέμενος, πρὸς Δ. μὲ τὸ Μαλεβούζιον διὰ τοῦ ποταμοῦ Θηναίου (Γάζη), πρὸς Β. δὲ βρέχεται ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους. Ὅρη αὐτῆς εἶνε τὸ Μεσοβούνι (46ῶ π.). Ποταμοί· ὁ Καίρατος, ὁ Θέρρων, ὁ Τριτῶν (Πλατὺ Περαιμα, Γιόφυρος), ὁ Ξηροπόταμος. Πεδιάδες· ἡ Ἡρακλειακὴ. Νῆσοι· ἡ Δία. Δῆμοι δέ· ὁ Ἡρακλείου.

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ.

Ἡράκλειον. Συνοικία. Ἱστορία. Προόστια. Δία. Πενταλίδα. Παξιμάδα.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς βορείου παραλίας τῆς Κρήτης καὶ ἀπέναντι τῆς νήσου Δίας κεῖται «ὁ Δῆμος Ἡρακλείου» ἀποτελούμενος ἐκ τῆς ὁμων. πόλεως καὶ ἐπαρχίας, ἧς πρωτεύουσα εἶνε τὸ Ἡράκλειον (Ἡρακλεία, Ἡράκλειον-Κνώσσειον, Ἡρακλεούπολις, Χάνδαξ, Μεγάλο-Κάστρο) πόλις ἀρχαιοτάτη, ἐπίνειον τῆς πάλαι Κνώσσοῦ, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα Ἡράκλειον-Κνώσειον μὲ ὀχυρώτατον ἐνετ. φρούριον (3 μιλ. Ἰταλ. περιφέρειαν) ἐμπεριλαμβάνον δύο πόλεις τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν, σχήματος κυκλοφεροῦς καὶ σχεδὸν ἡμισελήνου, ἔχον 4 πύλας τοῦ Μώλου (προβόλου), τῶν Χανίων (Παντοκράτορος, Πανήγγρα), τοῦ Λαζαρέτου (Ἄγ. Γεωργίου), τὴν Καινούριαν (Μεταρᾶς) καὶ 7 μεγάλους προμαχῶνας ἀπὸ Α. Δ. Ν. τῆς Ἀμμου, τοῦ Βιτίρου (Βιττούρι), πλησίον τοῦ ὁποίου εἶνε τὸ φρούριον τοῦ Ἄγ. Δημητρίου, τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Μαρτινέγκου, τῆς Βηθλεέμ, τῆς Πανήγγρας καὶ τοῦ Ἄγ. Σπυρίδωνος ἢ Ἄγ. Ἀνδρέου. Διαιρεῖται δὲ εἰς 19 συνοικίας Βαλτᾶ-τζαμίς, Κιζιλ-

τάμπια, Σεβρῆ-τσεσμέ, Ἄραστᾶ, Γενι-τζαμί, Τσικουρ-τσεσμέ, Κετχουδᾶ-Βέι (Ἄγ. Αἰκατερίνη), Βεζήρ-τζαμί, Τεφτερδάρ, Μαχμουτ-άγᾶ, Βαλιδέ-τζαμί, Χουγκιάρ, Διζδάρ, Σουλτάν-Ἰβραχήμ, Φιντήκ-Πασσᾶ, Ἄνκεπούτ, Ἄβδου-ραχμάν-πασσᾶ, Σέρ-τοποῦ, Σοφοῦ-Μεχμέτ Πασσᾶ.

Ἡ πόλις ἔχει εὐθείας καὶ λιθοστρώτους ὁδοὺς, πλήν τινων εἰς τὰ ἄκρα τῆς πόλεως, ἱκανὰς λαμπρὰς οἰκοδομὰς ἐκ τῶν νεωστὶ κτιζομένων, διότι αἱ παλαιαὶ ἦσαν μονόροφοι, χαμηλαὶ καὶ στεναὶ ἐστεγασμένοι ἀπὸ τετραγώνους πλάκας ἢ ἀπὸ κεραμίδας τετριμμένας εἰς λεπτὴν κόνιν (ἀστρακίαν), 8 ἀναβρυτήρια ὧν τὸ τοῦ Δημαρχείου κοσμεῖται μὲ ἐνετ. μαρμάρια ἀνάγλυφα, 2 ἀγοράς, ὧν ἡ μεγαλειτέρα κοσμεῖται διὰ κτιρίου θολωτοῦ παρὰ τὸ ὁποῖον κατῴκουν αἱ ἐνετικάι ἀρχαὶ καὶ εἰ εὐγενεῖς ἐνετοὶ (Συγκλητικοὶ) εἰς διορόφους καὶ τριορόφους οἰκοδομὰς, 1 τουρκ. στρατῶνα μέγιστον καὶ πολλοὺς ἄλλους μικροτέρους, 2 νοσοκομεῖα, πολλὰ ἐκπαιδευτήρια Χριστιανικὰ καὶ τινὰ τουρκικὰ, Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, Φιλεκπαιδευτικὸν Σύλλογον, Θέατρον, κῆπους, λουτρά, σαπωνοποιεῖα, 23 Τζαμιά ἄλλοτε ἐκκλησίας, ὧν αἱ μεγαλειτέραι ἦσαν 8 ἢ τοῦ Ἄγ. Φραγκίσκου καὶ παρ' αὐτὴν τὸ Μοναστήριον τῶν Μινοριτῶν (Ἐλασσόνων, Φραγκισκάνων) οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἀλεξάνδρου Ε΄., ἢ τοῦ Σωτήρος, ἢ τοῦ Ἄγ. Μάρκου, ἢ τοῦ Ἄγίου Παύλου, ἢ τοῦ Ἄγ. Γεωργίου, ἢ τῆς Παναγίας, ἢ τῆς Ἄγ. Αἰκατερίνης διακονουμένη ἀπὸ καλογραίας τινὰς, θυγατέρας τῆς οἰκογενείας τῶν Προέδρων, ἢ τοῦ Ἄγ. Ρόκκου κτισθεῖσα τῷ 1598 ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ἀπαλλαγέντων τῆς πανώλους, ἢ τοῦ Ἄγίου Τίτου ὅπου ἐτάφη ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον ὃ Ἄγ. Τίτος μαθητῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, παρ' αὐτὴν δὲ ἦτο καὶ ἡ

Μητρόπολις· σήμερον δὲ ἔχει τέσσαρας Χριστιανικοὺς να-
 οὺς, ὧν μέγιστος ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Μητᾶ (ἀτελὴς εἰσέτι)
 παρὰ τὴν Μητρόπολιν, ἔνθα ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν τούρκων
 ὁ Μητροπολίτης Γεράσιμος Παρδάλης καὶ οἱ ἐπίσκοποι
 Κνωσσοῦ, Χερρονήσου, Σιτείας καὶ Λάμπης τῷ 1821
 (24 Ἰουνίου). Ὁ λιμὴν εἶνε μικρὸς (12—14 π. βάθους) ἔξε-
 χει δὲ πρὸς Α. μέχρι τοῦ γόρου διὰ πραγμάτων, περι-
 κλειομένου πρὸς Β. διὰ προκυμαίας (προβόλου) ὑπερασπι-
 ζομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν δι' ὑψηλοῦ τείχους ἐφ' οὗ τὸ
 τῶν Σαρακηνῶν φρούριον (Καστέλλι, Χάνδαξ), ἔχει δὲ στε-
 νωτάτην εἰσοδὸν (3 ὄργ. βάθους) λίαν δυσπρόσιτον εἰς πλοῖα
 δι' ὃ τὰ μεγάλα ἀγκυροβολοῦσιν ἔξωθεν τοῦ λιμένος εἰς τὴν
 καλουμένην «Διώρυγα τοῦ Ἡρακλείου» (25—30 ὄργ. βά-
 θους) ἔπει ἠγκυροβόλησεν ὁ Γαλλο-Ἐνετικὸς στόλος τῷ
 1669 (19 Ἰουνίου), τῷ δὲ 1848 ἰχνογραφήθησαν κατὰ
 πρῶτον ἢ τε πόλις καὶ τὰ περίξ τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τοῦ
 Χάνερ. Τὸ δὲ βαθύτερον τοῦ λιμένος μέρος εἶνε πρὸς τὴν
 πρόβολον. Εἰς δὲ τὸ βάθος τοῦ λιμένος πρὸς Μ. ὑπάρχει
 τὸ ἐνετ. ναυπηγεῖον ὑπὸ 10 στοᾶς (ἄλλοτε 12) χρονό-
 λογούμενον ἀπὸ τοῦ 1552, παρ' αὐτὸ δὲ τὸ τελωνεῖον
 ἔπει ἐξεδάρη ζῶν ὁ Δασκαλογιάννης τῷ 1770 (26 Ἀπρι-
 λίου). Πρωτεύουσα δὲ σήμερον τῆς ὁμων. διοικήσεως, ἐ-
 παρχίας καὶ δήμου, ἦτον ἄλλοτε πρωτεύουσα μέχρι τοῦ
 1855 καὶ ἔλης τῆς Κρήτης· ἔχει δὲ Πρωτοδικεῖον, Εἰ-
 ρηνοδικεῖον, Δημογεροντίαν, Δημαρχεῖον, καὶ 18 γιλ. Κ.
 Ἱστορία. Ἡ πόλις Ἡράκλειον τὸ πάλαι ἐπίνειον τῆς
 Κνωσσοῦ ὀνομάζετο Ἡράκλειον Κνωσσειον κατὰ
 τὸν Στράβωνα, ἀκολούθως δ' ὀνομάσθη Ἡρακλεού-
 πολις ὡς πόλις τοῦ Ἡρακλέους, τῷ 823 δὲ ἀνεκτίσθη
 καὶ ὀνομάσθη Χάνδαξ ἢ Χάραξ (Χανδάκι) ὑπὸ τῶν
 Ἀράβων διὰ τὰ βαθεῖα τῆς Χανδάκις σκαλισμένα εἰς ἀπό-
 τρυμον πέτρην, ἐπὶ δὲ τῶν ἐνετῶν ὀνομάζετο Κανδία

καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο παρέμεινε καὶ παρὰ τοῖς τούρκοις. Διὰ τὰ μεγάλα δὲ τείχη ὠνομάζετο καὶ Μεγάλο-Κάστρο. Οἱ τούρκοι ἐκυρίευσαν αὐτὸ μετὰ 2^{ῆς} εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ πόλεμον τῷ 1669 (27 Σεβρίου ἡμέραν Παρασκευῆν). Ἡ πόλις ὑπέστη μεγάλας καταστροφὰς ὑπὸ δύο τρομερῶν σεισμῶν, τῷ 1810 (16 Φεβρουαρίου) καὶ τῷ 1856 (12 Ὀκτωβρίου). Σφαγὰς δ' ἐποίησαν οἱ τούρκοι τῷ 1821 (24 Ἰουνίου) καὶ τῷ 1828 (18 Αὐγούστου) ἀποκτείναντες 1500 Χριστιανούς.

Ὅτε διετέλει ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἀρχὴν ἤκμαζεν ἐν Ἡρακλείῳ ἡ παιδεία καὶ πολλὰ ὑπῆρχον σχολεῖα. Ἐκ τοῦ Ἡρακλείου κατήγοντο σπουδαῖοι ἄνδρες ὡς ὁ Γεώργ. Τραπεζοῦντιος, ὁ Διον. Ζαννετίνος ἐπίσκοπος τῶν ἡνωμένων χωρῶν Χερρονήσου καὶ Μυλοποτάμου, ὁ Ἰω. Λωρτζήσας διδάσκαλος τῆς Σιναϊτικῆς σχολῆς, ὁ Μάξιμος Μαργούνιος μοναχὸς τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου, ὁ Ἰωάν. Κόμης Παλαιόκαπας, ὁ Ἡλ. Μοναχός, ὁ Κύριλλος Λούκαρις, ὁ Μελέτιος Συρίγος, ὁ Ἀντ. Μπουμπούλης καὶ ἄλλοι.

Προάστεια λόγου ἀξία εἶνε ὁ Κασαμπᾶς πρὸς Ἀ. με ἀξιόλογον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ἐπῆρκει εἰς τὴν πόλιν μέχρι μικρὸν πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως. Ἀνατολικώτερον δὲ τὰ « Ἀσπρα-Χαράκια » θέσις παράλιος, ἔνθα ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Καίρας μετὰ τοῦ Θέρρωνος ἄνωθεν ταύτης ὑφούται τὸ Μεσοβούγι (465 π.) ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ἀμνισὸς ἐπίνειον τῆς Κνωσσοῦ με ἱερὸν τῆς θεᾶς Λουκίνης (Ἄρτεμις, Σελήνη) παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ σπήλαιον τῆς Λουκίνης ἔνθα ἐγεννήθη αὕτη ὄθεν καὶ τὸ ὄνομα Ἀμνισία. Πρὸς Ν. τοῦ Ἡρακλείου κεῖται εἰς ἀπόστασιν 2 μιλ. Ἰταλ. τὸ προάστειον Φορτέτζα (Νέος Χάνδαξ, Ἐναντία) με κατηρειπωμένον φρούριον κτισθὲν ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1655 ὑπὸ τὰ τεί-

γη τοῦ ὁποίου οἱ Ἑνετοὶ ἀπέκοψαν 300 τούρκους τῷ 1663 (Μάρτιον). Ὅχι μακρὰν τῆς Φορτέζτας εἶνε τὸ Λωβοχωρι (Μεσσηνιά) μὲ ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ παρ' αὐτὸ πρὸς Δ. εἶνε ὁ Γιόφυρος (Γέφυρα Τριτῶν, Πλατὺ-Πέραμα) ποταμός, οὗ ἡ γέφυρα ἐγένετο τὸ θέατρον πολλῶν μεγάλων μαχῶν. Δυτικώτερον εἶνε τὸ Ἐηροπόταμον πλησίον τοῦ ὁποίου εἶνε τὸ μετόχι Πεντεβῆ-Καμάρα.

Ἄντικρὺ τοῦ Ἡρακλείου εἰς ἀπόστασιν 9 μιλ. Ἰταλ. Βλ. κεῖται καὶ ἡ νῆσος Δία (Θία, Κία, Σία, Στανδία-εἰς τὴν Δίαν) εἰς σχῆμα καθέτου γωνίας ξηρὰ καὶ ἀκατοίκητος ἔκπαλαι ἐξ αἰτίας τῶν πειρατῶν· εἶνε δὲ ὀροπέδιον τραπέζοειδὲς (870 π.) εἰς τὸ χαμήλωμα τοῦ ὁποίου σχηματίζονται 4 λιμένες πρὸς Ν. εἰς σχῆμα πενταδάκτυλον ὁ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Γραικοῦ, Ἁγ. Νικολάου καὶ Παναγίας ἔνθα γίνεται καὶ ἡ κάθαρσις τῶν πλοίων· τρέφει δὲ ἡ νῆσος πολλοὺς κονίχλους. Βλ. τῆς Δίας εἶνε ὁ σκόπελος Πεταλίδα (Γλαρονῆσι), πρὸς Α. δὲ ἡ Παξιμάδα μέγας σκόπελος.

*Κλίμα. *Ἐδαφος. Κάτοικοι. Διοίκησις.*

Τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας ἢ τοῦ δήμου Ἡρακλείου εἶνε ὑγιεινὸν καὶ ὀροτερον ἕνεκα τῆς ποντίας αὔρας· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ ἄδενδρον κατάφυτον δὲ ἐξ ἀμπελώνων καὶ κήπων, ἐξάγει δημητριακοὺς καρπούς, οἶνον, μέταξαν, σταφίδας, λυκοπέρσια, πράσσα, κρόμμυα καὶ σκόροδα. Οἱ κάτοικοι εἶνε οἱ περισσότεροι ὀθωμανοὶ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν γεωργίαν, ἀμπελοφυτεῖαν καὶ κηπουρικὴν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς ὑπὸ διοικητοῦ ὀθωμανοῦ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τῆς Γεν. τῆς νήσου Διοικήσεως, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς τῆς Κρήτης ἀρχῆς τοῦ Μητροπολίτου ἐδρεύοντος ἐν τῇ πόλει.

Β', ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΝΩΣΣΟΥ

ἢ

ΜΑΛΕΒΥΖΙΟΥ.

(9, 993 κατοίκους)

**Ορια. *Ορη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι. *Ακρωτήρια.
Δῆμοι.*

Μετὰ τὸ Ἡράκλειον ἄρχεται ἡ ἐπαρχία Κνωσσοῦ (Μαλεβυζίου). Βρέχεται δὲ πρὸς Β. ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης, καὶ ἐνοῦται πρὸς Ν. μὲν μετὰ τοῦ Καινουρίου (Γορτύνης) καὶ τοῦ Βονορασίου διὰ τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου, πρὸς Δ. μετὰ τοῦ Μυλοποτάμου (Αὐλοποτάμου) διὰ Ἀγ. Παύλου, τοῦ Στρούμπουλα καὶ τῆς Ἰδῆς καὶ πρὸς Α. μετὰ τοῦ Τεμένους διὰ τοῦ ποταμοῦ Τριτῶνος (Πλατύπεραμα, Γίφυρος). Ὁρη αὐτῆς εἶνε· ὁ ΒΑ. Ἰδαῖος κλάδος (συνέχεια Ἰδῆς 2700 π.), ὁ Στρούμπουλας (2650 π.), τὸ Κυταῖον (Παλαιόκαστρον 1490 π.) καὶ ὁ Ἀγ. Παῦλος (2450 π.). Ποταμοί· ὁ Θηναῖος (Γάζης), ὁ Ἀπολωνιάτης (Ἀλμυρός), ὁ Γεροροδείας (Ρογδιᾶς). Πεδιάδες· ἡ Ἡρακλειακὴ. Κόλποι· ὁ Ἡρακλειακὸς ἔχει δὲ ὄρμους τὸν Δίον (Ἀγ. Πελαγία, Ἀχινός, Φρασκιᾶς), καὶ τὸ Παλαιόκαστρον (Ρογδιᾶς). Ἀκρωτήρια· ὁ Ἀγ. Σώζων (Κασώζων, Σούσα, Σταυρός), τὸ Δίον, (Ἀγγυλόβλακον), ὁ Φρασκιᾶς (Παναγία). Δῆμοι δὲ 3· Ἀγ. Μύρωνος, Κρουσσῶνος, Τηλύττου.

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΜΥΡΩΝΟΣ.

**Αγ. Μύρων. Θηναῖος. Θήνη. Πενταμῶδι. Πετ;οκέφαλος.
Βοῦτες. Κόκκινα. Καλέσια. Κεραματοί. Κρεμαστά. Θε-
ράπια. Σταυράκια. Αὐρακία.*

Πρὸς τὸ Α. τῆς ἐπαρχίας Κνωσσοῦ (Μαλεβυζίου) κεῖται «ὁ Δῆμος Ἀγ. Μύρωνος». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶ-

νε ὁ Ἄγ. Μύρων κωμόπολις μεγάλη λαβούσα τὸ ὄνομα
 ἐκ τοῦ Ἄγ. Μύρωνος τοῦ ἐπισκόπου, ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ
 καὶ γραφικωτάτου ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδῆς ὑπεράνω
 πεδίου καταφύτου ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἀμπέλων ἀρδευομένου
 ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Θηναίου (Γάζη) ὅστις πηγάζει ἐκ τῆς
 Ἰδῆς καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον Ἡρακλείου, εἶνε δὲ καὶ
 πρωτεύουσα τῶν δύο ἠνωμένων ἐπαρχιῶν Μαλεβυζίου
 καὶ Τεμένους ἔχουσα Ἐπαρχεῖον, Εἰρηνοδικεῖον καὶ Σχο-
 λαρχεῖον. Ἡ κώμη κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 1856
 (12 Ὀκτωβρίου) καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαναστάσεων, ἀλλ' ἔνεκα
 τοῦ φυσικοῦ τῆς χώρας πλούτου ἀκμάζει πάντοτε. Ἐκεῖ
 οἱ ὑπὸ τὸν Μ. Κόρακα καὶ Ἡρ. Κοκκινίδην Κρήτες πο-
 λεμοῦντες ἐτραυματίσαν τὸν Ρεσιτ πασσᾶ ὅστις καὶ ἀ-
 πέθανεν ὕστερον τῷ 1867. Παρὰ τὸν Ἄγ. Μύρωνα πρὸς
 Ν. ἔκειτο ἡ παλαιὰ Θήνη (Θένα) ἐκ τῆς ὁποίας παρήγετο
 ὁ περίφημος Θηναῖος οἶνος. Βλ. τοῦ Ἄγ. Μύρωνος
 κεῖται ἡ κώμη Πενταμῶδι (Πέντε-μῶδια) ἐπὶ θέσεως
 εὐαρέστου ὅπου οἱ περὶ τὸν Σταυρούλην Νιώτην Κρήτες
 περιέκλεισαν 50 τούρκους τῷ 1826 καὶ τοὺς ἠνάγκασαν
 ἡμικαύστους νὰ παραδοθῶσι. Παρὰ ταύτην ΒΑ. κεῖται
 τὸ Πετροκέφαλον κώμη ἐφ' ὑψηλῆς πετρώδους θέσεως
 ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ ὄνομα, βορειοανατολικώτερον δὲ οἱ Βοῦτες
 κώμη καταστραφεῖσα ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ
 1856 (12 Ὀκτωβρίου) ὅτε ἐφρονεύθησαν 42 ἄνθρωποι, πλη-
 σίον τοῦ Θηναίου (Γάζη) ποταμοῦ καὶ τῆς θέσεως Κόκκινα
 ὅπου ὁ Θεόδ. Χοῦρδός καὶ Γ. Γιαμαλῆς ἐνίκησαν πολλάκις
 τοὺς τούρκους τῷ 1822 καὶ 1823. Πρὸς Β. τῶν Βουτῶν
 εἶνε τὰ Καλέσια (Ἐπάνω καὶ Κάτω) κώμη ὠραία ἀπο-
 τελουμένη ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων κλυομένη Ἐπά-
 νω-Καλέσια καὶ Κάτω-Καλέσια ἔνθα οἱ ὑπὸ τὸν
 Μ. Κουρμούλην Γορτύνιοι, Κνώσσιοι καὶ Αὐλοποταμίται
 ἐνίκησαν τοὺς περσικούς τῷ 1823. Παρὰ τὰ Καλέσια

ΝΔ. εἶνε τὸ Κεραματσὶ κώμη μικρὰ καὶ παραποτάμιος καὶ πατρίς τοῦ Ἡρ. Κοκκινίδη τιμηθέντος ἐν Ἑλλάδι τῷ 1866, πλησιέστατα δὲ ταύτης κεῖνται τὰ Κρεμαστὰ ὡσαύτως κώμη μικρὰ καὶ ὑψηλὴ ἔθεν τὸ ὄνομα καὶ πατρίς τοῦ Πέτρου Φιλάργου ὅστις ἐπάπευσεν ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος Ε'. ΒΔ. δ' αὐτῆς ἔκειτο ἡ παλαιὰ πόλις Θεράπνα. Σταυράκεια (Αὔρακία) κώμη ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου (460 π.) κειμένου ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὄρειων τῆς χώρας ὅπου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Αὔρακία ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, πατρίδος τοῦ Ἀγ. Μύρωνος τοῦ ἐπισκόπου μαρτυρήσαντος ἐν Ἡρακλείῳ τῷ 1793. Ἐνεταῦθα ὁ Παναγ. Ζερβουδάκης καὶ ὁ Ἄντ. Περατσάκης ἐνίκησαν πολλάκις τοὺς τούρκους τῷ 1822 καὶ 1823.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Εὐγενική (Αὐγενική), Πύργος, Νησί, Κεράσια, Βλαχιάνα παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο πρὸς Ν. ἡ παλαιὰ Κλάτος, Σίββα.

Ὁ δῆμος οὗτος πεδινὸς καὶ εὐφορος παράγει τὸν περίφημον Θηναῖον (Πραμμικόν) οἶνον, ὃν οἱ Ἐνετοὶ ὠνόμασαν Μαλθαζία, Μαλεβυζία ἢ Μαλβουαζία (μάλε-βύζιο) ἔθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἑλη ἐπαρχία Μαλεβύζιον· ὑπέστη δὲ μεγάλην καταστροφὴν ὑπὸ τρομεροῦ σεισμοῦ συμβάντος τῷ 1856 (12 Ὀκτωβρίου).

ΔΗΜΟΣ ΚΡΟΥΣΣΩΝΟΣ.

Κρουσσῶνας. Καθαρίδα. Ἀγ. Ἰωάννης. Πόδε-Χωριό. Σάργος. Σπήλαιον-Σάργον. Γοργολαίτι.

Πρὸς τὸ ΝΔ. τοῦ δήμου Ἀγ. Μύρωνος πέραν τοῦ ποταμοῦ Θηναίου (Γάζη) κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Κρουσσῶνος». Τούτου πρωτ. εἶνε· Κρουσσῶνας κώμη μεγάλη καὶ ὄρεινὴ, τρέφουσα πολλὰ ποίμνια, πατρίς τοῦ Γ. Γιαμαλάκη, μέγαρον τοῦ Ἀγ. Χαραλάμπους, ὅπου οἱ πα-

τέρες ἡμῶν ἔκαυσαν 370 Ἀλβανούς καὶ 15 ἑντοπίους τούρκους τῷ 1822 (18 Ἰουλίου). Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κρουσσῶνος πρὸς Α. εἶνε ἡ Κιθαρίδα κώμη παρὰ τὸν Θηναῖον (Γάζην) ποταμὸν καταστραφεῖσα ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ τῷ 1856 (12 Ὀκτωβρίου), παρ' αὐτὴν δὲ αἱ συνοικίαι Ἄγ. Ἰωάννης καὶ Πόδε-Χωριό. Πρὸς Ν. κεῖται ἐτέρα κώμη ὁ Σάργος μεθ' ἑμῶν, σπήλαιον σταλακτιτοφόρον, οὗ ἔνδον οἱ τούρκοι ἐθανάτωσαν 500 γυναικόπαιδα τῷ 1866 (1 Σεβρίου). ΝΔ. δὲ τοῦ Σάργου κεῖται ἡ μονὴ Γοργολαῖνι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἰδαίου ὄρους, στολιζέται δὲ μετὰ τὸν τοῦ Ἄγ. Γεωργίου.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶν Ἄσιτες (Ἄνω-Ἄσιτες, Κάτω-Ἄσιτες), Πριναῖ, Κορφές.

Ὁ δῆμος οὗτος ἄγριος καὶ ὄρεινός ἔχει κλίμα ψυχρότατον κατὰ τὸν χειμῶνα, πολὺ δὲ ὄρεοσπέρν κατὰ τὸ θέρος· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι καὶ πολεμικώτατοι ζῶσι διὰ τῆς κτηνοτροφίας.

ΔΗΜΟΣ ΤΗΛΥΣΣΟΥ.

Τήλυσσοι. Σερβιλή. Μορή. Ἱεροσαλήμ. Γωνιές. Καθροχῶρι. Γάζη. Ἀπολλωνιάτης. Ἀπολλωνία. Κυταῖοι. Πάλλιοι. Βασιλικός. Ἄγ. Παῦλος. Ρογδιά. Γερορροδέας. Ὀρμος Δίου. Ἀκρωτ. Παραγ'ας. Ἀκρωτ. Δίου.
ΒΑ. Ἰδαῖος κλάδος.

Πρὸς Β. τῶν δήμων Κρουσσῶνος καὶ Ἄγ. Μύρωνος κεῖται εἰς ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Τηλύσσου». Τούτου πρῶτος εἶνε Τήλυσσος κώμη ὄρεινή καὶ εὐάνδρος παρὰ τὴν ἀρχαίαν Τήλυσσον ἔθεν ὠνομάσθη ἡ κώμη, πατὴρ τοῦ Παναγ. Ζερβουδάκη τιμηθέντος ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ὀθωνος μετὰ βαθμὸν συνταγματάρχου διὰ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν, εἶνε δὲ ἐκτισμένη ἐπὶ στρατηγικωτάτης θέσεως, ἣν καταλαβὼν ὁ Χατάν πασσᾶς ἐσκήνωσεν ἐκεῖ τῷ

1822 (Ιούλιον). ΒΑ. κείται τὸ Σερβιλίη, κώμη μικρὰ παρὰ τὸν Στρούμπουλαν (2650 π.) καὶ Γάζην ὅπου οἱ Κρήτες ὑπὸ τὸν Μιχ. Κόρακα, Ἡρ. Κοκκινίδην καὶ Λ. Πατροπουλάκην ἐνίκησαν τὸν Ρεσίτ παστῆν τῷ 1866. Πρὸς Ν. τῆς Τηλύσσου κείται ἡ Μονή, κώμη λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ παλαιᾶς μονῆς κειμένης εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐν ἧ σήμερον κείται ἡ κώμη, ἔχει δὲ ναὸν τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς. Παρὰ ταύτην ΝΔ. κείται ἡ μονὴ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς Ἰῶης μὲ ναὸν τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου καὶ ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ Ἁγ. Τάφου, οὗ ἕνεκα φέρει καὶ τὸ ὄνομα. ΒΔ. κείται ἡ Γωνιές, κώμη ὄρεινὴ καὶ ποιμεικὴ ἐπὶ ὄροπέδιον τῆς Ἰῶης καὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας, εὐάνδρος καὶ ψυχρὰ ἐχρησίμευσεν ὡς ἔδρα τῆς ἐπαναστ. τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως τῷ 1866. Καβροχώρι, κώμη νοσηρὰ εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ Θηναίου (Γάζη) ὀπόθεν ἀλιεύονται μεγάλοι καρκίνοι ἐξ ὧν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα. Ἐκεῖ ὁ Θεόδωρος Χοῦρδος μαχόμενος ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1823 (Μάιον). Παρ' αὐτὴν ΒΑ. κείται τὸ Γάζη κώμη μικρὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ἕμων. ποταμοῦ ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, ὀνομαστή δὲ διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτῆς τοποθεσίαν ἐγένετο θέατρον πολλῶν μαχῶν. Ἐνταῦθα ὁ Μ. Κουρμούλης ἐνίκησε λημπρὴν νίκην κατ' ἣν ἐφρονεύθησαν 50 τούρκοι καὶ ἠρίστευσεν ὁ Λάζαρος Ἰορδάνου τῷ 1823 (τὴν Παρασκευὴν τῶν Παθῶν), τῷ δὲ 1836 ὁ Εὐμένιος Διάκονος ἐφρονεύθη μαχόμενος, οὗ ἡ αἱματόφυρτος κεφαλὴ ἐξαγορασθεῖσα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κοσμεῖ σήμερον τὴν αἴθουσαν τοῦ «Κρητικοῦ Γυμνασίου», τῷ δὲ 1868 κατὰ φονικὴν μάχην καὶ ἦσαν τῶν χριστιανῶν ἐφρονεύθη ὁ Ἡρ. Κοκκινίδης καὶ ἄλλοι πολλοί.

Πρὸς Β. τῆς Τηλύσσου πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἀπολλωνιάτου (Ἀλμυροῦ) πηγάζοντος ἐκ τοῦ ΒΑ. Ἰδαίου κλά-

δου και εκβάλλοντος εις τον κόλπον Ηρακλείου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ἀπολλωνία (Κυθωνία) πατρὶς τοῦ σοφοῦ Διογέ-
 νους τοῦ Ἀπολλωνιάτου σφῆζομένη και κατὰ τοὺς χρόνους
 τοῦ Βυζαντίου· βορειότερον δὲ τὸ Κυταῖον (Παλαιόκασ-
 στον 1490 π.) ἐφ' οὗ οἱ ἐνετοὶ ἤγειραν τὸ φρούριον Πά-
 γιον ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν, μερῶν ὧν τὸ μὲν ἄνω καλεῖ-
 ται «Υψηλὴ πλατεία», τὸ μέσον «Μεσαία πλατεία» και τὸ
 κάτω «Κάτω πλατεία» ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου ἠγκυροβόλουν
 οἱ Ἐνετοί, τανῦν δὲ τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν ταύρων εις
 βάθους 15-20 ὀργυιῶν. Παρὰ τὸ Κυταῖον ΒΔ. κείται ἡ
 μονὴ Βασιλικὸς (Σαββατιανὰ) εις τοὺς πρόποδας τοῦ ὄ-
 ρου Ἀγ. Παύλου (2450 π.) μὲ ναὸν τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου
 και βορειότερον ἡ Ρογδιὰ (Γερορροδέα) κόμη τερπνὴ κα-
 τάρρους και ρωμαντικὴ παρὰ τὸν ὄμιον. ποταμὸν ἐκβάλ-
 λοντα εις τὴν βᾶσιν τοῦ ἀκρωτ. Σταυροῦ (Σουσα, Ἀγ Σά-
 ζων), ὀνομαστὴ διὰ τὸ ὑγιεινὸν αὐτῆς κλίμα και διὰ
 τὰ κατάψυχρα ὕδατά της. Πλησίον τῆς Ρογδιᾶς κείται ὁ
 ὄρυς Δίος (Ἀγ. Πελαγία, Ἀχινὸς, Φρασκιᾶς) μὲ ναῖσκον
 τῆς Ἀγ. Πελαγίας και ἐρείπια ἐνετ. φρουρίου μεταξὺ τῶν
 ἀκρωτηριῶν Παναγίας (Φρασκιᾶς) Α. και Δίου (Ἀγγυλό-
 βλακον) Β. ἔνθα ἔκειτο τὸ παλαιὸν Δίον μὲ ναὸν τοῦ Δίος
 ὅθεν ὠνομάσθη, τῷ δὲ 1866 οἱ Ἑλληνες ναυτικοὶ ἀπεβί-
 βασαν πολλάκις ἐφόδια τοῦ πολέμου και πλοῖα τῶν Χριστ.
 Δυνάμεων παρέλαβον γυναικόπαιδα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐ-
 κεί ἀπολήγει ὁ ΒΑ. Ἰδαίος κλάδος.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε Ἀγλάδα, Καμάρι.

Ὁ δήμος οὗτος εἶνε ὄρεινός και πετρώδης ἔχει ὅμως
 και καλλιεργούμενα μέρη· τρέφει δὲ και πολλὰ ποίμνια.
 Τὸ κλίμα εἶναι ὑγιεινὸν και ψυχρόν· ἡ δὲ θερινὴ διαμονὴ
 εὐχάριστος ἰδίως εις τὸ Β. μέρος, ὅπου χάριν τῆς υγείας των
 διαμένουσι τὸν χειμῶνα και τὴν ἀνοιξιν πολλοὶ ἀσθενεῖς
 μεταβαίνοντες κατὰ διαταγὴν τῶν ἰατρῶν ἐκεῖ. Οἱ κάται-

κοι εἶνε γενναῖοι καὶ φιλοπόλεμοι· τόσον δὲ πολλὰς μάχας συνεκρότηταν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν ἐποχὴν ὥστε δὲν ὑπάρχει θέσις ἢ ὁποῖα νὰ μὴ ἐδάρη μὲ αἷμα.

Κλίμα. Ἔδαφος. Προϊόντα. Κάτοικοι. Μοναί. Διοικήσις.

Τὸ κλίμα τῆς Κνωσσοῦ εἶνε γλυκὺ καὶ ὑγιεινόν. Τὸ δὲ τῶν ὁρέων ψυχρὸν καὶ βροχερόν. Τὸ ἔδαφος εἶνε ὀρεινὸν μὲν εἰς τὰ Β. καὶ ΝΔ. μέρη, πεδινὸν δὲ εἰς τὰ Α. καλλιεργούμενα πρὸς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ ἰδίως σταφυδαμπέλους. Τὰ προϊόντα εἶνε ἱκανὰ καὶ πάντα ἐξάαιρετα, ἔλαιον, σταφίδες, κεράτια, δημητριακοὶ καρποί, ὀπῶραι, ἔρια, τυρός καὶ οἶνος, ὅστις ἀπήλαυε τὸ πάλαι τῆς δικαίας φήμης τοῦ Πραμμικοῦ καὶ ἀκολούθως τῆς Μαλεβουζίας (Μαλθαζία, Μαλδουαζία) καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου οἱ παλαιοὶ Κνώσσιοι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὸ μαντεῖον τοῦ Πυθικοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τὸν Διόδωρον. Ἐπὶ ἐνεσῶν ἡ ἐξαγωγή τούτου ἦτο μεγάλη, διότι κατ' ἔτος ἀπεστέλλοντο εἰς Ἐνετίαν 12 χιλ. βαρέλια (ἕκαστον 2 χιλ. λιτρῶν). Εἶνε δὲ οἱ Κνώσσιοι λαὸς ἀνδρείος, ζωηρὸς καὶ φιλόπονος, ζῶν ἐκ τῆς γεωργίας, κτηνοτροφίας καὶ ἀμπελοφυτείας, διότι ὁ τόπος ἔχει καταλληλοτάτους πρὸς τοῦτο γαῖας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν καταγωγὴν, οἱ σύγχρονοι Κνώσσιοι εἶνε ἀπόγονοι τῶν Τιτάνων (Γιγάντων) κατὰ τὸν Διόδωρον. Ἄπασα δὲ ἡ χώρα ἔχει 31 χωρία τὰ πλεῖστα μᾶλλον κωμοπόλεις, διαρρέομενα ὑπὸ ὑδάτων ἐντὸς κήπων ποικίλων καὶ συδένδρων τοποθεσιῶν συγκοινωνοῦντα δι' ἀμαξιτῶν ὁδῶν· μονὰς δὲ 3· τὴν τοῦ Γοργολαῖνι, Ἱερουσαλήμ (Ἀγ. Τάφου) καὶ Βασιλικῆς. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου χριστιανοῦ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Ἡρακλείου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ ἰδίου ἐπισκόπου μέχρι τοῦ 1821, ὅτε οἱ τοῦρκοι ἀπέκτειναν τὸν τελευταῖον αὐτῆς ἐπίσκοπον Νεόφ. Φυντικᾶκη, τανῦν δὲ

ὕπο τοῦ Μητροπολίτου ὅστις παρέλαβε καὶ τὸν τίτλον «ὁ Κνωσσὸς».

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κνωσσῶ (Μαλεβυζίου) περιλαμβάνεται καὶ τὸ Τέμενος ἀπὸ τοῦ 1868.

Γ'. ΕΠΙΡΧΙΑ ΤΕΜΕΝΟΥΣ.

(5, 902 κατοίκους).

**Ορια. *Ορη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Δήμοι.*

Μετὰ τὴν Κνωσσὸν καὶ Ἡράκλειον ἐκτείνεται μεσσηγείως ἡ ἐπαρχία Τεμένους καὶ περιλαμβάνεται εἰς τὴν Κνωσσὸν (Μαλεβύζιον). Ὅρίζεται δὲ πρὸς Α. μὲν μετὰ τὴν Χερρόνησον (Χερσόνησον, Πεδιάδα) διὰ τῶν ποταμῶν Ματίου (Καρτέροῦ, Κρατέροῦ), Ἄμνισοῦ καὶ Ἡραίου (Χουδέτσι), πρὸς Ν. μετὰ τὸ Βονοράσιον διὰ τοῦ Ἰδαίου Α. κλάδου, πρὸς Δ. μετὰ τὴν Κνωσσὸν (Μελεβύζιον) διὰ τοῦ ποταμοῦ Τριτῶνος (Πλατὺ-Πέραμα, Γιόφυρος), πρὸς Β. δὲ μετὰ τὸ Ἡράκλειον. *Ορη αὐτῆς εἶνε· ὁ Α. Ἰδαῖος κλάδος (συνέχεια Ἰδῆς 2800 π.), *Ὄρος Διὸς (Ἰόβα, Μαυροβούνι, Ἰούκτα 2700 π.), τὸ Ἀρχανῶν (1300 π.), τὸ Σπήλιον (1600). Ποταμοί· ὁ Τριτῶν (Πλατὺ-Πέραμα, Γιόφυρος), ὁ Καίρατος, ὁ Θέρρων. Πεδιάδες· ἡ Ἡρακλειακὴ, ἡ Ὀμφαλική. Δήμοι δὲ 2· Ἀρχανῶν καὶ Δαρων.

ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ.

**Ἐπάνω-Ἀρχάνες. *Ὄρος Διὸς. Κάτω-Ἀρχάνες. Μακρὰ τείχης. Κνωσσὸς. Καίρας. Θέρρων.*

Πρὸς τὸ Α. τῆς χώρας κεῖται ὁ Δῆμος Ἀρχανῶν». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε αἱ Ἐπάνω-Ἀρχάνες, ἧτις εἶνε ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Τεμένους ἔχουσα περὶ τὰς 600 οἰκίας, Εἰρηνοδικεῖον, λαμπρὰς οἰκοδομὰς,

ναούς, τζαμιά, σχολεία, αγοράς, κήπους και επαύ-
 λεις, ὧν ὠραιοτέρα εἶνε ἢ τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ λίαν
 φιλοκάλως διεσκευασμένη διὰ τεχνητῶν σκιάδων, ἀ-
 ναδρυτηρίων, δεξαμενῶν καὶ μεθ' ἑνὸς οἴκου ἐκτά-
 κτου κομψότητος, ἀγοραθθείσα ὑπὸ ὀθωμανοῦ ἀντὶ χι-
 λίων λιρῶν. Ἡ κώμη ἐκ τῶν μεγαλειτέρων καὶ ὠ-
 ραιότερων τῆς Κρήτης ἀπέχει ἀπὸ τοῦ Ἡράκλειον 2 1)2
 ὥρας, κεῖται δὲ ὑπεράνω τερπνοῦ καὶ καταφύτου ἐκ
 σταφιδαμπέλων πεδίου παρὰ τὸ Ὄρος τοῦ Διὸς (Ἰ-
 ούκτα, Μαυροβούνη, Ἰόθα 2700 π.) ἔνθα ἐτάφη ὁ Ζεὺς
 ἐντὸς λελαξευμένης ὑπογείου ὁπῆς (μῆκους 40 πήχ. καὶ
 πλάτους 4) καὶ ἐσώθη ἢ ἐπιγραφῆ « Ἐνταῦθα Ζᾶν
 κεῖται, ὃν Δία κικλήσκουσι » μέχρι τοῦ 360 μ. Χ.
 ὅτε καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, τῷ δὲ 1889
 (27 Ἰουλίου) μεταδάντες οἱ τοῦρκοι πρὸς λεηλασίαν ὑ-
 πέστησαν σημαντικὴν φθοράν. Ἐντεῦθεν διοχετεύεται ἤδη
 εἰς Ἡράκλειον δι' ὑδραγωγείων ὕδωρ. Λέγεται δὲ Ἐπάνω-
 Ἀρχάνες, διότι πλησίον καὶ πρὸς Β. ὑπάρχουσι καὶ ἄλ-
 λαι Ἀρχάνες αἱ κάτω μὲ 80 οἰκίας ἄς οἱ τοῦρκοι ἐ-
 πυρπόλησαν τῷ 1889 (27 Ἰουλίου). Βορειότερον τῶν
 Ἀρχανῶν κεῖται τὸ Μακρὺ-τεῖχος κώμη μικρὰ λαβοῦ-
 σα τὸ ὄνομα ἐκ Ρωμαϊκοῦ σφῆζομένου τείχους παρὰ τὸ ὁ-
 ποῖον ἔκειτο ἡ παλαιὰ Μητρόπολις τῆς Κρήτης Κνωσσὸς
 (Τρίττα, Καράτ, Καίρατος), ἡ ἐπιφανεστάτη καὶ ἀκμαιο-
 τάτη ἔδρα τοῦ Μίνωος, διαρρεομένη ὑπὸ τῶν ποταμῶν
 Καίρατος καὶ Θέρρωνος, ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ὁποίου
 ἐωρτάζοντο κατ' ἔτος δημοτελῶς οἱ γάμοι τοῦ Διὸς καὶ
 τῆς Ἥρας. Εἶνε δὲ πατρὶς τοῦ Ραδαμάνθουος, Μηριώ-
 νου, Ἰδομενέως, Ταύρου, Θαλοῦ, Ἰοφῶντος,
 Πεταλλίδου, Πανάρα, Λασθένους ὅστις ἐπὶ τῶν
 Ρωμαϊκῶν πολέμων ἔκαυσεν τὸ παλάτιόν του πλήρες
 πλοῦτου καὶ ἀπέδρα τῷ 62 π. Χ. ὅτε μετὰ τῆς λοιπῆς

Κρήτης έκυριεύθη ἡ Κνωσὸς ὑπὸ τοῦ Μετέλλου (τοῦ Κρητικοῦ), ἐπὶ δὲ τοῦ Νέρωνος κατηρειπώθη ὑπὸ μεγάλου σεισμοῦ τῷ 66 μ. Χ.

Ἄλλαι κώμαι τοῦ δήμου τούτου εἰσὶ Βαθὺ-Πέτρος, Ἀγ. Παρασκευή, Σίκανο, Μαραθόντες, Σπήλια, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (1600 π.), Σίβες, Σπίθα, Βασιλική, Ἀγ. Βλάσης, Ἀγ. Σύλας, Καταλαγάρι, Καρνάρι ἅπασαι πυρποληθεῖσι καὶ λεηλατηθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἀτάκτων τούρκων τῷ 1886 (Ἰουλίου 22—5 Αὐγούστου).

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε πεδινὸς καὶ εὐφορος, παράγει ἐξαιρετοῦ οἶνον, σταφίδα καὶ μέταξαν· τὸ δὲ κλίμα ἥπιον καὶ γλυκύ, διὸ καὶ ἡ θερινὴ διατριβὴ εἶνε λίαν εὐχάριστος· ἔχει δὲ καὶ πολλὰς ἐπαύλεις.

ΔΗΜΟΣ ΔΑΦΝΩΝ.

Δαφνές. Τριτῶν. Τριτογένεια. Ὀμφάλιον. Καλλι-Καστέλλι. Ραῖκος. Ἀγ. Ἄρνα. Ἐπάγω-Σήφης. Βενεράτον. Παλιανή.

Πρὸς τὸ ΝΔ. τοῦ δήμου Ἀρχανῶν κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Δαφνῶν». Ἡ πρωτ. τούτου εἶνε Δαφνές, κώμη ὠραία καὶ τερπνὴ ἐπὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας καὶ τοῦ ποταμοῦ Τριτῶνος (Πλατὺ-πέραμα, Γιόφυρος) εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ὁποίου μυθολογοῦσιν ὅτι ἐγεννήθη ἡ Ἀθηνᾶ ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα Τριτογένεια, καὶ ὑπεράνω πεδίου καλουμένου τὸ πάλαι «Ὀμφάλιον» διότι ἐκεῖ μυθολογοῦσιν ὅτι ἔπεσεν ὁ ὄμφαλὸς τοῦ Διὸς ὅτε ἐφέρειτο ὑπὸ τῶν Κουρητῶν κάτω τῆς Ἰδῆς· εἶνε κώμη κατάφυτος τὸ πλεῖστον ὑπὸ δαφνῶν ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα. Παρὰ ταύτην κεῖται τὸ Καλλι-Καστέλλι, κώμη καλὴ λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ παλαιοῦ Βυζαντιακοῦ φρουρίου κτισθέντος ὑπὸ

τοῦ Ν. Φωκᾶ τῷ 981, ἔνθα τῷ 1822 τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν 3 τοῦρκοι ἔσραξαν 33 Χριστιανούς ἐκκλησιαζομένους. Παρὰ τὴν κώμην ταύτην ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ραυκοῖς (τῶν ἄν Ἀργατιά), κτισθεῖσα ὑπ' ἀνθρώπων φυγάδων, ΒΑ. δὲ κεῖται τὸ κατηρειπωμένον μονήδιον τῆς Ἀγ. Ἀννης. Οὐχὶ μακρὰν πρὸς Α. κεῖται ἡ μονὴ Ἐπάνω-Σήφης μὲ νὰν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας πρὸς τὴν Χερσονήστον (Πεδιάδα). Βεν' ἐρᾶτον κώμη ὠραία ἐπὶ τοῦ Μαλεβυζίου (Κνωσσοῦ) παρὰ τὰς ὄχθας ποταμίου, πατρίς τοῦ Νεοφ. Οἰκονόμου διαπρέφαντος ὡς στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ τῷ 1821· τῷ 1822 οἱ τοῦρκοι ἀπέκτειναν ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ 28 Χριστιανούς. Ἐνταῦθα οἱ Ἐνετοὶ εἶχον πολλὰς ἐπαύλεις, ὧν ἐρείπια σφίζονται, καὶ ὠνόμασαν τὴν κώμην διὰ τὰ κάλλη της Βενεράτον ἐκ τοῦ βένερε ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης. Παρ' αὐτὴν ΝΑ. κεῖται ἡ Παλιανὴ (Παλαιός) γυναικεία μονὴ μὲ νὰν τῆς Κοιμήσεως, τῆς Θεοτόκου ὑπὸ καταφύτων δὲ καὶ καταρρῦτων τερπνῶν λόφων περικυκλουμένη.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ἄστρακος, Καρκαδιώτισσα, Ρουκάνι, Γαλάνοι, Καλοῦ, Σίναπι, Δαρνέας, Βαλιάνοι.

Καὶ ὁ δῆμος οὗτος πεδινὸς καὶ εὐφορος ὑπὸ τῶν προπόδων τῆς Ἰδης διακίρειται εἰς δύο μέρη διὰ τοῦ ποταμοῦ Τριτῶνος ὧν τὸ Δ. ἀνῆκε πρὸ τοῦ 1878 εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μαλεβυζίου (Κνωσσοῦ)· ἔχει δὲ κλίμα ψυχρὸν μὲν κατὰ τὸν χειμῶνα, πολὺ δὲ ὀροσερὸν καὶ νοσηρὸν κατὰ τὸ θέρος.

Κλίμα. Κάτοικοι. Ἔδαφος. Πρῶτότα. Ἐπίκλησις. Χωρῖα. Moral. Διοίκησις.

Τὸ κλίμα τοῦ Τεμένουσ εἶνε ἥπιον καὶ τερπνόν· ἐπιδρῶν δὲ τὸ κλίμα καὶ ἐπὶ τῶν κατρίκων κατέστησεν αὐτοὺς

γλυκεῖς, ἠπίους, ἅμα δὲ καὶ φιλοπόνους, ὡς πρὸς δὲ τὴν καταγωγὴν εἶνε καὶ οὗτοι ἀπόγονοι τῶν Τιτάνων (Γιγάντων) καὶ ἐδείκνυον μέχρι τινὸς τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου τῆς Ρέας. Τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ καρποφόρον ἐξάγει δημητριακὰ ἄφθονα, ἔλαιον, οἶνον, κεράτια, μέταξαν, σταφίδα, σῦκα, καὶ ὑπώρας. Πᾶσα δὲ ἡ γῶρα ἀφιερωθεῖσα τῷ Διὶ ἕνεκα τοῦ Κνωσσοῦ ἱεροῦ ἄλσους τοῦ Διός, φέρει καὶ σήμερον τὸ ὄνομα Τέμενος· ἔχει 23 χωρῖα ἐντὸς κήπων ποικίλων καὶ συδένδρων τοποθεσιῶν καὶ δι' ἀμάξιτων ὁδῶν συγκοινωνοῦντα· μονὰς δὲ 2, τὸν Ἐπάνω-Σήφην καὶ τὴν Παλιανήν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπαρχοῦ Μαλεβυζίου ὡς γῶρα ἠνωμένη, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὡς ἡ Κνωσσὸς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης διότι ἡ Κνωσσὸς καὶ τὸ Τέμενος ἀπετέλουσαν μίαν ἐπισκοπὴν μέχρι τοῦ 1821 ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ Κνωσσοῦ» ἐκ τῆς ὁμων. παλαιᾶς πόλεως.

Δ'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΥ

ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΥ

ἢ

ΠΕΔΙΑΔΟΣ.

(24,059 κατοῖκους).

*Ἔθνη. Ὀρη. Ποταμοί, Πεδιάδες. Κόλποι. Ἀρχιεῖμα.
Δῆμι.*

Πρὸς τὸ Α. τοῦ Τεμένους καὶ Ἡρακλείου ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς παραλίας ἐκτεινομένη ἡ ἐπαρχία Χερρονήσου (Χερσονήσου, Πεδιάδος) βρέγεται πρὸς Β. μὲν ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους· ἐνοῦται δὲ πρὸς Α. μὲν μετὰ τὴν Μινώαν, Λασιθίον καὶ Ἀρκαδίαν διὰ τῶν Δικταίων ὄρέων, πρὸς Ν. μετὰ τὴν Ἀρκαδίαν διὰ τῶν Δικταίων καὶ Ἰδαίων ὄρέων, πρὸς Δ. δὲ μετὰ τὸ Τέμενος καὶ Ἡρακλείον διὰ τῶν πεταμῶν Ἀ-

μισοῦ, Ματίου (Καρτεροῦ, Κρατεροῦ), καὶ τοῦ ὄρους Ἡ-
 ραίου (Χουδέτσι). Ὁρῆ αὐτῆς εἶνε ἡ Δίκτη (Δίκτος, Δύκτον,
 Δυκτυνεύς, Ἀφέντης 5300 π.), ὁ Ἐμπαρος (2800 π.),
 Βάρβαρον (1220 π.), Σγουροκεφάλα (2000 π.), Λαγκά-
 δον (1800 π.), Ἡραῖον (Χουδέτσι 1860 π.). Ποταμοί· ὁ
 Δίκτης ἢ Ἀποσελέμης, ὁ Δικτυνεύς (Λαγκά, Αὐδιώ-
 της), ὁ Αὐλιώτης, ὁ Ἀνωπόλεως, ὁ Μάτιος (Κρατερός,
 Καρτερός), ὁ Ἀμισός, ὁ Ἐμπαρος, ὁ Μαλλονίτης (Τσι-
 καλαριῆς). Πεδιάδες· ἡ Χερσονησιακὴ (Χερρονησιακὴ, Πεδια-
 δική), ἡ Μαλλικὴ (Μαλλιακὴ), ἡ Ἐμπαρικὴ. Κόλποι· ὁ
 Χερρονήσου (Χερσονήσου). Ὅρμοι τὰ Μάλλια, Στα-
 λίδα, Χερσόνησον (Τηγάνι), Γοῦβες, Μάτιον (Κρατε-
 ρόν). Ἀκρωτήρια· τὸ Χερσόνησον (Χερρόνησον Κόρακον).
 Δήμοι δὲ Ἰ· Καστελλίου, Μοχοῦ, Ἐπισκοπῆς, Ἀγ. Πα-
 ρασκευῶν, Παναγιᾶς.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ.

*Καστέλλι. Δικτυνεύς. Δίκτης. Δικτυάννα. Δίκτορ. Ξυδάς.
 Δύκτος. Κασταμορίτσα. Τσάλιορ. Βάρβαροι. Βάρβαρορ.
 Θραψαρός.*

Πρὸς τὸ Α. τῆς Χερρονήσου κεῖται ὁ δῆμος Καστελλίου.
 Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε ἡ κώμη Καστέλλι, ἣτις εἶνε
 καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἔχουσα Ἐπαρχεῖον, Εἰρηνο-
 δικεῖον, Τζαμίον καὶ εὐπροσώπους οἰκίας ὑπεράνω κατα-
 φύτου πεδίου ἀρδευομένου διὰ τοῦ ποταμοῦ Δικτυνεύος
 (Λαγκάδος, Αὐδιώτου) χυνομένου εἰς τὸν Δίκτην (Ἀποσε-
 λέμην) ἐκεῖ ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δίκτη (Δικτυάννα, Δί-
 κταμος) κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διὸς κατὰ τὸν Διδώρον. Τὴν
 κώμην ὑπερήτιζε φρούριον (Καστέλλι) τὸ ὅποιον εἶχον κα-
 τασκευάσῃ οἱ Ἐνετοὶ ὅτε κατεῖχον τὴν Κρήτην, ἧτο δὲ μι-
 κρὰ πόλις τετειχισμένη. Ἐκ ταύτης εἶνε ἄποπτον τὸ ὄρος

Δίκτη (Δίκτον, Δίκτης, Δικτυνεύς, Ἀρέντης, 8,300 π.).
 Εἰς Καστέλλι ὁ Ἀναγν. Κουσκουμπές ἐπολέμησε κατὰ
 τοῦ Χασάν πασσᾶ τῷ 1822 (12 Ν)βρίου), ὁ δὲ ἀτρόμητος
 Κ. Λέκκας εἰς νυκτερινὴν ἐνέδραν 100 τούρκων τῷ 1828
 (6 Ἰουλίου). Πρὸς Α. κεῖται ὁ Ξυδαῶς κώμη μικρὰ παρὰ
 τὴν ὁποῖαν ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δύκτος (Λύττος) ἀποικία τῶν
 Λακεδαιμονίων ἐκ τῶν ἰσχυρωτάτων κέλευν τῆς Κρήτης
 καταδαφισθεῖσα ὑπὸ τῶν Κνωσίων καὶ τῆς ὁποίας οἱ κά-
 τοικοι προσέφερον τῷ Διὶ ἀνθρώπινα πλάσματα. ΝΑ. κεῖ-
 ται ἡ Κασταμονίτσα, κώμη μικρὰ καὶ κατάρρυτος
 ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Δίκτης, ἐμπροσθεν τῆς διόδου Τσα-
 λίου δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς Λάσιον (Λασιθί) ἔνθα οἱ πατέ-
 ρες ἡμῶν πολλάκις ἐπολέμησαν κατὰ τῶν τούρκων, τῷ δὲ
 1868 συνεκροτήθη τριήμερος φονικὴ μάχη κατὰ τοῦ Ὁμέρ
 πασσᾶ. ΝΔ. τοῦ Καστελλίου κεῖται ἡ κώμη Βάρβαροι
 (ἐπάνω καὶ κάτω) ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους (1220
 π.) καὶ ὑπεράνω τερπνοῦ πεδίου καταρῦτου ἐξ ἔλαιων καὶ
 ἄλλων δένδρων. Νοτιοδυτικώτερον κεῖται ὁ Θραψανός,
 κώμη μεγάλη ἔχουσα 400 οἰκίας καὶ πολλὰ ἀγγειοπλαστικά
 ἐπὶ ἐκτεταμένου πεδίου παράγοντος πολλοὺς δημητριακοὺς
 καρπούς. Οἱ Θραψανοὶ ἀσχολούμενοι ἰδίως εἰς τὴν πηλο-
 πλαστικὴν ναὶ περιεργόμενοι κατὰ τὸ θέρος τὴν Κρήτην
 κατασκευάζουσιν ὠραῖα πήλινα ἀγγεῖα Θραψανὰ καλού-
 μενα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἰσὶ Μεσομούρι, Ἀ-
 σκούς (Ἀσκός), Καρζανός, Πηγαδοῦρι, Ἀγ. Πα-
 ρασκευή, Ἀρμάχι, Κοράκι, Μαθιάς, Ἀμαργιανός,
 Μουκτάρως, Λουλιανά, Σκοπούς, Ἀγ. Ἀπόστο-
 λοι, Σαπὰ πρ' ἣν ἔκειτο παλαιὰ πόλις, Ζωφόροι,
 Σμάρι.

Ὁ δῆμος οὗτος δασώδης καὶ κατάρρυτος κεῖται ὑπὸ τοὺς
 πρόποδας τῆς Δίκτης διὰ τοῦτο ἔχει τὸ κλίμα τὸ μὲν θέρος

δροσερόν, πολύ δὲ ψυχρόν κατὰ τὸν χειμῶνα· ἐξάγει δὲ πο-
λυειδή προϊόντα καὶ γεννήματα· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΜΟΧΟΥ

ἢ

ΛΑΓΚΑΔΟΣ.

*Δίκτης. Μοχός. Λαγκάς. Αὐδός. Κράσι. Μάλλια. Μάλ-
λορλις. Μάλλος. Ὀρμος-Μαλλῶν. Τηγάρι. Χερσονήσος
Χερρόνησος.*

Πρὸς τὸ ΒΑ τοῦ δήμου Καστελλίου καὶ τῆς ἐπαρχίας
πέραν τοῦ ποταμοῦ Δίκτου (Ἄποσελέμι) πηγάζαντος ἐκ
τῶν Δικταίων ὄρεων καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν βόρειον θάλασ-
σαν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Χερσονήσου (Χερρονήσου, Κο-
ράκου) κεῖται ὁ δήμος Μοχοῦ ἢ Λαγκάδος. Ἡ πρωτεύουσα
τούτου εἶνε Μοχός, κώμη ὄρεινὴ καὶ εὐάνδρος παρὰ τὰς
ὄχθας ποταμίου καὶ ὑπεράνω ἀνωμάλου καὶ βραχῶδους θέ-
σεως ὅπου οἱ Κρῆτες ἐπολέμησαν πολλάκις κατὰ τῶν τούρ-
κων. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ κώμη Λαγκάδας, ὑπὸ τοὺς
πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (1800 π.) ἔθεν τὸ ὄνομα τοῦ πο-
ταμοῦ καὶ δήμου, οὐ μακρὰν τοῦ Δίκτου ποταμοῦ ὅστις
παρέσυρε καὶ ἐπνίξεν 150 χριστιανούς μετὰ προηγουμένην
ἤτταν ὑπὸ 3000 τούρκων τῷ 1827 (13 Δ)βρίου). ΝΑ.
κεῖται ἡ Αὐδός (Αὐδοῦ) κώμη ὡσαύτως παραποτάμιος ἐξ οὗ
τὸ ὄνομα τοῦ ὄμων. ποταμοῦ καὶ ἔδρα Ἑλλην. σχολείου.
Μετ' αὐτὴν εἶνε τὸ Κράσι κώμη ὄρεινὴ, στρατηγικὴ
καὶ ποιμενικὴ ἐπὶ λόφου ὑψομένου ὑπὸ τῆς πρόποδας τῆς
Δίκτης ἔμπροσθεν τῆς διόδου Κερῆς ἔθεν πηγάζει ὁ ἄγιος
καὶ ὀρυθητικὸς Δίκτης χρησιμεύουσα ὡς εἶσοδος καὶ αὐτὴ
εἰς Λασίθι ἐνθα πολλάι μάχαι κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις
συγχοροῦνται.

ΒΑ. τοῦ Μοχοῦ κεῖται ἡ κώμη Μάλλια (Μάλλος) με

ελίμα νοσηρόν, ἀλλ' ἔδαφος λίαν γόνιμον καὶ πεδινόν παρὰ τὸν ποταμὸν Μαλλονίτην (Τσικαλαριάν) πηγάζοντα ἐκ τῆς Δίκτης καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὴν βόρειον θάλασσαν ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Μάλλος ἔθεν τὰ ὀνόματα Μάλλια καὶ Μαλλονίτης με' ὀμών. ὄρμον ἐπίνειον τῆς Λύκτου συνιστάμενον ὑπὸ νησιδίου καὶ τινων χαμηλοτάτων βράχων. Εἰς Μάλλια οἱ Κρήτες ὑπὸ τὸν Α. Κουσκουμπέ, Ν. Ζερβόν, Ρ. Χουρδόν, Μ. Βουζάκην καὶ Ε. Λουτσάκην ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ Χασάν παισᾶ τῷ 1822 (12 Ν)βρίου), ὑπὸ δὲ τὸν Διμπρίτην καὶ Λυκασταυριανόν τῷ 1826. Πρὸς Δ. τῶν Μαλλῶν κεῖται ὁ ὄρμος Τηγάνι (Χερρόνησος Χερσονήσος) ἐπίνειον τῆς παλαιᾶς Λύκτου ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Χερσονήσος (Χερρόνητος) πόλις ἐπισκοπικὴ καὶ πατρὶς Ἀλεξ. Κορηλίου τοῦ Πελυέστορος με' ἱερὸν τῆς Βριτομάρτιδος τανῦν κώμη μικρὰ καὶ ἄγονος. Ἐνταῦθα ἐπεσχόπευε Διονύσιος ὁ Ζαννετίνος (λατινόφρων τὸ θρήσκευμα) τῶν ἠνωμένων ἐπαρχιῶν Χερρονήσου καὶ Μυλοποτάμου τῷ 1566· ΒΑ. δὲ ταύτης ἐκτείνεται τὸ ὄμών. ἀκρωτήριον Χερρόνητον (Χερσονήσον) διακρινόμενον ἐκ τριῶν ἀνεμομύλων καὶ μιᾶς νεοδημητῶν ἐκκλησίας. Ἐνταῦθα ἀπολήγουσιν αἱ τελευταῖαι κλιτύες τῶν Δικταίων ὀρέων.

Ἄλλα κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Γωνιές, Μεσομούρι (Μέσα Μουρί), Ποταμιές, Κουτουλουφάρι, Πισκοπιανό.

Ὁ ἔθνος οὗτος βραγύδης καὶ παράλιος ἔχει τὸ ἔδαφος λεπτόγειον καὶ ἄγονον· τὰ ὕδατα δὲ εἶνε ἄφθονα· αἱ δὲ κλιτικοὶ ὑδρεύονται διὰ φρεατίων ὑδάτων· καίτοι δὲ ὑπάρχει σπάνις ὑδάτων, αἱ φυτεῖαι τῶν σπαρτῶν, ἀμπέλων καὶ λοιπῶν δένδρων εἶνε γλοεραὶ, διότι οἱ ἐκ τοῦ πελάγους συνήθως πνέοντες βόρειοι ἀνεμοὶ διὰ τῆς ὑγρότητος αὐτῶν ζωογονοῦσι τὰς φυτείας. Ἐν τούτῳ δ' ἀνήκει ἡ Μαλλικὴ πεδιάς, κατάφυτος ὑπὸ κυπαρίσσων πελωρίου ὕψους· παρέχει

δὲ ὀπώρας καὶ καρποὺς θαψιλεστάτους· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ.

Ἐπισκοπή. Σγουροῦ-κεφάλι. Σγουροῦ-κεφάλια. Ἀγκάραθος.
Βάθεια. Ἀγ. Ἰωάννης. Ἀνώπολις. Μάτιος. Μάτιος.
Καρτερός. Καλὸν Χωρίον.

Πρὸς τὸ Δ. καὶ ΒΔ τῶν δῆμων Μοχοῦ (Λαγκάδος) καὶ Καστελλίου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Ἐπισκοπῆς», οὗτινος πρωτεύουσα κώμη εἶνε ἡ Ἐπισκοπή ἐπὶ τερπνοῦ καὶ καταφύτου πεδίου ἔχοντος τοποθεσίαν ὑψηλῆς σκοπιᾶς ὅθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης, ὅπου πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου ἐφρονεύθη ὁ Χασάν πασσᾶς τῷ 1822 (18 Μαΐου), ἐπυρπολήθη δὲ ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1889 (2 Αὐγούστου). Παρὰ ταύτην πρὸς Ν. κεῖται τὸ Σγουρο-κεφάλι κώμη ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (2000 π.) πυρποληθεῖσα καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1889 μετ' αὐτὴν δὲ ΝΑ. ἡ μὲν ἡ Ἀγκάραθος μετὰ τῆς Μεταμορφώσεως ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου Χερρονήσου, ἐνθα ὁ μὲν Γεώργιος κόμης Παλαιόκαπας ἐχρημάτισεν ἡγούμενος τῷ 1544 καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Κισσάμου τῷ 1590, ὁ δὲ Μελέτιος Πηγᾶς μοναχὸς τῷ 1550 καὶ ὕστερον πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τῷ 1597 (Ἰουλίου) τῷ δὲ 1866 ἠδελφώθησαν πολλοὶ Κρήτες καὶ ἐπολέμουν πρὸς τοὺς τούρκους. Πρὸς Β. τῆς Ἐπισκοπῆς κεῖνται τὰ Βάθεια (ἐπάνω καὶ κάτω), κώμη ὠραία καὶ κατάρρυτος παρὰ τὴν ὁποίαν κεῖται ἡ μικρὰ μονὴ Ἀγ. Ἰωάννης μετ' ὄμων. ναὸν ἐντὸς συδένδρου θέσεως, βορειότερον δὲ ἡ Ἀνώπολις παρὰ τὰς ὄχθας ὄμων. ποταμοῦ πηγάζοντος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας ἐχρημάτισεν ἀκρόπολις τοῦ παλαιοῦ Ματίου, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα Ἀνώπολις καὶ τὸ ὅποιον κεῖται παρὰ τὴν Ἰθάλασσαν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ

θμων. Ἡ ποταμοῦ (Καρτεροῦ, Κρατεροῦ) ἐπίνειον τῆς Κνωσσοῦ, πλησιέστατα τῆς Ἀμνισοῦ καὶ τῆς μικρᾶς κώμης Καρτεροῦ ἢ Κρατεροῦ (ἐπάνω καὶ κάτω) ἔνθα οἱ Σαρακηνοὶ κατέκοψαν τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυάρχου Κρατεροῦ ἐξ οὗ ὠνομάθη καὶ ὁ ποταμὸς τῷ 828. Πρὸς Α. κεῖται τὸ Καλὸν-χωριὸν, κώμη ἐπὶ θέσεως λίαν τερπνῆς καὶ εὐαρέστου ὅθεν τὸ ὄνομα, ἔδρα δὲ Εἰρηνοδικεῖου ἐξάγει πολυεῖδη προϊόντα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἰσὶ· Γολίφας, Χαρατσός, Ἀσμάρι, Βοροί, Γοῦβες, Γοῦρνες, Ἐλιά, Καινούριον-χωριόν, Γαλίπας, Ἀσκόπουλα (Σκόπελα), Σταμόνι (Σταμιά), Ἀιτάνια, Σκαλάνι, Κόξαρι, Σκοτεινό.

Ὁ δῆμος οὗτος παράλιος καὶ εὐφορος εἰς γεννήματα κατέχει τὸ πεδινώτερον καὶ εὐφορώτερον μέρος τῆς χώρας, οἱ κάτοικοι δ' αὐτοῦ ἐπεμελήθησαν τὴν φυσικὴν εὐφορίαν τῆς γῆς ἐξαγοῦσης ἐν ἀφθονίᾳ ὅλα τὰ εἶδη τῶν προϊόντων ὑπέστη δὲ σημαντικὴν φθορὰν ὑπὸ τῶν μεταβάντων ἐκεῖ τούρκων πρὸς λεηλασίαν καὶ πυρπόλησιν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου καὶ ἀρχῆς Αὐγούστου τοῦ 1889.

ΔΗΜΟΣ ἈΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΩΝ.

Ἁγίαι Παρασκευαί. Λοτρίτσι. Κεφάλια. Λύκαστος. Πεζά. Σκυλοῖς. Ἁγ. Βασίλειος. Χρυσιοπηλιώτισσα. Χονδέται. Ἡραῖον.

Πρὸς τὸ Ν. καὶ Δ. τῶν δῆμων Ἐπισκοπῆς καὶ Καττελλίου κεῖται ἕτερος δῆμος « Δῆμος Ἀγίων Παρασκευῶν ». Ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ εἶνε Ἁγίαι Παρασκευαί, κώμη τερπνὴ ἐκ δύο τμημάτων συγκειμένη μεθ' ἑαυτῶν. ναὸν ὅθεν τὸ ὄνομα, ἐπὶ εὐρείας καὶ συδένδρου πεδιάδος ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1889 (3 Αὐγούστου). Οὐχὶ μακρὰν

ΝΑ. εἶνε τὸ Ἀστρίτσι κώμη μικρὰ παρὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ
 θέσει Κεφάλαι ἐκεῖτο ἢ παλαιὰ Λύκαστος, ἣν οἱ Κνώσ-
 σιοὶ κατηδάρισαν μικρὸν πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. ΒΔ.
 τῶν Ἀγ. Παρασκευῶν κεῖνται τὰ Πεζὰ (Λωρ. Πέζα) κώμη
 μικρὰ ἀλλ' εὐάνδρος, εἶνε πατρίς τοῦ Γ. Πέζανου, ἐπυρπο-
 λήθη δὲ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1889 (3 Αὐγούστου).
 Πρὸς Ν. κεῖται τὸ Σκυλόνι (Σκυλοῦς, σκύλον-σκυλόν)
 κώμη ὠραία σύδενδρος καὶ κατάρυτος, παρὰ ταύτην δὲ πρὸς
 Ν. εἶνε ὁ Ἄγ. Βασίλειος, κώμη ὡσαύτως ὠραία μὲ
 ῥυών. ναὸν καεῖσα ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1889 (3 Αὐγούστου).
 Πλησίον τῆς κώμης εἶνε ἡ μονὴ Χρυσοσπηλιώτισσα
 (Χρυσο-σπηλιώτισσα) μὲ ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεο-
 τόκου, ἐπὶ λελαξευμένου βράχου καὶ διὰ κεχρυσωμένων
 Βυζαντιακῶν ἀγιογραφιῶν (τοιχογραφιῶν) ἐστολισμένη ἔθεν
 καὶ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς. Πρὸς τὸ Δ. τοῦ Ἄγ. Βασιλείου
 κεῖται τὸ Χουδέτσι, κώμη κατάρυτος διὰ μεγάλου κροι-
 νοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἡραίου ἔρους (1860 π.) ἐφ' οὗ
 τὸ πάλαι ὑπῆρχε καινὰς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ἔθεν καὶ
 Ἡραῖον ὠνομάσθη, χρησιμεύει δὲ ὡς ἔριον τῆς ἐπαρχίας
 πρὸς τὸ Τέμενος ἐπυρπολήθη δὲ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν τούρκων
 τῷ 1889 (3 Αὐγούστου).

Ἄλλαι κῶμαι ἀξιαι μνείας εἶνε· Κελιά (Κελιαί), Σκο-
 πούς, Κολομόδι, Κώμαις, Ζαγουριάνου, Κομά-
 νοι, Κουνάβοι, Ἀστρακοί, (ἐπάνω καὶ κάτω), Μέ-
 λασσες, Βόνι, Γαλατάς, Νύρα ταυρὸν ἀκατοίκητος,
 παρὰ τὴν ὁποίαν σφύζονται ἴχνη παλαιᾶς πόλεως.

Ὁ δῆμος οὗτος πεδινὸς καὶ εὐφορὸς δὲν ἔχει κλίμα πολὺ
 ὑγιεινόν· εἶνε ὁ μικρότερος πάντων τῶν ἄλλων δήμων
 τῆς χώρας· ἐξάγει δὲ ὀπώρας καλὰς, κίτρα καὶ λεμόνια,
 ὑπέστη δὲ μεγάλην καταστροφὴν ὑπὸ τῶν τούρκων ἐμ-
 πρησάντων πολλὰς κώμας τῷ 1889 (Αὐγούστου).

ΔΗΜΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ.

Παναγιά. Ὄρος Ἐμπαρσι. Ἐμπαρική πεδιάς. Αὐλή.
Αὐλιώτης.

Πρὸς Ν. τοῦ δήμου Καστελλίου κεῖται ἄλλος δήμος «ὁ
Δῆμος Παναγιάς». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Παναγιά
(Παναγία), κώμη γεωργική καὶ εὐανδρὸς με ὁμών. ναὸν εἶ-
οὔτ' ὄνομα· ἐκτισμένη δὲ παρὰ τὰς ὄχθας ποταμίου γυνο-
μένου εἰς τὸν ποταμὸν Αὐλιώτην καὶ εἰς τοὺς πρόποδας
τοῦ ὄρους Ἐμπάρου (ὄρσειρὰ τῆς Δίκτης 2800 π.) πα-
ρέχει ὄψιν εὐάρεστον. Περὶ τὴν κώμην ἐκτείνεται ἡ εἴφορος
καὶ ἐκτεταμένη Ἐμπαρική πεδιάς παράγουσα ἀφθονα
δημητριακά. Παρὰ τὴν Παναγιὰν κεῖται ἡ Αὐλή, κώμη
τερπνὴ παρὰ τὸν ποταμὸν Αὐλιώτην πηγάζοντα ἐκ τῆς
Δίκτης καὶ ἐκβάλλοντα διὰ τοῦ Ἐκποδάρη (Ναποράλη,
Καταρράκτη) ποταμοῦ εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν.

Ἄλλαι κῶμαι ἀξιοὶ λόγου εἰσὶ Κασσάνοι, Φραττί,
Νιπιδιστός, Ρουσοχώρι, Μάρθα, Καραθάδος,
Ἐμπαρος, Μετόγι, Μυλιαράδος, Καταφύγι ἅπανται
παραποτάμιοι καὶ ἐπὶ τῶν ὄρειων τῆς χώρας πρὸς τὴν Ἀρ-
καδίαν.

Ὁ δήμος οὗτος ἐν γένει εἶνε ὄρεινός καὶ ἀνώμαλος, διὰ
τοῦτο οἱ ἄνθρωποι εἶνε οἱ περισσότεροι ποιμένες καὶ ὄχι γε-
ωργοί· κατέχει δὲ τὸ νοτιώτερον μέρος τῆς χώρας συνορευθὸν
πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν· τὸ δὲ κλίμα εἶνε ὀρεμνὸν καὶ ψυχρὸν κατὰ
τὸν χειμῶνα· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι.

Κλίμα. Ἐδαφος. Ἐκλήσεις. Προϊόντα. Χορῆα. Μορὰ.
Κάτοικοι. Διοικήσεις.

Τὸ κλίμα τῆς Χερρονήσου εἶνε παικίλον ἕνεκα τῆς με-
γάλης ἐκτάσεως τῆς χώρας· ψυχρὸν μὲν καὶ ὀρεμνὸν ἐπὶ τῶν
ὄρειων, γλυκὺ ὁμως εἰς τὰς πεδιάδας, πολλοῦ ἐξ ὑγρῶν

καὶ νοσῶδες, τὸ δὲ ἔδαφος μᾶλλον πεδινόν, ἕνεκα τῶν ἐκ-
 τεταμένιων πεδιάδων καὶ κοιλάδων ἐξ ὧ καὶ τὸ ὄνομα Πε-
 διάς· παράγει δὲ ἀφρόνους δημητριακοὺς καρπούς, ἔλαια,
 ἄσπρια, κεράτια, βάρβακα, λίνον, οἶνον, σήταμον, κηρόν,
 μέλι, καὶ ὀπώρας παντὸς εἴδους. Ἔχει 90 χωρία ἐξ ὧν τὰ
 εἰς τὰ Α. καὶ Δ. μέρη ἐντὸς συδένδρων καὶ καταρρύτων το-
 ποθεσιῶν εὐρισκόμενα, συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλα διὰ
 χωματωδῶν καὶ ἀμαξιτῶν ὁδῶν· μόνος δὲ ἔχει 3· τὸν
 Ἄγκάραθον, τὴν Χρυσοσπηλιώτισσαν καὶ τὸν Ἄγ. Ἰωάννην.
 Οἱ Πεδιᾶδοί ται ἂν καὶ εἶνε ἡπίου χαρακτῆρος ἄνθρωποι διε-
 κρίθησαν ὁμῶς ἐν ταῖς ἐπαναστάσεσιν ἐπὶ γενναίοις φρονή-
 μασιν, ἀσχολοῦνται δὲ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτρο-
 φίαν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου χριστιανοῦ
 ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Ἡρακλείου, ἐκκλησιαστι-
 κῶς δὲ ὑπὸ ἰδίου ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον «Ὁ Χερ-
 ρονήσου».

ΤΜΗΜΑ ΓΟΡΤΥΝΗΣ

ἢ

ΜΕΣΑΡΑΣ.

Περὶ γῶσιτα. Καινούριον. Βονοφάσιον. Μέρος Ρίζου.

Τὸ τμήμα Γορτύνης (Μεσαρᾶς) ἐκτεινόμενον εἰς τὸ μέ-
 σον σχεδὸν τῆς Μ. παραλίαι τῆς Κρήτης ἔνθα ὑπάρχει καὶ
 τὸ μεγαλειότερον αὐτῆς πλάτος (3ῶ μ.), ἐξ ὧ καὶ ὠνομάσθη
 Μεσαρᾶ, καὶ εἰς ἀπέστασιν 8 ὥρων ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου
 περιλαμβάνει τὰς ἐπαρχίας Πυργιώτισσαν, Καινούριον
 Βονοφάσιον καὶ Μέρος Ρίζου (Ἀρκαδίας). Αἱ 4 δ'
 αὗται χῶραι πολιτικῶς μὲν ἀποτελοῦσι δύοι: τὴν τῆς Γορ-
 τύνης καὶ τὴν τοῦ Βονοφασίου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπά-
 γονται πλὴν τοῦ Μέρους Ρίζου εἰς τὸν Μητροπολίτην Κρή-
 τῆς ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον «Ὁ Γορτύνης». Βρέχεται δὲ

πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Ἀφρικανικῆς (Λιβυκῆς) θαλάσσης· ἐνοῦται δὲ πρὸς Β. μὲν μὲ τὴν Αὐλοπόταμον, Μαλεβύζιον, Τέμενος καὶ Χερρόνησον διὰ τοῦ Ἰδαίου Α. κλάδου πρὸς Δ. μὲ τὸ Πάνακρον διὰ τοῦ Ἰδαίου Ν. κλάδου καὶ πρὸς Α. μὲ τὴν Ἀρκαδίαν, (Ρίζον καὶ Χερρόνησον διὰ τῶν ποταμῶν Αὐλιώτου, Ἐμπάρου καὶ Καταρράκτου (Ναποράλη, Ἀναποδάρη). Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀνήκει ἡ Γορτυνικὴ (Μεσαρικὴ) πεδιάς, ἔχουσα 6 ὠρῶν μῆκος καὶ 3 πλάτος, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Λισικῆς.

Α'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΥΡΓΙΩΤΙΣΣΗΣ.

(3, 956 κατοίκους)

•Ορια. •Ορη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι. Ἀκρωτήρια. Δῆμοι.

Ἡ ἐπαρχία Πυργιωτίσσης ἐκτεινομένη μετὰ τὸ Ἀμάριον Α. ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας τῆς Κρήτης ἐνοῦται πρὸς Β. μὲν μὲ τὴν Αὐλοπόταμον διὰ τῆς Ἰδῆς, πρὸς Α. καὶ Ν. μὲ τὸ Καινούριον διὰ τοῦ Ἰδαίου Α. κλάδου καὶ τοῦ ὄρους Λισάρου, πρὸς Δ. δὲ μὲ τὸ Ἀμάριον διὰ τοῦ Ἰδαίου Ν. κλάδου καὶ τῆς Λιβυκῆς ἔνθα ὑπάρχει ὁ Γορτυνικὸς (Μεσαρικὸς) κόλπος. Ὁρη αὐτῆς εἶνε· ἡ Ἰδῆ (Ψηλορίτης, Ψηλορίτης 8060 π.), ὁ Ν. καὶ ΒΑ. Ἰδαίος κλάδος καὶ τὸ Τύμβον (160 π.). Ποταμοί· ὁ Ληθεὺς (Λέθωρ, Γερω-πόταμος, Μητροπολι-πόταμος 25 μιλ. μακρὸς), ὁ Καμάρας, ὁ Ἄσιος (Βορίζιος), ὁ Πιτσιδῖος, Πεδιάδες· ἡ Γορτυνικὴ (Μεσαρικὴ 10 Μ.) Κόλποι ὁ Γορτυνικὸς (Μεσαρικὸς). Ὁρμοὶ ὁ Ληθεὺς (Γέρω-ποταμὸς), Κόκκινος πύργος (Πιτσιδῖα). Ἀκρωτήρια· τὸ Πυργιωτίσσης (Ποῦντο-Ἀλατέ-τζο). Δῆμοι δὲ 2· Τυμπακίου καὶ Κισσοῦ.

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ.

*Τυμπάκι. Τύμβον. Λέθωρ. Γορτυνικός κόλπος. Πιτσιδία.
Κόκκινος-πύργος. Ἄκρωτ. Πυργιωτίσσης. Σίβα.
Ἄγ. Ἰωάννης. Φαιστός.*

Πρὸς τὸ ΝΔ. τῆς Πυργιωτίσσης ἐκτείνεται ὁ δῆμος Τυμπακίου οὕτινος πρωτ. καὶ τῆς ἐπαρχίας ὅλης εἶνε τὸ Τυμπάκι (Τύμβος) πολυάνθρωπος καὶ πλουσία κώμη ἔχουσα 600 οἰκίας, ναοὺς, τζαμιά, πλατεῖαν ἔνθα ὑπῆρχε πύργος δχυρὸς κατεδαφισθεὶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῷ 1878 εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους. βουνοῦ (160 π.) παρὰ τὸν ποταμὸν Λέθωρα (Ληθαῖον) πηγάζοντα ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ Ἀστερουσίας (Κόρφινα) διὰ πλείστων παραποτάμων ἀποτελούντων τὸν μεγαλύτερον τῆς Κρήτης ποταμὸν (25 μ. μακρὸν) καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Γορτυνικὸν (Μεσαρικὸν) κόλπον· ἐπὶ τούτου ὁ Ζεὺς μεταμορφωθείς εἰς Ταῦρον ἔφερε κατὰ μῆχος τὴν Εὐρώπην ἢ δὲ Ἐρμιόνη, θυγάτηρ τῆς Ἀφροδίτης, ἐδηλητηρίασε τὸν σύζυγόν της Κάδμον ἔθην καὶ τὸ ὄνομα Ληθεὺς (Λήθη), εἶνε δὲ πατὴρ τοῦ Ἀποστόλου Φωμαδάκη. Ἐδῶ οἱ πατέρες ἡμῶν πολεμοῦντες ἐνίκησαν τὸν Ἀγριολίδην καὶ Μουσταφᾶν Καψάλην μετὰ προηγούμενον φόνον 30 τούρκων τῷ 1822 (Ἰανουάριον), ἐνέπρησαν δὲ καὶ οἱ τούρκοι τὴν κώμην τῷ 1823. Πρὸς Ν. τοῦ Τυμπακίου κεῖνται τὰ Πιτσιδία κώμη μικρὰ παρὰ τὸν ὄριον. ρύακα καὶ τὸν ὄριον Κόκκινον-πύργον ὃν ὑπερήσπιζε παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Πυργιωτίσσης (ποῦντο Ἀλατέτζο) ὑψηλὸς πύργος ἐνετικὸς ὄθεν ὠνομάσθη καὶ ἡ ὅλη ἐπαρχία Πυργιωτίσσα, κατεδαφισθεὶς ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1646. ΒΑ. τῶν Πιτσιδίων εἶνε ἡ Σίβα (Σίττα) ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας, βορειοανατολικώτερον δὲ ὁ Ἄγ. Ἰωάννης κώμη τερπνὴ μὲ ἡμῶν. ναὸν, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, πατὴρ τοῦ Ἀδάμ. Ἀδαμάκη. Ἐκεῖ ἐφονεύθη ὁ Δημ. Λόγιος προδοθεὶς ὑπὸ τοῦ αἰχμαλώτου

αὐτοῦ Ἀραβὸς τῷ 1814 (Μάϊον), οἱ δὲ Κρητῆς ὑπὸ τὸν Ν. Μαλικούτην ἐφόνευσαν τὸν ἐπ' ἀνδρείᾳ κλειζόμενον Ἀγριολίδην, διὰ τὸν φόνον τοῦ ὁποίου ἐσφάγησαν ἐν Ἡρακλείῳ 700 ἀθῶοι Χριστιανοὶ τῷ 1828 (18 Αὐγούστου). Παρὰ τὸν Ἀγ. Ἰωάννην Α. ἔκειτο ἡ παλαιὰ Φαιστός πατρίς τοῦ Ἐπιμενίδου μὲ ἱερὸν τῆς Σκοτίας Ἀφροδίτης, κατασκαφεῖσα ὑπὸ τῶν Γορτυνίων. Οἱ Φαίστιοι ἐφημίζοντο ὡς οἱ ἀστειότεροι τῶν Κρητῶν.

Ἄλλαι κώμαι ἀξίαι μνείας εἶνε Ἀγ. Τριάς, Ἀγ. Φωτεινὴ (Φωτεινόπουλον), Καμηλάρι, Φαλάνδρα.

Ὁ δῆμος οὗτος ἂν καὶ παράλιος ἔχει κλίμα πολὺ νοσῶδες, διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι εἶνε κατακίτρινοι καὶ κάτισχνοι· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ ἄδενδρον ἐξ οὗ ἀρχεται τὸ Γορτυνικὸν (Μεσσαρικόν) πεδίων· εὐφορώτατον δὲ εἰς δημητριακά, σήσαμον, βάμβακα καὶ λίνον.

ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΟΥ.

*Κισσός. Γρηγοριά. Καμάρες. Βόροι. Παραγία Πυργιώτισσά.
Καλιόβια. Ἀγ. Ὀροθέριος. Παραγία-Καλυβιαρή.*

Πρὸς Β. τοῦ δήμου Τυμπακίου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Κισσοῦ». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Κισσός, κώμη τερπνὴ ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου τῆς Ἰδης παρέχοντος ὄψιν γραφικωτάτην, κατάρρυτος δὲ καὶ σύδενδρος ἰδίως ἀπὸ θάμνους κισσοειδεῖς, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, τοὺς ὁποίους οἱ παλαιοὶ ἀφιέρωνον εἰς τὸν θεὸν Βάκχον. Τὴν κώμην ὡς ἐκ τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς τοποθεσίας κατέλαβον οἱ τοῦρκοι πολλάκις τῷ 1821, τῷ δὲ 1826 οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Κουρμούλην καὶ Ν. Μαλικούτην ἐφόνευσαν πολλοὺς τῶν πολεμίων καὶ ἐσύλησαν ὅπλα μεγάλῃς τιμῆς τότε ἀξία. Πρὸς Β. τοῦ Κισσοῦ κεῖται ἡ Γρηγοριά, κώμη ὄρεινὴ καὶ δασώδης ὑπεράνω ποταμίου

χρησιμεύσασα ἔδρα τῆς ἐπαναστατικῆς Διοικήσεως τῷ 1822 (Ἰούλιον). Ἐδῶ οἱ Κρήτες ὑπὸ τὸν Ἰωάσαφ Ξεπατέραν καὶ Μιχ. Κόρακα ἐνίκησαν τοὺς πολεμίους καὶ ἐσύλησαν πολλὰ ὄπλα τῷ 1826. Βορειότερον κεῖνται ἡ Καμάρες (Ξερὸ-καμάρες), κώμη ὀρεινοτάτη, ὑψηλὴ καὶ δασώδης, παρὰ ποταμὸν ὀμώνυμον πηγάζοντα ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Ληθαῖον (Λέθωρα), ἔχει δὲ κλίμα ψυχρότατον. Πρὸς Ν. τοῦ Κισσοῦ εἶνε οἱ Βόροι κώμη τερπνὴ καὶ ὠραία, ἔδρα εἰρηνοδικείου, ἐκτισμένη δὲ ἐφ' ὑψηλοῦ γηλόφου κατοπεύοντος τὸ Γορτυνικὸν (Μεσσαρικόν) πεδῖον ἔθεν τὸ ὄνομα καὶ ὑπεράνω ποταμίου χυνομένου εἰς τὸν Λέθωρα (Γέρω-ποταμὸν) παρέχει ὄψιν εὐάρεστον. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶνε οἱ μᾶλλον πεπολιτισμένοι τῆς ἐπαρχίας. Παρ' αὐτὴν ἔκειτο τὸ μονήδιον «Παναγία ἡ Πυργιώτισσα» καταστραπὲν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῶν τούρκων. Καλύβια πρὸς Α., κώμη ἐπὶ τοῦ λόφου «Ἁγ. Ὀνουφρίου» καὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας πρὸς τὸ Καινούριον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τινῶν καλυβῶν, ἃς οἱ πρῶτοι αὐτῆς κάτοικοι Χριστιανοὶ ὄντες ἐκτίσαν ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κρήτης 1669. Οὗτοι ἐξώμωσαν τῷ 1770. Κάτω τοῦ λόφου Ἁγ. Ὀνουφρίου κεῖται ἡ μονὴ «Παναγία ἡ Καλυβιανὴ» μὲ ναὸν τῆς Κοιμήσεως εἰς ὃν ἀνευρέθη εἰκὼν τῷ 1872, συρρέουσι δὲ πλεῖστοι προσκυνηταὶ κατ' ἔτος τὴν 15 Αὐγούστου καθ' ἣν πανηγυρίζει ἡ μονή.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶ Φανερωμένη, Καλοχωραφίτες, Μαγαρικάρη, Σκούρβαλα, Ποταμίδες, Σαμπάλουσα, Τεμενέλι, Λαγωλιό.

Ὁ δῆμος οὗτος κεῖται ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ἰδῆς διὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἔδαφος τραχύ, ἀνωφερὲς καὶ πετρωδές, κατὰ φυτὸν ἀπὸ δάση κυπαρίσσω, ἀρκεύθων καὶ κέδρων καὶ κλίμα πολὺ ψυχρὸν κατὰ τὸν χειμῶνα· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

*Κλίμα. Έδαφος. Προϊόντα. Κτηνοτροφία. Χωρία. Μορτά.
Κάτοικοι. Διοικήσεις.*

Τὸ κλίμα τῆς Πυργιωτίσσης εἶνε εἰς μὲν τὰ βόρεια μέρη ὑγιεινὸν καὶ ψυχρὸν, πολὺ δὲ νοσηρὸν εἰς τὰ νότια ἕνεκα τῶν πολλῶν τελεμάτων· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ ἄδενδρον κατὰ τὴν μέση ἐπιμήκη ἐπιφάνειαν τῆς χώρας, πρὸς ἄρκτον δὲ ὄλως ἀνώμαλον καὶ σύδενδρον. Παράγει δὲ ἡ ἐπαρχία αὐτῆ δημοθηριακοὺς καρπούς, ἔλαιον ὀλίγον, βάμβακα, λίνον, σήταμον καὶ ἐξαιρετον σῖτον. Ἔχει δὲ χωρία 21 συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα τὰ μὲν πρὸς ἄρκτον διὰ βραχυδῶν καὶ ἀνωμάτων ὁδῶν, τὰ δὲ νότια διὰ χωματωδῶν. Μονὴν δὲ μίαν τὴν Καλυβιανὴν Παναγίαν. Οἱ κάτοικοι διακρινόμενοι ἐπὶ φιλοπονίᾳ καὶ τιμιότητι εἶνε γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου ὀθωμανοῦ ἐδρεύοντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καινουρίου εἰς ἣν ὑπάγεται ἡ ἐπαρχία Πυργιωτίσσης καὶ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Ἡρακλείου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον «ὁ Γορτύνης» διότι ἡ Πυργιωτίσσα καὶ τὸ Καινούριον (Γορτύνη) μέχρι τῆς ἐνετικῆς κατοχῆς ἀπετέλουν τὴν ἐπαρχίαν Γορτύνης.

Β'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΟΥ

ἢ

ΓΟΡΤΥΝΗΣ

(8,947 κατοίκους)

**Ὅρια. *Ὀρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλλοι. Ἀκρωτήρια.
Ἀἴμοι.*

Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας ἐκτείνεται καὶ ἡ ἐπαρχία Καινουρίου (Γορτύνης) μετὰ τὴν Πυργιωτίσσαν Α. ἐ-

νοῦται δὲ πρὸς Β. μὲν μὲ τὸ Μυλοπόταμον καὶ Μαλεβύζιον διὰ τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου, πρὸς Α. μὲ τὸ Βονοφάσιον, πρὸς Δ. μὲ τὴν προηγουμένην ἐπαρχίαν τῆς Πυργιωτίσσης διὰ τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου καὶ τοῦ ὄρους Λισάρου, βρέγεται δὲ πρὸς Δ. καὶ Ν. ὑπὸ τοῦ Ἀφρικανικοῦ (Λιβυκοῦ) πελάγους. Ὅρη αὐτῆς εἶλε· ὁ ΒΑ. Ἰδαῖος κλάδος, τὸ Λίσαρρον (1600 π.), ἡ Ἀστερουσία (Κόφινας 3,000 π.). Ποταμαί· ὁ Ληθαῖος (Ληθεὺς, Λέθωρ, Γερω-πόταμος, 25 μιλ. μακρὸς), ὁ Ἄσιος (Πάναςος), ὁ Ζαρὸς (Βροντίσιος), ὁ Μητροπολι-πόταμος, ὁ Λίσαρρος, ὁ Πυλωρὸς καὶ πολλὰ μικρὰ παραποτάμια. Πεδιᾶδες· ἡ Γορτυνική (Μεσαρική 10 Μ.), ἡ Λιτική. Κόλποι· ὁ Γορτυνικὸς (Μεσαρικός) ἔχει δὲ ἄρμους τὸν Ματάλλων, τοὺς Καλοῦς-Λιμνιωνας, τὸν Λεβήνης (Λιόντα). Ἀκρωτήρια· τὸ Μέταλλον (Λίσης, Λίθινες), τὸ Λέοντος (Λιόντα, Κεφάλαια), τὰ Τρίκαλα. Δήμους δὲ 3· Ἀμπελούζου, Ζαρῶ καὶ Πλατάνου.

ΔΗΜΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΖΟΥ

Μοῖραι. Καστέλλι. Ἀμπελοῦζος. Λαβύρινθος. Μητρόπολις. Μητροπολι-πόταμος. Γόρτος. Ἀγ. Δέκα. Ἀλιῶνι.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτεινόμενος ἀπὸ Δ. πρὸς Α. κατέχει τὸ μεταίτατον μέρος τῆς ἐπαρχίας, ἥς πρωτεύουσα εἶνε αἱ Μοῖραι (μοῖρᾶ) κώμη μικρὰ καὶ νοσώδης μὲ τζαμίον παρὰ τὸν Ληθαῖον ποταμὸν, καὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας πρὸς τὴν Πυργιωτίσσαν, εἶνε ἔδρα ἐπαρχείου καὶ εἰρηνοδικείου, κατοικεῖται ὑπὸ μόνων τούρκων, εἶνε δὲ καὶ πρωτεύουσα τῶν ἡνωμένων ἐπαρχιῶν Πυργιωτίσσης καὶ Καινουρίου.

Πρὸς Α. τῶν Μοιρῶν εἶνε τὸ Καστέλλι, κώμη μικρὰ παρὰ κατηρειπωμένον ἐνετικὸν φρούριον ἐπὶ τῶν ὁ-

γθῶν ποταμίῳ καλούμενον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐνετῶν
 «Καινούριον Καστέλλι» ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης
 καὶ τῆς ἑλλης ἐπαρχίας, εἶνε δὲ πατρίς τοῦ Ἀλουσίου
 Λολλίνα (1557). Ἐδῶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀθανασίου Σκλη-
 ροῦ ἐφρονεῦθη μαχόμενος κατὰ τῶν τούρκων τῷ 1645
 (Ἰούλιον). Περὶ τὸ Καστέλλι Βλ. κεῖται ὁ Ἀμπε-
 λοῦζος κώμη ὡραία καὶ κατάρρυτος στολιζομένη ὑπὸ
 πολλῶν ἐλαιοδένδρων καὶ κήπων, ἔδρα τοῦ ἑμῶν. δήμου
 μὲ μεταλλεῖα γύψου καὶ θείου. Βλ. τοῦ Ἀμπελοῦζου
 εἰς ἀπόστασιν 1 1/2 μιλίου κεῖται ὁ μυθολογούμενος Λα-
 θύρινθος μὲ τοὺς ποικίλους καὶ ἀδιεξόδους ἐλιγμούς αὐ-
 τοῦ ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα· ἦτο δὲ λατομεῖον τῆς Γορτύνης.
 Ἐν αὐτῷ ὁ Θετεὺς ἐφρόνευσε τὸν Μινώταυρον κατὰ τὴν
 μυθολογίαν τῷ 1210 π. Χ., τῷ δὲ 1821 κατέφυγον καὶ
 ἐσώθησαν πολλοὶ τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀόπλων Χριστιανῶν.
 ΝΑ. τοῦ Ἀμπελοῦζου εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν κεῖται ἡ Μη-
 τροπολις μιρὰ κώμη παρά τὸν Μητροπολι-πόταμον
 πηγάζοντα ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Ληθαῖον μὲ
 ἀρχαῖα ἐρεῖπια Βυζαντιακοῦ καὶ μητροπολιτικοῦ ναοῦ
 τοῦ Ἀγ. Τίτου ἔξ οὗ τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Παρὰ τὴν θέσιν
 δὲ τῆς Μητροπόλεως Α. ἔκειτο ἡ ἀρχαία Γόρτυνα
 (Γορτύνη, Λάρισσα, Κρεμία) πρωτεύουσα καὶ βασιλικὴ
 αὐλὴ τῆς Κρήτης, πατρίς καὶ ἔδρα τῶν Ἀγ. Τίτου μα-
 θητοῦ τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ πρώτου τῆς νήσου ἐπισκό-
 που, Κυρίλλου καὶ Εὐμενίου ὡσαύτως ἐπισκόπων. Εἶχε
 δὲ τὸ πάλαι ναοὺς Διὸς ἔνθα ὁ Μενέλαος Ἀτρείδης ἔθυσεν
 100 βόας, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Πύθειον τοῦ Ἀπόλλω-
 νος, τὴν ἀειθαλῆ Πλάτανον ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον
 συνώμιλησεν ὁ Ζεὺς τῇ Εὐρώπῃ καὶ μακρότατα τείχη.
 Ἐπὶ δὲ τῶν Βυζαντινῶν πλείστους χριστιανικοὺς ναοὺς.
 Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν ἄγαλμα τοῦ Μινωτάουρου, σύμπλεγμα
 τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τοῦ Διὸς, συληθέντα

ὅπ' Ἀγγλων, ἐπιγραφῇ βουστροφηδὸν κεχαραγμέναι καὶ ἡ περισώτατα μέρος τῆς νομοθεσίας τοῦ Μίνως ἐπιγραφῇ. Πλεῖστα δ' ἄλλα ἀρχαιολογήματα εὐρίσκονται. Παρὰ τὴν Γόρτυναν ΝΑ. κεῖται ἡ κώμη Ἄγ. Δέκα μετὰ 70 οἰκίας, ὧν οἱ τοῖχοι καὶ τὰ ὑπέρθυρα κοσμοῦνται δι' ἀρχαιοτήτων. Πλησίον τῆς κώμης κεῖται ἡ θέσις « Ἄλῶνι » ἐνθα ἐμαρτύρησαν οἱ Ἄγ. Δέκα ἐπὶ Δεξίου τῷ 251, ἐντὸς δὲ τοῦ φερωνύμου αὐτῶν ναοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, σφύζεται μάρμαρον μετὰ ἰκανὰς κοιλότητας, ἃς ὁ λαὸς ὑπολαμβάνει ἰχνη τῶν γονάτων τῶν ἀποτμηθέντων ἀγίων.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ρουφιάς, Σεφεριανά, Καστελλιανά, Καπαριανά, Βρέλι, Μονοχώρι, Φαρί, Γαλιά, Σαλισίμας, Φιτζανά, Μαρόνι, Μάρκες, Κερμεσί, Πλουτί, Ραύτης, Βουρβουλίδες, Μαστρογαργιανά, Κέραμος.

Ὁ δῆμος οὗτος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Γορτυνικοῦ (Μεσαρικοῦ) πεδίου δὲν ἔχει κλίμα πολὺ ὑγρὸν, ἰδίως τὸ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀθηαίου ποταμοῦ ὅπερ εἶνε νοσηρότατον, ἔδαφος δ' ἔχει καλῶς καλλιεργημένον παράγον ἀφθονα δημητριακά, βάμβακκ., λίνον, σήσαμον, ἔλαιον καὶ μεταλλεῖα γύψου· εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων τῆς Ἰδης, τρέφει δὲ καὶ τοὺς ἀρίστους ἵππους. Οἱ κάτοικοι εἶνε ἀνθρωποὶ ἠπίου χαρακτῆρος, φιλόξενοι καὶ περιποιητικοί.

ΔΗΜΟΣ ΖΑΡΟΥ.

Ζαρός. Βροντίσι. Βορίτζια. Πέρα-Βορίτζια. Γέργερικ. Μνημα Διγενῆ. Παρασός. Ἄσος.

Πρὸς Β. τῆς χώρας καὶ τοῦ δήμου Ἀμπελούζου ἐκτείνεται ἄλλος δῆμος « ὁ Δῆμος Ζαροῦ » οὗτινος πρωτεύουσα εἶνε ὁ Ζαρός (λαρός) κώμη ὄρεινὴ καὶ εὐανδρὸς ἔχου-

σα 200 οικίας ἐπὶ θέσει βραχῶδους καὶ ρωμαντικῆς ἔθεν τὸ ὄνομα, ὑπεράνω ἀειρώτου ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ χυνομένου διὰ τῆς Πυργιωτίσης εἰς τὸν Ληθαῖον ποταμόν. Παρὰ τὸν Ζαρόν ΒΔ. κεῖται ἡ μονὴ Βροντίσι (βροντή) μὲ ναὸν τοῦ Ἁγ. Θωμᾶ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ἰδῆς, κατάρρυτος καὶ γραφικωτάτη. ΝΔ. τοῦ Ζαροῦ κεῖνται τὰ Βορίζια κώμη ὡσαύτως ὄρεινὴ καὶ εὐανδρὸς μὲ 180 οικίας πατρὶς τῶν Ν. Μαλικούτη καὶ Ρωμάνου, ὑπεράνω δὲ τοῦ ποταμοῦ Ἄσιου (Πάναςος) πηγάζοντος ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ χυνομένου διὰ τῆς Πυργιωτίσης εἰς τὸν Ληθαῖον παρέχει ὄρεῖν εὐάρεστον ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα. Ἔινε καὶ ὀλίγαι οικίαι κέραν τοῦ ποταμοῦ δεξιᾷ «Πέρα Βορίζια» καλούμεναι. Γέργερις (γέργερος) Α. τοῦ Ζαροῦ κώμη ὄρεινὴ καὶ παραποτάμιος ἐν τῷ λαίμῳ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, εἶνε πατρὶς τοῦ Ἀναγν. Παπαδάκη Γεργεριανοῦ. Παρὰ τὴν Γέργεριν ὑπάρχει λόφος πεδινὸς μεγάλης ἐκτάσεως τοῦ «Διγενὴ τὸ μνῆμα» καλούμενος ἔνθα οἱ πατέρες ἡμῶν πολλάκις ἐπολέμησαν κατὰ τῶν τούρκων· παρὰ τοῦ Διγενὴ τὸ μνῆμα εἶνε καὶ ἡ θέσις «Κουδοῦνι» ἔνθα ὑπάρχει ἡ τρύπα τοῦ Κουρμούλη διασώσασα πολλοὺς τῶν ἀρματωλῶν τῆς Κρήτης. Ἀνατολικώτερον κεῖται ὁ Πάναςος (Ἄσος) κώμη κατάρρυτος ἐπὶ τῶν ὄρειν τῆς χώρας πρὸς τὸ Βονοφάσιον ἔθεν πηγάζει ὁ ὁμών. ποταμὸς παρὰ τὴν παλαιὰν Ἄσον μὲ ἱερὸν τοῦ Διὸς κτισθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἄσιον υἱὸν τῆς Ἀρίσθης, ἐξ οὗ ὁ Ζεὺς ἐκαλεῖτο Ἄσιος· ὑπερήσπιζε δὲ τὴν κώμην ὀχυρὸς πύργος παρὰ τὸν ὁποῖον ἐφρονεῦθη μαχόμενος ὁ Ἄστρινὸς Χατζάκης τῷ 1827 (8 Μαρτίου).

Ἄλλαι κώμαι ἄξιοι μνείας εἶνε· Κοῦρτες, Παναγιά, Νήβριτος, Δρόσος, Ἀπομαρμαῆς, Πρινιῶς, Μούλια (Ἐπάνω καὶ Κάτω), Παλιάμας.

Ὁ δῆμος οὗτος ὄρεινός καὶ βραχῶδης κεῖται εἰς τὸ ὑ-

ψηλότερον μέρος τῆς χώρας ὡς ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Ἰδης εὐρετικόμενος διὰ τοῦτο ἔχει κλίμα ψυχρὸν καὶ βροχερόν· κατάφυτος δὲ ἀπὸ δάση κυπαρίσσιων, ἀγριοκουκουναρεῶν, χαμελαιῶν, θυμελαιῶν καὶ ὀξυκέρδων, τρέφει διάφορα ζῶα καὶ ποίμνια· οἱ κάτοικοι διὰ τοῦτο εἶνε οἱ πλεῖστοι ποιμένες καὶ οἱ μᾶλλον πολεμικοί.

ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΟΥ.

Πλάτανος. Πλώρα. Πυλωρός. Πυλώρη. Ἀνώγεια. Ἀληθινή. Πόμπια. Ἀπεξανές. Ἀστερουσία. Κοσσές. Λίσσαρος. Λίσσαρος. Αἶσα. Μάταλλα. Ὀδηγήτρια. Αυσία. Καλοὶ Αἰμέρες.

Πρὸς Ν. τῆς χώρας καὶ τοῦ δήμου Ἀμπελούζου κέραν τοῦ Ληθαίου ποταμοῦ κεῖται ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Πλατάνου», ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Πλάτανος παρὰ τοὺς ποταμοὺς Ληθαῖον καὶ Πυλωρὸν νοσηρὰ κώμη ὀνομασθεῖσα ἐκ γηραιᾶς τινος πλατάνου ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν ταύτην εἰς τὴν ὁποίαν σήμερον κεῖται ἡ κώμη. Πλώρα (Πλώρια, Πυλώρη) πρὸς Ν. παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πυλωροῦ ποταμοῦ πηγάζοντος ἐκ τῆς Ἀστερουσίας (Κόφινα) καὶ χυνομένου εἰς τὸν Ληθαῖον, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἡ κώμη ἐκ τῆς παλαιᾶς Πυλώρης, ἧς μνημεῖα σώζονται πρὸς Ν. τῆς κώμης. Πρὸς Α. τῆς Πλώρας κεῖνται τὰ Ἀνώγεια (ἄνω γαῖα) κώμη τερπνὴ καὶ ποιμενικὴ ἐρ' ὑψηλοῦ γηλόφου, ἔθεν τὸ ὄνομα. Ἀληθινὴ ΝΔ. τοῦ Πλατάνου, ἡ κεντρικωτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας μὲ καλὰς οἰκίας, κατάφυτος καὶ σύδενδρος ἐκ παντοίων δένδρων καὶ ἀνθέων, εἶνε ἀληθῆς παράδειτος, ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα. Παρὰ ταύτην ΝΔ. κεῖται ἡ Πόμπια (Πομπητῆ) κώμη μεγάλη καὶ εὐανδρος μὲ 200 οἰκίας καὶ πολλοὺς ναοὺς, ὧν ἀξιολογώ-

περος εἶνε ὁ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ
 μεγάλου Πομπηίου κατὰ τὸν πειρατικὸν πόλεμον τῷ
 63 π. Χ., ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, εἶνε δὲ πατὴρ τοῦ
 Μιχ. Κόρακα καὶ Ἰω. Χούλη (Χουλογιάννη). Ἐνταῦθα
 ἔμενε τὸ ὑπὸ τὸν Ἀθ. Βασιλείου κρητικὸν ἱππικὸν τῷ
 1828 (Ν)βριον). Πρὸς Ν. τῆς Ἀθηναῖς κεῖται ἡ μονὴ
Ἀπειξανὲς (ἄπεζος) ὑπὸ τὰς ὑπαρξίας τοῦ Ἀστερου-
 σίου (Ἀστερουσία, Κόφρινα) ὄρους (3000 π.) καὶ ὑπερά-
 νω ποταμίου χυνομένου εἰς τὸν Ἀθηναῖον, τιμωμένη ἐπ'
 ὀνόματι τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου. Βλ. τῆς Πρόμπιας εἶνε ὁ
 Κουσσές, κώμη ὠραία ἱπποτρόφος καὶ κατάρτυτος ἐπὶ
 τῶν ὄριων τῆς χώρας μὲ 100 οἰκίας, πατὴρ τῆς Κουρ-
 μουλικῆς οἰκογενείας. Ἐνταῦθα ὁ πολυκτῆμων Μιχ.
 Κουρμούλης ἔτρεφε τοὺς ἵππους τοῦ εὐ; ὀνόμαζον «Κουρ-
 μουλικούς».

Πρὸς τὸ Δ. τῆς Πρόμπιας κεῖται ἡ Λίσσρος (Λίσσα) κώ-
 μη περνή ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου (730 π.) παρὰ τὸ ὄρος
 Λίσσρον (1600 π.) εἶεν ἄρχειται ἡ ἐκτεταμένη πε-
 διὰς Λίσσα ἀπολήγουσα εἰς τὰ ἄκρωτ. Λέοντος (Κερά-
 λα) καὶ Ματάλλων (Λίσσα, Λίθινες). Δυτικώτερον κεῖνται
 τὰ Μάταλλα (Μέταλλον) μικρὰ πολίχνη ἔνθα ἔκειτο τὸ
 παλαιὸν Μέταλλον οὕτω κληθὲν διὰ τὰ μεταλλικὰ
 ὕδατα τὰ ὅποια εἶχε, ἐπίνοιον δὲ τῆς Γόρτυνος, κατοικεῖ-
 ται σήμερον ὑπὸ Στρακιωτῶν ἐμπορευομένων μετὰ τοῦ
 ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας. Παρὰ τὰ Μάταλλα ΝΑ. νεῖται
 ἡ μονὴ Ὁδηγήτρια μὲ ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεο-
 τόκου ἐπὶ θέσεως ὀχυρᾶς ὑπερασπιζομένης ὑπὸ πύργου,
 ἐξ οὗ μαχόμενος ὁ Ἰωάννης Σεπατέρης μετὰ τῆς ἀδελφῆς
 του καὶ 3 ἄλλων ἐφρονεῦθη μετὰ φόνον 100 τούρκων καὶ
 ἀπ' οὗ ἐξέλιπον τὰ φυσίγγια τῷ 1828 (Μάρτιον). Τούτου
 τὴν κεφαλὴν οἱ τούρκοι ἠνάγκασαν τὴν ἀδελφὴν του νὰ
 φέρῃ ἐπ' ὤμων εἰς Τυμπάκιον. Ὅχι μακρὰν αὐτῆς ΝΑ.

ἔκειτο ἡ παλαιὰ Λατρία ἐπίνειον τῆς Γορτύνης παρὰ τοὺς Καλοὺς Λιμένας οἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ 3 νησιδίων, Τράφου, Μεγάλου-Νησιοῦ (196 π.) καὶ Παπαδόπλακας ἣτις ὑπόλευκος ἐπιμήκης βράχος διέσφσε πολλοὺς Χριστιανοὺς τῷ 1821. Ἐδῶ προσήγγισεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πλέων εἰς Ρώμην (πράξ. Κεφ. κζ'. § 8.), τῷ δὲ 1824 (6 Ἀπριλίου) ἀπέπλευσεν ὁ Ἐμμ. Τομπάζης διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Πετροκεφάλι, Πέρι, Μονοχωρί, Γαβαλιανὰ, Πηγάδι, Ἄγ. Ἀστράτηγος, Τρυπητά, Ἀτισκάρι, Κρότος, Μιαμοῦ, Φλαγιάκες, Νοτιανὰ, Βασιλική, Ἀποσοκάρι, Ἄγ. Μαρίνα, Μανουσιανὰ, Κανδύλα, Φιδελιανὰ.

Ὁ δῆμος οὗτος κατέχων τὸ μέγιστον τῆς ἐπαρχίας μέρος ἀποτελεῖται ἐκ τε τοῦ Γορτυνικοῦ πεδίου Α. καὶ τοῦ Λισικοῦ Δ. διὸ εἰς μὲν τὰ βόρεια μέρη εἶνε πεδινός, ἀνώμαλος δὲ καὶ βραχύδης εἰς τὰ νότια καὶ δυτικὰ ἔνεκα τῆς Ἀστερουσίας (Κόρινα 3000 π.) παραλίου ὄρους οὗ ἄκρα εἶνε τὰ ἀκρωτήρια Τρίκαλα, Λέοντος (Λιόντα, Κεράλα) σχῆμα κοιμωμένου λέοντος ἔχον ἐξ οὗ τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ληβήνη (Λέβη, Λεβίν) εἰς ἐκ τῶν 3 λιμένων τῆς Γορτύνης, μὲν τὸν τοῦ Ἀκκληπιοῦ καὶ τὸ ἀκρωτήριον Λίθινες (Μάταλλα, Λίτα) ἐκ τοῦ Λουκᾶ Λιθίνου λαβὸν τὴν ἐπωνυμίαν ἀπολήγον ΝΔ. δι' ἄποτόμων κλιτυῶν. Ἐχει δὲ κλίμα θερμὸν καὶ νοσηρὸν πολλαχόσ' κατοίκους δ' ἡπίου χαρακτήρος ἀσχολουμένους εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἵπποτροσίαν. Εἰς τοῦτον δ' ἀνήκει καὶ ὁ Γορτυνικός (Μεσσαρικός) κόλπος οὗ ἡ νῦν ἀμυγδύδης ἀκτὴ ἦτο πλείμμος ἐπὶ Ἑνετῶν καὶ ὄλον αὐτῆς τὸ μήκος.

*Κλίμα. Ἔδαφος. Προϊόντα Κτηνοτροφία. Χωρία. Μοραί.
Κάτοικοι. Διοικήσεις.*

Ἐν γένει τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας Καινουρίου (Γορτυνίας) εἶνε ὡς τὸ τῆς Πυργιωτίσσης νοτιῶδες εἰς τὰ πεδινὰ μέρη ἕνεκα τῶν λιμναζόντων ὑδάτων τῶν πεταμῶν καὶ τῶν πολλῶν τελεμάτων. Τὸ δ' ἔδαφος ἀνήκει ἅπαν σχεδὸν εἰς τὰς γονίμους καὶ μεγίστας πεδιάδας τῆς Γορτυνίας (Μεσαρῆς, 10 Μ.) καὶ Λίσσης, παραγούσας ἀφθονοτάτους δημητριακοὺς καρπούς, ἔλαιον, λίνον, βάμβακα, σήσαμον, γύψον, θεῖον καὶ ἄλλα εἶδη, ἐξαιρετὸν δὲ σίτον ὡς τὸν τῆς Πυργιωτίσσης. Τρέφει δὲ τοὺς ἀρίστους ἵππους, ὄνους καὶ ἡμιόνους τῆς Κρήτης. Ἔχει δὲ χωρία 53 συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα πλὴν τῶν βορείων διαχωματωδῶν ὁδῶν. Μονὰς δὲ 3· τὴν Ὀδηγήτριαν, τὰς Ἀπεζανῆς καὶ τὸ Βροντίσι. Οἱ κάτοικοι εἶνε ἀνδρεῖοι καὶ φιλοπάτριδες, ἀναδεικνύονται δὲ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις ὡς ἵππεις ἀριστοί· ἀσχολοῦνται δ' εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάργου ὀθωμανοῦ ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν Ἡρακλείου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ἔχοντος διὰ τοῦτο τὸν παλαιὸν τίτλον «ὁ Γορτύνης».

Γ'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΟΝΟΦΑΣΙΟΥ

ἢ

ΜΟΝΟΦΑΤΣΙΟΝ.

καὶ

ΜΕΡΟΣ ΡΙΖΟΥ.

(13,453 κατοίκους).

Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι. Ἀκρωτήρια.
Δῆμοι.

Ἡ ἐπαρχία Βονοφασίου (Μονοφάτσιον, Μονοπρόσωπον) ἐκτεινομένη καὶ αὐτὴ εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Κρήτης παραλίαν, πρὸς Α. τῆς Γορτυνίας καὶ κατέναντι τοῦ Ἡρακλείου περιλαμβάνει τὴν κυρίως ἐπαρχίαν καὶ μέρος τοῦ Ρίζου (Ἀρκαδίας). Βρέχεται πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Λιθυκῆς θάλασσης καὶ ἐνοῦται πρὸς Β. μὲν μετὰ τὴν Κνωσσόν, Γέμενος καὶ Χερρόνησον διὰ τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου, πρὸς Α. μετὰ τὴν Χερρόνησον καὶ Ἀρκαδίαν διὰ τῶν ποταμῶν Ἀνυλιώτη, Ἐμπάρου καὶ Ἀναποδάρη (Καταρράκτου) καὶ πρὸς Δ. μετὰ τὴν Γορτυνίαν (Καινούριον) διὰ τινῶν μικρῶν ποταμίων γυνομένων εἰς τὸν Ἀθηταῖον. Ὅρη αὐτῆς εἶνε πρὸς Β. μὲν ὁ Ἰδαῖος Α. κλάδος, οὗ κορυφαὶ εἰσὶν ὁ Ἄγ. Γεώργιος (2800 π.) τὸ Τεφέλιον (2400 π.), καὶ ὁ Ὀμαλός (Ἀνατολικὸς Ὀμαλός 2,000 π.), πρὸς Ν. δὲ ἡ Ἀστερουσία (Ἀστερούσιον, Κόρινας 3750 π.) παράλιον κωνοειδὲς ὄρος ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Κόρινας. Ποταμοὶ ὁ Καταρράκτης (Ἀναποδάρης, Ναποράλης) δεχόμενος πλεῖστα παραπόταμα, ὁ Ἀρχάδιος, ὁ Ἀνυλιώτης, ὁ Ἐμπάρος, ὁ Πριανσός (Γσοῦττουρος) καὶ ὁ Πύρανθος (Ἀποσελέμης). Πεδιάδες ἡ Γορτυνικὴ (Μεσαρικὴ) Κόλποι ὁ Κεράτιος ἔχει δὲ ὄρους τὸν Πριανσόν (Γσοῦττουρον 7—10 ὄργ. βάλους). Ἀκρωτήρια τὸ Κοκκινόξεν, Μάρ-

τελλον, Ἀλικαπόριον καὶ Κέρατον. Δῆμοι δὲ ὄντες Ἰ. Χάρακος, Τερελίου, Μεγάλης Βρύτews, Ἀρκαλοχωρίου καὶ Σχοινιά.

Α'. ΒΟΝΟΦΑΣΙΟΝ.

ΔΗΜΟΣ ΧΑΡΑΚΟΣ.

Πύργος. Ἀστερουσία. Καταρράκτης. Ροτάσι. Ρύτιον.
Χάρακας. Ἀγιά-Φωτιά. Διονύσι.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτείνεται πρὸς τὸ νότιον τῆς χώρας ἢς πρωτεύουσα εἶνε ὁ Πύργος κώμη μικρὰ καὶ ὠραία με 80 οἰκίας, ἐπὶ πεδίου διαρρευομένου ὑπὲρ ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῆς Ἀστερουσίας (Κόρινα 3750 π.) καὶ χυνομένου εἰς τὸν Καταρράκτην (Ἀναποδάρην, Ναποράλην) ποταμόν. Εἶνε ἔδρα ἐπαρχείου καὶ εἰρηνοδικείου· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τινος πύργου ὅστις ὑπερήσπιζε τὴν κώμην. Παρὰ ταύτην κείνται πρὸς Α. μὲν ἡ κώμη Ροτάσι με 60 οἰκίας εἰς τὰς ὄχθας ποταμίου καὶ παρὰ τὸ παλαιὸν Ρύτιον ὅθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης καὶ οὗτινος οἱ κάτοικοι τὸ πάλαι ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν Σκολοπενδρῶν ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσωσιν ἀλλαχού, πρὸς Δ. δὲ ὁ Χάρακας κώμη καλὴ, ἔδρα τοῦ δήμου καὶ ἀλλοτε τῆς ἐπαρχίας με 100 οἰκίας. Πρὸ τῆς κώμης ὑπάρχει μέγας βράχος (90 π.) καλούμενος χάρακας ὅθεν ὠνομάσθη ἡ κώμη καὶ ἐρ' οὗ ἡ Παναγία τοῦ Χάρακα πανηγυρίζουσα τὴν 15 Αὐγούστου καὶ ἐρείπια ἐνετικοῦ μεγάρου. Παρὰ ταύτην ἐμπετῶν ὁ Ν. Μαλικούτης εἰς τουρκικὴν ἐνέδραν ἠγματοπίσθη καὶ ἐρονεύθη ἐν Ἡρακλείῳ τῷ 1830 (τὸ Πάσχα), ἐρονεύθησαν δὲ κατὰ τὴν ἐνέδραν ὁ Κ. Λέκκας καὶ 38 ἄλλοι χριστιανοί. Ἀγιά Φωτιά πρὸς Δ. τοῦ Χάρακα με ναὸν τῆς Ἀγ. Φωτεινῆς ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, δυτικώτερον δὲ τὸ Διονύσι κώμη κατάρρυτος καὶ ἀξιόλο-

γος διὰ τὰ μεγάλα της κρόμμου αττινα παράγει και λα-
βοῦσα τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχαίου Βυζαντιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ.
Διονυσίου ὁ ὁποῖος σήμερον εἶνε τζαμίον ἀπὸ τοῦ 1770
ὅτε οἱ κάτοικοι χριστιανοὶ ὄντες ἐξώμοσαν.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶν Ἄπάνω-χωρι, Κα-
λογερικόν, Ἀκάματος, Βαγονιά, Στάβιες, Πα-
ναγιά, Φουρνοφάραγκον, Λούκια, Κουμάσια,
Καπετινιανά, Καλάλαγκα, Ἁγ. Κύριλλος,
Ἁγ. Νικόλαος, Ζάβρες εἰς τῆς ὑπὸ ὑπερείας ὄμων. ὄ-
ρους 1200 π., Πλάτανος, Μουρνιά, Ἐτιά, Πρι-
νέας, Ἀχεντριάς, Μεσοχωρι, Ἀσίμη, Πραι-
τώρια, Βαβαλιανά, Λιγόρτυνον, Πλακιώτισσα,
ἐνθα τὸ πρῶτον και κληρειτωμένον μονήδριον Πανα-
γία ἢ Πλακιώτισσα, ἀπκτι εἰς τῆς ὑπερείας τοῦ
Ἄστερουσίου (Κόφινα) ὄρους.

Ὁ δήμος οὔτως κατέχων τὸ ἥμισυ σχεδὸν μέρος τῆς
χωράς, διαρρέετα ὑπὸ πλείστων ποταμίων πηγαζόντων
ἐκ τῆς Ἀστερουσίας και γυνομένων εἰς τοὺς ποταμοὺς
Καταρράκτην και Ληθαῖον· παράγει δὲ πλείστους καρποὺς
και τρέφει πολλὰ ποίμνικα. Εἰς τοῦτον δ' ἀνήκουσι τ' ἀ-
κρωτήρια Κοκκινόξον, Μάρτελον και Ἀλικαπόριθον (Ἀ-
λίκευρον).

ΔΗΜΟΣ ΤΕΦΕΛΙΟΥ.

Τεφέλι. Τεφέλιον ὄρος. Ἀποσελέμι. Πύραθι. Πύρανθος.

Ἀξέντι. Ἁγ. Γεώργιος. Πύρανθος ποταμός.

Πρὸς Β. τοῦ δήμου Χάρακος και πέραν τοῦ Καταρ-
ράκτου (Ἀναποδάρη, Ναποράλη) ποταμοῦ κείτα ὁ δή-
μος Τεφελίου. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Τεφέλι εὐά-
ρεστος κώμη και κληρρυτος ὑπὸ τῶς πρόποδας τοῦ ὄ-
μων. ὄρους (2400 π.) και ὑπεράνω καταστάτου πεδιάδος

ἀρδευομένης ὑπὸ ποταμίου γυνομένου εἰς τὸν Πύρανθον (Ἄποσελέμι) ποταμόν, ἔχει τζαμίον καὶ καλὰς οἰκίας. Ἄποσελέμι καὶ Πύραθι πρὸς Α. μικρὰί κῶμαι οὐ μακρὰν τοῦ ὁμων. ποταμοῦ καὶ τῶν μνημείων τῆς Παλαιᾶς Πυράνθου, ἧτις ἦτο μία μικρὰ πόλις ἐπὶ τῶν Α. ὁρίων τῆς γῶρας. Ἀξέντι πρὸς Β. κώμη ἀρχαία καὶ εὐανδρὸς ἐκ τῆς Ἄξου (Νάξου) λαβούσα τὸ ὄνομα· ἔχει δὲ τζαμίον ἐφ' οὗ ἐσώζετο παλαιὰ ἐπιγραφή «Ἁγία Βαρβάρα», εἶνε δὲ πατρίς τοῦ περιβοήτου Ντελῆ Χουσεῖν φονευθέντος ἐν τῇ φάραγγι Ἄνωπόλεως τῷ 1866. Παρὰ ταύτην κεῖται ὁ Ἄγ. Γεώργιος κώμη γραφικωτάτη καὶ ὑψηλὴ ἐπὶ τῶν Β. ὁρίων τῆς γῶρας καὶ τῶν προπόδων τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου (2800 π.), εἶνε δὲ κώμη ποιμενικὴ καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ παλαιοῦ Βυζαντιακοῦ ναοῦ. Ἐντεῦθεν πηγάζει ὁ Πύρανθος (Ἄποσελέμης) ποταμὸς γυνομένος διὰ τοῦ μέρους Ρίζου (Ἀρκαδίας) εἰς τὸν Καταρράκτην (Ἄναποδάρην).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Ἀρκάδι, Κακὸ-χωρίον, Χαράκι, Πετροκεφάλι, Ἀρκάδι, Κεφάλαια, Δαμόνια, Ζαχαριανά, Πελεκιανά, Παπαδιανά, Ἀραγουζιανά, Τιτιανά, Μαδέες, Βώργιας, Κεφαλάδι, Δαμάντρι ἅπασαι ὑπὸ τὰς ὑπερείας τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ὀροσερὸν καὶ εὐάερρον, πολλοὺς δ' ἀξιολόγους κήπους· κατοικεῖται ὑπὸ τούρκων ἐξομωσάντων κατὰ τὸ 1770· χριστιανὸς δὲ οὐδὲ εἰς ὑπάρχει σήμερον· εἶνε δὲ εὐφορὸς εἰς ἔλαιον καὶ δημητριακά· πρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΥΣΙΣ.

*Μεγάλη Βρύσις. Βουβᾶς. Βιῦθος. Ἁγ. Βαρβάρα. Προφ.
Ἡλίας. Ἁγ. Θωμᾶς. Ἀρκαδία. Δοῦλι. Δουλόπολις.
Καγκάλις. Τσιφούτ Καστέλλι Ἐφραίριον Βοιοφάσιον.*

Πρὸς τὸ Δ. καὶ τὸ Β. τῶν δήμων Τεφελίου καὶ Χάρα-
κος πέραν τῶν ποταμῶν Πυράνθου καὶ Ληθαίου κεῖται ἕ-
τερος δῆμος «ὁ δῆμος Μεγάλης Βρύσις». Ἡ πρωτεύου-
σα τούτου εἶνε Μεγάλη Βρύσις τερπνὴ καὶ ὠραία
κώμη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀνατολικοῦ κλάδου τῆς Ἰ-
δης ὁπόθεν ρεεὶ μέγας κρουνὸς ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώ-
μης. Παρὰ ταύτην κεῖται ὁ Βουβᾶς κώμη πενιχρὰ σή-
μερον, μεγάλη δὲ καὶ πλουσία τὸ πάλαι ὑπὸ τὸ ὄνομα
Βοῦθος. Πρὸς Β. ἡ Ἁγ. Βαρβάρα κώμη ὠραία καὶ
ὑψηλὴ ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας πρὸς τὸ Καινούριον ἔ-
χουσα 140 οἰκίας καὶ τζαμίον ἄλλοτε ναὸν τῆς Ἁγ.
Βαρβάρας ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Ἡ Ἁγία Βαρβά-
ρα μετὰ 12 ἄλλων κωμῶν ἐκτισμένων ἀμφιθεατρικῶς
περὶ αὐτὴν ἀποτελεῖ ἴδιον τμημα ὁμώνυμον, ὧν οἱ κάτοι-
κοι σχεδὸν πάντες εἶνε σήμερον τοῦρκοι φανατικοὶ ἀπὸ
τοῦ 1770. Παρ' αὐτὴν ὑπάρχει Βυζαντιακὸς ναῖσκος ἐπ'
ὀνόματι τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ὑπολαμβανόμενος ὡς
τὸ μέσον τῆς Κρήτης. Ἐνταῦθα οἱ Κρήτες ἐπολέμησαν
πολλάκις κατὰ τῶν τοῦρκων. Βορειότερον κεῖται ὁ Ἁγ.
Θωμᾶς κώμη ὠραία, κατάρρυτος καὶ σύδενδρος ἐξ ὀπω-
ροφόρων δένδρων πρὸς τὰ σύνορα τῆς Κνωσσοῦ ἔχουσα 100
οἰκίας ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦνται πελώριοι βράχαι ἀ-
ποτελοῦντες ἀκρόπολιν μεθ' ἐνετικῶν δεξαμενῶν, ὁμώνυ-
μον Βυζαντιακὸν ναὸν ἐξ οὗ φέρει καὶ τὸ ὄνομα, πατρὶς
τοῦ Κήρυκος Χαιρέτη (1756), Δημητρίου Λογίου (1811)
καὶ Γεωργίου Καλαμαρᾶ (1821). Ἡ κώμη τὸ πάλαι
ἦτο μεγίστη ἀλλὰ πλημμύρα ἠρήμωσεν αὐτὴν, εἰς δὲ

τούς περίξ τῆς κώμης βράχους φαίνονται τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας (πόλις Ἀρκάδων) ἐν ἧ ἐλέγετο ὅτι ἐγεννήθη ὁ Ζεὺς, πλείστοι λελαξευμένοι τάφοι καὶ παλαιὸς ναὸς ἐντὸς σπηλαίου ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή «Θεαῖς Δήμητρι καὶ Κόρη Δαρκία Ἄρτεμις ἐκ τῶν ἰδίων» ἐκτὸς δὲ τοῦ ναοῦ πλείστα ὀνόματα σώζονται. Τῆς Ἀρκαδίας κατασκαφείτη ὑπὸ τῶν Κνωσσιῶν αἱ πηγαὶ καὶ αἱ λίμναι τῆς ἔπαυσαν νὰ ρέωσιν ἐπὶ 6 ἔτη ὅτε καὶ ἀνωκοδομήθη αὕτη πάλιν, ἐπὶ δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἐτιμᾶτο μὲ ἐπίσκοπικὸν ὄθρονον, οὗτινος ὁ τίτλος διατηρεῖται καὶ τώρα εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρκαδίας. Δουλι πρὸς Α. τοῦ Ἀγ. Θωμᾶ, κώμη μικρὰ Δουλοπόλις τὸ πάλαι καλουμένη. Καγκάλες (κακαλία, κάγκανον) ΝΔ. κώμη κατάρρυτος καὶ εὐφρορ εἰς γεννήματα ἐν οἷς καὶ κάγκανον τροφή τῶν ἵππων, ἔχει δὲ καλὰς βοσκὰς καὶ κατοικεῖται ὑπὸ τούρκων ἀφ' ὧν ὁ Μιχ. Κόρακας ἠλευθέρωσε 39 αἰγμάλωτους παρθένους ἐκ Πομπητίας τῷ 1821. Τσιφούτ-Καστέλλι (φυλαργύρου φρούριον) πρὸς Α. τῶν Καγκάλων ἡ μεσογειοτέρα καὶ τερπνοτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας. Ἡ κώμη αὕτη ἐπὶ Ἑνετῶν ἦτο πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας μὲ φρούριον καλούμενον Βονοφάσιον (καλῆς θεάς) ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὅλης ἐπαρχίας τανῦν οἱ τούρκοι καλοῦσι Τσιφούτ-Καστέλλι.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Ἐργάτια (Ἄνω καὶ Κάτω), Κόλινα, Κουτούς, Ἴνια, Καβάλλος, Ἀτσιπάδες, Δοράκι, Ἄκρια (Ἐπάνω καὶ Κάτω), Μοράς, Ρίζικας, Βάλι, Στόλοι, Λοῦρες, Ἀσῆμι, Καλικάδες, Φαραγγιανὰ, Σακαρά, Ἀποῖνι, Μελιδοχωρι, Λαράσι, Καλαματιανὰ, Κέργια, Μπελοῦλι, Σέμπρες, Καματιανό, Περβολιανὰ, Μούλια (Ἐπάνω καὶ Κάτω), Γράτος, Βουρούς, Εἰρηόκαμπος, Πιρουνιανὰ, Ζαχαριανὰ,

Πελεκιανά, Μπαρμπεριανά, Παπαδιανά (χριστιανική κώμη), 'Αραγουζανά, Τιτιανά, 'Αλιτιανά, Πορτί, Θαλασσιανά, Καμπετιανά. Αἱ τελευταῖαι 11 κῶμαι ἀποτελοῦσι τὸ τμήμα τῆς 'Αγ. Βαρβάρας εἰς ταύτας δὲ σχεδὸν χριστιανοὶ δὲν ὑπάρχουσιν, ἐκτὸς μόνον εἰς Παπαδιανά.

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε ὁ μᾶλλον κατωκημένος, τερπνὸς καὶ εὐφορὸς· ἐξάγει δ' ἄφθονα δημητριακά, βάμβακα, λίνον καὶ ἄλλα εἶδη· ἡ δὲ διαμονὴ κατὰ τὸ θέρος εἶνε πολὺ εὐχάριστος, ἰδίως εἰς τὸ βόρειον μέρος. Ἐν τούτῳ ὑπῆρχε καὶ ἡ παλαιὰ κώμη Κοριλιάνης πατρίδος τοῦ Γεωργίου 'Αλεξάνδρου (1490).

Β'. ΜΕΡΟΣ ΡΙΖΟΥ.

ΔΗΜΟΣ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ.

*'Αρκαλοχωρι. 'Αλιτσαρή. Πύτρα. Καμάρες. Ἀμουργέλες.
'Αρατολικὸς Ὀμαλός.*

Ὁ δῆμος οὗτος κεῖται ΒΑ. τοῦ διαμερίσματος καὶ πρὸς Α. τοῦ δήμου Τεφελίου. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε 'Αρκαλοχωρι κώμη ὄρεινὴ καὶ ἔδρα εἰρηνοδικείου παρὰ τὸν ἀνατολικὸν Ἰδαῖον κλάδον, ὅπου κατὰ Παρασκευὴν γίνεται καὶ ἐμπορικὴ ἀγορὰ (παζάρ), τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια. 'Αλιτσαρὴ (άλια) ΒΔ, ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν λήγει ὁ Α. Ἰδαῖος κλάδος, οὗ τὸ κατώτατον μέρος οἱ παλαιοὶ Κρήτες ἐκάλουν Πύτρα ὅθεν ἡ πλησιόχωρος Ἱεράπυτνα ἔσχε τὸ ὄνομα. Βορειοδυτικώτερον κεῖνται ἡ Καμάρες κώμη ὄρεινὴ ἐπὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας πρὸς τὴν Χερρόνησον καὶ στρατηγικωτάτη διὸ ἐγένετο καὶ τὸ θέατρον πολλῶν μαχῶν. Ἀμουργέλες ('Αμόργη) πρὸς Δ. ὡσαύτως ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ κώμη ἐπὶ ὄροπέδιου τοῦ Α. Ἰδαίου κλάδου καλουμένου Ἄνα-

τολικὸς Ὀμαλὸς (2000 π.) καὶ ὀνομαστὴ διὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Τομπάζην, Ρ. Βουρδουμπάν, Γ. Τσουδερόν Μ. Κουρμούλην καὶ Πωλογεωργάκην φο- νικὴν κατὰ τῶν τούρκων μάχην τῷ 1823 (15 Αὐγού- στου). Κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἐφρονεύθησαν 150 Κρήτες καὶ 500 τούρκοι.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Ἀλλάγνη, Ροῦμα, Σπύρωνας, Θόλοι, ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου Ὀμαλοῦ, Πισκο- πῆ, Ζήντα, Γουρνιαῖς, Πατσίδαρος, Χαντροῦ, Ἅγιος Ἰωάννης, Μικρὰ-Πισκοπῆ, Ἀπάρτηρα, Μουσουντας, Καλοχωριόν, Πούλια (ἄνω, κάτω), Γάνος, Ἀγ. Σεμνή.

Ὁ Δήμος οὗτος διαρρέεται ὑπὸ πολλῶν ποταμιῶν, ὧν ἀξιολογώτερα εἶνε ὁ Πύρανθος Δ. καὶ ὁ Αὐλιώτης Δ. ἀμφότεροι χυνόμενοι εἰς τὸν Ἀναποδάρην· ἔχει δὲ κλίμα ψυχρὸν, ὑγρὸν καὶ νοσηρὸν πολλαχού· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΣΧΟΙΝΙΑ.

*Σχοιναῖς. Ἐμπαρος. Σχοινοῦς. Σούτσουρος. Πριανός.
Κεράτιος. Κέρατον. Ἰνατος. Κυαλιμνωτίσσα. Μπελ-
βίδερε. Ριζόκαστρον. Ἰτι.*

Πρὸς Ν. καὶ Α. τῶν δήμων Ἀρχαλοχωρίου καὶ Χάρακος κεῖται ἕτερος δήμος « ὁ Δήμος Σχοιναῖς ». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Σχοιναῖς (σχοῖνος) κώμη ἐπὶ μικροῦ πεδίου διαρρεσμένου ὑπὸ τῶν ποταμῶν Ἐμπάρου καὶ Σχοι- νοῦντος χυνομένων διὰ τοῦ Καταρράκτου (Ἀναποδάρη) εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν οὐ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Πριανσοῦ (Σουτσούρου) ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Πριανσοῦς μετ' ὄρμον μικρὸν καὶ ὁμώνυμον παρὰ τὸν Κε- ράτιον κόλπον ἀποτελούμενον διὰ τοῦ ὄρμον. ἄκρως

(Γκούτσερον) καὶ τῆς παραλίας Πριανσοῦ (Σουττούρου).
 Εἶνε δὲ κατάφυτος ἐκ πικνοίων δένδρων, ἐν οἷς σχοῖνοι, ἐκ
 τῶν ὁποίων καὶ ὠνομάσθη ἡ κώμη. Πρὸς Β. τῆς Πριανσοῦ
 ἔκειτο ἡ Ἴνατος (Εἶνατος) μεῖ ἐρὸν τῆς Λουκίνης (Ἦρα
 Εἶνατίνη), παρὰ τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀστε-
 ρουσίας (Κόφρινα) κεῖται ἡ μονὴ Κυραλιμνιῶτισσα με-
 μενὸν τῆς Παναγίας ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἤτις πανηγυρίζει τὴν
 15 Αὐγούστου. Ὑπεράνω δ' αὐτῆς κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ
 ἐνετ. φρουρίου Μπελθεδέρε (ῶραία θέα) πανοραματι-
 κῆς θεάς εἶπεν τὸ ὄνομα, τανῦν δὲ Ρίζον ἢ Ριζόκαστρον
 εἶπεν καὶ ἡ ἐπίκλησις τῆς ἐλῆς Ἀρκαδίας. Πρὸς Β. τοῦ
 Σχοινηῶ κεῖται ἡ κώμη Ἴνι ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ
 Αὐλιώτου, τῶν ὁρίων τῆς Χερρονήσου καὶ παρὰ τὰ μνη-
 μεῖα παλαιᾶς ἀγνώστου πόλεως.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Λαγούτας, Ἀχεν-
 τρές, Καστελλιανὰ, Παναγιά, Μαχαϊρᾶς, Κακοῦ
 (Κακόν), Γαρίπας, Δραπέτι, Κατσιάλι, Καλύ-
 βια, Τουρλωτῆ, Ἀμπαδιά, Βακιώτης, Μονα-
 στηράκι, Σαρακιανὰ, Φιλίππος (Φίλιππος), Δε-
 μάτι, Θαυριανὰ, Βαγονιὰ ἅπασαι κῶμαι παραποτά-
 μοι καὶ νοσηραί.

Ὁ δῆμος οὗτος πεδινὸς καὶ εὐφορος διασχίζεται ὑπὸ
 πολλῶν ποταμίων διὰ τοῦτο καὶ ἐλώδης εἶπεν καὶ τὸ κλίμα
 δὲν εἶνε πολὺ ὑγιεινόν· οἱ κάτοικοι εἶνε γεωργοί, σχοινο-
 πλόκοι καὶ καλαθοπλόκοι. Ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ δήμου τοῦ-
 του ρεεῖ τοξοειδῶς ὁ ἄγιος καὶ ὀρμητικὸς Καταρράκτης
 (Ἀναποδάρης, Ναποράλης) σύνορον τοῦ διαμερίσματος
 Ρίζου πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν, πηγάζων ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ Ἀ-
 στερουσίας, δεχόμενος πολλὰ παραπόταμα καὶ ἐκβάλλων
 εἰς τὴν Λιβυκὴν.

*Κλίμα. Χώρα. Προϊόντα. Σχηματισμός της χώρας. Χωρία.
Moral. Κάτοικοι.*

Τὸ κλίμα τοῦ Βονοφασίου εἶνε εὐκραές καὶ τερπνόν· ἡ δὲ χώρα ἂν καὶ διακόπτεται ὑπὸ συγγῶν καταφύτων λόφων εἶνε πεδινή, καὶ εὐφορος εἰς ἔλαια, δημητριακά, οἶνον, βάμβακα, λίνον καὶ εἰς διάφορα ἄλλα εἶδη. Τὸ πάλαι ἀπετέλει μέρος μὲν τῆς Γορτύνης, μέρος δὲ τῆς Κνωσσοῦ καὶ ἄλλων ὁμόρων χωρῶν, ἐσχηματίσθη δ' ἐπὶ ἐνετιῶν ἰδία ἐπαρχία κατὰ τὸν 16. αἰῶνα, ἣν καὶ οἱ τοῦρκοι ἀφῆκαν εἰς ἴδιον Κανδιλίκι (ἐπαρχίαν) καὶ ἠύξησαν διὰ τοῦ διαμερίσματος Ρίζου τῷ 1868. Ἔχει δὲ 133 χωρία (Βονοφάσιον 97, Μέρος Ρίζου 36) συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ χωματωδῶν ὁδῶν καὶ διαρρέομενα ὑπὸ ποταμίων ἐν τὸς κήπων ποικίλων καὶ συδένδρων τοποθεσιῶν. Μονὰς δὲ ἔχει δύο· τὴν Πλακιώτισσαν καὶ Κυραλιμνιώτισσαν. Οἱ Βονοφασιωῖται ἄνδρες φιλόπονοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Πλεῖστοι δὲ τούτων εἶνε τοῦρκοι, πρότερον ὄντες χριστιανοὶ διὰ δὲ τῆς πίεσεως ἐκτουρκισθέντες τῷ 1770. Οἱ περὶ τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν τοῦρκοι εἶναι ὡμοὶ καὶ χριστιανομάχοι. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάρχου ὀθωμανοῦ ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν Ἁρακλείου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης, πλὴν τοῦ διαμερίσματος Ρίζου ὑπαγομένου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀρκαδίας.

Ε'. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ.

(52,249 κατοίκους)

Ὄρια. Ἐπαρχίαι.

Πρὸς Α. τῆς διοικήσεως Ἁρακλείου κεῖται «ἡ Διοίκησις Λασιθίου». Αὕτη ἐκτεινομένη πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄ-

κρον τῆς Κρήτης εἶνε διὰ τοῦτο ἢ μᾶλλον ἀπόκεντρος χώρα αὐτῆς. Βρέχεται πρὸς Β. Α. καὶ Ν. ὑπὸ τριῶν πελαγῶν: τοῦ Κρητικοῦ, Καρπαθίου καὶ Λιβυκοῦ· πρὸς Δ. δὲ ἐνοῦται μὲ τὴν διοίκησιν Ἑρακλείου διὰ τῶν Δικταίων ὁρέων. Περιλαμβάνει δὲ ἡ ἐπαρχία τὴν Μινωάν (Μιραμπέλλον), Λασιθιον (Λάσιον Λασιτί), Ἀρκαδίαν (Ρίζον), Ἱεράπυτναν (Ἱεράπετρα) καὶ Σιτείαν.

Α΄. ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΙΝΩΑΣ

ἢ

ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ.

(16,046 κατοίκους).

**Θρια. *Ορη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Λίμναι. Κόλποι.
Ἀκρωτήρια. Νῆσι. Ἐῆμοι.*

Μετὰ τὴν Χερρόνησον (Πεδιάδα) ἐκτεινομένη ἡ ἐπαρχία αὕτη εἰς τὴν ἀρκτικὴν παραλίαν τῆς Κρήτης βρέχεται πρὸς Β. καὶ Α. ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης· ἐνοῦται δὲ πρὸς Ν. μὲν μὲ τὴν Ἱεράπυτναν καὶ Ἀρκαδίαν διὰ τῶν Δικταίων ὁρέων, πρὸς Δ. δὲ μὲ τὴν Χερρόνησον καὶ Λασιθιον διὰ τῶν αὐτῶν ὁρέων. Ὁρη αὐτῆς εἶνε· ἡ Δίκτη (Δικταῖον, Δικτυνεύς, Ἀφέντης Χριστὸς 7,100 π.), τὸ Κροῦστον (3,600 π.), ὁ Κούλας (1850 π.), ὁ Χριστὸς (1240 π.), ὁ Ἀφέντης (5,000 π.), τὸ Κατσαριανὸν (2500 π.), ὁ Ἅγιος Ἡλίας (2550 π.), ὁ Καλαρίτης (1800 π.). Ποταμοί· ὁ Λατοῦς (Καμάρας, Μιραμπελλο-πόταμος), Μινώας (Καλο-πόταμος), Χελιδονιάς, Σύσις, Μιλάτος, Ἰστρων. Πεδιάδες· ἡ Μινωαϊκὴ (Κρουσταϊκὴ), Λακωνιαϊκὴ (Κολάχοι), ἡ Παννονικὴ (Μιραμπελλικὴ), ἡ Δρηριοικὴ (Φουρνηϊκὴ). Λίμναι· ἡ Μιραμπελικὴ (Λατοῦς, Καμάρα, Ἅγ. Νικόλαος). Κόλποι· ὁ Μινωαϊκὸς (Δίδυμος, Μιραμπέλλιος). Ἐχει δὲ λιμένας τὸν Λατώα (Καμάρας, Ἅγ. Νι-

κόλαον), τὸν Ὀλύσσοι (Μακρᾶς ἀκάνθης, Σπίνα-λόγγας) καὶ ἄρμους· τὸν Μινῶα (Καλο-χωριό), Πόρον (Ὀλύσσην), Βαθύ, Κολοκύνθα, Μιλάτον (Μίλητον), Σίσι. Ἀκρωτήρια· τὸ Ζεφύριον (Ἀφωρισμένον, Ἁγ. Ἰωάννης), Τραπίτι, Μιλῆτου. Νῆσοι· Ὀλυσσοί (Μακρὰ-ἀκάνθα, Σπίνα-λόγγα), Λατώ (Βράχοι Ἁγ. Ἀντωνίου), Κολοκύνθα, Λύγον. Δῆμοι δὲ ὁ Νεαπόλεως, Βραχασίου, Χουμεριακοῦ, Φουρνης, Κριτσᾶς, Σπίνα-λόγγας.

ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ.

*Νεάπολις. Χριστός. Κρεμαστά. Κουφή-πέτρα. Βουλιαμένη.
Δίκη. Πάρνοα.*

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτεινόμενος εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τοῦ βορείου μέρους τῆς γῶρας ἔχει πρωτεύουσαν τὴν Νεάπολιν (Νεο-χωριον, Καινούριο-χωριό) πολίχνην νεόδμητον καὶ καλῶς ἐρρυθμοποιημένην ὅθεν τὸ ὄνομα, μὲ πλατεῖαν δεινδρόφυτον (πλατανάκια), εὐπροσώπους οἰκοδομὰς, λαμπρὸν διοικητήριον, Γυμνάσιον ἑλλην. πλήρες, κρήνας, ἐκκλησίας ὧν ἡ τῆς «Μεγάλῃς Παναγίας» ὑπερέχει κατὰ τὴν διακόσμησιν, ὅπου ἐτάφη ὁ Ν. Ζερβὸς τῷ 1823 (Ἰανουάριον), τζαμίον ὅπου οἱ Κρήτες ἀπέκτειναν 280 τούρκους τῷ 1827 (27 Ἰανουαρίου) καὶ 4000 κατοίκους. Εἶνα πρωτεύουσα τῆς διοικήσεως Λασιθίου, ἐπαρχίας καὶ ἔδρα Πρωτοδικείου, Εἰρηνοδικείου καὶ Δημογεροντίας. Εἰς δὲ τὸν ΝΑ. ὑψούμενον βουνὸν (1240 π.) Χριστὸν στεφόμενον μὲ ὀμῶν. ναΐδιον ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἐρόντευαν οἱ Κρήτες τὸν Λαδαογλοῦν μετὰ 150 ἄλλων τούρκων τῷ 1827 (20 Ἰανουαρίου). Παρὰ τὴν Νεάπολιν κεῖνται ἡ μονὴ Κρεμαστῶν καὶ ἡ Κουφή-Πέτρα ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς καὶ μαγευτικῆς ὅπου συνήθως ἐδρεύει ὁ ἐπίσκοπος τῆς γῶρας ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ Πέτρας» ὅθεν ἔλαβε καὶ τὸ

ἄνομα. Οὐχὶ μακρὰν τῆς Νεαπόλεως ΒΔ, κεῖται ἡ Βουλισμένη κώμη μεγάλη καὶ τερπνὴ μὲ 100 καλὰς οἰκίας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Δίκτης (Ἀφέντης 5000 π.) ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Πάννονα ἣτις καταστραφεῖσα ὑπὸ τρομεροῦ σεισμοῦ τῷ 360 μ. Χ. καὶ ἀνακτισθεῖσα ὠνομάσθη Βουλισμένη.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶ Νοφαλία (μετόχι).

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλῆμα ὠραῖον καὶ ὑγιεινόν, ἀλλὰ πολὺ ψυχρὸν ἕνεκα τοῦ ὄρους Δίκτης, λαμπρὰς δὲ καταρῦτους καὶ καταρρύτους ἐξοχὰς (Φραρό, Πασγαλίγο), ἐπὶ τῆς Παννονικῆς (Μιραμπελλικῆς) πεδιάδος δι' ἧς μεκύνεται ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς «Νεαπόλεως».

ΔΗΜΟΣ ΒΡΑΧΑΣΙΟΥ.

Βραχάσι. Χελιδονιάς. Κατσαριανὸν ὄρος. Μίλατος. Μιλάτος. Μίλητος. Σπήλαιον Μιλάτου. Αὐγόν. Αισίδα. Καλαρίτης. Σύσι. Σίσιος.

Πρὸς τὸ ΒΔ. τοῦ δήμου Νεαπόλεως κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Βραχασίου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Βραχάσι μεγάλη καὶ πλουσία κώμη παρὰ τὸν ποταμὸν Χελιδονιά καὶ τοῦ ὄρους Κατσαριανοῦ (ὄροσειρὰ τῆς Δίκτης 2500 π.) ἔνθα τρέφονται πολλὰ ποίμνια. Μίλατος (Μιλάτο) ΒΑ τοῦ Βραχασίου, κώμη παράλιος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Μιλάτου ἐκβάλλοντος πλησίον τῆς θέσεως ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Μίλητος, ἧς ἀποικία ὑπὸ τὸν Σαρπηδόνα καὶ Μίλητον ἦτο ἡ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μίλητος. Πρὸς Β. τῆς κώμης ἐφ' ὑψηλοῦ βουνοῦ ὑπάρχει τὸ διάσημον σπήλαιον τῆς Μιλάτου ἔνθα ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Χασάν πασσᾶ 2000 γυναικόπαιδα καὶ 300 ὀπλιταὶ χριστιανοὶ καὶ ἀπεπνίγησαν διὰ τοῦ καπνοῦ τῷ 1823 (12 Φεβρουαρίου). Πρὸς Β. τῆς Μιλάτου εἰς ἀπόστασιν μεγάλην

κεῖται τὸ νησίον Ἀὐγὸν ἀναδυόμενον ἔκ τῆς θαλάσσης εἰς σχῆμα ὠοῦ ἔθεν τὸ ὄνομα. Πρὸς Ν. τοῦ Βραχασίου κεῖται ἡ Λατσίδα, παρὰ τὸ ὄρος Καλαρίτης (1800 π.) κώμη μεγάλη ἐπὶ θέσεως πεδινήσ καὶ τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ Χελιδονιᾶ. Σύσι παράλιος κώμη μὲ μικρὸν ἔρμον ἔνθα ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Σύσιος σύνορον τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὴν Χερρόνησον (Πεδιάδα).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Κατσαριανός.

Ὁ δήμος οὗτος εἶνε ὄρεινός καὶ ἀνώμαλος· ἔχει δὲ κλίμα πολὺ ψυχρὸν κατὰ τὸν χειμῶνα, τὸ δὲ θέρος μέτριον ἕνεκα τῆς Β. ποντιᾶδος αὔρας· οἱ δὲ κάτοικοι γενναῖοι καὶ φιλοπάτριδες, ἀσχολοῦνται οἱ περισσότεροι εἰς τὴν ποιμενικὴν ἕνεκα τοῦ ἀγόνου ἐδάφους τῆς γῶρας τῶν.

ΔΗΜΟΣ ΧΟΥΜΕΡΙΑΚΟΥ.

Χουμεριᾶκος. Μιραμπέλλο-πίταμες. Δίκτη. Μινωαῖκός κόλπος. Βρύσες. Λίμνες.

Πρὸς τὸ ΝΑ. τοῦ δήμου Νεαπόλεως κεῖται ἕτερος δήμος «ὁ Δήμος Χουμεριάκου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Χουμεριᾶκος κώμη μὲ τζαμίον ἐπὶ ὠραίας τοποθεσίας, σύδενδρος καὶ κατάρρυτος παρὰ τὸν Μιραμπέλλοπόταμον (Λατοῦς, Καμάρας) πηγάζοντα ἀπὸ τὴν Δίκτην (Ἀρέντης 5000 π.) καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Μινωαῖκόν (Δίδυμον, Μιραμπέλλιον) κόλπον πλησίον τῆς θέσεως ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Λατῶ (Καμάρα). Παρ' αὐτὴν κεῖνται ἡ Βρύσες, (βρύω) πρὸς Δ., κώμη ὡσαύτως τερπνὴ, μὲ ὠραῖον κλίμα καὶ ὀνομαστὴ διὰ τὰ πολλὰ αὐτῆς ὕδατα ἔθεν τὸ ὄνομα, καὶ διότι ἐκεῖ ὁ ἀτρέμητος Μαν. Καζάνης ἐφόνευσε δι' ἐνέδρας τὸν Σκιζόραχον καὶ 10 ἄλλους τούρκους τῷ 1826 (8 Ἀπριλίου). Λίμνες

πρὸς Β. κώμη μεγάλη καὶ νοσηρὰ ἐπὶ θέσεως τελματώ-
δους ἔθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Πλατύ-πόδι, Νικη-
Θιανὰ ἀμχότεραι ἐπὶ βραχύδους θέσεως με ἀνεμομύ-
λους, Λακόνια, Ξηρολίμνη.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει τὸ κλίμα ἱκανῶς ἥπιον καὶ εὐ-
κραές, πολλαχῶς δὲ ὑγρὸν καὶ νοσῶδες· τὸ δὲ ἔδαφος πε-
δινὸν καὶ καταφύτον ἐξ ἐλαιῶν, ἀμυγδαλεῶν καὶ ἄλλων
δένδρων· ἀποτελεῖ δὲ μέρος τῆς Παννονικῆς Μιραμπελλι-
κῆς πεδιάδος· τὰ ὕδατα εἶνε ἄφθονα· ἡ δὲ διαμονὴ εὐχά-
ριστος κατὰ τὸ θέρος.

ΔΗΜΟΣ ΦΟΥΡΝΗΣ.

Φουρνὴ. Ἄγ. Ἀντώνιος. Δρήριοι. Ἄγ. Ἡλίας.
Περάμπελα. Δωριές. Ἐλοῦντα.

ΒΑ. τῶν δήμων Χουμεριάκου καὶ Νεαπόλεως κεῖται
ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Φουρνῆς». Ἡ πρωτεύουσα τού-
του εἶνε· Φουρνὴ (Ἐπάνω-Φουρνὴ, Κάτω-Φουρνὴ, Κα-
στέλλι-Φουρνὴ) μεγάλη κώμη με 250 οικίας, ὑπὸ λό-
φους καταφύτους ἐξ ἀμυγδαλεῶν ὁπόθεν ἐξίγονται τὰ
ἄξια λόγου ἀμύγδαλα (φουρνιώτικα). Ὅχι μακρὰν ΝΔ.
ὑψοῦται ὁ λόφος Ἄγ. Ἀντώνιος με ὁμών. κώμην ἔνθα
ἔκειτο ἡ παλαιὰ πόλις Δρήριοι, ἧς οἱ κάτοικοι ἤριζον
πρὸς τοὺς Λυκτίους. Παρὰ τὴν Φουρνὴν εὐρίσκονται
λάκκοι τινες πλήρεις ὁμβρίου ὕδατος, εἰς ἓνα τῶν ὁποίων
Κρησά τις ἀπαγομένη ὑπὸ τούρκου εἰς εὐμαλωσίαν
ἐρρίφθη καὶ ἐπνίγη τῷ 1823. Πρὸς Δ. τῆς Φουρνῆς ὑ-
ψοῦται τὸ ὄρος Ἄγ. Ἡλίας (2550 π.), παρὰ τὴν μα-
κρὰν «Περάμπελα», πρὸς Α. δὲ εἶνε τὸ μονήδριον Δω-
ριές με ναὸν τῆς Παναγίας. Ἀνατολικώτερον δὲ ἡ κώ-
μη Ἐλοῦντα (Ἐπάνω-Ἐλοῦντα, Κάτω-Ἐλοῦντα) ἐπὶ

ἑδάφους λίαν ἀποτόμου δεσποζομένου ΝΑ. ἀπὸ ὑψηλὰς κορυφᾶς τῶν βουνῶν τῆς Δίκτης (Λασιθίου) συνοικισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ὀλουντίων ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ κώμη.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶ Σχοινιαῖς (Σχοινεάς), Καρύδι, Λούμας, Βρουχάς, Σούβαλα, (Σουβλος), Συρμέσος (μετόχι), Ἀνώγεια, Ἀμυγδαλό-λακκος, Χοχλακίας.

Ὁ δήμος οὗτος ἔχει τὸ ἑδάφος ξηρὸν ἀνώμαλον καὶ βραχυῶδες, οὗ ἄκραι εἶνε τὸ Τραπίνι Β. καὶ τὸ Ζεφύριον (Ἄγ. Ἰωάννης, Ἀφωρισμένον) ΒΑ. ἔπου διήκουσι καὶ αἱ τελευταῖαι κλιτύες τῶν Δικταίων ὁρέων, διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὕδατα δὲν εἶνε ἄφθονα, οἱ δὲ κάτοικοι ποτίζονται ἐκ βροχίνων ὑδάτων συναγομένων εἰς δεξαμενὰς ἐπὶ τούτῳ κατασκευασμένας. Σύμπας δὲ ὁ δήμος ἐξάγει ὠραία καὶ ἐκλεκτὰ ἀμύγδαλα.

ΔΗΜΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ.

Κριτσά. Καλοπόταμος. Μινῶα. Κροδάτα. Δίκη. Πρίνα,

**Ιστρών. Καλὸν-χωρίον. Μέσα-Λακῶνια. Κολάκοι.*

Κούδας. Ἄγ. Νικόλαος. Αἰμνη. Ἄγ. Νικολίου.

Κάστρον. Μιραμπέλλου. Βράχει. Ἄγ.

Ἄρτωριον. Λατώ. Νάξος. Ἄξος.

Πρὸς τὸ Ν. τῶν δήμων Χουμεριάκου καὶ Φουρνῆς πέραν τοῦ Μιραμπελλοποτάμου (Λατοῦς) ἐκτείνεται εἰς ἄλλος δήμος «ὁ Δῆμος Κριτσαῖς». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Κριτσά ἢ μεγίστη κώμη τῆς Κρήτης ἔχουσα περὶ τὰς 1000 οἰκίας ἐφ' ὑψηλοῦ ὄροπέδιου τῆς Δίκτης (1000 π.) καὶ ὑπεράνω τοῦ Καλοπόταμου (Μινῶας) ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ΝΔ. μυχὸν τοῦ Μιραμπελλικοῦ κόλπου παρὰ τὴν παλαιὰν Μινῶαν (Ἀνατολική-Μινῶα) τῶν Λυκτίων ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ ὅλη ἐπαρχία. Κατοικεῖται δὲ ἡ Κριτσά

ὑπὸ γενναίων ἀνδρῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν ποιμενικὴν. Ἐκεῖ συνεκροτήθη φονικὴ μάχη κατὰ τοῦ Χασάν πασσᾶ, καθ' ἣν ἔπεσαν 150 τούρκοι τῷ 1823 (Ἰανουάριον). Κρούστα (Κρούσα) ΝΑ. ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου παρὰ τὴν Δίκτην (3600 π.) κώμη ποιμενικὴ, ἣν κατέλαβεν ὁ Χασάν πασσᾶς τῷ 1823 (Ἰανουάριον), κατοπτεῦει δὲ μέγα μέρος τοῦ Μιραμπελλικοῦ κέλπου. Πρίνα ΝΑ. κώμη τερπνὴ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἰστρουνοσ καὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας. Καλὸ-χωρίον κώμη παραποτάμιος ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας καὶ νοσηρὰ ἀλλ' ὠραία ἐξ οὗ τὸ ὄνομα· ἔχει δ' ὄμων. ἔρμον ἐν Λύκτιοι καὶ Ἐνετοὶ μετεχειρίζοντο. Μέσα-Λακῶνια (μετόχι) ἐπὶ εὐρείας πεδιάδος Κολάχοι (Λακωνική), καλουμένης, ἐφ' ἧς ὑψοῦται ὁ βουνὸς Κούλας (1850 π.) μὲ ἀρχαία μνημεῖα. Ἄγ. Νικόλαος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μιραμπελλοποτάμου καὶ τῆς ὄμων. λίμνης νεόδμητος μικρὰ πόλις, ἐπίνειον τῆς Νεαπόλεως, ἧς ἀπέχει 2 1/2 ὥρας, μὲ εὐρύχωρον καὶ ἀσφαλέστατον λιμένα (10 ὄργ. β.) νεύοντα ΝΑ. καὶ προφυλαττόμενον ἀπὸ δύο νησῶν (Βράχοι Ἄγ. Ἀντωνίου), τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου εἶνε χαμηλὴ τις χερσόνησος ἀπολήγουσα διὰ τοῦ βράχου ἐφ' οὗ ἐγείρεται τὸ φρούριον Μιραμπέλλου παρὰ τὴν παλαιὰν Λακῶν (Καμάραν), ὅπου ὁ Ν. Ζερβὸς καὶ ὁ Α. Κουσκουμπὲς ἐπολέμησαν πολὺλάκις πρὸς τοὺς τούρκους. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ὁ ἐκ Ψαρῶν Δ. Χ. Γ. Κοτζιάς ἐναυμάχησεν (8 ὥρ.) μὲ τὸ ταχύπλοον αὐτοῦ κατὰ 13 τουρκικῶν βυθίσας καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν τῷ 1822 (18 Νοεμβρίου), τῷ δὲ 1827 (21 Νοεμβρίου) ἀπεδιβάσθη ὁ Ἰ. Χάλης μετὰ πολλῶν ἄλλων Κρητῶν. Πρὸς Β. δὲ τούτου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Νάξος, παρ' ἣν σήμερον τὸ μικρὸν χωρίον Ἄξος, ἐξάγον περιφήμους ἀκονόπετρας (ναξίουσ λίθους).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Δράσι, Παπάδος, Κουνάλι, Ἄγύροι, Ἀρχάγγελος, Ἀμυγδα-

λίδια, Φρατιὰ παρὰ τὸ στένωμα Καθαρόν δι' οὐ εἰσέρχονται εἰς Λασιθί.

Ὁ δῆμος οὗτος ὄρεινός καὶ ἀνώμαλος ἔχει κλίμα πολὺ ψυχρὸν· οἱ δὲ κάτοικοι ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ποιμενικὴν διεκρίθησαν ἐπὶ γενναιότητι καὶ φιλοπατρίᾳ· εἶνε δὲ τὸ νοτιώτερον μέρος τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὴν Ἱεράπετραν.

ΔΗΜΟΣ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ

ἢ

ΜΑΚΡΑΚΑΝΘΗΣ

Σπίνα-λόγγα. Νησί. Πόρος. Ὀλοῦς. Κολοκυθιά.

Ὁ δῆμος οὗτος σύγκειται ἐκ τῆς νήσου Σπίνα-λόγγας (Μακρὰ-ἄκανθα, 9 μίλια Ἀγγλικά), ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ πρὸς Β. ἀκρωτήριον Ζεφυρίου, μέχρι τῆς πρὸς Ν. χερσονήσου Νάξου, εἶνε δὲ ξηρά, μακρὰ καὶ ἀπόκρημος ἔθεν τὸ ὄνομα ἔχει δὲ πόν εὐρυχωρότατον καὶ ἀσφαλέστατον μετὰ τὴν Σούδαν λιμένα (15—20 ὄργ. β.) ἀποτελούμενον ἐκ τῆς ὁμώνυμου νήσου καὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῆς πρὸς Δ. παραλίας τῆς Ἐλούντας, με δύο εἰσόδους τὴν Β. φυλακτομένην δι' ἀποτόμου βράχου «Νησί» καλουμένου καὶ τὴν Ν. σχηματιζομένην δι' ἐνὸς μικροῦ ἰσθμοῦ διορυχθέντος ὑπὸ τῶν ἐνετῶν τῷ 1526 παρὰ τὴν λιμένα «Πόρον» ἐνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ὀλοῦς (Ὀλύσση) με ξέανον τῆς Βριτομαρτιδος δαιδάλιον, καὶ προσιτὴν μόνον εἰς λέμβους, πολλὰ ἐνετικὰ κτίρια, [προμαχῶνας, πύργους καὶ 1112 κατοίκους ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἀλιεῖαν καὶ ναυτιλίαν. Τὰ φρούρια ταύτης χρησιμεύουσιν ὡς φυλακαὶ τῶν βαρυνποίνων καταδικῶν. Ἀντικρὺ τῆς Σπιναλόγγας πρὸς Δ. εἶνε τὸ νησίδιον Κολοκυθιά χωριζόμενον δι' ἀβάθους

καὶ στενῆς διώρυγος ἔνθα ἐναυάγησεν ὁ ἀγγλὸς ναύαρχος Ἄμιλτων τῷ 1828.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ὠραῖον καὶ ὑγιεινόν, βρα-
χωδὲς δὲ καὶ ἀνυδρὸν τὸ ἔδαφος, διὰ τοῦτο οἱ ἐνετοὶ κα-
τεσκευάσαν μεγάλας δεξαμενάς, αἵτινες πληροῦνται ὀμ-
βρίου ὕδατος ἕπερ μεταχειρίζονται οἱ ἐκεῖ κάτοικοι εἰς
τὰς χρεῖας των. Ἐχει δὲ καὶ ἀξιολόγους ἀλικὰς πρὸς τὸν
ισθμὸν τοῦ Πόρου. Οἱ κάτοικοι τούτοιοι ἀρνησθήρησοι
ὄντες μετὰ τὸν χειμῶνα ἀναχωροῦσιν διὰ Κωνσταντινού-
πολιν, Ἀλεξάνδρειαν καὶ Βεγγάζαν μεταφέροντες ἐκεῖθεν
διὰ τῶν πλοίων των ἐμπορεῖματα εἰς Κρήτην καὶ ἀλλα-
χοῦ· οἱ δὲ μένοντες ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀκτοπλοῖαν καὶ
ἀλιεῖαν. Τὸ ναυτικὸν τῆς Σπιναλόγγας πρὸς τὸ ὁποῖον μὲ-
νον τὸ Σουδιανὸν ἐξισουτο σύγκειται ἀπὸ 50 μεγάλα καὶ
μικρὰ πλοία. Ἡ Σπιναλόγγα καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς
Κρήτης κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν μέχρι τοῦ 1715, ὅτε
παρεδόθη ὑπὸ τούτων δι' ἀνταλλαγῆς εἰς τοὺς τούρκους.

*Κλίμα. Χώρα. Σχῆμα. Πρῶτότητα. Χωρία. Μονὰι.
Κάτοικοι. Διοίκησις.*

Τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἶνε τὸν μὲν χειμῶνα
πολύ ψυχρὸν, ἀλλ' ὑγιεινόν, τὸ δὲ θέρος εὐκραές, τερπνόν
καὶ ὀροσερὸν ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Μιρα-μπέλλον· ἡ δὲ χώ-
ρα ἐπιμήκης σχηματίζει εὐρείαν λεκάνην κατὰφυτον πε-
ρικυκλωμένην ὑπὸ τῶν Λασιθιωτικῶν ὄρεων εἶνε δὲ
λίαν εὐφορὸς εἰς ὠραῖα ἀρύγδαλα, ἔλαια, κερᾶτια, μέ-
λι, τυρόν, δημητριακὰ καὶ ὀπώρας. Ἐξάγει δ' ἔτι ἄλλας
καὶ νάξιους λίθους (ἀκόνια). ἔχει 42 χωρία ἐν-
τὸς συδένδρων καὶ μαγευτικῶν τοποθεσιῶν καὶ πολλὰς
συνεικίας. Μονὰς δὲ 3· τὰ Περάμπελα, τὰς Δωριῆς καὶ
τὰ Κρεμαστά. Οἱ κάτοικοι γενναῖοι, φιλόμουσοι καὶ φι-
λόπονοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ποιμενικήν,

καλλιεργοῦσι δὲ μάλιστα τὴν ἀμυγδαλίαν καὶ κερατέαν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ διοικήτοῦ Χριστιανοῦ ὑπαγομένου εἰς τὴν Γεν. Διοίκησιν τῆς Κρήτης, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πέτρας.

Β'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

ἡ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ.

(5,035 κατοίκους)

Ὄρια. Ὄρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Δῆμοι.

Ἡ ἐπαρχία Λασιθίου (Σίτη, Λάσιον, Λασιτίον) οὕσα μεσόγειος καὶ βουνώδης περικυκλοῦται πανταχόθεν ὑπὸ ὄρεων ὑψηλῶν, δασυδῶν καὶ δυσβάτων, ὧν ἐνεκεν ὑστερεῖται καὶ τῶν τῆς θαλάσσης πλεονεκτημάτων. Ἔχει δὲ πρὸς Β. τὴν Μινώαν καὶ Χερρόνησον, πρὸς Δ. καὶ Α. τὰς αὐτὰς ἐπαρχίας καὶ πρὸς Ν. τὴν Ἀρκαδίαν. Ὄρη αὐτῆς εἶνε ἡ Δίκητη (Ἀφέντης Χριστός, Λασιθί, 7100 π.), Σίτη (2900 π.), Σελίνη (3000 π.) Ποταμοί· τὸ Σπαθί, ὁ Ποταμός. Πεδιάδες· ἡ Σιτεῖακῆ. Δῆμοι δὲ 2· Τσερμιιάδου καὶ Ψυχροῦ.

ΔΗΜΟΣ ΤΖΕΡΜΙΑΔΟΥ.

Τζερμιιάδου. Σελίνη. Μέσα-Λασιθί. Σίτη. Κρουσταλλεῖα. Σπαθί. Πετάμονος. Ποταμός.

Πρὸς τὸ ΒΑ. τῆς ἐπαρχίας ἐκτείνεται «ὁ Δῆμος Τζερμιιάδου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε τὸ Τζερμιιάδον κώμη καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Σελίνης 3000 π. κατάφυτος καὶ ὠραία· ἔδρα ἐπαρχείου, εἰρηνοδικείου καὶ ἑλλην. σχολείου. Μέσα-Λασιθί ΝΑ. εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Σίτης (2900

π.) εἶνε ἡ μέσογειοτέρα καὶ ἀρχαιοτέρα κώμη τῆς ἐπαρχίας ἄλλοτε πρωτεύουσα αὐτῆς καὶ πατρίς τοῦ Μανώλη Καζάνη. Παρὰ ταύτην κεῖται ἡ μονὴ Κρουσταλλένια παρὰ τὸν ποταμὸν Σπαθὶ πηγάζοντα ἐκ τῆς Δίκτης καὶ διασχίζοντα τὴν ἐπαρχίαν. Ποτάμους ΒΑ. κώμη τερπνὴ ἀποτελουμένη ἐκ δύο τμημάτων Ἐπάνω-ποτάμους, Κάτω-ποτάμους καλούμενα, παρὰ ποταμὸν ὁμώνυμον πηγάζοντα ἐκ τῶν ὄρεων Σελίνης καὶ Δίκτης καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Μιραμπελλοπέταμον.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Πινακιανά, Φαρσάνος, Μαρμακέτο (Μαρκατάτος), Λαγός, Μικρὸ-χωριδάκη, Πλατανός, Μετόχι (κάτω).

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ψυχρὸν καὶ ὑγιεινόν· οἱ δὲ κάτοικοι γενναῖοι, φιλοπάτριδες καὶ ὠκύποδες· ἐξάγει δὲ περίρημα μῆλα.

ΔΗΜΟΣ ΨΥΧΡΟΥ.

Ψυχρόν. Δικταϊορ-ἄρτρερ.

Πρὸς ΝΔ. τοῦ δήμου Ἰζερμιιάδου καὶ τῆς ἐπαρχίας κεῖται ὁ ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Ψυχροῦ». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Ψυχρόν, κώμη ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ ἔχουσα 70 οἰκίας, ὠραίαν Δήμοτ. σχολὴν καὶ κλίμα ψυχρότατον ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, εἶνε πατρίς τοῦ εὐεργέτου τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Α. Παπαδάκη. Ὑπερθεν τοῦ Ψυχροῦ εἰς ἀπόστασιν 20 λ. ὥρας κεῖται τὸ Δικταϊὸν ἄντρον (Ἀρκέσιον), ἔνθα ἡ Ρέα ἐγέννησε τὸν Δία κατὰ τοὺς ποιητάς, ὁ δὲ νομοθέτης τῆς Κρήτης Μίνως συνωμίλει κατ' ἑνεαετίαν μετὸν Δία, ἀνευρέθησαν δὲ πλεῖστα ἀρχαιολογήματα. Ἐκεῖ συνεκροτήθη τριήμερος φονικὴ μάχη κατὰ τοῦ Ὁμέρ πασσᾶ τῷ 1868.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Γεροντομουρὶ (Γερομουρι), Πλατύ, Μαγουλάς, Ἀγ. Κωνσταντίνος,

Ἄγ. Γεώργιος, Καμινάκι, Πλάτη (Πλατηνός),
Κουδομαλλιά, Ἀβρακόντης, Μετόχι (Ἐπάνω).

Καὶ ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ψυχρὸν καὶ ὑγιεινόν· τὸ
δ' ἔδαφος ὄρεινόν καὶ κατάρρυτον· τρέφει δὲ καὶ πολλὰ
ποίμνια· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρεῖοι καὶ ὠκύποδες. Ἀμφότεροι
οἱ δύο δῆμοι κεῖνται ἐπὶ τῆς εὐρείας καὶ εὐφόρου πεδιάδος
τῆς Σίτης (Σιτειακῆ) ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὅλης χώρας
Λασιτίου (Λά-Σιτεία).

*Κλίμα. Χώρα. Δίοδοι. Προϊόντα. Χωρία. Μοαί. Κάτοικοι.
Διοικήσις.*

Ἐν γένει τὸ κλίμα τοῦ Λασιθίου εἶνε ψυχρὸν καὶ ὑγιει-
νόν, ὁ χειμὼν πολὺ δριμύς, τὸ δὲ θέρος ὄροσερώτατον. Ἡ
δὲ χώρα εἶνε θαθεῖα λεκάνη, βατῆ διὰ τριῶν μόνων διόδων
λίαν εὐφυλάκτων Κερᾶς, Τσαλίου καὶ Καθαροῦ
ἔθεν εἰσηλθεν τὸ ἵππικόν τοῦ Χασάν πασσᾶ καὶ ἔκαυσε πάν-
τα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας τῷ 1823 (Ἰανουάριον).
Τὸ ὄροπέδιον δὲ τοῦτο σύδενδρον καὶ κατάρρυτον παράγει
ώραῖα μήλα (Λασιθιώτικα), οἶνον, μέλι, κηρόν, θέρμους
(λουμπίνους), καυσόξυλα καὶ δημητριακοὺς καρπούς. Διὰ
τὸ βουνῶδες δὲ τρέφει πλεῖστα ποίμνια, ἀφ' ὧν ἐξάγει τυ-
ρόν, βούτυρον καὶ ἔρια ἐν ἀφθονίᾳ. Ἔχει δὲ 21 χωρία καὶ
μονὴν τὴν Κρουσταλλένιαν. Οἱ κάτοικοι Χριστιανοὶ γεν-
ναῖοι, φιλοπάτριδες καὶ ὠκύποδες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ποι-
μενικὴν, γεωργίαν καὶ κατασκευὴν ξυλανθράκων. Διοικεῖ-
ται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τοῦ τμήματος Λα-
σιθίου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πέτρας.

Γ'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

ΡΙΖΟΝ

ἢ

ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΝ

(6773 κατοίκους)

*Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι. Ἀκρωτήρια.
Δῆμοι.*

Ἡ ἐπαρχία Ἀρκαδίας ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Κρήτης καὶ πρὸς Ν. τῶν χωρῶν Λασίου καὶ Χερρονήσου. Βρέχεται πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους· ἐνοῦται δὲ πρὸς Δ. μὲν μὲ τὸ Μέρος Ρίζου (Βονοφάσιον) διὰ τῶν ποταμῶν Ἐμπάρου καὶ Ἀναποδάρη, πρὸς Β. μὲ τὴν Χερσόνησον καὶ Λάσιον διὰ τῶν ὀρέων Βιεννίου (Ρούσα-Κεφάλαια) καὶ Δίκτης (Ἀφέντης Χριστός)· καὶ πρὸς Α. μὲ τὴν Ἱεράπυτιαν διὰ τοῦ ποταμοῦ Μύρτου καὶ τοῦ Λασιθιωτικοῦ (Δίκτης) ὄρους. Ὅρη αὐτῆς εἶνε ἡ Δίκη (Ἀφέντης Χριστός, Λασιθιώτικα ὄρη 7100 π.), τὸ Βιέννιον (Ρούσα-κεφάλαια 4,000 π.), τὸ Κέρατον (2,000 π.), τὸ Ἄρβιον (ιερὰν, Κούδι 1500 π.). Ποταμοί· ὁ Μύρτος (Μυρθιώτης), ὁ Πλάθος (Σύμης), ὁ Κρυσπόταμος (Κρυσπόταμον), ὁ Κέρατος (Κόνδρος). Πεδιάδες· ἡ Κερατική (Κερατόκαμπος), ἡ Μυρτική. Κόλποι, οὐδεὶς ὄρμος ὁ Ἄρβις, ἡ Ψαρή-φοράδα, ὁ Μύρτος. Ἀκρωτήρια· τὸ Σιδώνιον, τὸ Θεόφιλον. Δῆμοι δὲ 3· Βιάννου, Ἀγ. Βασιλείου, Μουρνιῶν.

ΔΗΜΟΣ ΒΙΑΝΝΟΥ.

*Βιάννος. Βιέννιον. Βιέννος. Ἀγ. Μορή. Κέρατον.
Κέρατος. Ἄρβιον. Σιδώνιον. Θεόφιλον.*

Ἡρὸς τὸ Δ. τῆς ἐπαρχίας κεῖται «ὁ Δῆμος Βιάννου».

Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Βιάννος (Ἐπάνω-Βιάννος) ἣτις εἶνε καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, κώμη ἐκ τῶν μεγίστων τῆς Κρήτης ἔχουσα 600 οἰκίας, ἔδρα ἐπαρχείου, εἰρη.οδικείου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀρκαδίας κειμένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Βιεννίου ὄρους (Ρούτα-κεφάλαια 4000 π.), κατάρυτος καὶ κατάρρυτος. Ἐκεῖ ἔκειτο ἡ παλαιὰ Βιέννος ὅθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης, κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βιέννου ἐνός τῶν Κουρητῶν, ἀποικία δ' αὐτῆς ἦτο ἡ ἐν Αὐστρίᾳ Βιέννη. Λέγεται δὲ ἐπάνω Βιάννος διότι ὑπάρχει Δ. καὶ ἄλλη Βιάννος ἡ κάτω. Ἐνταῦθα οἱ Κρήτες συνεκρότησαν ἀψιμαχίας κατὰ τοῦ Χατάν πασᾶ τῷ 1823 (Ἰανουάριον). Πρὸς Ν. ταύτης κεῖται ἡ Ἁγ. Μονὴ μετὰ τὴν Κοιμητίεωσ τῆς Θεοτόκου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κεράτου (2000 π.) ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Κέρατος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐξ ἧς φέρεται τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀκρωτ. Κέρατον. ΝΑ. τούτου παρὰ τὴν Κερατικὴν (Κερατό-καμπος) παραλίαν ὑψοῦται τὸ Ἀρβιεν ὄρος (Ἱερὸν, Κούδι 1300 π.) μετὰ τὴν τοῦ Ἀρβίου Διὸς φυλαττόμενον ὑπὸ χρυσοῦ κυνὸς ὡς ἐμυθολόγουν οἱ παλαιοὶ Κρήτες, οὗτινος ἀκραὶ εἶνε τὸ Σιδώνιον καὶ τὸ Θεόφιλον.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε Βάλιο, Κοστιανό, Χόνδρος, Μέση.

Ὁ δήμος οὗτος εἶνε εὐφορὸς καὶ κατάρρυτος. Πρὸς τὰ βόρεια μέρη ἔχει τὸ κλίμα ψυχρότατον, πολὺ δὲ ἤπιον πρὸς τὰ νότια ἕνεκα τῆς θαλασσίας αὔρας· τρέφει δὲ κα πολλὰ ποίμνια. Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἐκτείνεται ἡ Κερατικὴ πεδιάς (Κερατό-καμπος) ἀρδευομένη ὑπὸ τῶν ποταμῶν Ἀναποδάρη καὶ Κόνδρου ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα φέρει ἡ παραλία.

ΔΗΜΟΣ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

*Αγ. Βασίλειος. Κρυπόταμος. Πεῦκος. Σύμη. Πλάβος.
Συκολόγος.*

Πρὸς τὸ Α. τοῦ δήμου Βιάννου κεῖται «ὁ Δῆμος Ἁγ. Βασιλείου «οὔτινος πρωτεύουσα εἶνε ὁ Ἁγ. Βασίλειος μὲ ὁμών. ναὸν ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, εἶνε δὲ κώμη τερπνὴ καὶ κατάρρυτος παρὰ τὸν Κρυπόταμον (Κρυπόταμον) τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα φημίζονται ὡς πολὺ ψυχρά. Πεῦκος, πρὸς Α. κώμη ὡσαύτως κατάρρυτος καὶ ῥωμαντικὴ ἀποτελουμένη ἐκ δύο τμημάτων καλουμένων Ἐπάνω-Πεῦκος καὶ Κάτω-Πεῦκος. Τὰ ὄρη αὐτῆς εἶνε κατάρρυτα μὲ πολλὰς πεύκας, ὅς οἱ παλαιοὶ μετεχειρίζοντο εἰς τὴν ἰατρικὴν. Ἄνατολικώτερον κεῖται ἡ Σύμη (ἐπάνω, κάτω), κώμη ὄρεινὴ καὶ κατάρρυτος παρὰ τὸν ποταμὸν Πλάβον, πατρὶς τοῦ Ἄναγν. Συμιανοῦ. Πρὸς Ν. Συκολόγος κώμη παρὰ τὸν αὐτὸν ποταμὸν, ἐπίσημος διὰ τὸν φόνον 60 χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Χασάν πασσᾶ τῷ 1823 (Ἰανουάριον).

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Ἄμυρᾶ, Καλάμι, Κρεβατᾶς, Μυρά, Κεφαλόβρουσις.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει τὸ ἔδαφος ἀνώμαλον καὶ βραχυῶδες, κλίμα δὲ πολὺ ψυχρόν· κατάρρυτος δὲ καὶ γραφικὸς, τρέφει πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΡΝΙΩΝ.

Μουρτζές. Μύρτος. Χριστός. Δίκη. Παροάς.

Ἄνατολικώτερον τῶν δήμων Βιάννου καὶ Ἁγ. Βασιλείου κεῖται εἰς ἄλλος δῆμος «ὁ Δῆμος Μουρνιαῶν». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Μουρτζές, κώμη τερπνὴ ἐπὶ πεδίου καταφύτου ἐκ πολλῶν μωρεῶν ἔθεν τὸ ὄνομα τῆς κώμης. Μύρτος ΝΑ. παρὰ ποταμὸν ὁμώνυμον πη-

γάζοντα ἐκ τῆς Δίκτης (Λασιθιώτικα ὄρη) καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος, εἶνε δὲ κώμη παράλιος χρήσιμος ἐπὶ ἐνετῶν ὡς ὄρυος μικρῶν πλοίων. Χριστός, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Δίκτης (Ἀρέντης Χριστός 7,100 π.) ἡ ὄρεινότερα κώμη τῆς Ἀρκαδίας, μεθ' ὁμών. ναόν, ψυχρότατον κλίμα καὶ πολλὰ ποιμνία. Παρὰ ταύτην εἶνε ὁ Παρσῶς πρὸς Ν. κώμη ὡσαύτως ὄρεινὴ καὶ ποιμνική λαβούσα τὸ ὄνομα ἐκ τῆς παλαιᾶς πόλεως Πραισοῦ ἧτις κατὰ τὴν παράδοσιν ἔκειτο ἐνταῦθα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Μύθους (Μέθους), Λουτράκι, Ὀγδοσία.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα γλυκύτατον πρὸς τὰ νότια μέρη, ἐνῶ εἰς τὰ βόρεια εἶνε ψυχρότατον· ἀνήκε δὲ πρότερον εἰς τὴν Ἱεράπυτναν ἀρ' ἧς ἀπεσπάσθη τῷ 1878, ὅτε συνεστήθησαν οἱ δῆμοι, καὶ προσεκολλήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀρκαδίας.

*Κλίμα. Χώρα. Ἐπίκλησις. Προῦντα. Χωρία. Μοραί.
Κάτοικοι. Διοίκησις.*

Τὸ κλίμα τῆς Ἀρκαδίας εἶνε ψυχρὸν καὶ ὑγιεινόν, εὐκρατον δὲ διὰ τὸ Ἀφρικανικὸν πέλαγος. Ἡ δὲ χώρα κληθεῖσα ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀρκαδίας εἶνε βουνώδης καὶ ἀνώμαλος τὸ πλεῖστον, ἐξάγει δὲ δημητριακοὺς καρπούς, ἔλαιον, κεράτια, μέταξαν, μέλι, τυρὸν καὶ παντοίας ὀπωρίας. Ἐχει δὲ 24 χωρία ἐντὸς δασωδῶν καὶ πανοραματικῶν τοποθεσιῶν καὶ μονὴν μίαν, τὴν Ἀγ. Μονήν. Οἱ δὲ κάτοικοι ἄνθρωποι ἡπίου χαρακτῆρος ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ χριστιανοῦ ἐπάρχου ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν Λασιθίου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ ἰδίου ἐπισκόπου φέροντος τὸν τίτλον «Ἀρκαδίας», διοικοῦντος καὶ τὸ προσκολληθὲν εἰς τὸ Βονοφάσιον μέρος τοῦ Ρίζου.

Δ'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΙΕΡΑΠΥΤΝΗΣ

ἢ

ΙΕΡΑΠΥΤΝΗΣ.

(7,548 κατοίκους).

*Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Λίμναι. Πεδιάδες. Κόλποι.
Ἀκρωτήρια. Νῆσοι. Δῆμοι.*

Καὶ ἡ ἐπαρχία Ἱεραπύτνης ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Κρήτης, πρὸς Α. τῆς Ἀρκαδίας καὶ πρὸς Ν. τῆς Μινώας. Βρέχεται δὲ πρὸς Β. μὲν ὑπὸ τῆς Κρητικῆς θαλάσσης, πρὸς Ν. δὲ ὑπὸ τῆς Λιβυκῆς· ἐνοῦται δὲ πρὸς Δ. μὲν μὲ τὴν Ἀρκαδίαν καὶ Μινώαν διὰ τῶν Δικταίων ὄρεων (Λασιθιωτικῶν), πρὸς Α. δὲ μὲ τὴν Μτεϊάν διὰ τῶν αὐτῶν ὄρεων. Ὅρη αὐτῆς εἶνε· τὸ Μαλαῦρον (Ἄγ. Ἡλίας 3050 π.), ἡ Δίκτη (Ἀφέντης 4950 π.), ἡ Κοπροκεφάλα (2000 π.), ὁ Πέπονάς (2600 π.). Ποταμοί· ὁ Στόμιος, ὁ Χιέδρης, ὁ Κέδρης, ὁ Ποταμός, ὁ Ὀλερος (Καβούσιος), ὁ Κάμηρος (Μοναστηρακίου), ὁ Ἰστρων. Λίμναι· ἡ Ἱεραπυτνικὴ (Ἀλική). Πεδιάδες· ἡ Καμηρικὴ (Ἐπισκοπικὴ), ἡ Ὀλερικὴ καὶ ἡ Ἱεραπυτνικὴ. Κόλποι, οὐδεῖς. Ὅρμοι ὁ Ἱεραπύτνης, ὁ Ὀλερος (Καβούσιος), ὁ Κάμηρος (Κουνίτιος), ὁ Ἰστρων (Παχεῖα - ἄμμος). Ἀκρωτήρια· τὸ Ἱεραπύτνης, Χαμηλὸν (Χαμηλά), Ἄγ. Νικόλαος. Νῆσοι· ἡ Χρῦστα (Γαῖδαρονῆσι), ἡ Ὀλερος (Ψεῖρα), τὸ Βρυονῆσι, ἡ Κάμηρος (Κουνίτια). Δῆμοι δὲ 4· Ἱεραπύτνης, Κάτω-χωρίου, Καβουσίου, Ἀνατολῆς.

ΔΗΜΟΣ ΙΕΡΑΠΥΤΝΗΣ

ἡ

ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ.

**Ιεράποττα. Καλόγηρος. Ἱστορία. Χρῆσα. Μικρο-νήσι.*

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτείνεται νοτίως ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἐνόνοντος τὴν Σιτεϊάν μὲ τὸ ὄλον τῆς Κρήτης. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ἰεράπυττα (Ἰερά-πετρα, Καστέλλι) ἣτις εἶνε καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, τετάρτη πόλις τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν πληθυσμὸν (4000 Κ.), ἐξαπλουμένη ἐπὶ τῶν ὄμων. ἀκρωτηρίου καὶ περιτειχιζομένη ἀπὸ σαθρὰ καὶ ἄθλια περιτειχίσματα· ἔδρα ἐπαρχείου, εἰρηνοδικείου, καὶ τοῦ ἐπισκόπου «Ἰεράς καὶ Σιτεϊας», ἔχει λαμπρὰ δημόσια οἰκοδομήματα ὡς τὸ ἐπαρχεῖον, ἀστικὴν σχολὴν, ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον καὶ τζαμιά (ἐκκλησίας ἄλλοτε), ἐπὶ ὑψώματος δὲ πρὸς τὸ Α. αὐτῆς ἄκρον πύργον ὀχυρὸν (Καστέλλι) καὶ μικρὸν ἔρμον τεγνητὸν λίαν δυσπρόσιτον διὰ τὴν στενὴν αὐτοῦ εἴσοδον, ἧς ἀντικρὺ εὐρίσκεται (ἐγμὶλ. μακρὰν) ἡ ὕψαλος «Καλόγηρος», μικρὸν ρύακα Α. μὲ πόσιμον ὕδωρ, παρὰ δὲ τὰ ἐρείπια κτιρίου δεξαμενὴν μὲ ἀξιόλογον ὕδωρ προερχόμενον ἐξ ἀφθόου πηγῆς. Τὸ δὲ κλίμα εἶνε οὐχὶ τόσον ὑγιεινὸν ἕνεκα τῆς Ἀλικῆς (Ἰεραπυτνικῆς) λίμνης.

Ἱστορία. Τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ἡ πόλις Κύρβα ἀπὸ τὸν θεμελιωτὴν αὐτῆς Κορύβαντα, εἶτα Πύττα, Κάμηρος, Ἰεράπυττα, Ἰερά-πετρα τανῶν δὲ Γεράπετρα καὶ Καστέλλι. Ἦτο δὲ ἐπίσημος διὰ τὴν ὀχυρότητα τῆς καὶ εἰς ταύτην κατέφυγον ἠρώως Λασθένης ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς Κνωσοῦ ὑπὸ τοῦ Μετέλλου τῷ 66 π. Χ. Ἀλλὰ τρομερὴς σεισμὸς κατέστρεψεν αὐτὴν τῷ 1508 (29 Μαΐου). Τῷ 1647

ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν τούρκων, ἕτε καὶ ὠνομάσθη Γεράπετρα. Τῷ 1780 (24 Ὀκτωβρίου) ἕτερος σεισμός κατέστρεψεν αὐτήν. Τῷ δὲ 1822 (4 Δεβρίου) ἐπολιόρησαν αὐτήν μάτην ὁ Α. Κουσκουμπές, ὁ Ν. Ζερβός, ὁ Βουζομάρκος, ὁ Α. Σημιανός, ὁ Ν. Ἀνδρακός, ὁ Ἴω. Μακρὺς καὶ ὁ Ἴω. Κοντός πολλοὺς νεκροὺς καταλιπόντες.

Κῶμαι ἀξίαι μνείας τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Κεντρὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Κέδρην ἔνθα οἱ Κρήτες ἐφόνευσαν ὁ τούρκους τῷ 1822 (3 Δεβρίου), Μεσελέρα (Μεσελεροῦς), Καλογέρου, Γιαννίτσι ἔθεν διὰ τοῦ Περιστερεῶνος εἰσέρχονται εἰς Σιταίαν.

Πρὸς Μ. τῆς Ἱεραπύτνης κεῖται ἡ νῆσος Χρῦσα (Γαυδηρόνη, Γαδειρόνησος, Γαΐδαρονῆσι) ὁρειπέδιον χαμηλὸν καὶ πετρῶδες, ἐπιτηδεῖα μόνον εἰς βοσκήν ποιμνίων, εἶχε δὲ ἀλικὰς (ἀλατοπηγεῖα) μέχρι τοῦ 1840. Μικρονῆσι Α. μικρὰ καὶ ξηρὰ νῆσος ἔθεν τὸ ὄνομα.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐξαπλούμενος ἐν τῇ Ἱεραπυτνικῇ πεδιάδι (15 μιλίων μήλους καὶ 4 πλάτους) εἶνε εὐφορος εἰς δημητριακὰ καὶ δενδρόφυτος· ἔχει ὁμως κλίμα πολὺ νοσηρὸν ἕνεκα τῆς Ἀλικῆς λίμνης καὶ τινων ἐλῶν. Ἐν δὲ τῇ πόλει λειτουργεῖ ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος πρὸ πριετίας.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΩ-ΧΩΡΙΟΥ.

*Κάτω-χωρίον. Ποταμός. Δίκτη. Ἐπάνω-χωρίον.
Ἐπισκοπή. Καμηρικὴ πεδιάς.*

Πρὸς τὸ ΒΑ. τοῦ Δήμου Ἱεραπύτνης κεῖται ἕτερος δῆμος «δὲ Δήμος Κάτω-χωρίου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Κάτω-χωρίον, τερπνὴ καὶ πεδινὴ κώμη παρὰ τὸν ποταμὸν Ποταμὸν πηγάζοντα ἐκ τοῦ ὄρους τῆς Δίκτης (Ἀφέντης 3950 π.) καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὴν Λιβυκὴν θά-

λασσαν πλησίον τῶν ὄριων τῆς γῶρας. Λέγεται δὲ Κάτω χωρίον διότι πλησίον ἀλλὰ βορειο-ανατολικώτερον ὑπάρχει καὶ ἄλλο χωρίον τὸ ἐπάνω. Ἐνταῦθα ὁ Χατάν πασσᾶς ἐσκήνωσε τῷ 1823 καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Καθαροῦ εἰσῆλασεν εἰς Λασιθίον. Πρὸς Β. Ἐπισκοπή, κώμη παραποτάμιος ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως ὅθεν καθορᾶται ὡς ἐν πανοράματι ἅπαν τὸ Καμηρικὸν (Ἐπισκοπικὸν) πεδίου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε Ἄγ. Ἰωάννης, Παπαδιανᾶ, Μετόχια, Πρῖνος.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτεινόμενος ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Δίκτης εἶνε κατάρρυτος καὶ σύδενδρος ἐκ παντοίων δένδρων τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΒΟΥΣΙΟΥ.

Καβούσι. Πέπων. Ὀλερος ποταμός. Ὀλυρος. Ὀλερος νῆσος. Ἄγ. Νικόλαος. Βρυονῆσι. Μοναστηράκι. Δίκτη.

Κοπροκεφάλαι. Καμηρικὸν πεδίου. Κάμηρος.

Καλὸν χωρίον. Ἰστρῶν ποταμός. Ἰστρον.

Βορειο-ανατολικῶς τοῦ δήμου Κάτω-χωρίου κεῖται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Καβουσίου». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Καβούσι, κώμη τερπνὴ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πέπονος (2600 π.), ὄρους εὐφυλάκτου δι' οὗ εἰσέρχονται εἰς Σιτείαν, καὶ τὸν ποταμὸν Ὀλερον (Καβούσιον) πηγάζοντα ἐκ τοῦ Πέπονος καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν ὅμιον. ὄρυμον ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ὀλερος (Ὀλυρος) μετὰ τῆς Ὀλερίας Ἀθηναῖς προφυλαττόμενον ὑπὸ τοῦ ἀντικρῦ νησιδίου Ὀλέρου (Υείρας) καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἄγ. Νικολάου παρὰ τὸ νησίον Βρυονῆσι, ἐν ᾧ ἀνευρίσκονται ἀρχαιοτάτες. ΝΔ. τοῦ Καβουσίου εἶνε τὸ Μοναστηράκι κώμη ἐκ Βυζαντιακοῦ μοναστηρίου ὀνομασθεῖσα ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Δίκτης (4950 π.) καὶ τῆς Κοπρο-κεφάλαις (2000 π.)

καὶ ὑπεράνω τοῦ Καμηρικοῦ πεδίου κατὰ φύτου καὶ εὐφόρου ἀρδευομένου ὑπὸ τοῦ ἑμῶν ποταμοῦ πηγάζοντος ἐκ τῶν αὐτῶν ὀρέων καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ἄρμον Κάμηρον (Κουνήτιον) ἔνθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἢ Κάμηρος προφυλασσομένου δὲ ὑπὸ νησίδος ἑμωνύμου. Καλὸν-χωρίον, κώμη ὠραία καὶ τερπνὴ ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας πρὸς τὴν Μινωῶν θεν τὸ ὄνομα, διαρρεῖ δὲ ταύτην ὁ Ἴστρον ποταμὸς χυνόμενος εἰς τὸν Μινωαϊκὸν κόλπον παρὰ τὸ ἀρχαῖον Ἴστρον τανῦν «Παχεῖαν-ἄμμον» λιμένα ἐπὶ ἐνετῶν.

Ἄλλαι κώμαι τοῦ δήμου εἶνε· Βασιλική, Ἄσσαρι, Παπαλερούς, Καπίστρι.

Ὁ δήμος ἔχει κλίμα τερπνὸν καὶ εὐκραεὺς ἕνεκα τῆς ποντιαδος αὔρας· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινὸν καὶ εὐφορὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν καὶ γεώδη ἰσθμὸν τῆς Ἱεραπύτνης (πλάτους 10 μιλίων), προηγουμένης στενῆς καὶ ἀμμώδους παραλίας θεν καὶ τὸ ὄνομα «Παχεῖα-ἄμμος».

ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

Ἀνατολή. Μαλαῦρον. Καλαμαύκα. Στόμος. Χαμηλά. Μάλες.

Πρὸς τὸ Δ. τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν δήμων Ἱεραπύτνης καὶ Καβουσίου ἐκτείνεται ἄλλος δήμος «ὁ Δήμος Ἀνατολῆς». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε· Ἀνατολή (Ἀνετολή), κώμη ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἑμῶν ὄρους Μαλαύρου (Ἄγ. Ἡλίας 3050 π.) τῆς ΒΑ. ἀνευρίσκονται ἔχνη ἀρχαίας ἀγνάστου πόλεως. Λέγεται δὲ Ἀνατολή ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς. Καλαμαύκα, πρὸς Β. ὠσαύτως ὀρεινὴ καὶ ποιμενικὴ κώμη ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς χώρας καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Στοιμίου ποταμοῦ πηγάζοντος ἐκ τῶν Λασιθιωτικῶν (Δικταίων) ὀρέων καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος παρὰ τὸ ἀκρωτ. Χαμηλά. Μάλες πρὸς Δ. τῆς Καλαμαύκας ἄ-

πισθεν τοῦ Μαλαύρου ὄρους ἐπὶ βαθέος λεκανοπεδίου ἀρ-
δευομένου ὑπὸ δίο ποταμίων χυνομένων εἰς τὸν Μύρτον
ποταμὸν, εἶνε δὲ λίαν εὐφορος καὶ ρωμαντικὴ κώμη ἔχου-
σα ἄλλοτε ἐνετ. φρούριον. Ταύτην ἐπυρπόλησεν ὁ Χασάν
πασσᾶς μετὰ προηγουμένην σφαγὴν πολλῶν ἐκ τῶν κα-
τοίκων αὐτῆς τῷ 1823.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε: Ψαθί, Ἄγ.
Ἥλιος, Μακρύλια, Καλόρτους,

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει τὸ κλίμα ὑγιεινὸν καὶ ψυχρὸν, τὸ
δὲ ἔδαφος ἀνώμαλον καὶ βραχῶδες, κατάφυτον δὲ ἀπὸ κε-
ρατέας καὶ ἄλλα δένδρα, οἱ δὲ κάτριοι εἶνε οἱ περισσό-
τεροι ποιμένες.

*Κλίμα. Ἔδαφος. Ἰσθμὸς Ἱεραπύτνης. Προϊόντα. Κάτοικοι.
Διοίκησις.*

Ἐν γένει τὸ κλίμα τῆς ἐπαρχίας εἶνε εὐκραές καὶ ἥπιον
εἰς τὰ νότια καὶ ἀνατολικά μέρη, πολὺ δὲ ἄγριον καὶ ψυ-
χρὸν πρὸς τὰ βορειοδυτικά· τὸ δὲ ἔδαφος πεδινώτατον πρὸς
τὰ μεσαῖα μέρη ἀποτελεῖ διὰ τοῦ Ἱεραπυτνικοῦ καὶ Κα-
μηρικοῦ πεδίου τὸ στενότατον πλάτος (10 μίλια) τῆς Κρή-
της ὑπὸ τὸ ὄνομα αἰ. Ἰσθμὸς Ἱεραπύτνης», παράγει δ' ἀ-
φθονώτατον ἔλαιον, δημητριακοὺς καρποὺς, μέλι, κηρὸν,
μέταξαν, κεράτια, τυρὸν καὶ παντοίας ὀπώρας. Ἔχει 25
χωρία ἅπαντα σχεδὸν διαρροόμενα ὑπ' ἀφθόνων ὑδάτων
καὶ συδένδρων τοποθεσιῶν. Οἱ κάτοικοι λίαν φιλόπονοι καὶ
ἐργατικοὶ ἄνθρωποι ἀγρολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν, ἐλαιο-
φυτεῖαν καὶ ποιμενικήν. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐ-
πάρχου ὀθωμανοῦ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τὴν διοίκησιν Λασιθίου,
ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου «Ἱερᾶς καὶ Σιτείας»,

Ε'. ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΙΤΕΙΑΣ

ἢ

ΣΙΤΕΙΟΝ.

(15,574 κατοίκους)

*Ὅρια. Ὅρη. Ποταμοί. Πεδιάδες. Κόλποι. Ἀκρω-
τήρια. Νῆσοι. Δῆμοι.*

Ἡ Σιτεία (Σιτεῖον) ἐκτείνεται εἰς τὸ τελευταῖον ἀνα-
τολικὸν ἄκρον τῆς Κρήτης ἐν εἴδει γερσονήσου. Βρέγεται
πρὸς Β. Ν. καὶ Α. ὑπὸ θαλάσσης τῆς Κρητικῆς, Ἀφρι-
κανικῆς καὶ Καρπαθίου, πρὸς Δ. δὲ ἐνοῦται μετὰ τῆς Ἱε-
ραπύτνου διὰ τοῦ ὄρους τῆς Δίκτης (Ἀφέντης). Ὅρη αὐ-
τῆς εἶνε· ἡ Δίκη (Ἀφέντης 4950 π.), ὁ Ὅρος (Ὅρ-
νιὸς 3000 π.), τὸ Μουλιανὸν (1300 π.), τὸ Λάστρον
(1300 π.), τὸ Ἀξίακον (1480 π.), τὸ Μοσιριὸς (2486
π.), τὸ Μιάδι (1770 π.), τὸ Ἴτανον (1384 π.), τὸ Βα-
θαέλον (1500 π.), τὸ Ζάκρυ (2368 π.), τὸ Ζίρον (2250 π.),
τὸ Δεμιόνι (2592 π.), τὸ Χανδρᾶ (Βίλας 1975 π.),
τὸ Καλὸν-Ὅρος (2450 π.), τὸ Κάστελλον (1250 π.),
τὸ Δεφνὶ (3150 π.), τὸ Ἀμπελον (1062 π.), τὸ Ἀμά-
τον (1852 π.). Ποταμοί· ὁ Δίδυμος (Κλάδος, Στόμιος),
ὁ Ἴτανος (Γράδος), ὁ Ἴτανος (Ζάκρυς), ὁ Πηλαλήμα-
τα, ὁ Καλό-νερος, ὁ Ροῦκος, ὁ Ἄγ. Φωτεινῆς (Ἀ-
γιᾶς Φωτιᾶς). Πεδιάδες· ἡ Ἀρενοραϊκὴ (Ἀρενοζαϊκὴ), ἡ
Ἀρμενικὴ. Κόλποι· ὁ Σιτειακὸς (Δίδυμος) ὁ Ἴτανοῖκος
(Γράδων), ὁ Ἴτανοῖκος (Ζάκρυ), ὁ Ἀματοῖκος (Ἀμπέλου),
ὁ Ἐρυθραῖκος (Μακρύγιαλος), ὁ Καλινερικὸς. Ὅρη
μοι ὁ Λιοπέτρας, Φανερομένης, Τέντα (Τάντα), Μέ-
γλος, Κυριαμάδι, Γράμμιον, Κουρεμένον, Βαγί (Παλαιό-
καστρον), Ἴτανος (Ζάκρυς), Ἀμάτου (Σάκρυ), Λιβαρίου,
Καλο-νέρου, Ἄγ. Φωτεινῆς (Ἀγιᾶς Φωτιᾶς). Ἀκρωτή-
ρια· τὸ Φανερωμένης, Σιτείας, Τοπλοῦ (630 π.), Μαῦ-

ρον, Σαμώνιον (Σίδερον 740 π.), Σολομών (Σαλμώνη 762 π.), Ἄμπελον (Σάκρυ), Ἀμάτον, Ἐρυθρατον (Κατιαλίκι, Γουθεροῦ 912 π.), Καλὸν ὄρος, Καλό-νερον, Περιστέρα (Περιστερῶνας). Νῆσοι· αἱ Διονυσιάδες ἢ Ὑάνες (Γιαννιτσαδες, Δραγονέρα, Παξιμάδα), ἡ Ἐλασσα, αἱ Γράδες, οἱ Ἀμυγδάλει, οἱ Ἴπποι (Καβάλλοι), αἱ Ἀράδος, Χριστιάναι ἢ Κουφονῆσια (Κουφονῆσι 212 π., Στρογγυλὴν, Τράχυλας). Δῆμοι δὲ Ἰ: Λιμένος, Καρυδίου, Χανδρᾶ, Ρουκάκας καὶ Τουρλωτῆς.

ΔΗΜΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ.

Λιμήν. Δίδυμος. Σιτεία. Τοπλοῦ. Μώδι. Ὑάνες. Αρτζές.

Πισκο-κέφαλον. Κλάδος. Ἀρενῶ. Πετρᾶς. Ἐτία.

Τρεβιζόντα. Τοπλοῦ-μορή.

Ὁ δῆμος οὗτος ἐκτείνεται πρὸς τὴν βορειο-ανατολικὴν παραλίαν τῆς γῶρας. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε ὁ Λιμήν (Μαγαζιά), ὅστις εἶνε καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, μικρὰ νεόδμητος πόλις μετ' 300 οἰκίας, ναὸν τῆς Ἀγ. Λικατερίνης, τζαμίον, ἐρείπια ἐνετικῶν οἰκοδομημάτων καὶ 1000 κατοίκους κειμένη εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Σιτείας (Δίδυμος) ΒΔ. ἔνθα ἔκειτο ἡ παλαιὰ Σιτεία (Σιτετον, Σιετία), πόλις ἐπισκοπικὴ καὶ πατρὶς τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου Βιτσέντζου Κορνάρου. Εἶνε δὲ ἔδρα ἐπαρχείου, εἰρηνοδικείου, δημαρχείου καὶ Ἑλλην. σχολείου. Ὁ λιμὴν οὗτος, ὅστις ἔχει πρὸς Α. τὸ ἀκρωτ. Τοπλοῦ (630 π.), πρὸς Δ. δὲ τὸ τῆς Σιτείας, ἔμπροσθεν πρὸς Β. προφυλάττεται ἀπὸ τῶν νήσων Ὑάνας (Διονυσιάδας) εἰς δὲ τὸ βάθος αὐτοῦ διὰ παραλίας καὶ ἀποτόμων βράχων καὶ κλυτιῶν τοῦ ὄροπεδίου Δρυζές. Πρὸς Ν. τοῦ Λιμένος κεῖται τὸ Πισκο-κέφαλον κόμμη μεγάλη καὶ ἄλλοτε πρωτ. τῆς ἐ-

παρχίας εἰς τὰς ἕχθας τοῦ ποταμοῦ Κλάδου (Στέμιος) πηγάζοντος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀρδεύοντος τὴν πεδιάδα Ἀρενόαν (Ἀρενόζαν) ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον Σιτείας (Δίδυμον) πλησίον τῆς κόμης Πεερᾶς κειμένης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς Ἐτέας πατρίδος τοῦ Μυσῶνος, παρὰ δὲ ταύτην ΝΑ. τὰ ἐρείπια τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου Τρεβιζόντας. Πρὸς Α. Τοπλοῦ, ἡ μεγαλειτέρα καὶ ὀχυρωτέρα μονὴ τῆς Κρήτης μετὰ τὸν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ μικροῦ πεδίου ἀπολήγοντος εἰς τὸ ὄμιον ἀκρωτήριον (630 π.) οὐ μακρὰν τοῦ ὄρους Μώδι (1770 π.) καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ λόφου (797 π.) ἐφ' οὗ φαίνονται ἴχνη παλαιᾶς πόλεως. Ἐνταῦθα 500 Κρήτες ὑπὸ τὸν Ἰω. Μακρῆν καὶ Ἰω. Κοντὸν γήμαλώτισαν μετὰ προηγουμένην πολιτοκρίαν τὸν Σειδαραγᾶν μετὰ 1200 ἄλλων τούρκων τῷ 1828.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Σκοπή, Χαμέζι, Ἀγλαδιά, Μαρωνιά, Μετόχια, Ρούσσα-ἐκκλησιᾶ, Παρασπόρι, Ἐπισκοπή, Ρίζα, Βεράτι, Σφακία παρὰ τὸ Ἀξιάκον ὄρος (1480 π.), Ζοῦ, Μοσιριὸς εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμιον. ὄρους (2486 π.), Ἀτισκᾶρι (Ἀζώγυρος).

Ὁ δῆμος οὗτος εἶνε εἰς ἐκ τῶν μεγαλειτέρων καὶ εὐφωρωτέρων τῆς ἐπαρχίας· ἔχει δὲ κλίμα ὑγιαινὸν καὶ ὀρεσερὸν τὸ θέρος ἕνεκα τῆς ποντίας αὔρας· εἰς δὲ τὸ Α. τὸ ἔδαφος ὀρεινόν, ἀνώμαλον καὶ βραχυῶδες. Ἐν τούτῳ δ' ἀνήκει ἡ μεγαλειτέρα καὶ εὐφωρωτέρα πεδιάς τῆς Κρήτης Ἀρενόα (Ἀρενόζα), ΒΑ. δὲ τὸ ἀκρωτήριον Σαμῶνιον (Σίδερον 740 π.) ἔνθα οἱ ὄρμοι Κυριαμάδι καὶ Τέντα παρὰ τὸ ἀρχαῖον Γράμμιον (Ἐρημόπολις) μετ' ὄρεον τὸν Κουρεμένον ἀντικρὺ τοῦ ὄρειου ὑψοῦται ἡ νῆσος Ἐλασα (Λεῦκος) μετ' μικρὰν ἀγκάλην καὶ πηγαῖον ὕδωρ. Κατέβην δὲ ἀριστερὰ εἰς τὸν πλεόντα πρὸς τὸν κόλπον Σιτείας

κεῖται τὸ ἀκρωτ. Μαῦρον ἀντικρὺ τοῦ ὁποῦ ΒΔ. εἶνε αἱ νῆσοι Ὑάνες ἢ Διονυσιάδες (Γιαννιτσάδες, Δραγονέρα, ἀνώ-
 νυμός τις βράχος καὶ ἡ Παξιμάδα).

ΔΗΜΟΣ ΚΑΡΥΔΙΟΥ.

*Καρύδι. Βαθαέλου. Ζάκρυ. Παραλία Χαρουπιῶν. Ἄμυγ-
 δάλι. Καβάλλοι. Ἄματος. Ἄμπελος. Κούμητα. Λι-
 θάριος. Σίταρος. Ἀδραβάστι. Σολομών. Φιάσσα.
 Γράδες. Βαγί. Παλαιόκαστρον.*

Πρὸς τὸ ΝΑ. τοῦ δήμου λιμένος καὶ πρὸς τὸ Α. ἀ-
 κρον τῆς χώρας κεῖται «ὁ Δημος Καρυδίου». Ἡ πρῶ-
 τεύουσα τούτου εἶνε Καρύδι, μεσόγειος καὶ ποιμενικὴ
 κώμη κατάφυτος ἐκ κερατεῶν καὶ καρυῶν ἐξ οὗ τὸ ὄνομα,
 ὑπεράνω μικρᾶς πεδιάδος ἀρδευομένης ὑπὸ τοῦ ποτα-
 μοῦ Ἰτάνου (Ζάκρυ) πηγάζοντος ἐκ τοῦ Βαθαέλου ὄ-
 ρου (1500 π.) καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν κόλπον Ἰτανον
 (Ζάκρυ, βάθους 10—12 ὄργ.) ἔνθα κεῖται τὸ ἀκρωτήριον
 Ἰτανον ἢ Ζάκρυ ὑπάρχει δὲ καὶ κώμη Ζάκρυ (Ἐπά-
 νω, Κάτω) καὶ ὄρος Ζάκρυ (2368 π.). Ἐκεῖθεν ἀρχεται
 ἡ ἐκτεταμένη παραλία τῶν Χαρουπιῶν (Κερατεῶν)
 παρ' ἣν κεῖται τὸ νησίον Ἄμυγδάλι τὸ ὁποῖον μετὰ
 δύο ὑψηλῶν καὶ καθέτων σκοπέλων Καβάλλων (Ἴππων)
 κληθέντων ὑπὸ τῶν ἐνετῶν διὰ τὸ σχῆμά των καὶ τῶν
 ἀκρωτηρίων Ἄμάτου καὶ Ἄμπέλου (Σάκρυ) σχηματί-
 ζει τὸν λιμένα Ἄμάτου ἔνθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Ἄμα-
 τος (1852 π.) καὶ Ἄμπελος (1062 π.) ἐξάγουσα λαμ-
 προὺς οἶνους. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ τὸ νησίδιον Κού-
 μητα, ἔμπροσθεν τοῦ ὄρου Λιθαρίου. Σίταρος
 πρὸς Ν. τοῦ Καρυδίου παρὰ τὰ εἰρεῖπια παλαιᾶς πόλεως,
 Α. δὲ ἡ θέσις Ἀδραβάστι ἔνθα ἔκειτο ὁ ὄχυρός πύρ-
 γος τοῦ Ἀφεντάκι ὁ ὁποῖος ἐρόνευσεν εἰς τὸ ἐλαχιστρι-

βειόν του 500 χριστιανούς τῷ 1821. Πρὸς Β. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἰτάνου (Ζάκρου) ὑψεῖται τὸ ἀκρωτήριο Σολομῶν (Σαλμώνη τοῦ Ἀποστ. Παύλου, Πλακίως 762 π.) ἐκλαμβανόμενον πολλάκις ὡς νησίον ἕνεκα λευκῆς τι-
νος καὶ χαμηλῆς χερσονήσου, μετὰ τοῦτο δὲ ὁ σκόπελος Φλάσσας καὶ αἱ νῆσοι Γράδες ἐν τῷ ὄμῳν. κόλπῳ ἔχοντι ὄρμον τὸν Βαγὶ ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ὁ λόφος Παλαιόκαστρον ἔνθα ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία Ἴτα-
νος, ἀπὸ δὲ τοῦς πρόποδας ρεεὶ πηγὴ ὕδατος ἀρίστου μνημονευομένη ἀπὸ τοῦ 1651 ὑπὸ τοῦ Βοκίνη.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἶνε· Εἰηρολίμνη, Μαγ-
κασίας, Κελάρια, Χοχλακέας, Ζενέκρι, Ἄζο-
γυρέας, Καραβᾶς, Παπαγιανάδος, Κασιδόνι, Κα-
ταλώνι (Κάτω-ἀλώνι), Καλαμάκι, Δαμνόνη εἰς
τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμῳν. ὄρους (2592 π.) Κανενί, Ζά-
καθος, Χαμαίτουλον, Παληό-μιτάτο.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα πολὺ τερπνὸν ἂν καὶ εἶνε ἐκ-
τεθειμένος εἰς τοὺς καταπίπτοντας ἐκ τῶν ὀρέων ἀνέμους
τῆς ξηρᾶς· τὸ δὲ ἔδαφος ἀνώμαλον καὶ βραχυῶδες· κατά-
φυτον δὲ ἀπὸ κερατέας, τρέφει πολλὰ ποίμνα. Πᾶσα δὲ ἡ
παραλία τούτου εἶνε ἔρημος καὶ σπανιώτατα ἐπισκέπτον-
ται αὐτὴν οἱ ἀκτοπλόοι, ἰδίως ὅταν πνέωσιν ἀνατολικοὶ
ἄνεμοι.

ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΔΡΑ.

*Χανδρᾶς. Πραῖσοι. Πράσω. Αἰθίνας. Πηλαλίματα. Καλό-
νερος. Καστέλλι. Ἀρμένιοι. Καλὸν-ὄρος. Ἐρυθραῖος.
Ἐρυθραία. Νῆσοι. Ἀράδος.*

Πρὸς τὸ Δ. καὶ Ν. τῶν δήμων Καρυθίου καὶ Λιμένος
ὑπάρχει ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Χανδρᾶ». Ἡ πρωτ. τρύ-
του εἶνε· Χανδρᾶς, ἡ μεγαλειτέρα καὶ εὐανδροτέρα κῶμη

τῆς Σιτειᾶς ὑπὸ τοὺς πρόποδας ὄμων. ὄρους (1975 π.)
 λίαν ὄχυρά ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ὀνομάζεται «Μά-
 νη τῆς Σιτειᾶς»· κατοικεῖται δὲ ὑπὸ μόνων Χριστια-
 νῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν ποιμενικὴν. Πρὸς Β. τοῦ
 Χανδρᾶ εἰς ἀπόστασιν ὥρας κείται ἡ Πράσω κώμη μικρὰ
 ἐν ἣ διασφύζονται τὰ μνημεῖα τῆς παλαιᾶς Πραΐσου ἧς
 κατεδαφισθείσης ὑπὸ τῶν Ἰεραπυτνίων οἱ κάτοικοι προσέ-
 φερρον ἐν τῷ ἐκεῖ ναφ τοῦ Δικταίου Διὸς ἀγρολόχοισιν
 εἰς Ουσίαν καλουμένην «Πρόθυμα». Ἐν ταύτῃ κα-
 τώκουν Ἐτεόκρητες.

Λίθινες (Λιθίνες) πρὸ Δ. τοῦ Χανδρᾶ ὡσαύτως τερπνὴ
 καὶ κατάρρυτος κώμη λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν Λουκᾶν
 Λίθινον ἐλθόντα εἰς Κρήτην μετὰ τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ
 τῷ 1182, παρὰ τὸν ποταμὸν Πηλαλήματα πηγάζοντα ἐκ
 τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν κόλπον
 Καλοῦ-ἑρίου παρὰ τὸ ὄμων. ἀκρωτήριον. Τὴν κώμην ὑπε-
 ρήσπιζεν ἐνετικὸς πύργος, ὃν ἀνέτρεψεν ὁ Γ. Τσουδερός
 φονευθέντων 140 τούρκων καὶ 250 γυναικῶν τῷ 1828
 (Δῆριον). ΒΔ. τῶν Λιθινῶν κείται τὸ Καστέλλι (Ἐπάνω,
 Κάτω), κώμη τερπνὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους
 (1250 π.) ὑπερασπιζομένη τὸ πάλαι ὑπὸ ἐνετικοῦ πύργου
 ὄθεν τὸ ὄνομα. Πλησιέστατα τοῦ Χανδρᾶ ΝΔ. κείνται ἡ Ἀρ-
 μένοι κώμη ἐπὶ τῆς ὄμων. πεδιάδος, τερπνὴ καὶ κατάρρυ-
 τος, συνοικισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων τῷ 961 ὄθεν καὶ τὸ
 ὄνομα. Οὐχὶ μακρὰν τῶν Ἀρμενίων ὑψοῦται τὸ Καλὸν-ὄρος
 (2450 π.) οὗ ὑπὸ τὴν νότιον πλευρὰν ἐξαπλοῦται ὁ κόλπος
 Ἐρυθραῖος (Μακρὺ-γιαλός) ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ παλαιὰ
 πόλις Ἐρυθραία, περιοριζόμενος πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ ἀκρωτ.
 Καλοῦ-Ὄρους καὶ πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ Ἐρυθραίου (Κα-
 τιαλίκι, Γκούζερα, Γουθεροῦ), ὄθεν ἀρχεῖται ἡ μεσημβρινὴ
 τῆς Κρήτης πλευρὰ, παριστῶσα μέγαν καὶ ὑψηλὸν ὄγκον
 (912 π.), πίπτοντα καθέτως εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντικρῶ

δὲ τοῦ ἀκρωτ. Ἐρυθραίου εἰς ἀπόστασιν 400 ὀργυίων ΝΑ. κείνται αἰνῆσαι Ἄραδος (Χριστιάναι, Κουφονήσια), Στρογγυλόν, Τράχηλας, Μακρυλόν καὶ Κουφονῆσι ὅπερ ὀροπέδιον τρίγωνον (212 π.) χωρίζεται ἀπὸ τῶν τριῶν πρώτων διὰ βουτύτου πορθμοῦ. Ἐνταῦθα ἐτάφη ὁ νεκρὸς τοῦ ἐκ Σκύφων Ἀναγν. Κουτκουμπὲ τῷ 1824.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου εἰσὶ Ἄγ. Μαρίνα, Ἄνω-Πισκοπή, Σωτῆρας, Συκιά, Σκλαβό-δουλοι, Πατε-πέζι, Τσέως, Πέτρα, Καλά-πλάγια, Ἄνδρομηρι, Ἀδρόμυλοι, Τουρλοῦλι, Ζίρος ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (2250 π.), Ἄπίδι, Σκλάβους, Σατίρα, Βόιλας ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (1975 π.), Σκορδίλος, Ἄσπρον-νερόν, Ἐτέα (Ἐτιά), Σεντέλι.

Καὶ ὁ δῆμος οὗτος ἐν γένει εἶνε ὄρεινός καὶ ρωμαντικός· ἔχει ἔμως καὶ μικρὰς πεδιάδας αἱ ὁποῖαι εἶνε εὐφορώταται· τρέφει δὲ πολλὰ ποίμνια· οἱ δὲ κάτοικοι ἀνδρείοτατοι.

ΔΗΜΟΣ ΡΟΥΚΑΚΑΣ.

Ρουκίκα. Ὀρνος. Ὀρνιός. Δίκτη. Ἰεριστερῶνας. Ἄγ. Φωτεινή. Δάφνη. Καλό-νερός. Μετόχι-Μηνᾶ.

Πρὸς τὸ Δ. τοῦ δήμου Χανδρᾶ κείται ἕτερος δῆμος «ὁ Δῆμος Ρουκάκας». Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Ρουκίκα, ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ κώμη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ὀρνου (Ὀρνιοῦ 3000 π.) καὶ ὑπεράνω ποταμίῳ πηγάζοντος ἐκ τοῦ Πέπονος καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν. Οὐχὶ μακρὰν τῆς κώμης εἶνε ὁ Ὀρνιός (ὄρεινός) ὡσαύτως ὄρεινὴ καὶ ποιμενικὴ κώμη ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους ἔθην καὶ τὸ ὄνομα τούτου, παρὰ δὲ ταύτην ὑφύεται ἡ Δίκτη (Ἀφέντης 4950 π.) διήκουσα μέχρι Θαλάσσης εἰς τὸ ἀκρωτ. Περιστερῶναν,

δὲ οὐδ' ὑπάρχει δὺσβατος δίοδος εἰς Ἱεράπετραν. Ἐκ τῶν ὄρεων τούτων πηγάζουσι πλείστα ποτάμια χυνόμενα εἰς τὴν Διβυκὴν θάλασσαν, ἧς ἡ ἐκεῖ παραλία ἔχει πλῆθος σκοπέλων, τῶν ὁποίων ἐπιστημότερος εἶνε τὸ νησίον Ἀγιά-Φωτιά (Ἀγ. Φωτεινή). Δάφνη πρὸς Α. τῆς Ρουκάκας, κώμη τερπνὴ καὶ κατάρρυτος ἐπὶ βαθείας κοιλάδος στεφομένης ὑπὸ τοῦ ὄμων. ὄρους (3150 π.) ὅθεν πηγάζει ὁ ποταμὸς Καλό-νερος χυνόμενος εἰς τὸν αὐτὸν κόλπον. Παρὰ ταύτην κεῖται τὸ μετόχι Μηνᾶ λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ Μηνᾶ τινος.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε Ἐρηά (ἐπάνω, κάτω), Πεύκουσ, Στραβο-δοξάρι (Στραβο-δόξαρον), Φουρνὴ (ἐπάνω, κάτω), Ἀζάλι, Ἀσπραδιανά, Ἀγ. Γωάννης ἐνθα ὑφούται ἡ Δίκτη (3950 π.).

Ὁ δῆμος οὗτος ἂν καὶ ὀρεινὸς ἔχει κλίμα οὐχὶ τόσον ψυχρὸν ἕνεκα τῶν νοτίων ἀνέμων καὶ αἰῆς θαλάσσης· τὸ δὲ ἔδαφος διαρρεόμενον πλουσίως ὑπ' ἀφθόνων πηγῶν καὶ ποταμίων ἐχόντων ἄριστον ὕδωρ καθιστῶσι τοῦτο εὐάφροστον καὶ γραφικώτατον· ἐξάγει δὲ πολλὰ δημητριακά, τρέφει δὲ καὶ πολλὰ ποίμνια.

ΔΗΜΟΣ ΤΟΥΡΛΩΤΗΣ.

*Τουρλωτή. Λάστρας. Νάστρας. Μουλιαρά. Νάτια.
Καπρο-κέφαλοκ. Λιόπετρα. Φανερωμένη.*

Ὁ δῆμος Τουρλωτῆς κεῖται πρὸς Β. τῆς Ρουκάκας καὶ πρὸς Δ. τοῦ Λιμένος. Ἡ πρωτεύουσα τούτου εἶνε Τουρλωτὴ κώμη τερπνὴ καὶ ὠραία ἐκτισμένη ἀμφιθεατρικῶς ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου μεταξὺ ποταμίων, κατοπεύοντος τὴν θάλασσαν ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα, εἶνε πατρίς τοῦ Μιχ. Βογιατζῆ τοῦ βυθίσαντος τούρκικὸν πλοῖον αὐτανδρὸν ἔξωθεν τοῦ λιμένος Ἡρακλείου τῷ 1822. Παρὰ ταύτην κεῖ-

ται ἡ κώμη Λάστρος ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄμων. ὄρους (1300 π.) καὶ τῶν ὄριων τῆς χώρας πρὸς τὴν Ἱεράπυτταν. Μέσα-Μουλιανὰ πρὸς Α. τοῦ ὄμων. ὄρους (1300 π.) καὶ ὑπεράνω τοῦ ὄμων. ποταμίῳ εἶνε μεσόγειος καὶ τερπνὴ κώμη. Λέγεται δὲ Μέσα-Μουλιανὰ διότι πλησίον ἀλλ' εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ἰδίου ποταμίῳ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα Μουλιανὰ τὰ ἔξω. Νάτια πρὸς Β. τοῦ ὄρους Ὁρνιοῦ καὶ παρὰ τὴν θέσιν Κοπροκέφαλον ἔνθα σφύζονται ἐρείπια μεγάλου ἐνετικῆς μεγάρου, οὗ ἔνδον ὁ Γ. Τσουδερός περιέκλεισε καὶ ἠνάγκασε 3000 τούρκους νὰ παραδοθῶσι τῷ 1828 (Δ]βριον). Λιόπετρα πρὸς Α. ἔνθα σφύζονται μνημεῖα ἐνετ. φρουρίου καὶ πόλεως ὑπεράνω τοῦ ὄμων. ὄρμου, ἀνατολικώτερον δὲ ἡ μονὴ Φανερωμένη παρὰ τὸ ὄμων. ἀκρωτήριον τεῖνον ΒΑ. καὶ ὑπεράνω ποταμίῳ μετὰ τὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἧς ὑπάρχει καὶ εἰκὼν θαυματουργός.

Ἄλλαι κῶμαι τοῦ δήμου τούτου εἶνε· Σφάκα.

Ὁ δῆμος οὗτος ἔχει κλίμα ψυχρὸν καὶ ὄροσερὸν τὸ θέρος· τὸ δὲ ἔδαφος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πεδινὸν καὶ κατάφυτον· πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἀλιεῖαν καὶ ἀκτοπλοῖαν.

*Κλίμα. Χώρα. Μέγεθος. Προϊόντα. Χωρῖα. Μορῶι.
Κάτοικοι. Διοικήσεις.*

Τὸ κλίμα τῆς Σιτειᾶς ἐν γένει εἶνε ὑγιεινὸν καὶ εὐάερον ἕνεκα τῶν περικλυζόντων αὐτὴν τριῶν πελαγῶν· ἡ δὲ χώρα φύσει ὄχυρὰ διὰ τὸ βουνῶδες καὶ τραγύ, μεγίστη δὲ τὴν ἔκτασιν διακόπτεται ἅπασα ὑπὸ κοιλάδων καὶ ὄροπεδίων καὶ τρέφει πλεῖστα ποίμνια, παράγει δὲ δημητριακά, ἔρια, κεράτια, ἔλαιον, τυρόν, βούτυρον καὶ ἄλλα. Ἐχει 71 χωρῖα συγκοινωνοῦντα πρὸς ἀλλήλα διὰ βραχυδῶν καὶ ἀνωμάλων ὁδῶν· μονὰς δὲ 2, τὸ Τοπλοῦ καὶ τὴν Φα-

θερωμένην. Οἱ δὲ κάτοικοι ἀσχολοῦνται οἱ πλείστοι εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, ὀλίγοι δὲ εἰς τὴν ἀκτοπλοίαν, εἶνε δὲ φιλόπονοι καὶ ἥπιοι τὸν χαρακτήρα. Διοικεῖται δὲ πολιτικῶς μὲν ὑπὸ ἐπάργχου χριστιανοῦ ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν Λασιθίου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου « Ἱερᾶς καὶ Σιτείας ».

ἘΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΚΡΗΤΗΣ.

Καθὼς ἄλλοτε εἶπομεν, ἡ Κρήτη διαιρεῖται φυσικῶς εἰς τρία τμήματα, τὸ Δυτικόν, τὸ Ἀνατολικόν καὶ εἰς τὰ ἑξαρτήματα. Ἐκ τῶν ἑξαρτημάτων τῆς Κρήτης, τινὰ κεῖνται εἰς τὸ Δυτικόν μέρος τῆς Κρήτης, τινὰ εἰς τὸ Ἀνατολικόν, ἄλλα εἰς τὸ Βέρειον καὶ ἄλλα εἰς τὸ Νότιον. Ταῦτα δὲ εἶνε· Μύλαι. Οὕτως ὀνομάζονται δύο μικρὰ νησιά τῆς Κισσάμου, ὧν τὸ μὲν κεῖται Δ. τοῦ ἀκρωτ. Κορύκου καὶ ὀνομάζεται Γραμβούσα, ἔχει φρούριον ἰσχυρὸν ἐπὶ κωνοειδοῦς λόφου (450 π.) ἐνετικῆς οἰκοδομῆς παραδοθὲν τοῖς τούρκοις τῷ 1715, κυριευθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Κρητῶν τῷ 1825 (2 Αὐγούστου), τὸ δὲ ΒΔ. τοῦ ἰδίου ἀκρωτ. κείμενον ὀνομάζεται Παλαιὰ Γραμβούσα (Ἀγρία) ἐξ ἐνετικοῦ φρουρίου κατεδαφισθέντος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Ἐνετῶν καὶ εἶνε μικρὸν ὀροπέδιον τρίγωνον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὸ ΒΔ. πρὸς τὸ ΝΑ. χωρίζεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Κορύκου διὰ στενοῦ πορθμοῦ (120 ὄργ.). ΝΔ. τῆς Γραμβούσης κεῖται τρίτον νησίδιον τὸ Ποντικὸν ἥσι καὶ εἶνε κωνοειδῆς σκόπελος φαλακρός, ὑπέρυθρος καὶ ἀπότομος, εἰς δὲ τὸ ΝΔ. ἄκρον ἕτερος σκόπελος μικρότερος καὶ ἀλίμενος.

Βουδρωάι (Ἄγ. Θεόδωρος, Θεόδωρου) μικρὰ νῆσος κρημνώδης ἐν τῷ Κυδωνιακῷ κόλπῳ, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸ ΒΑ. ἄκρον πρὸς τὸ ΝΔ. ἔνθα εἶχον ἐγείρη οἱ Ἐνετοὶ τὸ φρούριον Ἄγ. Θεόδωρος ὄθεν τὸ ὄνομα καὶ τὸ ὅποσον κατέστρεψαν οἱ τούρκοι τῷ 1650. Ἐπὶ τούτων ὑπάρχει μικρὸς λιμὴν ἀσφαλῆς ἀπὸ βορείους ἀνέμους, ὁπόθεν οἱ Κρήτες ἐπολιόρκησαν τὰ Χανία τῷ 1821.

Λεῦκαι (Μαράθι, Σούδα) δύο μικρὰ νησιά δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν Ἀμφιμαλλιακὸν κόλπον, ὧν τὸ ἓν ὀνομάζεται παλαιὰ Γραμβούσα (Μαράθι) ἐκ καταδαισθέντος ἐνετικῷ φρουρίου, ἔχει λίαν ἀσφαλῆ λιμένα, εἰς ὃν καταφεύγουσιν ἐν τρικυμίαις τὰ πλοῖα, τὸ δ' ἕτερον ὀνομάζεται Σούδα καὶ ἔχει φρούριον ὀχυρὸν ἐνετικῆς οἰκοδομῆς παραδοθὲν τοῖς τούρκοις τῷ 1715. Παρὰ ταύτας ἐρρίφθησαν ἐκ τοῦ Βερεκύνθου εἰς τὴν θάλασσαν αἱ Σειρήνες κατὰ τὴν μυθολογίαν ἐκ δὲ τοῦ λευκοῦ χιτῶνος τούτων ὀνομάσθησαν αἱ Λεῦκαι.

Δία (Θία, Κία, Σία) ὀροπέδιον τραπεζοειδὲς (870 π.) κλίνον ΝΔ. εἰς σχῆμα ἀμφιθεάτρου καὶ ἔχον δύο μικρὰς κοιλάδας χρησιμευούσας πρὸς νομὴν ποιμνίων, τρέφον δὲ πολλοὺς κονίκλους. Ἐχει δὲ πρὸς Ν. τοὺς λιμένας Ἄγ. Γεώργιον, Ἀργουλιὸν καὶ Παναγίαν, εἰς οὓς καταπλέουσιν ἐν κακοκαιρίαις τὰ πλοῖα. Τὰ μᾶλλον τούτου ἐξέχοντα ἀκρωτήρια εἶνε Ροδάνα ΝΔ., Ἀπύρι ΝΔ. καὶ Ἀγκινάρα ΒΑ. Πρὸς τὸ ΒΔ. τῆς Δίας εἶνε ὁ σκόπελος Γλαρονήσι (Πεταλίδα) καὶ πρὸς Α. κεῖται τὸ Παξιμάδι. Εἰς τὴν Δίαν γίνεταί καὶ ἡ κάθαρσις τῶν πλοίων. Ἀνήκει δὲ εἰς τὸ Ἡράκλειον.

Μακράκανθα (Σπίνα-λόγγα) νῆσος μακρὰ καὶ ἐν εἴδει ἀκάνθης, ὅθεν τὸ ὄνομα, δεξιὰ τῷ κάμπτοντι τὸ ἀκρωτ. Ζεφυρίου, ἐφ' ἧς ἤγειρον οἱ Ἐνετοὶ τὸ φρούριον Σπίνα-λόγγα παραδοθὲν τοῖς τούρκοις τῷ 1715 καὶ ἔχουσα τὸν

εὐρυχωρότατον καὶ ἀσφαλέςτατον τῆς Κρήτης λιμένα μετὰ τὴν Σούδα, καὶ 1500 Κ. Πρὸς τὸ Α. κεῖται τὸ νησίον Κολοκυθιά προφυλάττον τὴν Μ. γωνίαν τῆς Μακρακάνθης ὅπου ἐναυάγησεν ὁ ἄγγλος ναύαρχος "Αμιλτον τῷ 1828, καὶ τὸ πρὸς Β. τοῦ ἀκρωτ. Τραπίνι ὑπὲρ τὰ 35 μιλ. κείμενον Αὐγὸν σκόπελος ὠσειδῆς καὶ ἀπότομος μόλις διακρινόμενος ἐκ τῆς Δίας ἀνήκοντα εἰς τὴν Μινωίαν καὶ ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον «Σπιναλόγγας». Ἐν τῷ Μινωαϊκῷ κόλπῳ εὐρίσκονται καὶ ἄλλα τινὰ ξηρόνησα· οἱ Βράχοι τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου ἀντικρὺ τοῦ λιμένος Ἀγ. Νικολάου, παρὰ τὴν Β. δὲ ἀκτὴν τῆς Ἱεραπύτνου ἢ Κάμηρος (Κουνίτια, Κόνιθα), ἢ Ὡλερος (Ψείρα) σκόπελος ἀπότομος ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ ΝΔ. πρὸς τὸ ΒΑ. καὶ τὸ Βρυονήσι ἐν ᾧ ἀνευρίσκονται ἀρχαιοτάτες ἀντικρὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀγ. Νικολάου.

Διονυσιάδες (Υἱάνες) ἀντικρὺ τοῦ κόλπου Σιτείας καὶ ΒΔ. τοῦ ἀκρωτ. Σχμωνίου 4 νησιά τὸ πάλαι ἀπιερωμένα εἰς τὸν Δίονυσον ἔθεν τὸ ὄνομα· ὀνομάζεται δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Σιτείαν πλησιέστερον Γιανιτσάδες, ὀροπέδιον στενὸν κλίνον ἀπὸ Δ. πρὸς Ν., τὸ δεύτερον Δραγονάρα, ὀροπέδιον εὐρύτερον ἐκτείνεται καὶ ὑψοῦται ἀπὸ τὸ ΝΑ. πρὸς τὸ ΒΔ., τὸ τρίτον μέγας σκόπελος ἀνώνυμος καὶ τὸ τέταρτον Παξιμάδι σκόπελος ἐκτεινόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἀπασαὶ αὗται αἱ νησοὶ ὑπομέλαιναι καὶ εἰς κρημνοὺς ἀπολήγουσαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν Σιτείαν.

Ἐλασα νησίδιον τραπεζοειδῆς καὶ ἀκατοίκητον ἀντικρὺ τοῦ παλαιοῦ Γραμμίου μετὰ πηγὴν ποσίου ὕδατος.

Γράδες νησίδιον μικρὸν καὶ ξηρὸν πρὸς Β. τοῦ ἀκρωτ. Σαλμώνης, καὶ Φλάσσα μέγας σκόπελος πρὸ τοῦ Παλαιοκάστρου ἔνθα ὁ ὄρμος Βαγί.

Ἀμιγδάλι μικρὸν νησίδιον πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτ. Σαλμώνης, Ἴπποι (Καβάλλοι) δύο ὑψηλοὶ καὶ κάθετοι σκό-

πέλοι ἀποτελοῦσι τὸν λιμένα Ἀμάτου καὶ Ἀμπέλου, εἰς σχῆμα ἵππου ἔθεν τὸ ὄνομα, καὶ Κούμητα νησίδιον ἔμ- προσθεν τῆς ἀγκάλης Λιβαρίου.

Χριστιάναι (Ἀράδος, Κουφονήσια) ΝΑ. τοῦ ἀκρωτ. Ἐρυθραίου 4 τὸν ἀριθμὸν, ὧν τὸ κυριώτερον τρίγωνον ὁροπέδιον (212 π.) ὀνομάζεται Κουφονήσι ἐχρησίμευσε πρὸς ταφὴν τοῦ ἐξ Ἀσκύφου Α. Κουσκουμπέ τῷ 1824, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ὀνομάζονται Τράχυλας, Μακρυλὸς καὶ Στρογγυλὸς.

Χρῦσα (Γαυδηράνη, Γαδειρόνησος, Γαίδουρονῆσι) πρὸς Μ. τῆς Ἱεραπύτνης εἶνε δύο νησίδια ὧν τὸ μὲν ὁροπέδιον χαμηλότερον ἐκτείνεται ἀπὸ Α. πρὸς Δ., εἶνε ἐπιτήδειον πρὸς βοσκὴν ποιμνίων καὶ εἶχε καὶ ἀλικὰς μέχρι τοῦ 1840, τὸ δὲ πρὸς Α. χαμηλότερον τοῦ πρώτου, ὀνομάζεται Μιχρονήσι.

Κάβραι (Ν. Βάχχου, Λατώα, Παξιμάδια) πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτ. Ἀγ. Παύλου (Ψύχιον) εἰς ἀπόστασιν 6 μιλίων κείμεναι, εἶνε δύο βραχῶδεις κορυφαὶ ὧν ἡ Δ. (1160 π.) ἐκτείνεται ἀπὸ Δ. πρὸς Α., ἡ δὲ Α. εἶνε στρογγύλη χρησιμεύουσαι μόνον πρὸς βοσκὴν ποιμνίων. Τρέφουσι δὲ πολλοὺς κονίκλους.

Κλαύδη (Γόζον, Γαῦδος) πρὸς Ν. τῆς Χώρας Σφακίων, εἰς ἠνπολιτικῶς ὑπάγεται, καὶ εἰς ἀπόστασιν 35 μιλ. εἶνε νῆσος τριγωνικὴ διὰ τῶν ἀκρωτ. Ποδαρέ, Καμαρέλα καὶ Τσοῦνος καὶ στέφεται Μ. ὑπὸ ὁροπέδιου (1065 π.) ἀπολήγοντος εἰς δύο μικρὰς κοιλάδας (λάκκους) καὶ εἰς τὰ χωρία Ἀμπέλον Ξενάκον, Βατσιανά, πρὸς Β. δὲ δι' ἐπιμήκους κοιλάδος ἐν ἡ ΒΑ. τὸ χωρίον Καστρί παρὰ τῆν ἐκκλησίαν Παναγίαν καὶ τὸν λιμένα Λαύρα κα εἰς ὃν ἀπεβιάσθησαν πλείστοι ἐκ τῶν πατέρων μας, ὅτε ὁ Ὄσμαν πασσᾶς ἐπυρπόλησε τὰ Σφακία τῷ 1821 (29 Αὐγούστου). Ἡ νῆσος ἔχουσα περὶ τοὺς 500 κατοίκους παράγει ἄφθονον

κριθὴν καὶ κυνήγιον. Ἐνταῦθα οἱ ἐνετοὶ ἔπεμπον τοὺς ἐξορίστους των ὅτε κατεῖχον τὴν Κρήτην. Εἰς μικρὰν δὲ ταύτης ἀπόστασιν ΒΔ. κεῖται ἡ Κλαυδοπούλα (Ἀντίγοζον, Γαυδόπουλον) ὄροπέδιον (500 π.) ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὸ ΒΑ. πρὸς τὸ ΝΑ. εἶνε ἀλίμενον καὶ ἀκατοίκητον.

Μουσαγύραι (Ἐλαφονήσια) ΒΔ. τοῦ ἀκρωτ. Κριου εἰς Σέλινον, τρία μικρὰ νησίδια, ὧν τὸ μεγαλείτερον ὄροπέδιον χαμηλότατον, ἡ Ἐλαφόνησος, χωρίζεται διὰ τινος ἀπὸ τῆς ἀντικρῦ παραλίας εἰς ἣν τοῦρκοὶ ὑπὸ τὸν Χουσεῖν βέην ἔσφαξαν 600 γυναικόπαιδα καταφυγόντα ἐκεῖ πρὸς σωτηρίαν τῷ 1824 (Μάϊον).

Γενικά τινα.

Ἐν γένει τὰ ἐξαρτήματα ταῦτα εἶνε ὄρεινά, ξηρά, ἀπότομα, ἀνυδρα, γυμνά, θερμὰ τὸ θέρος καὶ ψυχρὰ τὸν χειμῶνα. Οὐδεμίαν ὠραιότητα φυσικὴν ἔχουσιν, εἶνε δὲ μόνον χρήσιμα ὡς χειμάδια ποιμνίων.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ.

ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΑ.

Τὴν Κρήτην βρέχει ἡ Μεσόγειος θάλασσα. Τῆς Μεσογείου θαλάσσης διακρίνονται πολλὰ πελάγη ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἐξῆς βρέχουσι τὴν Κρήτην. Πρὸς Α. τὸ Καρπάθιον πέλαγος, πρὸς Δ. τὸ Ἴόνιον, πρὸς Β. τὸ Κρητικὸν καὶ πρὸς Ν. τὸ Λιβυκὸν (Ἀφρικανικὸν) πέλαγος. Ἡ δὲ παραλία εἶνε ποικίλη καὶ ὡς ἐκ τούτου σχηματίζει πολλοὺς κόλ-

πους καὶ ἀκρωτήρια, ὧν ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἐπίμηκες παρτίστησιν αὐτὰ ὡς νησιδία κεχωρισμένα εἰς τὸν καταπλέοντα ἐκ τοῦ Αἰγαίου εἰς Κρήτην.

ΚΟΛΠΟΙ—ΠΟΡΘΟΙ.

Ἄ) Σιτειακὸς (265 μ. β.) ἐν τῇ Σιτεΐᾳ. 2) Ὁ Μινωαῖκός (Μιραμπέλλιος 360 μ. β.) μεταξὺ Σιτεΐας καὶ Μινώας. Ἀμφότεροι δ' οὗτοι ὀνομάζονται Δίδυμοι. 3) Ὁ Χερσονικὸς (Χερρονήσου 214 μ. β.) ἐν τῇ Χερρονήσῳ (Πεδιάδα), ἀφύλακτος εἰς τὸν ΒΑ. ἄνεμον. 4) Ὁ Ἑρακλειακὸς (640 μ. β.) ἐν τῇ Κνωσσῷ, ἀφύλακτος εἰς τοὺς Β. καὶ Λ. ἀνέμους. 5) Ὁ Ἀμφιματριακὸς (Ἄλμυρὸς 238 μ. β.) ἐν τῷ Ἰπποκορωνίῳ, ἀφύλακτος εἰς τὸν ΒΑ. ἄνεμον. 6) Ὁ Ἀμφιμαλιακὸς (Σούδας 402 μ. β.) μεταξὺ Ἰπποκορωνίου καὶ Κυθωνίας, ἐκτεθειμένος εἰς τὸν ΒΑ. ἄνεμον. Ἐν τούτῳ ὑπάρχει ὁ μέγιστος καὶ ἀσφαλέστατος ἐν τῇ μεσογειῷ λιμὴν τῶν Ἀμφιμάλλων (Σούδας) χωρῶν ὀλοκλήρους σιόλους. 7) Ὁ Κυθωνιακὸς (Χανίων 214 μ. β.) μεταξὺ Κυθωνίας καὶ Κισσάμου, ἐκτεθειμένος εἰς τὸν Β. ἄνεμον. 8) Ὁ Κισσαμικὸς (649 μ. β.) ἐν τῇ Κισσάμῳ, ἀφύλακτος εἰς τὸν Β. ἄνεμον. 9) Ὁ Ἰναχωρικὸς (335 μ. β.) μεταξὺ Κισσάμου καὶ Σελίνου. 10) Ὁ Συκὸς (Ἄγ. Κύριλλος, Ἄγ. Κύρκος 339 μ. β.) ἐν τῷ Σελίνῳ. 11) Ὁ Φοινικικὸς (Λουτρὸν 329 μ. β.) εἰς Σφακίᾳ. 12) Ὁ Φοινικικὸς Λάμπη (Πλακιῆς 339 μ. β.) ἐν τῇ Λάμπῃ (Ἄγ. Βασίλειον), ἀφύλακτος εἰς τὸν ΝΔ. ἄνεμον. 13) Ὁ Γορτυνικὸς (Μεσαρικὸς 257 μ. β.) μεταξὺ Λάμπης, Πανάκρου καὶ Γορτυνίας, ἀφύλακτος τὸν Ν. καὶ ΝΔ. ἄνεμον. 14) Ὁ Ἐρυθραϊκὸς (Μακρύγιαλος καὶ Καλονέρου 485 μ. β.) ἐν τῇ Σιτεΐᾳ, ἀφύλακτος εἰς τὸν Ν. καὶ ΝΔ. ἄνεμον. 15) Ὁ Ἰτανικὸς (Ζάκρου 200 μ. β.) καὶ ὁ Γραμμικὸς (Γράδων 257 μ. β.) ἐν τῇ Σιτεΐᾳ, ἀφύλακτος εἰς τοὺς Λ. ἀνέμους,

Πορθμοὶ εἶνε ἕξ· Δ. ὁ μεταξὺ Κερύκου καὶ Ἀντικυθήρων ὁ εὐρύτερος καὶ εὐκολώτερος ὄλων, ὁ μεταξὺ Πόρου καὶ Αὐγού τῶν Κυθήρων, καὶ ὁ μεταξὺ Κυθήρων καὶ Ἐλαφρονήσου· Α. δὲ ὁ μεταξὺ Σαμωνίου καὶ Κάσου, ὁ μεταξὺ Καρπάθου καὶ Ρόδου λίαν εὐδιάβατος, καὶ ὁ μεταξὺ Ρόδου καὶ Μικρασίας.

ΟΡΕΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἀνατολικὴ Κρήτη.

Τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης εἶνε· 1) Ἡ Ἰδὴ (Ἰδεὺς, Ἰδαίων, Ὑψηλορείτης 8060 π.) κατὰ μέσον τῆς Κρήτης. 2) Ὁ Κουλούκουνας (3600 π.), Στρούμπουλας (2650 π.), Ἄγ. Παῦλος (2450 π.) εἰς Αὐλοπόταμον. 3) Τὸ ὄρος Διὸς (Ἰόβα, Ἰούκτα 2700 π.) εἰς τὸ Τέμενος. 4) τὸ Κάρμα (2800 π.) μεταξὺ Τεμένους καὶ Βονοφασίου. 5) Τὸ Στυράκιον (Ὁμαλὸς 2000 π.) μεταξὺ Ἀρκαδίας, Βονοφασίου, Τεμένους καὶ Χερρονήσου. 6) Ἡ Ἀστερουσία (Ἀστερούτιον, Κόφινας 3750 π.) παράλιον ὄρος εἰς τὰς ἐπαρχίας Καιουρίου, Βονοφασίου καὶ Ἀρκαδίας. Ἐκ τοῦ ὄρους τούτου ὠνομάσθη Ἀστερουσία κρητικὴ πόλις τις εἰς Ἰνδίας ἀποικία. 7) Ἡ Δίκη (Δικτυννεὺς, Δικταίων, Ἀφέντης Χριστός, Λασίθι 7100 π.) μεταξὺ Μινώας, Χερρονήσου, Ἀρκαδίας καὶ Ἱεραπύτνης. Λόγω συγχωνωσίας εἶνε τὸ ἀποκεντρώτατον ὄρος τῆς Κρήτης. 8) Τὸ Βιέννιον (Ρουσοκεφάλα 4000 π.) μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Χερρονήσου. 9) Τὸ Κέρατον 2000 π.) καὶ τὸ Ἄρβιον (Ἱερόν, Κοῦδι) παράλιον ὄρος εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. 10) Τὸ Μαλαῦρον (Ἄγ. Ἡλίας 3050 π.), ὁ Πέπωνας καὶ ἡ Κοπροκεφάλα εἰς τὴν Ἱεραπύτναν. 11) Ἡ Δίκη (Ἀφέντης 4950 π.) μεταξὺ Ἱεραπύτνης καὶ Σιτείας. 12) Ὁ ὄρος (Ὄρνιός), τὸ Μουλιανόν (1300 π.),

τὸ Δαρνὶ (3150 π.), τὸ Σίκινον (1250 π.), τὸ Καλὸν Ὀρος (2450 π.), τὸ Βίλιον, (1975 π.), τὸ Βαβαῆλον (1500 π.), τὸ Ἀξιάκον (1480 π.), τὸ Μῶδι (1770 π.), τὸ Ἴτανον (1384 π.), τὸ Ζάκρυ (2368 π.), τὸ Ζόρον (2220 π.), τὸ Λαμνόνι (2592 π.), τὸ Ἀμπελον (1062 π.), καὶ τὸ Ἀμάτων (Κάτω Κάμπου 1852 π.) εἰς τὴν Σιταίαν.

ΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ.

Τὰ ὄρη τῆς Δυτικῆς Κρήτης εἶνε· 1) Τὸ Λευκὸν Ὀρος (Λεύκα, Μαδάρες, Σφακία). Οὕτω ἑνομάζεται διὰ τὸ ὑπόλευκον τοῦ βράχου. Κορυφαὶ δὲ τούτου εἶνε τὸ Θεόδωρῆ (8100 π.) ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῆς Κρήτης, τὸ Ἄγ. Πνεῦμα (7650 π.), τὸ Μαυρὶ (Σορὸς 6860 π.), τὸ Βολάκι (7610 π.), τὸ Ἀγᾶτόπι (6720 π.), τὸ Κατρώως (6070 π.), τὸ Ἄσκυφον (3300 π.), τὸ Νίμβρον (2730 π.), τὸ Ἄσφενδον (Περισινάκι 3890 π.), τὸ Φράτσια (3030 π.), τὸ Κάστρον (Ἀνωπόλειως 6760 π.) εἰς τὰ Σφακία. 2) Ὁ Ὀμαλὸς (3600 π.), τὸ Ἀποπηγάδι (4600 π.), ὁ Ἄγ. Θεόδωρος (1870 π.) καὶ ὁ Ἄγ. Δίκαιος (4100 π.) εἰς τὸ Σέλιον. 3) Τὸ Ἰναχώριον (2000 π.), ὁ Ἄγ. Ἡλίας (3000 π.), τὸ Μεσόγειον (3100 π.), τὸ Κόρυκον (Κάμηρον 2430 π.), τὸ Φαλασάρνον (2580 π.), τὸ Τίτυρον (Ροδόποῦ 2500 π.), τὸ Πολυρρήνιον (Παλαιόκαστρον 1400 π.) καὶ τὸ Μέθυμνον (1020 π.) εἰς τὴν Κίσσαμον. 4) Τὸ Τερὲς (1720 π.), τὸ Πέργαμον (870 π.), τὸ Σταλὸν (970 π.), τὸ Λάκκον (1750 π.), τὸ Θερισιανὸν (1600 π.), ἡ Μαλλάξα (2000 π.), ἡ Τρύπα (1050 π.) καὶ ἡ Σκλόκα εἰς τὴν Κυδωνίαν. 5) Ὁ Βερέκυνθος (Παλαιόκαστρον, Οἰκονομικὰ 2045 π.), ἡ Δρεπανοκεφάλα (1830 π.), ἡ Κράπη (2600 π.), τὸ Κλημα (2300 π.), ἡ Δαφνομαδάρα (5390 π.), καὶ ἡ Συκιά εἰς τὸ Ἴπποκορώνιον. 6) Ὁ Κούμαρος (4680 π.), τὸ Κακὸν ὄρος (παρά-

λιον 2000 π.), ὁ Βρύσινας (2880 π.), τὸ Ὅρος (2000 π.), ἡ Ἄγριμοκεφάλα (Κουμινιώτικη 1500 π.), καὶ τὸ Μαυρὲ (1640 π.) εἰς τὴν Ρεθυμνίαν. 7) Ὁ Κρουνερίτης (4350 π.), ὁ Τσιλίβδιξ (2500 π.), τὸ Ἄτσιπάδων (3300 π.), τὸ Ἀπάγκων (3910 π.), τὸ Κεφάλι (1200 π.), τὸ Στρογγυλόβουνον (παράλιον 1100 π.), τὸ Μεσόκορφοι (παράλιον 1000 π.), τὸ Ξηρὸν (5450 π.), ὁ Σιδέρωτας (1200 π.), ὁ Λαυρατὸς (1800 π.) καὶ ἡ Βουβάλα (παράλιον 3200 π.) εἰς τὴν Λάμπην. 8) Τὸ Πάνακρον (Πάνακρα, Κέδριον, Κέντρος 6000π.) μεταξύ Πανάκρου καὶ Λάμπης.

ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ.

Εἰς τὴν Κλαύδην εἶνε· τὸ Ἄμπελον (1005 π.), εἰς τὴν Κλαυδοπούλαν τὸ Κλαυδὸν (500 π.), εἰς τὴν Γραμβούσαν τὸ Βοῦζον (450 π.), εἰς τὴν Δίαν τὸ Δίον (870 π.), εἰς τὴν Χριστιάναν τὸ Κουφὸν (212 π.) καὶ εἰς τὴν Λατφίαν τὸ Βάγκων (1160 π.).

ΔΙΚΡΩΤΗΡΙΑ,

1) Τὸ Κόρυκον (Κάμηρον, Βούζα, Γραμβούσα 607 π.) καὶ τὸ Δικτυγγαῖον (Σπάθα, Καβοσπάθα, Ροδοποῦ 1200π.) εἰς τὴν Κίσσαμον. 2) Τὸ Κύαμον (Μελέχας 1050) εἰς τὴν Κυθωνίαν. 3) Ἡ Μοῦσα (Δρέπανον, Καβοδρέπανον, Κεφαλαῖ) εἰς τὸ Ἴπποκορώνιον. 4) Τὸ Μαῦρον Μουρί καὶ τὸ Ρέθυμνον εἰς τὴν Ρεθυμνίαν. 5) Τὸ Ἀρσινόον (Λιανόν, Σκαλέτας, Ἄκρα Μυλοποτάμου) καὶ τὸ Πάνορμον (Χονδρόν) εἰς τὴν Αὐλοπόταμον. 6) Τὸ Δίον (Σταυρὸς, Ἄγ. Σωζων, Κασώζων, Σούσα) εἰς τὴν Κνωσσόν. 7) Τὸ Χερρόνησαν (Χερσόνησον) εἰς τὴν Πεδιάδα. 8) Τὸ Μιλάτον (Γραπίνι) καὶ τὸ Ζεφύριον (Ἄλτελιν, Ἄγ. Ἰωάννης, Ἀφωρισμένον) εἰς τὴν Μινώαν. 9) Τὸ Ὠλερον (Ἄγ. Νικόλαος) εἰς τὴν Ἰεράπυτταν. 10) Τὸ

Φανερωμένης, τὸ Σιτείας, τὸ Μαῦρον, τὸ Σαμῶνιον (Σίδερον 740 π.), τὸ Σολομῶντος (Σαλιμῶνη, Πλακιᾶς 762 π.), τὸ Ἴτανον (Ζάκρυ), τὸ Ἀμάτον (Σάκρο), τὸ Ἄμπελον, τὸ Ἐρυθραῖον (Κατιαλίκι, Γούθερον 912 π.), τὸ Καλὸν καὶ τὸ Περιστερῶνος (Περιστέρα) εἰς τὴν Σιτείαν. 10) Τὸ Ἱεραπύτνης καὶ τὸ Στόμιον (Χαμηλὸν) εἰς τὴν Ἱεράπυτναν. 11) Τὸ Θεόφιλον, τὸ Σιδῶνιον καὶ τὸ Κέρατον (Γκούτζερον) εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. 12) Τὸ Ἀλικαπόριθον (Ἀλίκευρα) τὸ Μάρτελον καὶ τὸ Κοκκινόζον εἰς τὸ Βονοφάσιον. 13) Τὰ Τρίκαλα, ὁ Λέων (Κεφάλαια) καὶ τὸ Μέταλλον (Μάταλλα, Λίθινες) εἰς τὴν Γορτυνίαν. 14) Τὸ Πυριωτίσσης εἰς τὴν Πυριώτισσαν. 15) Τὸ Ψύχιον (Μέλισσα, Ἁγ. Παῦλας), τὸ Λάμπης, (Βάτταλον, Κακὸν Μουρί), ὁ Φοινῖξ (Σταυρός) καὶ τὸ Φραγκοκάστελλον εἰς τὴν Λάμπην. 16) Τὸ Σφακίων, ὁ Φοινῖξ (Μουρί), τὸ Ἡρραδῆνης (Πλάκα) καὶ τὸ Ποικίλασσον (Ἐρμέας, Τριβύδιον, Τρυπητή) εἰς τὰ Σφακία. 17) Τὸ Συίας (Φλαμέας, Φλόμος), ἢ Μισή, τὸ Λισσοῦ (Σέλινον, Καστέλλι), τὸ Τραχύλι, τὸ Κριοῦ (Κριοῦ Μέτωπον, Ἁγ. Ἰωάννης) καὶ τὸ Ἁγ. Μάμαντος εἰς τὸ Σέλινον. 18) Τὸ Ἰναχώριον (Καραβούτας), καὶ τὸ Φαλασάρνης (Κούτρι) εἰς τὴν Κίσσαμον.

ΠΕΔΙΑΔΕΣ.

Ἡ Κρήτη διαχωρίζομένη ὑπὸ πολλῶν ὀρέων δὲν ἔχει μεγάλας πεδιάδας. Αἱ ἐπισημότεραι εἶνε αἱ ἑξῆς:

- 1) Ἡ Γορτυνική (10 Μ.).
- 2) Ἡ Λυσιική.
- 3) Ἡ Πρακλειική (12 ὥρ. μακρά).
- 4) Ἡ Μαλλική.
- 5) Ἡ Χερρονική (Χερσονική).
- 6) Ἡ Λασιτική (Σίτη).
- 7) Ἡ Ἀρενοαῖκή (Ἀρενόζα).
- 8) Ἡ Αὐλοποταμική (Μυλοποταμική).
- 9) Ἡ Ρεθυμνιακή.
- 10) Ἡ Ὑδραμιακή (Ἄλμυροῦ 9 Μ. μακρά).
- 11) Ἡ Ἰπποκορωνική.
- 12) Ἡ Κυθωνιακή.
- 13) Ἡ Κισσαμική.

ΠΟΤΑΜΟΙ.

1) Ὁ Ἰνχωρίος (Βιταλοπότας, Δίχαλοπόταμον) πηγάζων ἐκ τοῦ ὄμων. ὄρους καὶ ρέων διὰ μέσου τοῦ ὄμων. δήμου τῆς Κισσάμου ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος.

2) Ὁ Ταυρονίτης πηγάζων ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων διαχωρίζει τὴν Κυδωνίαν ἀπὸ τὴν Κίσσαμον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Κυδωνιακὸν κόλπον.

3) Ὁ Ἰάρδανος (Πλατανιάς ὁ Μ. μακρὸς) ὅστις πηγάζει ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων καὶ ρέων διὰ μέσου τῆς Κυδωνίας ἐκβάλλει εἰς τὸν Κυδωνιακὸν κόλπον. Εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐναυάγησεν ὁ Μενέλαος.

4) Ὁ Πυκνὸς (Κλαδισσὴς) ὡσαύτως πηγάζων ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων καὶ ρέων διὰ μέσου τῆς Κυδωνίας ἐκβάλλει εἰς τὸν Κυδωνιακὸν κόλπον.

5) Ὁ Ράμνος (Μέλας, Χιλίαρως, Κοιλιάρης) ὁ ὁποῖος πηγάζων ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων διέρχεται τὸ Ἴπποκορώνιον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμφιμαλιακὸν κόλπον.

6) Ὁ Ἀμφιμάτριος (Ἀλμυρὸς) πηγάζων ὡσαύτως ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων δέχεται τὸν ποταμὸν Κεραλόβρυσον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμφιμάτριον κόλπον. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Ἀμφιμάτριον, τανῦν δὲ κεῖται τὸ φρούριον Ἀλμυροῦ ὅπερ οἱ Κρητικὲς ἐκυρίευσαν τῷ 1821.

7) Ὁ Ὑδράμιος (Βούτακας, Μουσεῖλλα) πηγάζει ἐκ τῶν Λευκῶν ὄρέων διέρχεται τὴν Ρεθυμνίαν καὶ Ἴπποκορώνιον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμφιμάτριον κόλπον.

8) Ὁ Μέλας Χεῖμαρρος (Πετρέας) ὅστις πηγάζει ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ρεθυμνίας, δέχεται τὸν Νεραντζέαν (Ἀγιά-Σμάτσι) ποταμὸν καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμφιμάτριον κόλπον.

9) Ὁ Πλατανιάς ὁ ὁποῖος πηγάζει ἐκ τῆς Ἰδῆς, δέ-

χεται πολλούς παραποτάμους και ρέον διά μέσου τῆς Ρεθυμνίας ἐκβάλλει εἰς τὸ Κρητικὸν πέλαγος.

10) Ὁ Ἀρσινόος (Ἀρλάδης, Ἐσταυρωμένος) πηγάζων ὡσαύτως ἐκ τῆς Ἰδῆς διαχωρίζει τὴν Ρεθυμνίαν ἀπὸ τὴν Αὐλοπόταμον και ἐκβάλλει εἰς τὸ Κρητικὸν πέλαγος.

11) Ὁ Αὐλοπόταμος (Μυλοπόταμος, Γερωπόταμος) ὅστις πηγάζει ἐκ τῆς Ἰδῆς, δέχεται τὸν Ὀάξην και πολλοὺς παραποτάμους και ρέων διά μέσου τῆς Αὐλοποτάμου ἐκβάλλει εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν.

12) Ὁ Παντομάτριος (Φόδελες) ὁ ὁποῖος πηγάζων ἐκ τῆς Ἰδῆς και Στρούμπουλα διέρχεται τὴν Αὐλοπόταμον και ἐκβάλλει εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Παντομάτριον.

13) Ὁ Ἀπολλώνιος (Ἄλμυρός) ὅστις πηγάζει ἐκ τοῦ Στρούμπουλα διέρχεται τὴν Κνωσσὸν και ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἡρακλειακὸν κόλπον. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἀπολλωνία.

14) Ὁ Θηναῖος (Γάζης) ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὴν Ἰδην, δέχεται πολλοὺς παραποτάμους και ρέων διά μέσου τῆς Κνωσσῆς ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἡρακλειακὸν κόλπον. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Θήνη.

15) Ὁ Τριτῶν (Πλατῦ-Πέραμα, Γιόφυρος) πηγάζων ἐκ τῶν Ἰδαίων ὀρέων, δέχεται πολλοὺς παραποτάμους διαχωρίζει τὸ Τέμενος ἀπὸ τὴν Κνωσσὸν και χύνεται εἰς τὸν Ἡρακλειακὸν κόλπον. Ἐπὶ τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔλεγον οἱ παλαιοὶ Κρητες ὅτι ἐγεννήθη ἡ Ἀθηνᾶ.

16] Ὁ Κέρατος πηγάζων ὡσαύτως ἐκ τῆς Ἰδῆς, δέχεται τὸν Θέρρωνα, διέρχεται τὸ Τέμενος και Ἡράκλειον και ἐκβάλλει εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Κνωσσός, ἐπὶ δὲ τοῦ Θέρρωνος ρέοντος διά μέσου αὐτῆς ἐορτάζοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν παλαιῶν οἱ γάμοι τοῦ Διός.

17) Ὁ Ἀμνησός (Καρτερός, Κρατερός) πηγάζει ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ διαχωρίζει τὴν Χερρόνησον ἀπὸ τὸ Τέμενος, ἐκβάλλει εἰς τὴν Κρητικὴν θάλασσαν πλησίον τῆς θέσεως ἐν ἣ ἔκειτο ἡ Ἀμνησός καὶ τὸ Μάτιον. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τὸν Κρατερόν ἔπαθον δεινὴν ἤτταν ὑπὲρ τῶν Σαρακηνῶν Ἀράβων τῷ 823.

18] Ὁ Δίκτης (Ἀποσελέμης) ὅστις πηγάζων ἐκ τῶν Δικταίων ὄρεων δέχεται πολλοὺς παράποτάμους διέρχεται τὴν Χερρόνησον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Κρητικὸν πέλαγος. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Δίκτη (Δικτυάννα, Δίκταμος), τῷ δὲ 1827 παρέσυρε καὶ ἔπνιξεν 150 Κρήτας μαχομένους κατὰ τῶν τούρκων.

19) Ὁ Μαλλονίτης (Τσικαλαριᾶς) πηγάζων ἐκ τῆς Δίκτης καὶ ῥέων διὰ μέσου τῆς Μάλλου πεδιάδος χύνεται εἰς τὸ Κρητικὸν πέλαγος.

20) Ὁ Λατοῦς (Καμάρας, Μιραμπελοπόταμος) ὅστις πηγάζει ἐκ τῆς Δίκτης καὶ ῥέων διὰ μέσου τῆς Μινώας ἐκβάλλει εἰς τὸν Μινωαϊκὸν κόλπον.

21) Ὁ Μινώας (Καλοπόταμος) πηγάζει ὡσαύτως ἐκ τῆς Δίκτης διέρχεται τὴν Μινώαν καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν αὐτὸν κόλπον. Ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ Μινώα τῶν Λυκτίων.

22) Ὁ Δίδυμος (Κλάδος, Στόμιος) ὅστις πηγάζει ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Σιτειᾶς καὶ ῥέων διὰ μέσου αὐτῆς ἐκβάλλει εἰς τὸν Σιτειακὸν κόλπον. Ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ παλαιὰ Ἐτέα.

23) Ὁ Στόμιος πηγάζει ἐκ τῆς Δίκτης καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἀφρικανικὸν πέλαγος.

24) Ὁ Βιέννης (Κρουπόταμος, Κρυπόταμος) πηγάζει ἐκ τοῦ Βιεννίου ὄρους καὶ ῥέων διὰ μέσου τῆς Ἀρκαδίας χύνεται εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν.

25) Ὁ Εἰνατίνης (Ἀναποδάρης, Ναποράλης, Καταρ-

ράκτης) πηγάζων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Βονοφασίου δέχεται τὸν Πύρανον, Αὐλιώτην καὶ πολλοὺς παραποτάμους διέρχεται τὸ Βονοφάσιον καὶ τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ Εἵνατος.

26) Ὁ Λέθωρ (Ληθεύς, Ληθαῖος, Μητροπολιπόταμος, Γερωπόταμος 25 Μ. μακρὸς) δέχεται πολλοὺς παραποτάμους καὶ διαρρέων τὴν πεδιάδα τῆς Μεσαρῆς ἐκβάλλει εἰς τὸν Γορτυνικὸν κόλπον. Εἶνε ὁ μεγαλειότερος τῆς Κρήτης. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Γόρτυνα, ὃ δὲ Ζεὺς ὑπὸ τὸ σχῆμα Ταύρου ἔφερε τὴν Εὐρώπην.

27) Ὁ Ἐλέκτρας (Λιγιάτης) πηγάζει ἐκ τῆς Ἰδῆς καὶ Κεδρίου δέχεται πολλοὺς παραποτάμους καὶ ῥέων διὰ μέσου τοῦ Πανάκρου χύνεται εἰς τὸν Ἁγ. Γαλήνην.

28) Ὁ Μασσαλίας (Μέγας, Πρέβελης, Κοξαρέας) πηγάζει ἐκ τοῦ Κεδρίου καὶ Λεύκας καὶ ῥέων διὰ μέσου τῆς Λάμπης ἐκβάλλει εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος.

29) Ὁ Τάρρας (Ἁγ. Ρουμέλης) πηγάζει ἐκ τῆς Λεύκας καὶ ῥέων διὰ μέσου τῆς φάραγγος Ἁγ. Ρουμέλης ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἀφρικανικὸν πέλαγος. Ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Τάρρα.

30) Ὁ Συίας (Σούγιας) πηγάζει ἐκ τῆς Λεύκας διέρχεται τὸ Σέλινον καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειντο αἱ πόλεις Ἐλυρος καὶ Συία.

31) Ὁ Σαρακηνὸς καὶ ὁ Σταγραμέντης πηγάζοντες ἀπὸ τὸν Ἁγ. Δίκαιον καὶ ῥέοντες διὰ μέσου τοῦ Σελίνου ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος.

ΛΙΜΝΑΙ.

1) Ἡ Κορησία (Κουρνᾶ 1 Μ. π.) εἰς τὸ Ἴπποκορόνιον,

ἡ μεγαλειτέρα τῆς Κρήτης, περίφημος διὰ τὰς ἐγγέλεις:
 2) Ἡ Ἱεραπυτνική (Ἄλική) ἀποξηρανθεῖσα δι' ἀνωρύ-
 ξεως διώρυγος πρὸς τὴν θάλασσαν εἰς τὴν Ἱεράπυτναν.
 3) Ἡ Λακκόνιος καὶ ἡ Λάκκος (Λατοῦς) ἐνουμένη μετὰ
 τῆς θαλάσσης διὰ διώρυγος εἰς τὴν Μινώαν. 4) Ἡ τῆς
 Ἀπολλωνίας (Ἄλμυροῦ) ἰχθυοφόρος εἰς τὴν Κνωσσὸν
 (Μαλεβύζιον). 5) Ἡ Γρὲ καὶ ἡ τῆς Παντανάσσου εἰς τὸ
 Πάνακρον. 6) Ἡ τοῦ Ὀμαλοῦ τῶν Λευκῶν ὀρέων εἰς τὸ
 Σέλινον. 7) Ἡ τῆς Δίκτης (Βιάννου) εἰς τὴν Ἀρκαδίαν.
 8) Ἡ Αἶμνη τῶν Ἐννέα χωρίων καὶ ἡ τῶν Βουκολιῶν
 εἰς τὴν Κίσσαμον. 9) Ἡ τῆς Ζύρου (1]2 μ. π.) εἰς τὴν
 Σιτεΐαν.

ΛΙΜΝΑΙΑ ὙΔΑΤΑ.

Ἐν τοῖς χειμάρροις καὶ κοιλάσιν εὐρίσκονται πλεῖστα ἐξ-
 ἰλώδη μέρη ἅτινα κατὰ τὸ θέρος γεννῶσι πυρετώδη μιάσμα-
 τα. 1) Τὰ τοῦ Ταυρωνίτη εἰς τὴν Κυδωνίαν. 2) Τὰ τοῦ
 Ξειδᾶ (Καλυβῶν), Ἀρμένων, Στύλου, Ἄλμυροῦ (Ἄμφι-
 ματρίου) ποταμοῦ καὶ τῶν Δραμιῶν (Ἰδραμίας) εἰς τὸ
 Ἴπποκορώνιον. 3) Τοῦ Θηναίου (Γάζη) ποταμοῦ εἰς τὴν
 Κνωσσὸν (Μαλεβύζιον). 4) Τῆς Φοινικίᾶς εἰς τὸ Τέμενος.
 5) Τοῦ Καλοῦ χωρίου εἰς τὴν Μινώαν. 6) Τοῦ Στομίου
 ποταμοῦ εἰς τὴν Σιτεΐαν. 7) τῆς Μεσαρᾶς εἰς τὴν Γορτυ-
 νίαν (Καινούριον).

ΠΗΓΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΑΜΑΤΙΚΑΙ.

1) Ἡ τοῦ Ἰστρωνος ἐπὶ τῶν ὀρέων Μινώας καὶ Ἱερα-
 πύτνης. 2) Ἡ τοῦ Ἀγ. Θωμᾶ (Ἀρκαδίας) εἰς τὸ Βονοφά-
 σιον. 3) Ἡ Σαῦρος (Ἱερά Πηγὴ) τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου εἰς
 τὴν Αὐλοπόταμον. 4) Ἡ τῆς Σαρακήνας εἰς τὸ Σέλινον.
 5) Ἡ τῆς Ἐτηᾶς (ρύαξ σιδηροῦχος) εἰς τὴν Σιτεΐαν. 6)
 Ἡ τῆς Πέτρας (χρήσιμος διὰ τὴν λιθίασιν) ΝΔ. τῆς Ἰδῆς

εἰς τὸ Πάνακρον. Πλείσται δ' ἄλλαι πηγαὶ καθαρκτικαὶ καὶ ἀλμυραὶ (ὡς τὰ φρέατα Ρεθύμνης καὶ Χανίων) εὐρίσκονται πολλαχού.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ.

Ἐπαρχίαι	Πρωτεύουσαι ἐπαρχιῶν.
	Κυδωνίας
Κυδωνίας	Κυδωνία [Χανία].
Κισσάμου	Κίσσαμος (Καστέλλι).
Σελίνου	Κάνδανος.
	Σφακίων
Ἀποκορώνου	Βᾶμος (Σουλτανιέ).
Σφακίων	Χώρα Σφακίων (Πρός-γιαλος)
Ἄγ. Βασιλείου	Σπήλι.
	Ρεθύμνης
Ρεθύμνης	Ρέθυμνα.
Αὐλοποτάμου	Καστέλλι.
Ἀμαρίου	Ἀμάριον.
	Ἡράκλειου
Ἡρακλείου	Ἡράκλειον.
Κνωσσοῦ }	Ἄγ. Μύρων.
Τεμένους }	
Πεδιάδος	Καστέλλι.
Πυργιωτίσσης }	Μοῖραι.
Γορτύνης }	
Βονοφασίου καὶ Μέρους Ρίζου	Πύργος.
	Λασιθίου.
Μινώας }	Νεάπολις.
Λασιθίου }	
Ἀρκαδίας	Βιάννος.

Ἱεραπότνης
Σιτείας

Ἱεράπυτνα,
Λιμὴν.

Ἐξάρτηματα.

Ἐπαρχίαι.

Νῆσοι ἐπαρχιῶν.

Κισσάμου

Μύλαι, Ποντικός.

Σελίνου

Μουσαγύραι.

Κυδωνίας

Βουδρωῖαι, Λεῦκαι

Σφακίων

Κλαύδη, Κλαυδόπουλον

Ἀγ. Βασιλείου

Κάβραι.

Ἡρακλείου

Δία.

Μινώας

Μακράκανθα, Κολοκυνθιά,

Βράχοι Ἀγ. Ἀντωνίου Ἀυγόν

Ἱεραπότνης

Χρύσα, Ὀλερος, Κάμηρος.

Σιτείας

Διονυσιάδες, Ἐλασσα,

Γράδες, Ἴπποι, Ἀμυγδάλοι,

Κούμητα. Ἀράδη.

ΓΕΝΙΚΑ ΤΙΝΑ.

Κλίμα. Τὸ κλίμα τῆς Κρήτης εἶνε θερμὸν μὲν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰ λίαν πεδινὰ μέρη, ὀροσερὸν εἰς τὰ μεσογειότερα μέρη καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς πεδιάδας, ψυχρὸν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, ἐν γένει δ' ὑγιεινόν, δι' ὃ καὶ οἱ παλαιοὶ ἔπεμπον ἐνταῦθα τοὺς ἀναρρωννύοντας· μόνον δ' εἰς τινὰ μέρη ἕνεκα τῶν ἐλῶν εἶνε νοσώδες. Δὲν ἔχει δὲ οὔτε θηρία ἄγρια οὔτε ἔρπετὰ φαρμακερὰ πλὴν τῆς ἰοβόλου σαύρας (Λιακόνι), καὶ τοῦ φαλαγγίου (Ρογαλίδας) εἶδους ἀράχνης.

Ἐδαφος. Προϊόντα. Τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης εἶνε

ποικίλον, εἰς ἄλλας μὲν ἐπαρχίας εὐφορώτατον, ἀμείβου πλουσίως τὴν γεωργίαν, εἰς ἄλλας ὀλιγώτερον εὐφορον καὶ εἰς ἄλλας σχεδὸν ἄφορον. Παράγει δὲ ὁ τόπος πολλὰ καὶ διάφορα προϊόντα, ἔλαιον, βαλανίδια, κεράτια, ἔρια, τυρόν, οἶνον, οἶνόπνευμα, μέλι, κηρόν, κάστανα, μέταξαν, σπόγγους, σάπωνα, σταρίδας, σῦκα, ἀμύγδαλα, λινόσπορον, γλυκύρριζαν, λάδανον, θάμβακκα, λίνον, λεμόνια, κίτρα, μέσπιλα, μανταρίνικα, κρόμμυα, καχλίας, ἀνθόνερον, δαφνέλαιον, μυρτόφυλλα, δίκταμον, λίθους ναξίους (ἀκωνία), ὄστᾶ, πίτυν, δέρμακτα καὶ πάντα τὰ δημητριακὰ.

Ἐμπόριον, βιομηχανία. Ἡ Κρήτη ἔχει θέσιν καταλληλοτάτην δι' ἐμπόριον, διότι κεῖται μεταξύ Εὐρώπης Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, καὶ ἔχει πολλοὺς κόλπους διὰ ναυτιλίαν. Ἀποστέλλει μὲν εἰς τὰς ξένιας χώρας ἔλαιον, μέταξαν, βαλανίδιον, σάπωνα, κεράτια, ἔρια, τυρόν καὶ ἄλλα προϊόντα· εἰσάγει δὲ σίτον, βόας, πρόβατα καὶ ὅλα τὰ εἶδη τῆς βιομηχανίας, ἤτοι πανικά, σιδηρικά, ὑφάσματα διάφορα καὶ ἄλλα, διότι δυστυχῶς βιομηχανικῶν ἐργοστασίων ἢ νῆσος μᾶς ἐν γένει στερεῖται. Καὶ ἡ ναυτιλία ὡσαύτως εἶνε σχεδὸν νεκρά. Μόνον περὶ τὰ 70 ἰστιοφόρα ἀπὸ πλοιαρίου μέχρι γολέττας ἀριθμεῖ. Κέντρα τοῦ ἐμπορίου εἶνε ἡ Κυδωνία, ἡ Ρέθυμνα καὶ τὸ Ἡράκλειον.

Πολίτευμα. Τὸ πολίτευμα τῆς Κρήτης, ὅπερ ὄριζον ὁ Ὄργανικός Νόμος τῆς Κρήτης καὶ ἡ Σύμβασις τῆς Χαλέπας, κατελύθη σχεδὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους. Διωκεῖτο δὲ ἀπὸ τοῦ 1878 ὑπὸ Χριστιανοῦ Γεν. Διοικητοῦ τοῦ διοριζομένου ἐπὶ πενταετίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, διορίζοντος δὲ τοὺς ἄλλους τῆς νήσου διοικητὰς καὶ ὑπαλλήλους. Τὴν δὲ βουλήν ἀπετέλου 80 Βουλευταὶ (Χριστ. 49, τοῦρκ. 31) ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Βουλευταὶ δ' ἐξελέγοντο.

Πόλεως Χανίων	Χριστ.	4	Τούρκοι	3
Κυδωνίας	»	3	»	1
Κισσάμου	»	3	»	1
Σελίνου	»	3	»	1
Σφακίων	»	4	»	
Ἀπογορώνου	»	3	»	1
Ἀγ. Βασιλείου	»	3	»	1
Πόλεως Ρεθύμνης	»	1	»	3
Ρεθυμνίας	»	3	»	1
Ἀμαρίου	»	3	»	1
Μυλοποτάμου	»	3	»	1
Πόλεως Ἡρακλείου	»	1	»	3
Κνωσσοῦ καὶ Τεμένους	»	3	»	1
Χερρονήσου	»	3	»	1
Βονοφασίου καὶ Μέρους Ρίζου	»	1	»	3
Καινουρίου καὶ Πυριωτίσσης	»	2	»	2
Μινώας καὶ Λασιθίου	»	3	»	1
Ἀρκαδίας (Βιάννου)	»	2	»	2
Ἱεραπέτρας	»	2	»	2
Σιτειάς	»	2	»	2
		<hr/>		
τὸ ἕλον		49		31

Διοικήσεις. Διοικητικῶς ἡ νῆσος κυβερνᾶται ὑπὸ ἑνὸς Γεν. διοικητοῦ, 4 ὑποδιοικητῶν, 14 ἐπαρχῶν καὶ 88 δημάρχων, οὓς ἐκλέγει διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ὁ λαός. Ἡ δὲ παιδεία ἰθύνεται ὑπὸ 5 Τμηματικῶν Ἐφορειῶν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκλεγμένων.

Δικαστήρια. Τὰ δὲ δικαστήρια μικτὰ ὄντα εἶνε 1 Ἐφετεῖον δικάζον καὶ ὡς Κακουργιοδικεῖον, ἃ Πρωτοδικεῖα καὶ 25 Εἰρηνοδικεῖα.

Παιδεία. Σύλλογοι. Ἡ παιδεία κατὰ τὰ τελευταία ταῦτα ἔτη προήχθη ἀρκούντως. Οὕτω δὲ ἔχει ἡ νῆσος 3 πλήρη Γυμνάσια, 2 ἡμιτελῆ, 12 Σχολαρχεῖα, 6 Πρότυπα, 5 Παρθεναγωγεῖα καὶ 334 δημοτικὰ σχολεῖα διηρημένα εἰς 3 τάξεις· εἰς πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια καὶ τριτοβάθμια. Καὶ Νηπιαγωγεῖα Φροδελιανὰ λειτουργοῦσι μόνον εἰς τινὰς τῆς Κρήτης πόλεις. Σύλλογοι δὲ φιλελευθευτικοὶ καὶ ἀρχαιολογικοὶ μετὰ Μουσείων Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ Βιβλιοθηκῶν εἶνε ὁ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ τῆς Ρεθύμνης.

Κάτοικοι. Οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης ἀνέρχονται εἰς 279, 165, ὧν τὸ τέταρτον εἶνε τοῦρκοι καὶ ὀλίγοι εὐρωπαῖοι καὶ ἑβραῖοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες. Λαλοῦσι δὲ καὶ οἱ τοῦρκοι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣν καὶ μόνον γινώσκουσι. Εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη εἶνε ἑλληνικωτάτη καὶ ἄμικτος παντὸς ξενισμοῦ, πλουσιωτάτη εἰς λέξεις, φράσεις, μεταφορὰς καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐνιαχοῦ δὲ τραχεῖα ἢ προσφορά. Τὸ πάλαι οἱ Κρήτες ἦσαν τοξόται καὶ σπενδονίται ἄριστοι καὶ ὑπηρέτουσι καὶ ἐκτὸς τῆς Κρήτης μισθοφοροῦντες. Ἦσαν δὲ περιβόητοι ἐπὶ ξενηλασίᾳ. Ἐπὶ Ρωμαίων φαίνεται ὅτι εἶχον διαφθαρή διὰ τοῦτο ὄνειδίζονται ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἦδη δὲ εἶνε λαὸς ὑπερήφανος μέχρις ἀλαζονείας, γενναῖος, φιλελεύθερος, φιλοπόλεμος εἰς ἄκραν καὶ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὸ ὀπλοφορεῖν. Ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν του τέρπεται συγκροτῶν ἐν ὑπαίθρῳ χοροὺς (τὸν Πυρρίχιον, τὸν Ὀροσίτην καὶ τὸν Ἐπικρέσιον) μετὰ τὴν πρίχορδον λύραν του ἧς εἶνε ἐφευρέτης. Δὲν διακρίνεται δὲ ἐπὶ φιλοπονίᾳ.

ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Σελ.	Στιχ.	ἀντί	γραπτέον.
✓ 16	13	Καντανολέων	Καντανολέων
✓ 39	12	μικρὸν ἀπέχοντα μίλιον	ἀπέχοντα μίλιον
✓ 41	14	ἡ Καλὴ Συκιά	τὸ ὄρος Συκιά.
✓ 64	5	Ψύχιον	Λάμπειω
✓ 66	»	Ψυχίου	Λάμπειω
✓ 67	15	μὲ 150 οἰκίας	μὲ 61 οἰκίας
✓ 76	28	κεφαλῶν	κεφαλῶν
✓ 80	4	ναὸν ὑπὸ τινος κυρίας	ναὸν κτισθέντα ὑπὸ τινος κυρίας.
✓ 84	4	Ἄντ. Δασκαλάκης	Γ. Δασκαλάκης
✓ 130	1	τῷ 901	τῷ 961
✓ 137	5	«Κνωσσός»	«ὁ Κνωσσοῦ».
✓ 137	5	τῷ 823	τῷ 826

Τῶν λοιπῶν παροραμάτων ἡ διόρθωσις ἀφίεται εἰς τὴν ἀνα-
γνώστην.

